

Հարգելի՛ ընթերցող.

ԵՊՀ հայագիտական հետազոտությունների ինստիտուտը, չհետապնդելով որևէ եկամուտ, իր կայքերում ներկայացնելով հայագիտական հրատարակություններ, նպատակ ունի հանրությանն ավելի հասանելի դարձնել այդ ուսումնասիրությունները:

Մենք շնորհակալություն ենք հայտնում հայագիտական աշխատասիրությունների հեղինակներին, հրատարակիչներին:

Մեր կոնտակտները՝

Պաշտոնական կայք՝ <http://www.armin.am>

Էլ. փոստ՝ info@armin.am

ՆԱՀԱՆ ՆԱՀՆՈՒՐ

ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ

SEVAN PUBLISHING HOUSE
P. O. Box 6651
Beirut, Lebanon

ՆԱՀԱՆՁԸ
ԱՌԱՆՑ ԵՐԳԻ

Վ Է Պ

Գ. ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՅԱԿՈՐ ՏԷՐ-ՅԱԿՈՐԵԱՆԻՆ

ՆԱՀԱՆՋԸ ԱՌԱՆՑ ԵՐԳԻ

Եւ ամենայն ժողովուրդքն որ
եկեալ էին, եւ տեսանէին զտե-
սիլն վայն եւ զգործ, բախէին
զկուրծս եւ դառնային:

ՂՈՒԿ. ԻԳ. 48

Եւ ասէ (Յիսուս) ցնոսա. զի՞
խռովեալ էք եւ ընդէ՞ր խորհոթոք
ելանեն ի սիրտս ձեր:

Տեսէք զձեռս իմ եւ զոտս,
զի ես նոյն եմ. շօշափեցէ՛ք զիս
եւ տեսէ՛ք, զի ոզի՛ մարմին եւ
ոսկերս ոչ ունի, որպէս զիսս
տեսանէք զի ունիմ:

Եւ վայս ասացեալ՝ եցոյց նո-
ցա զձեռսն եւ զոտս:

ՂՈՒԿ. ԻԴ. 38, 39, 40

Ն Ա Հ Ա Ն Ջ Ը Ա Ռ Ա Ն Ց Ե Ր Գ Ի

Մ Ո Ւ Տ Ք

Հասունցած տղայ մըն էր սակայն. ապացոյց որ չկրցաւ բող ու Աստուած բառերուն սահմանում մը տալ: Աղջիկը գրկած էր ետեւի կողմէն, թեւերը անութներէն անցուցած ու իր քիթը հետզհետէ աւելի կը մխրձուէր անոր ականջին ետեւ, զմայլելի անուշահոտութեամբ մը գլխէ ելած: Իրապէս հարուստ աղջիկ մըն էր ան. ապացոյց որ իր կուրծքերը տղուն ասիւրուն խորութիւնը ունէին ճիշդ:

Հակառակ սակայն այդ միտին, հակառակ այդ երկնային բոյրին, ոչ բողը, ոչ ալ Աստուածը կրցաւ սահմանել եւ երբոր իրենց ճիշդ դէմը գտնուող հայելին մէջ տեսաւ անոր ժպիտը ու իր դիմագիծը, աջ ձեռքը ազատելով պատին վրայի հայելին հակառակ կողմը դարձուց, իբրեւ միակ բացատրութիւն: Բողն ու Աստուածը անհետացան, անմիջապէս որ տղուն ձեռքը խորութիւնը ջնջեց: Այն ատեն երիտասարդ աղջիկը ծոեցաւ, հազուատը կրունակէն քաշելու համար եւ հազուատին հետ սրունքները բարձրացան ճիշդ այն գիծերով, ինչպէս որ դիտող աչքերը զանոնք երեւակայած էին: Վարդագոյն մետաքսէ գուլպաներ հագած էր, որոնք երկու կարմիր կրունկներէ մեկնելով բարձրացան վեր, գեղեցիկ զուգաւորումի մը մէջ միտերը սեղմած, գրկած: Անոնց կլորութեանը վրայ մետաքսին ստացած փայլերը լուսեղէն լեզուներու պէս սողոսկեցան վեր, մինչեւ ազդրերուն բարձրը, ծծելով ու լիզելով, հակառակ իրենց թեթեւ զմայլին: Նմանապէս վարդագոյն էր այդ կարճ ներքնաշապիկը, խիստ պարզ, առանց աւելորդ ժանեակներու: Անոր ու գուլպաներուն միջեւ միտը կ'երեւէր պզտիկ բացուածքէ մը որ կը լայննար կամ կը նեղնար ամէն անգամ որ աղջիկը ծռէր ու ցցուէր այժմ շտկուած հայելին մէջ, բերնին վրայ սիրտ

մը գծելու համար: Պզտիկ ծալքեր կային, ուղիղ ծալքեր, երկու կէտերու շուրջ հաւաքուած կուրծքին վրայ: Քանի կէտերը տեղ փոխեցին մետաքսին ետեւ, ծալքերն ալ իրենց հետ դարձան, դողալով, գունաթափուելով:

— Ecoute ! Chouchou, ըսաւ այդ սրտոտ բերանը հայելին մէջ երիտասարդին ակնարկը փնտռելով, այս Հինգշաբթի Mayol կը սկսիմ հրաշալի դերով մը. պիտի դաս դիս տեսնելու, այնպէս չէ՞:

— Դեռ ասկէ աւելի բա՞ն մը ունիս ինծի ցուցնելիք, պատասխանեց միւսը, աջ ափը աղջկան միտին վրայ հընչեցնելով:

— Ի՞նչ, ի՞նչ, դուն ալ Աւսարիացիի մը պէս կը կարծես թէ միայն մեր սրունքները եւ կուրծքերը ցուցնելու համար է որ բեմ կ'ելլենք. music-hallի դերասանուհի ըլլալնու համար արուեստագիտուհի չե՞նք: Այո՛, սիրելիս, մի՛ խնդար, ես ողբերգակ դերասանուհի մը ըլլալու սահմանուած էի, բայց...

— Խնդիր չէ՛, ողբերգութեան եւ չարութոնին մէջ մեծ տարբերութիւն մը չկայ. երկուքն ալ մարդս կը ցընցեն...

Աղջիկը պատասխանելու ատեն չունեցաւ: Chouchouն ձեռքէն նետելով դերասանուհիին փոքրիկ անդրավարտիքը որուն հետ կը խաղար, յանկարծական ոստումով մը խոյացած էր դրան մը վրայ, ճշալով: Այդ դուռը կը պատկանէր պզտիկ սենեակի մը որուն նմանը կը գտնուի ամէն լուսանկարչատան մէջ, գործողութեան սրահին ճիշդ մօտ: Այդ սենեակները, աւելի խոց քան թէ սենեակ, chassisesները լեցնելու կը ծառայեն, որով կ'ըլլան մութ ու քիչ մըն ալ կը հոտին միշտ գոց պահուելուն համար:

Տղան չուտով դուրս ելաւ անկէ քաշելով երկու փառաւոր պեխեր, որոնք խոշոր խոշոր բացուած ռնգունքներու յանդիմանական ակնարկին տակ քանի մը գոյն էին եղած: Այդ պեխերը Կոստանինն էին, խանութին ծառան: Երիտասարդը արագօրէն ընկրկելով յառաջացաւ սրահին մէջ եւ կեցաւ միայն այն պահուն երբոր զգաց թէ բանի մը կը զարնուէր, բայց չըզգրեցաւ բնաւ պոռալէ, ճշալէ, բացազանչութիւններ արձակելէ, մինչ իր սրունքները անգոյ պարի մը ձեւերը կը փորձէին: Մտռային մարմինը կը կորանար, վիզը կ'երկարէր, ականջները կը կարմրէին: Բազուկները տարածած՝ խրտուիլակի մը թեւերուն պէս հորիզոնական, մէկ ձեռքէն կը կախուէր քարայծի մը դեղին մորթը, իսկ միւսին մէջ փետրաւելը տակաւ կը դո-

ղար: Երիտասարդը շարունակեց չափազանցուած զուարթութեամբ մը, երբոր դերասանուհին վարագոյրը մէկզի ընելով իրենց միացաւ, մետաքսին ետեւ իր սարսափած ծիծերով:

— Կը տեսնե՞ս, կը տեսնե՞ս սա մերին Կոստանը, մերին պարլիկ Կոստանը, տարիքին չես ձգեր, հէ՞. եթէ գիտնաս թէ ի՞նչ հանած-վարած է, ի՞նչ «կանաչ» է... Գետինը մաքրելու պատրուակին տակ, ժամ մըն է որ բանտարկուեր էր այդ ծակին մէջ, կիսարաց դռնէն մերկ մարմինը տեսնելու: Ա՛ Կոստան, Կոստան, պիտի ըսեմ դռնապանին, ամէ՛ն մարդու պիտի պատմեմ. կը խնդա՞ս հէ, սա վառուզ աչքերուն նայեցէք, ո՞վ կը հաւատայ որ յիսունըհինգ տարեկան է: Ահա՛, ահա՛ կը ներկայացնեմ ձեզ Փարիզ քաղաքի նախկին հրէջջ գունդի ենթասպաներուն է՛ն կրակոտը: Ի՞նչ կրակներ է մարած եւ ի՞նչ հըրդեհներ վառած սպասուհիներու սրտին մէջ: Անանկ չէ՞, հակառակը ըսէ նայիմ, դուն չէ՛ր պատմողը թէ երիտասարդութեանդ դրանդ առջեւ. bonichesները կարգի կը սպասէին եւ թէ աւելի վերջը, գաղթավայրերու մէջ ենթասպայի կարմիր տափառովը խափշիկ կիները կատղեցուցիր ցուլերու պէս...

Դերասանուհին մինչեւ բազմոցը հրեց ծառան որ փետրաւելին հետ ինկաւ հոն, յամառելով անշարժ պահել իր կարմրած դէմքին վրայ խնդացող բերանը: Ահա այդ խնդուքին մէջ է որ աղջկան խնամուած մատները կարկանդակներ մխրճեցին Porto ի ուժով, մինչ ձայնագիրը մէկէն չարսթոն մը կը նետէր օդին: Տիրող զուարթութեան մէջ դերասանուհին ուսերէն վար սահեցուց չապիկը, գլխի արագ շարժումով մը իր կարճ մազերը յարգարեց ու սկսաւ պարել, պարել փետրաւելէն դուրս ցցուող խոշոր աչքերու առջեւ, որպէս գինով, խելագար, վերնոտ: Պարեց ամբողջութեամբ մերկ, սեղմուած միայն աղուոր կօշիկներու ու բարձր գուլպաներու մէջ, բաներ՝ որոնք մերկ մարմին մը աւելի կը մերկացնեն:

Հակառակ Սէն Ժէոմէն տէ Փոէի եկեղեցիին ճիշդ դէմը ըլլալուն, անկարելի էր իրենց օրուան մէջ ժամերը լսել: Իրիկուան այդ պահուն է որ միայն, երբոր փողոցի աղմուկները բաղդաւտարար կը նուազին, կարելի կ'ըլլար զանգակատան ու հանրակառքի դարկերը չչփոթել իրարու հետ: Եօթն էր. պաշտօնեաները շատոնց է որ մեկներ էին: Երիտասարդը յարգարեց փողկապը, մազերը, խոզանակուեցաւ, լոյսերը մարեց ու իջաւ սանդուղներէն:

Բուն խանութը վարն էր, երկու փողոցներու անկիւնը, խիստ լուսաւոր՝ շնորհիւ իր ապակիէ ճակատներուն եւ թէեւ ոչ շատ արդիականութեամբ, բայց եւ այնպէս ճաշակաւոր դրամագլխով մը յարդարուած: Ինչպէս ամէն լուսանկարչատուն, այս ալ ծայրայեղօրէն խճողուած էր ամէն տեսակ նկարներով, շրջանակներով, դունաւոր անգոյն գլուխներով, ուր իրար կը հրմշակէին զինուորականները, կուրծքեր, տղաք, պատուանշաններ, սրունքներ, մօրուքներ, ժպիտ, ժպիտ: Մէկդի ըրաւ վարադոյրը հող մտնելու համար, երբոր սանդուղները աւարտեցան: Մէկէն կեցաւ սակայն անորոշ, ուզեց ձգել վարագոյրը, չկրցաւ. ուզեց չնայիլ, նորէն չկրցաւ: Մաստիկ խռովուած էր. յիշեց քիչ մը առաջուան դերասանուհին որ գինքը չէր յուզած իր ամբողջ մերկութեամբը, մինչդեռ հոս... աղուոր մը դիտեց ամբողջ իր մարմնով, աչքերը խոշոր խոշոր բացած: Հոն, լոյսերուն մէջ, դարձեալ մարկղին առջեւ կին մը աջ ոտքը բարձրացուցած էր աթոռի մը վրայ ծնրակապը յարդարելու դիրքով ու բնականաբար արդէն իսկ կարճ քղանցքը աւելի վեր ելած՝ կը ցուցնէր երկու զմայլելի սրունքներ: Այդ սրունքները մասամբ ժանն կը կոչուէին:

. . . . .

- Դո՞ւն ես Փիէն, արբան ի՞նչ եղաւ:
- Զուրին մէջն է շաքարավաճառին աղջկանը հետ:
- Շաքարավաճառի աղջկա՞նը հետ. չըսես որ գլխէ պիտի հանէ...: Երկուշաբթի չմոռնաս, առաջին գործերնիս ըլլայ. խեղճը տասն անգամ աղաչեց որ չուտով պատրաստենք, որովհետեւ այս շաքարթ պիտի ամուսնանայ:
- Աբբա՞ն:
- Mais non ! շաքարավաճառին աղջիկը:

Փիէն գլխարկը գլուխը դրաւ. հանեց. մէկ աթոռէն միւսը գնաց. շտկեց շրջանակ մը որ բնաւ ալ ծռած չէր. նայեցաւ պատկերի մը անանկ հետաքրքրութեամբ որ կարծես թէ առաջին անգամն է որ կը տեսնէր, նորէն փողկապը շտկեց. քիթը խնչեց բազմաթիւ անգամներ ու վերջապէս դէպի դուռը գնաց ըսելով. «Ես կը մեկնիմ»: Ու չմեկնեցաւ: Կինը գլխարկը մէկ կողմ դրաւ տեսնելով որ ան դունէն կը վերադառնար. յայտնապէս կ'երեւէր որ բան մը ունէր ըսելիք: Փիէն մօտեցաւ, աչքերը խոնարհեցուց չկորսուելու համար այդ աղուոր ակնարկին մէջ, ամբողջ ճիգը ըրաւ իր ձայնին սովորական դրոշմը պահելու եւ սկսաւ իր նախադասութիւնը այնքան ատենէ ի

վեր պատրաստուած, այնքան անգամներ սրբազրուած:
— Մատամ Ժանն, նախ ներողութիւն պիտի խնդրեմ ձեզմէ որ չեմ կրնար կոր կատարել պարտականութիւնս. պարտականութիւնս ձեզ ատենին իմաց տալ էր. կ'ուզէի ըսել ձեզ առաջուրնէ որպէսզի չնեղուիք, բայց կարելի չեղաւ. մի՛ մեղադրէք զիս, գիտէք թէ անհոգ չեմ, բայց չեղաւ... պէտք է որ... գիտէք թէ ես ձեզի դէմ թշնամութիւն մը չունէի...

- Enfin ! ի՞նչ ըսել կ'ուզես:
  - Ես Երկուշաբթի չպիտի դամ:
  - Երկուշաբթի չպիտի՞ դաս. բարեկամդ դեռ հիւսիսն է... թէ ոչ դուն բան մը ունիս. ըսէ՛ ի՞նչ ունիս:
  - Ոչ, այդպէս չէ, ըսել կ'ուզեմ թէ ալ չպիտի դամ հոս աշխատելու:
- Մատամ Ժանն վայրկեան մը կեցաւ, յօնքերը պըռստեց, խորհեցաւ ու մէկէն աւելցուց.
- Օ՛հ, անպատճառ մէկը աւելի խոստացաւ վճարել, այդ չէ՞, բայց կրնայի՞ր բացէ ի բաց ըսել. գիտես թէ...

— Ո՛չ, ոչ, բնաւ այդ չէ. միշտ գոհ ձգած էք զիս այդ տեսակէտով. բայց եթէ կ'ուզէք պատճառը գիտնալ, ահա հաւաստիկ. — ես ալ ձանձրացայ, ա՛լ դանեցայ մենաւորի այս կեանքէն, ճաշարաններէն, պանդոկներէն, առանձնութենէ, կ'ուզեմ իմ տեղս երթալ, կ'ուզեմ ծնողքիս քով վերադառնալ:

Լուեցին երկուքն ալ, երկար պահ մը: Կինը ակնարկը հեռուն կարծես բան կը փնտռէր. աջ յօնքը մտածում էր եղած. մէկէն ըսաւ.

— Բայց դուն չէ՞ր որ օր մը երկարօրէն կը պատմէիր թէ քու ալ Պոլիս դարձող կարելի չէ, թէ Հայերը ալ թուրքիս չեն կրնար մտնել, թէ զինուորութենէ փախած էս...:

- Այո՛, բայց այդ երկրին մէջ դրամով ամէն սան կ'ըլլայ:
- Ըսել է ամէն ինչ պատրաստ է ու վաղն իսկ կը մեկնի՞ս:
- Ոչ դեռ, բայց պիտի աշխատիմ...
- Զէ՛, Փիէն, չէ՛, այդ չէ պատճառը. ճշմարտութիւնը չես ըսեր. կրնայի՞ր մինչեւ վերջին օրը աշխատիլ, կրնայի՞ր ինձ առաջուրնէ իմացնել, շատ լաւ կրնայի՞ր...

. . . . .

Մատամ Ժանն կասկարմիր էր եղած. Փիէնի ջղախ

նոտած մատներուն մէջ գլխարկը անդադար կը դառնար: Քանի անգամներ փողկապը չտկած էր, քանի անգամներ երկուքն ալ աթոռ ու նստարան էին փոխած. ալ ոտքի էին, կարելի չէր նստիլ: Որքա՞ն ատեն է որ կը վիճէին այսպէս: Փիէռի ձայնը փոխուած էր քիչ մը, բայց ալ չէր վախնար անոր ակնարկէն: Միայն դէմի պատին կնոջ մեծ լուսանկարն է որ քիչ մը կը նեղէր զինքը. այդ կինը իր մօրը կը նմանէր: Ըսաւ.

— Լա՛ւ, պիտի ըսեմ քանի որ այդքան կը պնդէք, բայց աւելցնեմ որ ինչ որ ընէք անօգուտ է, ալ անկարելի է որ հոս մնամ. բառ մը աւելի չպիտի պահանջէք ինձմէ ու երբոր խօսքս աւարտեմ, պիտի թողուք որ մեկնիմ: Ահա. ես տղայ չեմ. գիտէք թէ ես բնաւ տղայ չեմ, բայց եթէ որ մը աւելի մնամ հոս, ըրածս տղայութիւն պիտի ըլլայ: Երկարօրէն խորհած եմ եւ գիտեմ թէ որքան աւնօգուտ է ունեցած զգացումս, թէ բանի մը չի կրնար յանդիլ եւ թէ... թէ միայն զիս տառապեցնելու պիտի ծառայէ. պէտք է մեկնիմ, որքան որ ուշ չէ: Կարծեմ հասկցաք թէ ինչ կը զգամ ձեզի հանդէպ:

Մատամ Ժանն ձգեց որ մարմինը իյնայ թիկնաթոռի մը մէջ, թեւերը կախ, գիծերը անշարժ: Փիէռ մօտեցաւ դուռին, թեւերը կախ, գիծերը անշարժ, մօտեցաւ դուռին, ձեռքը երկարեց... բայց մէկէն ետ քաշեց զայն: Մարսափելի խնդուք մը պայթած էր ետեւէն, արտակարգ խնդուք մը, քրքիջ մը որ կարծես ապակիները կը դողացընէր:

— Կ'արգիլեմ, կ'արգիլեմ ձեզ ծաղրելէ. ես ձեզի սիրային յայտարարութիւն մը չըրի, ես ձեզմէ բան մը չպահանջեցի, դո՛ւք էք որ պնդեցիք որ ըսեմ, եւ հիմա խընդա՛ւ եւ հիմա ծաղրե՛լ...

Երբոր Ժպիտի վերջին մնացորդն ալ կորսուեցաւ շրթներէն, ոտքի ելաւ, լրջացաւ ու կեցան դէմ դէմի, աչք աչքի. լռեցին: Լուսեցաւ ապակիի ձայն մը: Երկուքն ալ կէն որոշակի լուսեցաւ ապակիի ձայն մը: Երկուքն ալ դուռինն այն կողմ դարձուցին: Այն անկիւնը, այն միակ անկիւնը ուրիշ փողոցը կ'երեւէր, որ չէր ծածկուած ցուցափեղկերու վարագոյրովը, աղջիկ մըն էր եկեր, պրդտիկ, նուրբ աղջիկ մը որ քիթը փակցուցած ապակիին, մատովը կը թմբկահարէր: Փիէռ ոտտու՛մով մը խլեց պատկերակալի մը վրայէն մեծ խաւաքարտ մը որուն վրայ զառամած կրօնաւոր մը կար, ու հաստատեց ապակիին առջեւ, աղջկան դէմքը խորշոմներով ծածկելով:

— Փիէռ, Փիէռ, անգո՛ւթ ես, տղայ ես դուն...

բայց ան կը սիրէ կոր քեզ. ինչո՞ւ զայն ձգել ու այդպիսի անկարելի ցանկութիւններ սնննայ. բայց դուն չե՞ս գիտեր որ ես ազատ չեմ... չէ՛, չէ՛, հոս եկուր, քովս, կ'ուզեմ որ քովս նստիս... ա՛, որքան պիտի խնդայի եթէ այսքան լրջութեամբ չըսէիր... Allons, ատանկ արտայայտութիւն մի առներ, գիտեմ որ դիտմամբ ըսիր, հէ՞, ճիշդ չէ՞... ըսէ՛, մոռնա՛մ... մոռնա՛մ...

Այս անգամ ազմկողր հետաձայնն էր: Կրկին ու կըրկին ճշաց: Վերջապէս Ժանն ոտքի ելաւ, անցաւ դրամարկղին ետեւ, ձեռքը գործիքին վրայ մնաց պահ մը անշարժ, դուռը դանդաղօրէն ետեւ դարձուց՝ կարծես թէ բան մը բռնելու նպատակով... մէկէն գործիքը վերցուց: Ու ձայնին իր էն գուարթ շեշտը տալով պատասխանեց. — Այո՛... այո՛... ինչո՞ւ չէ... իրա՞ւ, ի՞նչպէս անցաւ, պատմէ նստիմ, շատ հետաքրքիր եմ իմանալ... առանձի՞ն էիր, անպիտան... ես ալ կը փափաքէի այս գիշեր «Կատրոյտ կովին» երթալ, այս աղէկ յարմարեցաւ... եկուր ինձի առ, հոս կը սպասեմ քեզի... անպայման...

Երբոր ետին դարձաւ, մարդ չկար. փողոցին դուռը բաց էր. դրան մէջ եկեր էր անշարժանալ ծիծաղելիօրէն պզտիկ շնիկ մը որ իրեն կը նայէր իր երկու աչքերով, աններելի համարձակութեամբ մը:

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍ

1

Մաքսատան մէկ դրան առջեւ կեցող պահակը իր զէնքովը բարեւեց, պղինձէ գործիքէ մը նօթեր պայթեցան ու բեռնակիրները դադրեցան իրենց կողովներով վազվրուտելէ: Զօրքերը լռեցին. այդ կապոյտ տղաքը չուզեցին այլեւս աղմկել, վերէն վար իրենց մնացող ընկերներուն անուններ պոռալով, կարծես ի յարգանս անոնց որոնք կը մեկնէին վիշտով, կը բաժնուէին մե՛ծ, անսահման վիշտով: Քարափին վրայ մնացողները սկսան հետըզհետէ աւելի ու աւելի պղտիկնալ, խօսքերը կարճացան, շէնքերու թիւը աւելցաւ ու նաւը սուլեց: Թաւ, խորունկ, դողացնող սոյլ մը. չողին անձրեւի պէս ինկաւ բազմութեան վրայ, շուն մը փախաւ ու արեւը ջուրի այդ կայլակներուն մէջ ծիրանի մը դծեց: Մինչեւ վերջին վայրկեանը շատերու պէս մնացին հոն, այդ երկու տարեցները, հայր մը, մայր մը, իրենց կիրակնօրեայ մաքուր հագուստներուն մէջ, աչքերնին խոշոր խոշոր բացած: Անոնք բնաւ թաշկինակ չկրցան շարժել: Մեծ հաց մը կուրծքին սեղմած՝ քարացեր էր նաւուն եղերքը ու իր բացուած աչքերը կը թրջէին կարծես հովէն, կարծես պաղէն. հակառակ ատոր կրցաւ դեռ երկար ատեն տեսնել իր կարմիր, իր ծոպաւոր ֆէսը, հօրը մասներէն կախուած: Դեռ քիչ մը առաջ է որ նաւ բարձրանալու միջոցին վերջնականապէս գլխէն քաշեր էր գալն ու տուեր իրեններուն, յանձնարարելով որ մուծակ շինեն անով: Ուղեր էր խնդալ, ուղեր էր կատակել, այո՛, իրաւ, բնաւ չէին լացած, բնա՛ւ, ինչպէս որ խոստացեր էին, արդէն միայն այդ պայմանով՝ որ ձգեր էր անոնց մինչեւ նաւ գալը, բայց ինչո՞ւ չէին խօսած, ինչո՞ւ բառ մը իսկ չէին ըսած: Ամէն բան սկսաւ պղտորիլ, ամէն բան. կը հեռանային: Նաւ մը անցաւ իրենց քովէն՝ սուլելով. ո՛վ չէր ճանչնար «Սէյրը Սէֆային» ի այդ նաւը, «Գրըլանկը»-ը իր յատկանշական սոյլով գոր վերջին անգամ մըն ալ կը լսէր: Հրեայ տղաք սկրսան պոռալ. «Եէրէ պաթ Սքամպուլ, եէրէ պաթ»: պրգտիկ շուներ կան որոնք հեռանալէ վերջ միայն կը հաջն: Սարայ Պուրնիի քարափին վրայ կեցած էչ մը գլուխը դարձուց եւ իրեն նայեցաւ երկարօրէն. թրքական թաղն

էր որ իր «երթաս բարով»-ը կ'ըսէր: Ահա «Հայ կղզի»-ն. բնաւ չէր նշմարած որ անոր ետեւը ատանկ լերկ է ու կարմիր, կապիկի մը յատակին պէս: Յիշեց այն պղտիկ աղջիկը զոր սիրած էր հոն եւ որ իրեն այնքան կապկուծիւններ էր ըրած: Նաւուն ետեւի կողմն էր. իր եւ Պոլսոյ միջեւ Փրանսական դրօշակը կար հիմա. աւելի վերջ, երբոր այդ երեք գոյները իջեցուցին, Պոլիսը կորսուած էր, ինչպէս կը կորսուէր աճապարարի մը թաշկինակին տակ առասպելական դրամ մը:

Հոս կեանք մը կ'աւարտի:

Հոս կ'աւարտի պետութիւն մը ու վերջնականապէս կը թուլնայ թաթը տղուն պատկանած ազգին: Մեկնող երիտասարդը իր երակներուն մէջ կը տանի միայն արիւն մը մաքուր ու առողջ, ինչպէս այն երկինքը, որուն տակ իր առաջին շրջանն էր սկսեր: Միակ դաւախը համեստ ու աշխատասէր զոյգի մը, իր մանկութեան տարիները բոլորեց կիսովին եւրոպականացած Պոլսոյ այդ արուարձանին մէջ: Ահա իրենց փայտաշէն տունը, մեծ հայրիկէն մնացած, պարտէզը՝ որուն խորն էր հաւնոցը, ինչպէս որ հօրին խորն էր իր ինքնահոս գրէշը, դրացիները՝ հանրմներով, աղաներով, սերկեւիլի ու թուփի ծառերով: Ազգային դպրոց, Փրանսական վարժարան, հանդէս, դափնի: Պըղտիկ սէրեր, ընթերցանութեամբ եւ լուսնկայի ցոլքով խօշորցուած, ատելութիւն, վրէժ, զինադադարեան համազգային գինովութիւն:

Ի պրոցական նստարաններէն վերջ, իր ընդգրկած արհեստը լուսանկարչութիւնը եղաւ, սորվուած ու յետոյ կիրարկուած նոյն խանութին մէջ, Բերա, ծանօթ Հայու մը քով: Ահա այդ լուսանկարչատան մէջ է որ ստացաւ թուրքին յաղթական մոյկի հարուածը որ զինքը նեանց փարիզ:

Փարիզ:

Gare de Lyon էն դուրս ելած պահուն տեղատարափը սկսաւ իյնալ. բաւական վերջ համբերութիւնը սպառելով սկսաւ վաղել որպէսզի չթրջի: Ահա այդպէս ամէն զաղթական Փարիզ հասնելուն առաջին րոպէին իսկ կը վազէ, կը վազէ: Նախ Փարիզի կեդրոնը՝ Saint Michel, յետոյ Հայոց եկեղեցին. «Châteletէն changer կ'ընես. եթէ changer ընել չես գիտեր, մինչեւ Châtelet կը քայես»: «Անի» ճաշարան. «Հօրա՛ք, մի հաս մորթատէլ. է՛յ սուսսօն փլաքի չմնաց լսինք եա՛»: Հիացում փայտէ սալայատակներու, հիացում հացագործի խանութներու,

հիացում սրունքներու, հիացում թղթատարի եւ ոստիկաններու: «Ինծի չե՞ս ճանչնար կոր ծօ՛ Պետրոս, մէկ մահալէի տղաք ենք»: Այո՛, նոյն թաղէն էին, միայն թէ ան փողոցները բանջարեղէն կը ծախէր: «Métro մտած ասենդ երրորդ կարգի ամսակ մի՛ ուղեր եւ երթալիք տեղիդ անունը մի՛ տար»: Carte d'identité: «Մօ աստեղը հի՛ջ ամօթ չկայ. փողոցները կը պագտուին կոր, հէ՛մ պերնէ՛»: Cor-don s'il vous plaît. «Հի՛շ աէրտ չընես ա Պետրոս, contre-maitreս շէֆէրի պէս մարդ է. վաղը դուն խուժի մը լստում պեր, մնացածը ինծի ձգէ»: Տուփ մը լստումը տարաւ եւ մնացածը ձգեց Աստուծոյ:

Fabrique

Fabrique

Fabrique

Syphilitiques, fous, rois, pantins, ventriloques,
Qu'est-ce que cela peut faire à la putaine Paris,
Vos âmes et vos corps, vos poisons et vos loques ?
Elle se secouera de vous, hargneux, pourris;

Պատէն կախուած իմ ջութակը ինկաւ փչրուեեե...
Une plateforme en arriere et c'est complet ! Եօթուկէ՛ս, տիւտիւկը, ծօ Պետրոս, տիւտիւկը... Chopine, cantine.
չհասաւ — pointage, bleue, vas-y ! Ո՞րք ես մայր իմ, ո՞րք ես մայր իմ, ո՞րք ես մայր իմ, ո՞րք ես մայր իմ... Մօ ես այս թուղթէն բան մը չեմ հասկնար կոր. pièce ներուն իլէն ժամերուն հաշիւը ինտօ՞ր պիտի ընենք. 76.547 բաժնուած 441 Փր. 75 սանթիմով, որուն խորանարդը հաւասար պէտք է ըլլայ 871.666ին քառակուսի արմատին. Աստուած մեծ է, Աստուած մեծ է, Աստուած մեծ է, Աստուած մեծ է... Չո՛ւր, ջո՛ւր, ծօ ասիկա կը մարի կոր, ծօ ասիկա մարեցաւ, Պետրոս, Պետրոս, բան մը չկայ, բան մը չկայ, ի՛նչ բեմ ես անոնց քի ասանկ թիւլալէնտի կտոր տղաքը Փապրիքաները նետեցին. ծօ չէ՛, մեռնողը Հայ չէր, Այճերիտցի էր, էյ ի՛նչ ընենք, մեռա՛ւ մեռա՛ւ»: Նախ լաթ մը նետեցին վրան ու յետոյ տարին: Հանդանակութիւն: Աստուած մեծ է, Աստուած մեծ է, Աստուած մեծ է, Աստուած մեծ է...

Աւելի վերջ, երբոր քիչ մը ինքզինքը դտաւ, երբոր վարժուեցաւ տեղին, միջավայրին, կրցաւ փափաքածը ստանալ: Grands Boulevardsները մեծ լուսանկարիչի մը քով

մտաւ ուր մնաց աւելի քան երկու տարի: Հող է որ կատարելագործեց իր արհեստը, սորվելով նրբութիւններ, պզտիկ խաղեր, որոնց շնորհիւ լուսանկարիչ մը կը յաւակնի արուեստագէտ եղած ըլլալ:

Նախապէս բողոքողի մը նմանցուցած էր իրենց խանութը, գայթակղած ու զարհուրած կիներու այդ արտասովոր համարձակութենէն, լպրչութենէն, ներկէն, հագուստներէն: Իրեն խորթ թուեցաւ փարիզուհիներու մօտ ամօթխածութեան այդ պակասը, բայց յետոյ սկսաւ կամաց կամաց վարժուիլ եւ առաջին օրերու այն հետաքրքրութիւնը որով կը հետեւէր հագուստներու եւ ներքնաչապիկներու անկումին, նուազեցաւ: Եւ խորհելով որ հոս բող չկայ, քանի որ բոլոր կիները իրարու կը նմանին, առանց խորունկը փնտռելու, իրենց լուսանկարչատունը նմանցուց բաղնիքի: Ամէն օր, եւ գրեթէ ամբողջ օրը մերկութիւններու հետ էր իր գործը: Բայց ա՛լ աչքերը չբացաւ, ձեռքերը չդողացին, ենթակային կրցաւ պէտք եղածին պէս մօտենալ, ափերովը բռնել զայն անհրաժեշտ դիրքը տալու համար եւ ի գուր ցանկաց մէկը սիրել: Կուրծքերը, պորտերը, սրունքները շփոթուեցան իրարու հետ ու մտքին մէջ մնաց միայն կատարելութեան մը պատկերը, ճարտար մազայարդարի մը հասցէով: Փարիզը անոր վրայ ալ դրաւ իր արտաքին վայելչութեան դրոշմը ու տարիները անցան, այդ կիներուն պէս մերկ, անսէր:

Իրիկուն մը գործէն ելած պահուն դրան առջեւ մէօսիէօ Լէսքիւռը գտաւ: Մէօսիէօ Լէսքիւռը չարաթը անգամ մը իրենց կուգար իր թերթին համար զանազան տեսակ լուսանկարներ գնելու: Ըստ իր սովորութեան, Պետրոս, որուն անունը չուտով Փիէռ էր եղած, անոր ալ մակդիր մը դրած էր, զայն Troisième Empire կոչելով: Իրաւ ալ կարծես այդ շրջանէն մնացած տիպար մըն էր, միշտ մեծ խնամքով հագուած, լամբակին ծաղիկ մը, մագերը ներկուած, արծաթէ կոթով գաւազան, ոտքին «կեթո»եր, մատներուն մատանի, պեխերուն օժանելիք (cosmétique): Խիստ յատկանշական դիմագիծ մը ունէր ան եւ իրապէս տարօրինակ մորթի գոյն մը: Վաւաշոտ շրթունքներ, կանաչորակ աչքեր որոնք կարծես կեղծ են ու խարդախ, բայց որոնք գիտեն այնքան լաւ ծածկուիլ չափազանցուած ծեփծեփումի մը տակ: Այդ իրիկուն Troisième Empire առաջարկեց Փիէռին սրճարան մը երթալ ուր երկարօրէն խօսեցաւ, անդադար գաւազանին կոթին հետ խաղալով: Ըսաւ թէ Հայերուն վրայ մեծ հաւատք ունէր, ունէր նաեւ

խանութ մը. կ'ուզէր դայն վարելու հոգը իրեն յանձնել: Շատ գեղեցիկ աշխատանոց մըն էր, մեծ պողոտայի մը վրայ, բաղձալի դիրքով եւ որ սակայն գետին ձախ եղերքը ըլլալու միակ անպատեհութենէն կը տուժէր: Առ այժմ շատ գործ չունէին այն հիմնական պատճառաւ որ իրենց գլխաւոր պաշտօնեան հին դպրոցի լուսանկարիչ մը ըլլալուն՝ անկարող էր նրբաձաշակներ գոհացնելու: Կր փափաքէր որ Փիէռը անոր տեղը անցնի ու իր նորագոյն արհեստովը գործը յառաջացնէ: Ամէն գիւրութիւն պիտի արուէր իրեն, պահանջածը պիտի վճարուէր եւ թէ խանութին երկրորդ տէրը, կին մը, իր վրայէն պիտի առնէր առեւտրական բաժնին հոգը:

Եւ երբոր Փիէռը ընդունեց, եւ երբոր ժամադրութիւնը որոշեցին, Troisième Empire դեռ երկարորէն խօսեցաւ գաւազանին կոթին հետ, ծանրակշռութեամբ: Մեկնելէ առաջ չմոռցաւ սակայն անգամ մը եւս կրկնել, թէ Թուրքերուն վրայ մեծ հաւատք ունէր:

2

Կեցաւ նախ, դարձացած տիրող լուսթենէն, ինք որ ալ վարժուած էր քաղաքի կեդրոնի թոհուրոհին: Սիրեց այդ լուսաւոր, մաքուր ու կոկիկ խանութը եւ նայեցաւ պատի լուսանկարներուն, կարասիներուն, հեռաձայնի դործիքին, մէկու մը պէս որ կը պատրաստուի շրջանակի մը մտերմանալ: Ձեռք մը վարագոյրը մէկգի ըրաւ, դրան զանգակէն կանչուած: Եկողը ծառայ մըն էր, կապոյտ աչքերով, ասրեց, երկար շապիկով. մէկ ձեռքէն կը կախուէր քարայծի մը դեղին մորթը, իսկ միւսին մէջ՝ փետրաւելը դեռ կը դողար: Անմիջապէս հեռացաւ սակայն, առանց բառ մը ըսելու, իր ներկայութիւնը աւելորդ նկատելով, քանի որ նոյն պահուն իսկ դուռը կրկին կը հրնչէր, ձգելով որ կայծակի պէս ներս նետուի կին մը:

Բաց գոյն, խիստ ճաշակաւոր գլխարկ մը՝ որուն գաղտնիքը միայն ասոնք ունին, համարձակ, համարձակ ակնարկ աչքերուն, ծանօթ կատուի գոյնով թաւիչէ վերարկու մը՝ սեղմուած իրանին ու ազգրերուն վրայ, մուշտակի լայն երկններ քղանցքին, թեզանիքներուն ու վզին շուրջ, անթերի կաղապարումը մետաքսէ գուլպաններուն, եւ տոտիկներ եւ լոյր եւ գոյն: Անփութօրէն սեղանի մը վրայ թողուց ձեռքի ծաղիկներուն փունջը, քաշեց աջ մատներուն ծայրէն ձեռնոցը ու նայեցաւ երիտասարդին:

Այս այն պահն է, կարճ, խիստ կարճ պահը, որու

միջոցին մարդիկ, միասին ապրելու սահմանուած, կը ջանան դիմացինին դատել, կշռել, բացատրութիւն մը տալ դիմագրիծերու եւ ակնարկի, անձնուպէս համոզում գոյացրնել յայտնուած կարծիքին ու գուշակել ինչ որ չըսուեցաւ, պահ մը՝ ուր համակրութիւններ կը ծնին, իրարու կը կապուին, եւ կամ թէ բնաւ չեն ծնիր, եւ կամ թէ բնաւ չեն կապուիր, բայց պահ մը՝ որու միջոցին անպայման ժամացոյց մը կը զարնէ: Եւ պատի ժամացոյցը երեք հարուածներ իջեցուց. ժամը առաւօտեան տասն էր:

Մէկզմէկու ինքնութիւն գուշակած՝ աղուոր մը նայեցան իրարու, նախ աչք աչքի, յետոյ վերէն վար ու ժրպիտ մը եկաւ կնոջ շրթներուն, գիտակից, խնամուած ժպիտ մը որ այդ աղուոր բերանը ձուլածու ըրաւ: Եւ ձեռքը երկարած՝ դէպի երիտասարդը ուղղուեցաւ ան, հարցրնելով — Monsieur Pierre ?

Մէտսիէօ Փիէռը մէկէն իր վրայ նետուեցաւ բազուկներուն ամբողջ ուժովը դայն գրկելով, սեղմ, սեղմ: Այլ լապէս երեսի վրայ գետին ինկած պիտի ըլլար մատամ ժանն անխուսափելիօրէն: Այլ սայթաքումին եւ իրարանցումին մէջ բացուել էր կնոջ վերարկուն ու Փիէռի աջ ափը կը սեղմէր անոր կուրծքերէն մին: Այդպէս իրար պըլլուած մնացին պահ մը անշարժ — ի՞նչ աղուոր կը բուրէր — մինչեւ որ Ֆրանսուսին կրցաւ շտկուիլ, հաւասարակշռութիւնը գտնել սրունքներուն վրայ, բաժնուեցան իրարմէ ու դեռին նայեցան: Գետինը գորգին հետ կը շփոթուէր կրիայ մը: Կրիայ մը. այժմ կրիայ մը: Բացազանչութիւն, խնդուք, քահքահ: Թաւիչէ վերարկուն ինկաւ աթոռի մը վրայ. ժաննը բթամատը քիթն ի վեր սահեցնելով գլխարկը քաշեց քառքէթի մը պէս, պոռալով.

— Կոստան, Կոստան, Կոստան:

Անմիջապէս որ ծառան երեւցաւ վարագոյրին առջեւ, ժանն իր բարկութեամբ սեղմուած կոուպիներով սկըսաւ արագ արագ անոր ուսերուն զարնել, ոտքերն ալ գետնին: Պահ մը նոյնիսկ կից մըն ալ իջեցուց, մարդուկին լայն ժպիտէն կատաղած.

— Կրիայ, այսօր ալ կրիայ. երէկ ճագար էր, առջի օր ձերմակ մուկ. այսօր ալ կրիայ... դուն խանութս կենդանաբանական պարտէ՞ղ կարծեցիր ինչ, խօսէ նայիմ, պատասխան չտա՞ս, ի՞նչ պիտի ընէիր եթէ մէկ տեղս կոտրէր, հազար անգամ չըսի՞ր քեզի որ սիրելի բարեկամներդ սուսնդ պահես: Մէտսիէօ Փիէռը, միայն դուք չէիք ճանչնար, դուք ալ ճանչցէք. մենք արդէն ամէն օր իր կեն-

սագրութիւնը կը լսենք.— Համբաւաւոր կենդանասէր Մէօսիէօ Կոստան, Փարիզ քաղաքի նախկին հրէջջ գունդի ենթասպաներէն է՛ն կրակոտը: Ի՛նչ կրակներ է մարած եւ ի՛նչ հրդեհներ վառած սպասուհիներու սրտերուն մէջ: Յիսուն տարեկան ըլլալուն հակառակ դեռ նշանաւոր կնամուլ անանկ չէ՞, դուն չէի՞ր պատմողը թէ երիտասարդութեանդ դրանդ առջեւ bonicheները կարգի կը սպասէին եւ թէ աւելի վերջը, գաղթավայրերու մէջ, ենթասպայի կարմիր տափատովդ խափշիկ կիները կատղեցուցիր ցուլերու պէս...:

Վերջապէս գացին երկուքը առանձնանալ խանութին խորը, հողմարգելի մը ետեւ: Փիէռին ով ըլլալը, նիստու կացը, պահանջելիքը, ապագայի ծրագիրներ, գնուելիք անհրաժեշտ իրեր, աշխատանոցին պակասութիւններն ու առաւելութիւնները, վերջապէս բաներ որոնց վրայ պէտք էր որ խօսէին: Քով քովի canapéին վրայ նստած՝ երկարօրէն զերար դիտեցին: Ժանն իրապէս գեղեցիկ էր. աղուոր էր, բայց շատ աղուոր էր: Քանի՞ տարեկան կըրնար ըլլալ. աւելի քան երեսու՞ն, չէր ցուցներ. փայլուն մազեր, համակ ոսկի, անթերի խարտեաչ մը. յայտնի էր թէ ծոծրակը նոր էր ածիլեր: Ճաշակաւոր հագուստ մը, վարդագոյն ձեռքեր, հաճելի՛ նաեւ այն շարժումը որով կը ջանար միշտ հագուստովը ծունկերը ծածկել: Փիէռ կը ջանար միշտ հագուստովը ծունկերը ծածկել: Փիէռ կը զիտէր: Իր քսանըհինգ տարիներէն քիչ մը աւելի կը ցուցնէր ան, ըլլալով հասակաւոր ու յաղթանդամ: Լայն ուսեր, նոր ու վայելուչ costumeի մը մէջ սեղմուած, խնամով ետեւ սանտրուած մազեր, թաւ յօնքեր ու սեւ անկեղծ աչքեր.— հայկական գեղեցկութիւն:

Պօսակցութիւնը երկարեցաւ ու մտերիմ շեշտ մը ստացաւ շնորհիւ անստգիւտ կրիային, առեւտրական կեանքի վրայ նետուած նախադասութիւն մը կտրուեցաւ ժպիտով, զոր ծածկելու համար Ժանն ի գուր հագուստը ծունկերուն վրայ քաշեց, եւ Փիէռ շարունակեց խորհիլ. «Առաջին հանդիպումին իսկ գիրկընդխառնու՞մ»: Անգամ մը նոյնիսկ աջ ափին մէջ նայեցաւ, զայն գոցելու համար դանդաղօրէն...»

Քիչ վերջ կրկին եկաւ իրենց առջեւ ցցուիլ Կոստանի հասակը. այս անգամ դժգոհութիւն եւ ծամաճոռում կար դէմքին վրայ. մէկ ձեռքէն կը կախուէր քարայծի մը դեղին մորթը, իսկ միւսին մէջ փետրաւելը միշտ կը դո-

ղար.— Մատամ Ժանն, Մատամ Ժանն, ան չկա՛յ, դուք զիս խօսքի բռնեցիք եւ հիմա ան չկա՛յ, ան գացե՛ր է, ան քալե՛ր է... mais oui ! la tortue, la tortue, ça marche !

.....

Ինչ որ պահանջեց Փիէռ գնեցին. գետեղեցին նոր լոյսեր, լուսարձակներ, փոխեցին ցուցափեղկերը, fondերը, պատերուն վրայէն մօրուքներ ածիլուեցան, բարձրացան քղանցքներ եւ հուպիկանը հոս ալ իր բոյրովը տիրապետեց: Հիմա այլեւս առաջուան պէս դուրս գործ տալու չպիտի ստիպուէին, քանի որ Փիէռ պիտի կարենար թէ՛ ուրթուշը ընել եւ թէ լուսանկարել: Սուրիայէն նոր եկած չափահաս որբ մը գտաւ, ուշիմ ու ժիր, տպագրութեան ու մուծ սենեակի այլ աշխատութիւններու համար: Սկսան գործի:

Մատամ Ժանն նոր սէր մըն էր տուած խանութին: Ալ առաջուան պէս շարաթը երկու անգամ չէ որ կուգար, այլ ամէն առաւօտ տասնին հոն էր, ծաղիկի իր անխուսափելի փունջովը: Գրի մեքենայ մը գնեց որպէսզի առեւտրական նամակները անով գրէ եւ այդ առթիւ նամականի մըն ալ առաւ: Անհրաժեշտ տեսաւ իր վերարկուն կախելու համար մասնաւոր տեղ մը շինել եւ գնեց ու կտորեց ծաղկամաններ: Օր մը մասնաւորապէս մինչեւ Կալրուի Լաֆայէթ գնաց ինք իր ձեռքով ընտրելու համար Կոստանի նոր շապիկը ու վերադարձին ըսաւ. « Tu comprends mon vieux, ալ ասկէ վերջ ամէն օր պիտի ածիլուիս, ա՛մէն օր»: Իրաւունք ունէր. խանութին յաճախորդները փոխուած էին: Լէսքիւռ չմոռցաւ խոստումը յարգել: Այս մարդը չես գիտեր ինչպէս առիթը ունեցած էր այդքան ծանօթութիւն հաստատելու, այդքան յարաբերութիւն ստեղծելու, այդքան տեղ մտնել ելլելու: Ինք է որ յաջող ցուց քանի մը պայմանագրութիւններ թատրոններու հետ, ու Փիէռի համար «մերկ օրեր»ը վերսկսան:

Կիսաշխարհիկ կիներու ամբողջ լեզուն մը կայ, սնտի, ունայնամիտ որ է՛ն նորելուկ լուսանկարիչին կը վազէ ամէն անգամ որ փոխէ սիրահարը, ներքնաշապիկը, իր կամ իր շնիկին մազալարարումը, ամէն անգամ որ մոռցուած հօրաքոյր մը մեռնի կամ խիստ գէշ օդ ընէ, ամէն անգամ որ գաղտնի ժամագրութիւն ունենայ: Զայնազիրը սկսաւ իր խօլական արշաւին, Ամերիկան հոս ալ իր յիմարութիւնները թափեց եւ Կոստանը աւելի ու աւելի կարմրեցաւ, կատղեցաւ, մանաւանդ «Փայլ օքլոգ»ին համար, քանի քանի անգամներ բոթոյի գաւաթները

կոտրեց, եւ աննախընթաց պարագայ՝ փետրաւելը դըրուած տեղը մոռցաւ:

Ժանն խիստ գոհ էր. յուսացածէն աւելի էր եղած. ամբողջ օրը կը վազվզէր՝ «Փիէն» պոռալով. իր հագուստներով զրաղելու իսկ ատեն չունէր շատ անգամ. այդ պատճառաւ է որ մէկ տարուան մէջ ստիպուեցաւ վեց կարուհի հիօխել:

Փիէն սկսաւ կամաց կամաց ճանչնալ շուրջիները: Այդպէս է որ տեղեկացաւ խանութին բարեկամներէն թէ Ժաննը իրականին մէջ բնաւ մատամ չէր, քանի որ երբեք չէր ամուսնացած: Բայց երկար ատենէ ի վեր Լէսքիւսին հետ ըլլալուն, ա:ելի պատշաճ կը նկատէր ինքզինքը այդպէս կոչել: Տասնըութ տարեկանին ճանչցած էր զայն եւ հեռատես աշխի՛ միշտ կարելին բրած էր զբամ խնայելու, մինչեւ խանութ մը գնելը: Որով ոեւէ իրաւունք չունէր այդ խանութին մէջ Լէսքիւս: Թէ այս մարդը ո՞վ էր, Փիէն պէտք եղածին պէս չէր կրցած հասկնալ: Գիտէր թէ նախապէս շրջուն լուսանկարիչ եղած էր եւ հիմա վրան բաց թերթ մը կը հրատարակէր, լեցուն մերկութեան պատկերներով որուն կ'աշխատակցէին շատ մը ծածկանուններ, գիտէր թէ... սակայն այդ ծանօթութիւնները իրեն գոհացում չէին տուած: Ինք այն հաւատքը ունէր որ այս մարդը պզտոր գործեր կը անսնայ եւ թէ... Բայց Փիէն կը նախընտրէր Ժաննին հետ պարել ձայնագրի նոր սկաւառակները փորձելու պատրուակով, զայն սեղմել բազուկներուն մէջ ուժով, ուժով, գլուխը ծռել անոր ծո՞րակին, բոյրը ծծելու համար անաղմուկ ու յետոյ երթալ, բոթոյով քիչ մը տաքցած նստիլ քով քովի, ծունկ ծունկի: Օրուան պարտաւորութիւններէն ազատած՝ երեկոյի այդ պահերը լաւագոյններն էին, երբոր երկուքն ալ իրարու դէմ կը վերստանային իրենց մտերիմ շեշտը, կը սկըսէին խօսիլ, խնդալ, կատակել, կնոջ բերանը կրկին կը ստանար իր այն աղուոր, անկեղծ ժպիտը, իր գեղեցիկ ձուածեւը, մէկէն լրջանալով երբոր կ'ըսէր — Tu sais, Pierrot ? Քանի անգամներ պատահեցաւ որ այդպէս սկսուած նախազատութիւն մը թերաւարտ մնաց, երբոր Ժանն ակնարկը բարձրացուցած ատեն կը հանդիպէր երիտասարդին բացուած աչքերուն, կը հասկնար, ինքզինքը կը ձգէր վայրկեան մը անոնց մէջ, յետոյ շուտով հեռանալու համար: Այդպէս է որ...

Եւ ահա այսօր ալ մէկէն, Փիէն կը մեկնէր:

Չուարթութիւնը շուտով կորսուեցաւ: Խիստ կարճ պահ մը տեւած էր միայն, պատճառ ըլլալով որ քայլերը սկսածայ արագացնէ, երբոր մեկնէր էր ճաշարանէն: Իրաւ ալ նախ պէտք էր խնդալ այդ պզտիկ կատակերգութեան վրայ: Սմանողովի մը երեսոյթը չէ՞ր ստացած ամենայն պաղարիւնութեամբ յայտարարելով թէ ալ չէր ուզեր գալ աշխատիլ, որովհետեւ կը սիրէր զայն: Օ՛, ինչպէ՛ս խնդացած էր. կատակ կարծեց, չէ՞. բայց շուտով լրջացաւ. ուզեց կրկին համոզել, անգամ մը եւս ըսել ինչ որ ինք շատ լաւ գիտէր երկար ատենէ ի վեր, յետոյ կարմրեցաւ, բարկացաւ, որքա՛ն աղուորցաւ: Հապա ի՞նք. անձրկեր էր, ձախաւեր ու անփորձ ուսանողի մը երեսոյթն էր ստացեր, խօսքերը կորատուեր էին, նախազատութիւնը չէր կրցած պէտք եղածին պէս աւարտել, մէկ խօսքը քանի մը անգամներ կրկնէր էր, մինչեւ փրկարար ընդմիջումը հեռաձայնին: Որո՞ւ հող. ինք այդպէս էր, բաւրրովին անկարող բեմադրութիւն մը պատրաստելու այդ կարգի յայտարարութեան մը համար: Պէտք էր ըսել, եւ ըսաւ. կրցաւ ինքզինքը հասկնել, հող չէ թէ ոչ լաւագոյն ձեւով: Այն խորունկ համոզումը ունէր ինք թէ բաւրրովին աւելորդ բան է կնոջ մը սիրային յայտարարութիւն ընելը:

Չկայ բան որ կին մը աւելի շուտ հասկնայ, աւելի շուտ զգայ քան իր սիրուելը, երբոր զայն ծածկելու հողը չենք ըներ երբեք: Եւ Ժանն մէկ տարուան մէջ շատ լաւ հասկցած էր թէ ան կը սիրէ զինքը, թէ իրապէ՛ս կը սիրէ, բայց ոչ մէկ օր առիթը տուած էր որպէսզի աւելի առաջ երթայ, ոչ մէկ օր ուզած էր արարքով մը տալ երիտասարդին պակասող համարձակութիւնը:

Ինչու չուզեց բարեկամութեան սահմաններէն անդին անցնիլ: Առաջին օրերէն իսկ շուտով մտերմացան իրարու հետ, նկատեցին որ բազմաթիւ նախասիրութիւններով ու ճաշակներով կը նմանին իրարու, գործին բերմամբ կեանքերնին խառնուեցաւ, ցերեկները շատ անգամ դացին միասին ճաշել ու կատակել, կամ իրիկունները մրովին թատրոն մը երթալ գուարճանալ: Փիէն ի գուր շունաց կեանքին հանդարտութիւնը չխոռովել, մարել կամ դոնէ մեղմել զգացում մը որ չէր կրնար ցանկալի արդիւնքի մը հասնիլ: Ժանն միշտ հագուստ հագաւ, Ժանն միշտ

գլխարկ դրաւ, ճայնազրի նոր սկաւառակներ զնեց, ժանն միշտ խօսեցաւ եւ ամէնէն աւելի կատղելիք բանը՝ ժանն միշտ ժպտեցաւ: Եւ յետոյ օրըստօրէ սաստկացող այն զգացումը զոր կրցաւ վերջապէս ճանչնալ, նախանձը: Լէսքիւռ խանութ կու գար յաճախ, ընդհանրապէս իրիկունները, աղուոր մը կը համբուրէր զայն առանց երիտասարդէն քաշուելու, պեխերը կ'ոլորէր, լամբակին ծաղիկը կը շտկէր եւ ամէնէն անտանելի բանը՝ ձեռքի կատակներ կ'ընէր ժաննին:

Քայլերը բնագոյրար իջեր էին այդ պզտիկ զառիվարը որ Քէ տէ Կոան գ'Օկիւսթէնէն ստորին քարափները կը տանի, ջուրին մօտ: Նկարիչներուն սիրական այդ վայրը ամայի էր հիմա ու վերի լոյսերը տարօրինակ պաշտառութիւն մը կ'անձրեւէին: Նստաւ հաստ ցլցի մը վրայ ուրկէ նաւ մըն էր կախուած երկար շղթայով ու դիտեց կամուրջին լոյսերը, գունաւոր գամերու պէս ջուրին մէջ մխրձուած: «Ձէ՛, խորհեցաւ, ինչ որ ալ ըլլայ չպիտի վերադառնամ աշխատելու: Այսչափ տարի է հոգիս հանեցի առանց օր մը դադար ընելու. լաւ վաստկեցայ. շատ աղէկ կրնամ քանի մը ամիս հանգիստ ընել. եկածը ամառ է, վերջը ուր որ ալ ըլլայ գործ կը գտնեմ»: Պահ մը վերջ շարունակեց. «Նայինք անո՛նք ինչ պիտի ընեն. չհաւատաց, հէ՞. կատակ կարծեց. յուսաց որ միշտ պիտի կարենայ զիս այսպէս խաղցնել. չպիտի կարենամ բաժնուիլ. տեսնենք Երկուշաբթի ի՞նչ պիտի ընէ... պիտի գա՞յ արդեօք զիս փնտռելու... անչո՛ւշտ. թերեւ տեղի ալ տայ գործին սիրուն. թերեւս յուսացածէս աւելին ըլլայ. այն ատեն... այն ատեն... Օ՛ր խենդ եմ»:

Ու արագ արագ սկսաւ բարձրանալ սանդուղներէն՝ Սէն Միշէլ ելլելու համար: Նոյն պահուն վերէն աղջիկ մը անկիւնը դարձաւ ու վազելով քանի մը աստիճան իջաւ: Ակնոցաւոր կաղ տղայ մը հասաւ ետեւէն ու գրկեց զայն հարցնելով. «Ինչո՞ւ, ինչո՞ւ, ըսէ ինչո՞ւ»: «Ո՛չ, ո՛չ, պատասխանեց աղջիկը, պէտք չէր որ առաջարկէիր, պէտք չէր որ առաջին գիշերն իսկ առաջարկէիր»: Երկուքն ալ կը խնդային:

Երբոր սենեակ հասաւ, տրամաբանութիւնը կամաց մը տեղի տուաւ զգացումին առջեւ: Վերջին մեկնումն էր այս խանութէն, ալ չպիտի վերադառնար հոն աշխատելու, ալ պէտք չէ վերադառնար՝ այդքան հաստատամիտ յայտարարութենէ մը վերջ, ուրեմն նաեւ ալ Նէնէթը չպի-

տի տեսնէր

ա՛լ չպիտի տեսնէր
ալ բնա՛ւ

Մեծցաւ, մեծցաւ, ծանրացաւ, մտալկումը պաշարեց զինքը, սիկառէթը նետեց բազմաթիւ անգամներ, ուզեց չիտրհիլ, չկրցաւ, ուզեց պառկիլ, չկրցաւ, ուզեց գլրել, նորէն չկրցաւ, առաւ վերջապէս գիրք մը. բացաւ զայն. գոցեց. լոյսը մէկէն մարեցաւ. սկսաւ դառնալ մութին մէջ. ինչպէ՛ս չկարենալ ատանկ գիշերներու վանել տառապեցնող մտածումը — Նէնէթ —, ինչպէ՛ս չկարենալ ցածցող առաստաղին տակ — Նէնէթ — ջնջել ժպտող նոյն դիմագիծը — Նէնէթ — չկարենալ — Նէնէթ — ստել ինքզինքին — Նէնէթ, Նէնէթ-Նէնէթ: Դուռը մէկէն բացաւ. պիտի խեղդուէր: Սանդուղներուն վրայ լոյս կար. սենեակներունն է որ միայն մարեր էր: «Արդեօք դեռ երկա՞ր պիտի տեւէ» ըսաւ, բան մը ըսած ըլլալու համար, երիտասարդի մը որ սանդուղին գլուխը կեցած գիրք մը կը կարդար: Ան ոչինչ պատասխանեց. աւելի ջղայնօտեցաւ. բայց չկրցաւ սենեակ վերադառնալ. մութին մէջ շատ շուտով առանձին պիտի ըլլար ինքզինքին եւ իր մտածումին հետ: Եւ երբոր երկրորդ հարցումին ալ պատասխան չըստացաւ բարկացած աւելցուց. «Բայց պարոն, կը հասկնա՞ք թէ ինչ կ'ըսեմ»: Ան պատասխանեց Անգլիացիի արտառոց շեշտով մը.

- Փա փարլէ Ֆրանսէ:
- Եու առ ինկլի՞ջ:
- Այ էմ Գանատիւրն:

Կարմրեր ու ամչցեր էր տղան: Քսան տարեկան ուսանողի մը երեւոյթն ունէր ու Քէմպրիճ տպագրուած բառարան մը կը կարդար: Քանի մը նախադասութենէ վերջ Փիէռ հարցուց դժուարութեամբ, ինքն իսկ ամչնալով իր տկար ու գէշ անգլերէնէն:

— Գրամեքենայի մը աղմուկը կ'առնեմ միշտ. արդեօք դո՞ւք էք որ կը գրէք գիշերները մինչեւ շատ ուշ. ա՛յո՞. եւ ի՞նչ կը գրէք անդադար. բանաստեղծութի՞ւն. բանաստեղծութիւն կը գրէք մեքենայո՞վ եւ այդքան ա՛րա՞գ եւ ամէն օր...

Հակառակ իր ճիգին, խնդուքը մինչեւ չրթները բարձրացաւ: Այդ երազատես պատանին գրականութեամբ, բայց մանաւանդ բանաստեղծութեամբ տարուած, սկսաւ արագօրէն խօսիլ իրեն սիրելի այդ նիւթին վրայ, առանց

ուչադրութիւն ընելու որ Հայը շատ հեռու էր իր բոլոր բաժնեկիցները հասկնալէ: Շարժումներ ըրաւ, մաղերը խառնեց, ոգեւորուեցաւ, աստուածացուց քանի մը բանաստեղծներ, ուրիշներ մէկ բառով ջախջախեց (Քէմպրիճը ձեռքէն ինկաւ) եւ ուզեց մանաւանդ իր գրածները արտասանել: Փիէն ուրախացաւ զուարթութիւնը վերագտնելով: Օ՛ մութը, մութը, առանձնութիւնը. երբորդի մը ներկայութիւնն է որ միայն կրնար այսպէս զինքը փրկել իր մտալիկութենէ: Հաճոյքով ընդունեց երիտասարդին հրաւերը, երբոր բաց թողուած դռները լուսաւորուեցան: Անոր սենեակը իրենինէն տարրերութիւն չունէր, սլափին վրայ միայն գեղեցիկ աղջկան մը խոշոր լուսանկարը կար եւ վրան, թեւերը թիթեռնիկի մը պէս բացած, վարդագոյն սութիէն-կործ մը:

Գանատացին առաւ դէզ մը թուղթ եւ առանց այլեւս դադար տալու, սկսաւ իր բանաստեղծութիւններուն անվերջ ընթերցումը: Փիէն թիկնաթոռին մէջ ընկղմած հետեւեցաւ այդ լեզուին, անգլերէնին, որ այնքան լաւ կը պատշաճի բանաստեղծութեան իր երաժշտութեամբը եւ զգացումներու կախօրրանին անձնատուր՝ թողուց որ հոգին օրօրուի, երկարօրէն, լայնօրէն օրօրուի այդ ներդաշնակութեամբ, այդ երգով, մինչեւ որ կարենայ ըսել ինքզինքին. «Բարձրագոյն բանաստեղծութիւնը ան է որ չի հասկցուիր: Կը բաւէ որ երաժշտութիւն ըլլայ, կը բաւէ որ գոնէ «սէր» բառը ծանօթ ըլլայ ինձի, կը բաւէ որ սէր լինենամ ես ու սրկառէթիս ծուխերուն մէջէն դէմի պատին աղջիկը հետզհետէ աւելի ու աւելի նմանի Նէնէթիս, եւ ես պիտի ապրիմ գերագոյն, աստուածային բանաստեղծութիւնը: Հաւատա՛ Նէնէթ, սիրակա՛ն Նէնէթ, հաւատա՛ էջու կտոր Գանատացի»:

4

Բանալին չոր աղմուկ մը հանեց կղպանքին մէջ եւ դուռը իր ծխնիններուն վրայ զգուշութեամբ դարձաւ: Նախ գլուխ մը ներս անցաւ բացուածքէն, շուրջը պիտեց վարանումով ու երբոր տեսաւ թէ ոչ ոք կայ, գուռը ամբողջութեամբ հրեց: Վարէն բան մը չէր ըսուած իրեն, բանալին հոս էր, ինչպէս նաեւ Փիէնին գլխարկն ու վերարկուն: Գուռս ելած չէր կրնար ըլլալ ան. մօտաւոր սենեակ մըն էր թերեւս, բարեկամի մը: Նէնէթ կեցաւ պահ մը դրան մէջ ու յետոյ յուսահատ՝ ներս անցաւ ու դուռը

զոցեց: Վերջին յարկի սենեակներէն մէկն էր այս, օդաւէտ ու լուսաւոր. կանաչ միագոյն գորգ մըն էր պատած զայն ու ամէն ինչ մաքրութիւն կը բուրէր: Աջ կողմի անկիւնը լայն անկողին մը կար իր տանձով ու զարթուցիչով, դէմը՝ լողասեղանին յախճապակիէ սպիտակութիւնը, բարակ ու հաստ կոկորդներով, իսկ վրան՝ սպակիի երկար կտոր մը՝ ուր արդուգարդի պիտոյքներ կային քաւանկիւն հայելիի մը առջեւ: Ուրիշ անկիւն մը բարձր հանդերձարան մը՝ որուն քով պզտիկ վարագոյր մըն էր քաշուած հագուստ մը ծածկելու համար: Կեդրոնը սեղան մը կը կլորնար ներկուած փայլուն տախտակէ, կրելով խել մը գլորքեր որոնք երկու փիղերու մէջտեղ սեղմուած էին: Փիղերէն մէկը կը նայէր մօխրամանին, իսկ երկրորդը իր պատիճը պատին էր ցցած: Նէնէթն ալ ակնարկը այն կողմ դարձուց, նայեցաւ պահ մը անշարժ, դժգոհութեան շարունակ մը ըրաւ, բայց ժպիտը հայելիները տեսան: Յետոյ դէպի լուսամուտը ուղղուեցաւ: Պատուհան-դուռ մըն էր այս, որ պզտիկ պատշգամի մը վրայ կը բացուէր. արեւը ողողեր էր զայն. զարնան զմայլելի առաւօտ մըն էր. առողջ ու մաքուր առաւօտ մը՝ որ ճաշի կ'երթար պզտիկ աղմուկներով: Նէնէթ սկսաւ անհամբերել. վերադարձաւ սեղանին առջեւ, գիրք մը առաւ ու նստաւ, ակնարկը ծանօթի մը՝ Փիէնի գլխարկին: Մէկէն նշմարեց որ ճիշդ առջեւը սեղանին պզտիկ դարակը կիտարաց է. քաշեց զայն եւ հաստ տետրակ մը ուչադրութիւնը գրաւելով, առաւ:

Այո՛, ապահով էր: Քիչ մը յուզուած, չես գիտեր ինչու, սկսաւ դանդաղօրէն դարձնել այդ էջերը. Փրանսուհիին հետաքրքրութիւնը կրկնապատկուեցաւ. օրագրութիւն մըն էր: Աչքերը յաւած այդ խառնափնթոր գիրքերուն, կ'ուզէր գտնել, կ'ուզէր անպայման ճանչնալ իսկական Պետրոսը, երիտասարդը, արեւելքցին: Ի՞նչեր կը պատմէին այդ էջերը. մտերիմ ինչ յոյզեր, մտածում ու տենչանք կը պարունակէին այդ տողերը որոնցմէ բան մը չէր կրնար հասկնալ: Հայերէն այդ տառերը բեւեռագրեր էին իրեն համար, «սեւ ու ճերմակ»՝ ինչպէս կ'ըսէր ինք: Ու անկարող իրականութիւնը տեսնելու, աւելի ինքն իր մէջ կը ջանար անծանօթը գուշակել: Փրանսերէն բառ մը մէկէն իր ակնարկը կեցուց. «մերսի». կարծես սենեակին մէջ էր Փիէն, հոն, իր մօտը, եւ իրեն ուղղած առաջին բառը կ'ըլլար՝ մերսի: Ծնորհակալութիւն Նէնէթին որ եկեր էր զինքը տեսնել, որ զինքը չէր մոռցեր, չէր մոռցեր իր պզտիկ Փիէնօն...: Յաջորդ էջերուն մէջ Փրանսերէն

բառերը սկսան շատնալ: Ալ մեծ ուշադրութեամբ ամէն տողի մէջ փնտռեց զանոնք ու իր մտածումը անոնց հետ յառաջացաւ: Ատիէօ փուր թուժուր. Մէսաժըրի Մարիթիմ. Մատոննա. Պիրէոն, Պէյրութ, Աղեքսանդրիա, Մարսէյլ: Յետոյ Փարիզի մէջ հասցէ մը ու գործարանի մը անուն: Ֆրանսերէն ասութիւններ. արտառոց հայհոյութիւններ, քովը փակագիծով՝ բացատրութիւնը անշուշտ, թատրոններ ու պտոյտի զանազան վայրեր: Ամիսները կ'անցնէին: Դերասանուհի մը եւ լուսանկարչական քանի մը բառ ըսին թէ Փիէռ ալ Կոան Պուլվարները հասած է: Մէկէն՝ նախադասութիւն մը. «Ահա՛ այսօր, Պետրո՛ս, յիմարութիւն չ'ուզեր»: Նէնէթ սեղանին վրայ դրաւ տետրակը, երկու արմուկներուն մէջտեղ ու հետաքրքրութեամբ եւ աճող անհամբերութեամբ մը սկսաւ կարդալ:

«Աղուոր Կիրակի մը: Հրաշին հետ երկու աղջիկ բռնեցինք Լիւքսեմպուրկի պարտէզը. անորինը պզտիկ եւ կլոր. իմինս նուրբ ու հասակաւոր. զմայլելի սրունքներ. խալ մը աջ այտին ու անտանելի հօրաքոյր մը՝ Ռիւ Մատամ. շատ կը սիրէ այս ծառուղին. հոգի կու տայ պարի համար. կը վախնայ հիւանդութենէ: Ռիւ Քիւժաս Սուրէնին նախկին պանդոկը գացինք. 7 թիւ սենեակը. կուրծքը ինծի համար յայտնութիւն մը եղաւ. սեւ նշաններուն համար ըսաւ թէ Մեթրոյին մէջ կամթեր են. քովէն պատը զարկին. յանցանքը աղջկանն էր»:

Նէնէթ գլխարկը քաշեց գլխէն, նետեց սեղանին վրայ ու էջը դարձուց:

«Ռէօմիւռէն նստաւ. պտըլիկ, անուշիկ, դոնդոշիկ, նայեցաւ անգամ մը ինծի ու եկաւ ճիշդ առջեւս կենալ. երեկոյեան այս ժամուն միշտ այսպէս բազմութիւն կ'ըլլայ Մեթրոյի մէջ. փակչելու աստիճան սեղմուեր ենք մէկզմէկու. ես ձեռնոցներս հանեցի. ինք ձեռքի տուփը քիչ մը անդին տարաւ. (հայերէն), Շաթըլէ իջաւ՝ փոխելու. միացայ իրեն. առաջարկեցի դուրս ելլել ու թաքսի մը առնել. ընդունեց. կառքին լոյսը մարեցի ու վարագոյրը քաշեցի. Մարսիլիացիի շէշտ մը խօսուածքին, ու «ուրփրիզ»՝ ծունկերուն. մէկէն շարժումս կեցնելով ըսաւ. «Կ'ազաչեմ ուշադրութիւն ըրէք որ ոտքովնիդ տուփս չկոտրէք»: հակառակ իմ ալ փափաքիս կարծեմ նորէն վը նասուեցաւ. «մոն չէոի»ն արտասանեց փայտէ սալարկում ունեցող փողոց մը: Երկրորդ անգամուան մը համար ժամադրութիւն տալ չուզեց. նշանուած է. ես ալ չպնդեցի:

քիչ մը շատ լուրջ աղջիկ կ'երեւէր»:

Քանի մը էջ անդին.

«Մատամ Լանպէոը ուրիշ է. ոչ մէկ կին ինծի այնքան հաճոյք պատճառած է, որքան ան. արդե՞օք անոր համար որ արդէն իսկ հասունցած մանչ մը ունի ու զիս «մոն կոս» կը կոչէ. հասակաւոր, մարմնեղ, ազնուակալութիւն եւ հպարտութիւն՝ կուրծքին, քալուածքին ու խօսուածքին մէջ. շատ կը սիրեմ իր ոսկորէ սպիտակ ապարանջանն ու սեղմիրանը. կ'ուզեմ որ չհանէ. դժբախտաբար կարելի չէ. ճանչցած կիներէս առաջինն է որ կրօնասէր ու ճշդապահ է: Երբեմն կը խնդամ ինքզինքիս վրայ. այն օրէն ի վեր որ գիտեմ թէ իր ամուսինը առաջնակարգ թաւջութակահար մըն է, կնոջ հեւքին մէջ որ ճիւղ մը կ'աւարտի, կը կարծեմ թաւջութակի մը դրոշմը լսել. ի՞նչ խենդ եմ, գոնէ երաժշտութենէ հասկնամ»:

Ուրիշ հատուած մը՝ մատամ Լանպէոի վրայ.

«Ամուսինին պատկերը բերեր է որպէսզի ակոսանտիսը մա մը շինեմ: Շատ շնորհքով ճաղատ մը կը թուի ըլլալ. խելօք մը կեցեր է քառդ փութալին վրայ: Այդպէս իր կլոր թաւջութակին քովը՝ ճիշդ clef de sol ի մը երեւոյթը ունի: Ամենայն լրջութեամբ ըսի. — Սիրով, միայն թէ գլխուն վրայ անպայման եղջիւրներ պիտի աւելցնեմ: Մարսափած պատասխանեց. — Փիէռ, չընե՛ս, չընե՛ս, խենդութիւն չ'ուզեր: Յետոյ աւելցուց, քիչ մը ժպիտ՝ ձայնին. — Այդ աշխատութիւնը ինծի ձգէ. ես աւելի լաւը կրնամ ընել... (հայերէն)... ամբողջ հաճոյքս այս է. կ'ուզեմ որ շատ դանդաղօրէն հանուի. կ'ուզեմ որ ե՛ս զինքը հանուեցնեմ (հայերէն) անակնկալ. այս անգամ իր կէս մէջքէն սկսող սեղմիրանը, ծնկակապերով, սեփ սեւ մետաքսէ էր. ներքնաչապիկը նմանապէս. տուած պատճառաբանութիւնը ճիշդ չէր անշուշտ. երբեք չէի երեւակայած որ... (հայերէն) Շատոնց է որ պատրաստուած է, բայց դեռ չի մեկնիր. քով քովի նստեր ենք անկողինին եզերքը. ինք ըսաւ. — Մենք պէտք չէ որ բաժնուինք իրարմէ: Գիտեմ թէ քեզ վերջնականապէս ինձ կ'ապելու համար պէտք եղած երիտասարդութիւնը չունիմ, գիտեմ թէ շատ գեղեցիկ չեմ, եւ դուն տաքարիւն ես, եւ դուն անառակ ես, բայց մտիկ որէ ինձ, Փիէռ, անոնց ետեւէն մի վազեր, երիտասարդ աղջիկներուն հետ մի՛ ըլլար: Անոնք մարմնական հաճոյքէն դատ ու անկէ աւելի գօրաւոր ուրիշ տենչանք մը ունին զոր կը գոհացնեն ի վնաս տղոց: Իրենց հպարտութիւնն է այդ: Քեզի պէս երիտասարդ մը

նուաճած ըլլալու ինքնագոհութիւնը: Ես վստահ եմ որ դուն ղեռ փարիղուհիները չես ճանչնար. անոնք քեզիպէսներու սէր կը կեղծեն ու յետոյ շուտով կը հեռանան, անմիջապէս որ նշմարեն թէ դուն կը տառապիս... քմահաճոյք է որ կ'անցնի... մենք պէտք չէ բաժնուինք իրարմէ. միայն գորովի պէտք ունիս դուն, եւ գիտես թէ ես որքան...»:

«Պառա՛ւ», պոռայ Նէնէթ կատաղութեամբ ու էջր վանեց: Յաջորդող ամիսները անցան՝ ամբողջութեամբ հայերէն: Կին չկար: Գրուածքները միմիայն ներքին սպրումներ կը թուէին ըլլալ: Առաջուան պէս ալ մէջը նետուած Ֆրանսերէն նախադասութիւն մը գիւրաւ չէր կրնար քողազերծել գրողին միտքը: Մէկ անգամ մը միայն հանդիպեցաւ սեռակիցի մը անուան՝ Լիզ, եւ զարմացաւ որ աւելի չէր յիշուած այդ պզտիկ աղջիկը զոր ինք կը ճանչնար: Փիէտի վերջին բարեկամուհին էր ան, տասնեւութ տարեկան կարուհի մը որ իր ազնուօրէն գնդաձեւ կեղծ մարզերիտներէն ու շագանակագոյն աչքերուն անմեղութենէն դատ ոչ մէկ բացասիկ զեղեցիլութիւն ունէր: Լա փրթիթ Լիզը սակայն անկեղծօրէն կը թուէր իր սիրտը տուած ըլլալ երիտասարդին, ու կը հանդուրժէր ամէն բանի, պայմանաւ որ թոյլատրուէր իրեն ատենը անգամ մը դալ Փիէտօն վայելելու: Անկեղծութեան դէմ Հայը չէր կրցած շնական կամ բիրտ ըլլալ, որով նաեւ անկարող՝ այս ալ նախորդներուն պէս գիւրութեամբ լքելու: Այն յիշատակելի շարաթ իրիկունն էր որ միայն այնքան կոպիտ վերաբերմունք մը ունեցաւ աղջկան հանդէպ, դէմքին մեծ խաւաքարտ մը նետելով, երբոր ան դուրսէն մատովը կը թմրկահարէր, քիթը ապակիին փակցուցած: Եւ բսել թէ դրան առջեւ այնքան սպասեր էր ան...:

Երկար պահ մը Նէնէթին երկու մատներէն առկախ մնաց այս էջը, որուն վրայ սակայն միայն երկու բառ կրցած էր կարգալ. Փրթիթ Լիզ:

Եւ ահա վերջապէս մէօսիէօ Լէսքիւռ, Կոստան, մատամ ժանն: Ո՛չ, Նէնէթին յոյսը ի դերեւ ելաւ. բան մը չկար իր մասին. ոչինչ, ոչինչ: Օրագրութիւնը կեցած էր: Նայեցաւ թուականներուն — անոնք Փարիզ գալէն ի վեր Ֆրանսերէն էին եղած — եւ տեսաւ թէ քանի մը ամսուան ընդմիջումէ մը վերջ է որ միայն կը վերսկսէր թուղթեր անդին, այս անգամ երկար էջերով: Այն կարճ, յակոնական հասուածները չկային ալ, բայց Նէնէթ ոչինչ կը հասկնար ասոնցմէ: Վերջապէս հատ մը գտաւ.

«Հրաչին շինած անթելը երբեմն կը բանի: Սաղաւարտը գլխիս՝ գիշերուան առանձնութեան պահերս կ'անցընեմ անշարժ, սեղանիս առջեւ: Երկա՛ր ժամեր կ'երազեմ. կը մտածեմ Նէնէթին, մերիններուն, գործիս, յճակի մը կամ յեղափոխութեան վրայ: Մտաւոր սենեակէ մը եկող գրամեքենային աղմուկը երեսակայած՝ գնդակահարումի մէկ տեսիլքս կ'ամբողջացնէ: Մէկէն անթելը կը խանգարուի. յեղափոխութիւնը, ինչպէս միշտ, կրկին կը ձախողի. ամէն բան կ'անհետի, ամէն բան: Միայն Նէնէթը կը մնայ. ինչո՞ւ միայն ան. կը մտենայ, աւելի, աւելի, ապուր մը կը ժպտի, բայց բան մը չ'ըսեր, բա՛ւ մը չ'արտասաներ: Ի՞նչպէս կ'ուզես որ խօսի երբոր ես չեմ գիտեր թէ ինք ինձի հանդէպ ինչ կը զգայ»:

էջեր անդին.

«Ուզեցի գիտնալ թէ արդեօք պիտի նախանձի՞: Դիպուածը օգնեց ինձ: Ժամերով վերի գործողութեան սրահը մնացինք ձիքիսը եւ ես: Այս դերասանուհին անբաղգատելի մարմին մը ունի. գլուխ գործոց մը: Քիչ մը զինով ըլլալուն — հաշիշամոյ է — անպարկէ կատակեց, խնդաց ու պարեց. ես ալ հետը: Նէնէթը վեր իսկ չեյաւ նայելու թէ ինչ կ'ընենք. ձայնը անգամ չառի: Վար իջայ: Մեկներ էր: Արդեօ՞ք...: Եւ յաջորդ ատուտոր, այսօր, հաճոյքի կատարեալ տօն մը եղաւ ինձի համար: Երկար տան է որ խոտուցած էի Կոստանին զինքը յուսանկարել, եւ այս ատուտ խանութ մտնելուս դարձանքով տեսայ թէ փետրաւելը եւ քարայծի մորթը ձեռքը չեն:

«Մաքրուեր, ածիլուեր ու սրբուեր է. փողկապին վրայի աղամանդն ու իր նոր հագուստը զինքը Կիրակի են չիներ: Պատուանչանը կախեց եւ ցիցի մը պէս անշարժ կեցաւ գործիքիս դիմաց: Խնդուքս հազիւ թէ կրնայի զրուպել. եթէ գիտնաս թէ որքա՛ն դուարթախօս, կատակաբան ու անուշ մարդ է: Բայց կեցի՛ր, է՛ն կարեւորը կայ. այս նախկին զինուորը երկար տան զաղթավայրերու մէջ ապրած ըլլալուն, անգիմադրելի սէրը ունի կենդանիներու: Այս անգամ ալ հետը բերեր է իր պաշտելի Brigadier ն: Այդ ասանապետը յուսածաճանչ գոյներով դմայելի թութակ մըն է: Եւ ճիշդ այն պահուն որ տանձը ձեռքիս մէջ պիտի ձգուէր, քլա՛ք... դուռն է: Սաստիկ վախ մը կեղծեցի, իբրեւ թէ Նէնէթէն խիստ գազանի կ'ուզէի պահել ըրածս, գործիքը անմիջապէս ծածկեցի եւ մէկդի հրեցի նախկին ենթասպան: Ան այլալից ու շփոթած էր. հիմա վեր պիտի գար ախրուհին եւ Կոստանին հետ նորէն կեն-

դանի մը պիտի տեսնէր... նորէ՞ն կենդանի մը... ծառան հազիւ ատեն ունեցաւ ինքզինքը քովի մութ սենեակը նետելու եւ թուփակը այդ իրարանցումին մէջ՝ թռաւ: Ա՛... ահա՛ երէկուան ըրածիս արդիւնքը... տեսնես ինտո՛ր աղուորցեր է. զմայլելի, զմայլելի ճանիկ մըն է եղեր. երբեք զինքը այսքան գեղեցիկ չէի գտած. մէկէն ինչ եղայ, չեմ գիտեր, բայց ուղեցի, ախ այնքա՛ն ուղեցի որ (հայերէն)».

Նէնէթ կռուիք սեղանին զարկաւ գոչելով. — բայց չչարունակե՞ս: «Ի՛՛էմս եկաւ, պչրանքով, նազանքով, ոտքին մատներուն վրայ պզտիկ շրջան մը ըրաւ — ժպիտը միշտ ինձի — որպէսզի լաւ տեսնեմ, ու յետոյ հարցուց. «Վայլե՞ր է»: Կօշիկէն մինչեւ գլխարկը նորոգուեր էր, այս քանիերորդ անգամը ըլլալով, եւ իր արդուզարդին բոլոր երանգները կատարեալ ներդաշնակութեամբ մը կը պատշաճէին իրարու: Գոյնին անունը չեմ գիտեր որ ըսեմ. ամէն պարագայի, քեզի՞ ինչ. գիտցիր որ զմայլելի էր, այնքան: Եւ երբոր հիացած ուղեցի ամբողջութեամբ բանալ վերարկուն, չթողուց. բայց... բայց... նոյն պահուն ձայն մը պոռաց «Ouvre, Nestor, ouvre»: Հէ՞, ինչպէ՞ս... Նէնէթ անմիջապէս յօնքերը պոստեց, ակնարկը ամէն կողմ դարձնելով: Ես դուշակած էի. ամբողջ ուժովս պլլուեցայ անոր եւ սկսայ բարձրաձայն, բարձրաձայն խնդալ, մինչ վերը վարագոյրներու թելերուն վրայ թառած թուփակը կը պոռար. «Rrrigole Brrigadier, Rrrigole Brrigadier...!» Պատուանշանը դուրս նետուեցաւ իր թաքստոցէն: Նէնէթը կատղած էր. առաւ այն երկար եղէգը որով վարագոյրները կը յարդարենք ու սկսաւ կենդանին հալածել. ան մէկ թելէն միւսը ցատկելով կը շարունակէր ճչալ «Rrrigole Brrigadier, Rrrigole...!»

Mauvais sujet ! ըսաւ Նէնէթ դէմքը հաւաքած ու անցաւ:

«Տիրուհիին ինքնաշարժը կառատուն տարած ատեն, Կոստանը շուն մըն է կոխտեր. եւ ի՞նչ շուն, Աստուած իմ, կենդանապաշտպան միութեան պատկանող շուն մը: Ատոր համար երկու օր է որ խենդի պէս է. վառարանը այնքան է լեցուցեր որ կարելի չէ շնչել. սաստիկ յոգնած եմ. սպանիացի պարուհին այդ ի՞նչ ծանր անուշահոտութիւն մը ձգեց. ապակեորմին վրայ անձրեւին թփրտուքը կը նմանի Չեխոսլովաքի մը կարդացած գրաբարին: Երբոր Նէնէթ վեր եկաւ, աշխատութիւնս աւարտեցի: Չեռքը ծրար մը կար եւ կը ժպտէր. յայտնի է թէ բան մը ունի բսելիք, բան մըն է պատրաստած. ինչո՞ւ այդպէս կը նա-

յի: Մըրբը բացաւ... սկաւառակ մը հանեց. չառաջարկեց սակայն որ պարենք. գիտէր թէ կրկին պիտի մերժէի: Վերջն է որ իմացայ թէ Սուրէնն է բերեր այդ սկաւառակը, կէսօրին, որպէսզի ինձ անակնկալ մը ընեն: Չայնագիրը ճամբայ հանելուն պէս ոստումով մը քովս եկաւ բազմօցին վրայ, ձեռքերը ուսերուս, աչքերը իմիններուս մէջ, լայն ու գինովցնող ժպիտով մը: Աստուած իմ, ի՞նչ կրնար ըլլալ, ի՞նչ կ'ուզէր աչքերէս. բան մը չէի հասկրնար: Եւ ահա որ յանկարծ... ահագնադորդ ձայն մը որ կը պոռայ. «Եանկը՛ն վաա՛ր... Իւսկիւտար տա՛, Պիւլպիւլ տէրէտէ՛...»: Հէ՞, ինչպէ՞ս... էյ, միայն այս էր պակաս: Չուարթութիւնս պոռթկաց, նամանաւանդ Նէնէթին սոսկումին ի տես: Ան կը յուսար անշուշտ արեւելեան մեղեդի մը լսել եւ ոչ թէ այսպէս ոռնոց մը: Օ՛հ, կ'արժէր իր արտայայտութիւնը վայելել. վախցած փիփիկի մը երեւոյթն ունէր եւ ես առաջին անգամ ըլլալով քիթս մխրձեցի իր վզին մէջ, աչքերս ուժով մը գոցեցի որպէսզի չտեսնեմ հեռաւոր կամուրջին լոյսերը, ջրհանկիրներուն անցքը, բոցերուն պարը, որպէսզի... բայց Նէնէթ զիս վանեց... ահա այդպէս է որ հաշտուեցանք: Հիմա ալ անդադար կը պոռայ երեսիս. «Եանկին վաաա՛, տա տա տա, տէ տէ տէ...»:

«Նորէն Լէսքիւրը եկաւ: Սաստիկ կատղեցայ: Առանց «գիշեր բարի» ըսելու ելայ դուրս: Չէի կրնար ինքզինքս դսպել. անպայման, անպայման կին մը կ'ուզէի, կարծես Նէնէթին դէմ անհաւատարմութիւն մը գործելու համար, կարծես վրէժս լուծելու համար: Չկրցի ժամանցի տուն մը երթալ ու խենդի պէս ինկայ սենեակ: Աղջիկ մը դէմի դուռը կը զարնէր առանց պատասխան ստանալու: Առաջարկեցի որ իմ սենեակս գայ եւ սպասէ: Հրաւէրս ընդունեց: Բաւական գեղեցիկ, վայելուչ եւ «հաւ»: Գանատացիի մը ընկերուհին է եղեր. կ'ըսէ թէ բանաստեղծ է ան, բայց բերնին հոտը քիչ մը կը վնասէ այդ պարոնին բանաստեղծութեան: Իր մեծագոյն փափաքն է ամուսնանալ ու բոյն կազմել, քանի որ, կ'ըսէ, լուրջ աղջիկ է ինք: Ատոր համար թողուց որ ուղածս ընեմ: Միայն թէ վերջին պահուն դիմադրեց. շուրջ տեղի տալ: Ըսի թէ կը նողկամ ամուսնութենէն ու բանաստեղծութենէն: Ճամբեցի: Նէնէթը յաղթանակած էր իր արձակով»:

Եւ ահա, երկար մթութիւններէ յետոյ, վերջին էջը օրագրութեան.

«Ալ որոշումս վճռական է: Եթէ երբեք դեռ վա-

րանուամներ ունէի, զանոնք բոլորը երէկ գիշերուան սինեման վանեց: Առաջին առթիւ խակ պիտի մեկնիմ առանց այլեւայլի, անվերադարձ կերպով: Հիմա այլեւս բացարձակապէս ապահով եմ թէ այդ աղջիկը քիթիս կը խընդայ: Գիտէ թէ իրեն հանդէպ զօրաւոր համակրութիւն մը ունիմ եւ պարզապէս կը շահագործէ այդ զգացումս, երբոր ես ամբողջ նուիրում կ'ըլլամ...»

Նէնէթ կեցաւ յանկարծ: Նախազգացո՞ւմ էր թէ չէ իրապէս ճանչցաւ ոտնաձայնը...

Այո՛, կը մօտենար ան: Հազիւ ատեն ունեցաւ տեսարակը գոցելով դարակին մէջ նետելու, բայց չհամարձակեցաւ հրել զայն վախնալով որ կը ձունչէ, եւ փախաւ: Ճիշդ ատենն էր: Գուռը բացուեցաւ. կից մը գոցեց զայն: Փիէն մահճակալին վրայ նետեց ձեռքի ծրարը ու կզակը օդին՝ երկարօրէն արտաշնչեց. սանդուղներէն շատ արագ բարձրացեր էր, կը հեւար: Անձեռոց մը քաշելով գլուխը կրկին շորցուց ու հայելիին դիմաց սանտրուեցաւ: Սկսաւ քիթին տակէն երգել. «Ես սիրել եմ մի զոյգ աչեր նման փայլուն աստղերին»: Հանդերձարանին տակի դարակը քաշեց ու տեսաւ որ «Նրանք խորն են որպէս եթեր, նման յուզուող ջրերին...»: Ճերմակեղէններ առնելով դարձաւ «Ջրերին» — ու ժաքէթը նետեց: Հայելիին մէջ ինքնագոհ ժպիտով մը ինքզինքին վրայ հիացաւ, մինչ մերկ իրանին շուրջ դեռ քիչ մը շոգի կը դառնար եւ կուրծքի պզտիկ մագերուն մէջ քրտինքի կաթիլներ կը փայլէին: Քիչ մը առաջուան վարը առած լոգանքը դնդերներուն կարծես ասելի ոյժ էր տուեր: «Նրանք խորն են որպէս եթեր, նման յուզուող ջրեր...»: «Flûte, flûte» պոռաց յանկարծ, բանաստեղծութիւնը արձակի վերածելով: Պատահածը սարսափելի բան մըն էր. աղէտ մը պարզապէս: Թռիքոյին վրայ կոճակ չէր մնացած: Օ՛ այս կոճակի խնդիրը, մղձաւանջը մենաուր տղոց: Օ՛ դաւաճանութիւնը կոճակներուն որոնք ամէն Եարաթ երեկոյ կը մեկնին անվերադարձ, ինչպէ՛ս կարելի զանոնք. հոգի քակել, կոճակ կարել: Ճերմակ դերձան գտաւ, բայց ասեղ չկար. ո՞ւր կորեր էր խայտառակը, ո՞ւր դրած կրնար ըլլալ: Փիէն փնտոեց զայն նախ մոխրամանին մէջ, յետոյ հագուստներուն վրայ, բառարանին այն էջը ուր aiguille գրուած է: Չկար, չկար: Թռիքոն ձեռքը սենեակին շրջանը կ'ընէր. մէկէն պատին վրայի լուսանկարներուն առջեւ կենարով ըսաւ. «Նէնէթ, Նէնէթ, դո՛ւն ըսէ, ո՞ւր է ասեղս» եւ յանկարծ յիշեց. դրան վրայ խոթած էր զայն.

է՛ն վերը: Ծայրը ժանգոտած էր, բայց խնդիր չէ. սկսաւ կարել, մահճակալին եզերքը նստած: «Նրանք խորն են որպէս եթեր...»: Շնչեց, նորէն շնչեց, ասեղը անշարժացաւ օդին մէջ ու Փիէն բերանը կղպած ամբողջ ուժովը ներս քաշեց օդը: Աչքերը խոշոր խոշոր բացաւ: Ուրկէ՞ կուգար այս բոյրը. Նէնէթն էր, Նէնէթին բոյրն էր, շատ աղէկ կը ճանչնար զայն: Այլեւս ասեղ չէր փնտռածը. ատոր համար աչքերը այդպիսի փայլ մը ստացան ու սկսան արագ արագ դառնալ: Ինք քարացեր էր սակայն, վախնալով որ զինքը չըջապատող անուշահոտութիւնը կը թոցնէ: Եւ ահա ակնարկը դամուեցաւ, ժպիտը մեծցաւ դէմքին վրայ ու ծունկերն ի վար սահող թռիքոն հետը տարաւ ասեղ ու դերձան: Հանդերձարանին քովի վարագոյրին տակ կ'երեւէին զոյգ մը տտաիկներ եւ սրունքներ: Այդ սրունքները ալ միայն Նէնէթ կը կոչուէին: Ձեռքերը բարձրացուցած, մօտեցաւ անչուկ. ի՛նչ ընել, ի՛նչ ըսել, ինչ՝ պէ՛ս սկսիլ... ու երկու ձեռքերովը նետուեցաւ վարագոյրին վրայ այն կէտերուն ուր կ'ենթադրէր ուտերուն վրայի պարսպին հանդիպել: Եւ պատառը կաղապարուեցաւ այդ սիրական դէմքին վրայ, ահա քիթիկը, ահա այտերը, ահա թուշը... կը ինդա՞ր... Փիէն իր հոգիէն պոռաց.

— Նէնէթ, Նէնէթ չէո՛ւ...

— Ի՛նչ, ի՛նչ, սա նայեցէք, սա պարոնի՛ն նայեցէք, ինձի այդպէս մե՞րկ կ'ընդունիս: Ե՛՛՛ւտ, հագուէ ասանեմ:

Երկուքն ալ կը խնդային: Փիէն վերջապէս գտաւ ժաքէթը ու հագաւ, մինչ Նէնէթ կը շարունակէր գետնի թռիքոն ցոյց տալով.

— Ա՛ս ալ վերցուր անմիջապէս. վերջը նորէն ժամերով պիտի փնտոես ու Նէնէթ պոռաս: Ըսէ տեսնեմ, եթէ ես հոս չըլլայի, ասեղդ ի՞նչպէս պիտի գտնէիր...

— Բայց հիմա որ գտայ, ալ չպիտի կորսնցնեմ. ալ կարելի չէ որ կորսնցնեմ, հիմա որ Նէնէթս գտայ...

— Նէնէթդ գտա՞ր. Նէնէթդ... Ախ ի՛նչ համարձակութիւն... նախ որ խնդիրը Նէնէթին վրայ չէ. ես ասեղ չեմ. եւ յետոյ Նէնէթ գոյութիւն չունի: Եթէ այդպիսի մէկը կայ, ան մատամ ժանն կը կոչուի եւ բնա՛ւ Նէնէթ:

— Բայց միայն ինձի համար...

— Լուէ՛ փորձանք տղայ:

Փորձանք տղան լռեց: Ո՞ւրկէ՛՜ այսքան պայծառութիւն սենեակին. Նէնէթին բաց գոյն *tailleur* օն էր պատճառը թէ չէ տեղ մը սաւաններ էին փռուած: Երիտասարդը պահ մը վերջ շարունակեց, աղջկան տատամսումէն օգտուելով, քմծիծաղ մը շրթներուն, սրած ակնարկը չարաճճութեամբ լի:

— Գալով բուն խնդրին, իմ ասեղս բնաւ չեմ կորսնցներ ես: (Ի՛նչ ստախօս): Երբեմն այսպէս կ'անհետի ան, օրերով զինքը չեմ տեսներ ու կը խորհիմ որ ալ կորսուած է ինձ համար: Եւ ասա յանկարծ պահու մը երբ է՛ն քիչը կը սպասէի իրեն, (Ի՛նչ ստախօս) մէկէն դէմս կ'ելլէ դրան մը ետեւ կամ վարագոյրի մը վրայ... Իրաւ է որ սակայն այդ հանդիպումը երբեմն մէկ տեղս կ'արինէ...

— Էյ բաւակա՛ն է, լռէ ըսի. ես հոս չեկայ քու *boniment* ներդ լսելու ու հետդ կատակելու: Հէ՞, չես հարցներ անգամ թէ ինչո՞ւ այս պահուս դէմդ եմ, այնպէս չէ՞, ա՛ գիտես յանցանքդ. չո՛ւտ, ըսէ տեսնեմ, ինչո՞ւ իմ երկու նամակներուս չպատասխանեցիր, ինչո՞ւ չհաճեցար գոնէ երկտող մը գրել ինձ, գոնէ բառ մը ըսել... ըսել է քաղաքավարութիւնդ ալ մոռցար. ինձի հանդէպ ունեցած յարգանքդ ալ մէկդի նետեցիր... ալ Նէնէթ չկա՞յ, ալ Նէնէթ չկա՞յ...

Փիէն շատ կ'ախորժէր անոր այդ արտայայտութեանէն, երբոր այսպէս կը կարմրի, յօնքերը կը պոստէ, բառերը արագօրէն ու բարձրաձայն կը յաջորդեն իրարու, կարծես ստեղծելու համար քիչ մը տիրականութիւն եւ իսկական բարկութիւն, երբոր գլխի ու ձեռքերու պղտիկ շարժումներ կ'ընէ... Սակայն երիտասարդը պատասխանեց լրջութեամբ ու պարզ.

— Չպատասխանեցի, որովհետեւ ըսելիք մը չունէի. ինչ որ պէտք էր ըսի Շարաթ երեկոյ: Ալ կարելի չէ որ խանութ վերադառնամ աշխատելու. ես յամառ եմ: Գիտեմ թէ այն գիշեր պէտք եղած բացատրութիւնը չունեցանք, բայց երկար բառերու պէտք չկար բնաւ. վստահ եմ որ հասկնալի դարձայ: Աւելորդ է անգամ մը եւս անդրադառնալ...

— Ես ատանկ բան չեմ գիտեր. վաղն իսկ, կ'իմանա՞ս, վաղն առաւօտ իսկ գործիդ գլուխը պիտի ըլլաս: Երբոր դամ պէտք է որ... Ի՛նչ, ի՛նչ, մեզի այսպէս լքել ճիշդ գործի եղանակի՞ն, առանց նոյնիսկ առաջուրնէ ի՛մաց տալու, առանց գոնէ...

— Եւ խորհեցայ որ եթէ Փարիզ մնամ, չպիտի կարենամ երթալ Նէնէթս տեսնելու փափաքիս դիմադրել... որով պատրաստութիւններս տեսած եմ եւ երկու օրէն պիտի մեկնիմ Տիւնու: Հոն պիտի անցընեմ արձակուրդի ա՛միսս ու վերջնականապէս հաստատուիմ...

— Պիտի մեկնի՞ս, երկու օրէն պիտի մեկնի՞ս...

Լռեցին: Փիէն ակնարկը դամեց նախ մահճակալի երկաթէ ձողին, յետոյ դրան վրայ ասեղին ձգած ծակին: Աւելի ծակին, քան թէ ձողին: Ժանն գլուխը խոնարհեցուց: Անոր ակնարկը քանի մը չըջան ըրաւ մօխրամանին շուրջ եւ յետոյ բարձրացաւ պատիճին վրայ: Բայց որովհետեւ այս վերջինը պատին էր ցցուած, ինք ալ գլուխը այն կողմ դարձուց ու վերագտնելով իր ինքնավստահութիւնը, վերադարձաւ քիչ մը առաջուան կիսատ մնացած յարձակողականին, նոյն բարկաճայթ շեշտով.

— Հապա ասո՞նք, հապա ասո՞նք, ո՞վ քեզի իրաւունք տուաւ որ զիս այսպէս ուզած տեղդ ցուցադրես, ի՛նչ իրաւասութեամբ. ըսէ տեսնեմ, *bébé rose! enfant terrible!* Եւ քանի՛ հատ, մէկ Նէնէթ, երկու Նէնէթ, երեք Նէնէթ...

Պատին վրայ քով քովի շարուած էին երիտասարդ կնոջ դիմանկարները, բոլորն ալ Հայուն կողմէ լուսանկարուած, ժպիտով, անժպիտ, ամէնքն ալ լուսաճաճանչ: Փիէն իր խորհուրդը փոխանակեց զուարթութեամբ եւ քանի մը քայլ մօտենալով ըսաւ՝ ձեռքը պատին երկարած, առանց հոգ ընելու որ իր բացուող ժաքէթին տակ մերկ կուրծքը կը լայննար.

— Այս Նէնէթը առի որովհետեւ կը սիրէի. այն Նէնէթը առի որովհետեւ կը սիրէի. այն Նէնէթը առի...

— Լռէ՛, ես ատոնք շատ աղէկ գիտեմ...

Ու այս խօսքը արտասանած պահուն ակամայ ձեռքի շարժումով մը սեղանին կիսաբաց դարակը ցուցուց: Փիէն հոն նայեցաւ, ժպիտը ինկաւ, աչքերը բացուեցան: Արտայայտութիւնը այս անգամ անկեղծ էր: Նէնէթ անմիջապէս անդրադարձաւ սխալին՝ բայց ուշ. չհամարձակեցաւ բառ մը ակեցնել ու անշարժ կեցաւ: Թողուց որ ան երթայ սենեակին միւս անկիւնը, պատուհանին առջեւ եւ սիկառէթ մը վառէ: Քիչ մը վերջ պղտիկ քայլերով մօտեցաւ իրեն, մեղմութեամբ սիկառէթը շրթներէն առաւ, նետեց ու թեւէն քաշելով մահճակալին վրայ տարաւ.

— Là! խելօքիկ մը քովս նստէ եւ լրջօրէն խօսինք.

ալ հիմա շատ լրջօրէն պիտի խօսինք... Այո՛, իրաւունք ունիս, ես գիտեմ, ես շատ լաւ հասկցած եմ թէ ինձի հանդէպ ինչ զգացում կը տածես... բայց դուն չե՞ս գիտեր որ Լէսքիւռը կայ...

Արագօրէն ձեռքովը ծածկեց աղջկան բերանը, դիմախաղով մը որ կը նշանակէր. «Մի՛ ըսեր, կ'աղաչեմ, ես գիտե՛մ արդէն»:

Անշուշտ թէ այս պահուստ Պուլոնի լիճին վրայ կարապները կրկին ակօսներ կը շինեն, անշուշտ թէ տեղ մը յստակ ու վճիտ գետ մը կայ որուն վրայէն հանդարտօրէն... անտարբեր խցաններ կ'իջնեն, բայց անշուշտ թէ այդ թռչունը զմայլելի անկիւնադարձեր կ'ընէ ծառուղիներու վերջաւորութեան...

— Նոյնիսկ եթէ երբեք ես ալ համակրութիւն մը ունենամ քեզի հանդէպ, ի՞նչպէս կ'ուզես որ...

Արագօրէն ձեռքովը ծածկեց աղջկան բերանը, դիմախաղով մը որ կը նշանակէր. «Մի՛ ըսեր, կ'աղաչեմ, ես գիտե՛մ արդէն»:

Փիղերէն մէկը կը նայէր մոխրամանին, լքուած սիկառէթի կապտորակ ծուխին, մինչ երկու ստուերներ պատերու տակէն գաղտագողի բան մը կը հետապնդէին... Նուագածունները եկան, երգեցին ու գացին, մինչ երկու զաղտնի ոստիկաններ պատերու տակէն արեւի ճառագայթ մը կը հետապնդէին... Դուրսը շատցող աղմուկները կ'ըսէին թէ առաւօտը ճաշի էր գացած. բայց անշուշտ թէ, անշուշտ թէ տեղ մը մեծ սաւաններ էին փռուած.

— Կարելի՞ բան է որ կարենանք, միայն սէրով. դուն եւ ես...

Արագօրէն ձեռքովը ծածկեց աղջկան բերանը, դիմախաղով մը որ կը նշանակէր...

— O la barbe ! պոռաց Նէնէթ ոտքի նետուելով. չպիտի՞ ձգես որ բան մը ըսեմ: Յետոյ եկաւ կրկին նստաւ տղուն քով ու լռեց:

Մօտաւոր բակէ մը ջութակ մը բարձրացաւ. հի՛ն, շատ հին մեղեդի մը բոլորին ծանօթ որ մինչեւ հոս կ'ելլէր անհաւասար ալիքներով, տատանելով, յամենալով յարկերուն մէջտեղ, մեղեդի մը որ կ'ուզէր աւելի երկրորդ յարկինը յուզել քան չորրորդինը, որ ալ պարտասած երբեմն կը կառչէր ջուրի խողովակներուն, բայց որ կ'ելլէր, բայց որ կ'ելլէր մինչեւ հոս, այդ հի՛ն, շատ հին մեղեդին, բոլորին ծանօթ:

— Tu sais, Pierrot, դուն այսպէս պիտի մսիս...

Եւ երբոր պատասխան չտացաւ, տարաւ իր ձեռքը ժաքէթին տակ, տղուն մերկ կուրծքին վրայ: Փիէռ անմիջապէս անշարժացուց զայն իր դաստակէն ու այդպէս պահեց այնքան, որքան որ ուզեց: Յետոյ հարցուց իր կարգին. «Հապա դո՞ւն»: Նէնէթ խուսափումի շարժում մը ըրաւ, բայց անշարժացուց տղուն ձեռքը իր դաստակէն եւ այդպէս պահեց զայն այնքան, որքան որ կրցաւ: Մանեակին հատիկները սկսան դողալ երիտասարդին յուզուած մտմներուն վրայ որոնք աջ կուրծքին սպիտակ մետաքսը կը ճգմէին: Միւս ձեռքովը գրկած՝ զայն իրեն քաշեց, սեղմուեցաւ, աւելի, աւելի, շնչառութիւնը կարճացաւ ու շրթունքները դողացին: Նէնէթ քանի մը անգամ աջ ու ձախ դարձուց գլուխը՝ բերանը փախցնելու համար եւ յետոյ մէկէն յանձնուեցաւ այն անվերջանալի համբոյրին: Եւ երբոր զգաց թէ տղուն կուրծքն ի վեր հեկեկանքով մըն է որ տենչանքը կը բարձրանայ, աչքերը գոցեց ու ամբողջ ուժովը ծծեց զայն, քիչ մը լսրձունք միասին:

5

Փիէռ իր միսին վրայ զգաց կայտուածը ժպիտներու: Իրեն սեղմուող այդ փորին մէջ պզտիկ գնդակներու պէս, եռացող ջուրի մը խոշոր կայլակներուն նման խընդուքներ կը ցատկոտէին առանց դուրս ելլել ուզելու:

Աչքերը ժպիտով բացաւ: Կաս կարմիր էր եղեր Նէնէթ ու անոր ալ քունքերուն վրայ քրտինքի կաթիլներ կը փայլէին. չէր ուղեր աչքերը բանալ եւ միայն կը ժպտէր: «Ըսէ՛ Նէնէթ, ինչո՞ւ, ինչո՞ւ...»: Ան ուժով մը համբուրեց երիտասարդը առաջին հանդիպած տեղէն ու ըսաւ. «Rrrigole Brrigadier, Rrrigole Brrigadier !»: Երբոր դադրեցան այդքան բարձրաձայն խնդալէ, երբոր խայտանքը մեղմացաւ, Նէնէթ աւելցուց աչքերը խոշոր խոշոր բացած, անօրինակելի շարաձճիութեամբ մը. «Եանկին վաա՛...»: Շատ իրաւացի էր. սաստիկ տաքցած էին:

Ծիծեր, երկու ծիծեր՝ ատրճանակներու պէս օդին:

— Անշուշտ թէ դուն տակաւին պէպէ՛ք ես... չէ՛, մի՛ ըներ Փիէռօ, ես շատ շուտ կը խտրտիմ, հաւատա...

հաւա... ւա...: Ուրախ եմ սակայն որ օրագրութիւնդ կարդացի. ան ալ իր դերը ունեցաւ: Լաւ է որ դուն ալ քիչ մը ապրեր ես: Ես ալ ապրած եմ: Բնաւ չպիտի ուզէի մաշ-րիկի մը քով մեծցած տղու մը հետ գործ ունենալ: Այսպէս աւելի դիւրութեամբ պիտի կարենանք իրար հասկնալ եւ ստեղծուած համակրութիւնը այլապէ՛ս արժէքաւոր պիտի ըլլայ:

— Այդքան տխրութեցա՞ր. այն ատեն կեցիր որ քու վրադ ալ գրեմ նոյն այն լակոնական, այն շնական ոճով, ըսեմ օրինակի համար թէ ինչպէս...

— Ի՞նչ, ի՞նչ, եթէ համարձակիս, եթէ համարձակիս, Փիէ՛ն, կ'երզնում որ...

— Ի՞նչ կ'ընես որ եթէ համարձակիմ:

— Ինչ կ'ընեմ մի՞, ինչ կ'ընեմ մի՞... — փնտռեց, փնտռեց, մէկէն ըսաւ — Վա՛ղն իսկ, կ'իմանա՞ս, վաղն առաւօտ իսկ Տինառ կը մեկնիմ արձակուրդի ամիսս հոն անցընելու եւ... եւ... Ու մինչ Փիէն սաստիկ կը խնդար, իր երկու ձեռքերուն մէջ սեղմեց երիտասարդին գուլիը, իրեն քաշեց ու քիթը քիթին փակցուցած աւելցուց. — Չերթա՞ս, չերթա՞ս, հոս ի՞նչ գործ ունիս, ըսէ տեսնեմ, անպիտա՛ն... պարոնը չի կրնար սպասել, պարոնը վաղն իսկ պիտի մեկնի. հէ՞, չպատասխանե՞ս...

— Դուն չե՞ս գիտեր որ բոլոր անոնք որոնց ակնարկը միշտ վերն է, բոլոր անոնք որոնք միայն երկինք գիտեն նայիլ, ինչպէս սուրբերը, ինչպէս իսկական հաւատացեալները, անոնք բնաւ չեն կրնար ճամբորդել, անոնք երբեք տեղ չեն կրնար փոխել... Եւ ես կը նայէի, եւ ես հաւատացի քու աչքերուդ երկնքին...

Գլուխը ցից, ակնարկը սուր եւ յօնքերը պոստած մտիկ կ'ընէր Նէնէթ: Հակառակ պիտի ըլլայ, քիթին ծախրը սովորականէն քիչ մը աւելի օդին էր ցցուած: Պատասխանը գտաւ սակայն.

— Հապա եթէ երբեք երկի՛նքը ճամբորդէ՞:

— Ես ալ հետը կ'ըլլամ անպայման, եթէ առաջին կարգ չառնէ:

— Ո՛չ, առաջին կարգով պիտի ճամբորդէ. ես այնպէս կ'ուզեմ, առաջին կարգով:

— Բայց սպասէ՛, ամէն բան կարգով...

Եւ երկիր, եւ երկինք, եւ հաւատացեալ եւ կուռք, չչեղեցան անշեղի կարգէն:

— Բնա՛ւ մտքէդ չանցընես թէ քեզ գեղեցկութեանդ համար սիրեցի: Օ՛հ, գեղեցկութի՛ւն... Ինձի համար արժէք չունի. բնա՛ւ, բնա՛ւ... Եւ յետոյ այնքան ալ աստուածային գեղեցկութիւն մը չունիս...

Այս՛, ծոծրակիդ գիծը բաւական ներդաշնակ է, սակայն պէտք է քովնտի նայիլ... Ժպտող գէշ չէ, պայմանաւ որ ժպտիս: Իսկ դունչիդ տակը, ակնարկդ եւ մազերուդ փայլը որոնց այնքան յարգ կ'ընծայես դուն, դիմացի տունէն դիտող մը բնա՛ւ չպիտի կարենայ գնահատել. ի՞նչ հասկցանք... Այո՛, կը կրկնեմ, ես քեզի սիրեցի ոչ թէ գեղեցկութեանդ, այլ քու գէշ բնաւորութեանդ համար: Սարսափելի՛, աղտո՛տ, զգուելի բնաւորութիւն ունիս: Յամառ ես, ինքնահաւան ես, քմայասէր ու փոփոխամիտ ես, բայց դուն իմին Նէնէթս ես:

Վառվառն, զուարթ Նէնէթս ես, իմին տաքուկ հոգիս ես... այո՛, շիրին ես դուն, իքի խափուամիշ ես, միսի պույտայ ես... ո՛չ, քեզի չի վերաբերիր. միսի պույտայ ես, միսի պույտայ ես... չեմ թարգմաներ... չեմ կրնար թարգմանել... Օ՛, ինչպէ՛ս կ'ուզես որ հիմա քեզի բացատրեմ... ա՛յ, ա՛յ քի՛թս... է՛յ բերանս ձգէ որ խօսիմ... ահաւասիկ, կը սկսիմ կոր — Միսի պույտայ կը կոչուի այն ուտելիքը որ... է՛յ կարելի բան չէ որ մէջէն ելլամ... այսպէս ուրեմն, մեր տեղը, այսինքն Պոլիս, ձմեռ երկար գիշերները երբոր հաւաքուին, կրակարանին վրայ կ'եփեն եգիպտացորենը, մանաւանդ պզտիկներուն զուարճութիւն պատճառելու համար, եւ զայն տաք տաք կ'ուտեն: Ո՛չ. քու գիտցած ձեւովդ չէ. կ'առնեն բոլորածեւ փայտէ աման մը որ ճիշդ թմբուկի մը ձեւը ունի, բայց որուն երկու երեսները փոխանակ կաշի՛ թել է քաշուած: Մէջը կը դնեն եգիպտացորենը եւ զայն կը բռնեն կրակին վրայ... բայց ո՛չ, ամբողջ չեն դներ, այլ հատիկներու կը վերածեն... զայն կը բռնեն կրակին վրայ... բայց ո՛չ, թելին ծակերը պզտիկ են, վար չեն իյնար... կրակին վրայ... բայց ո՛չ, փայտէ ածուխ է... եւ կը սկսին երերցնել... բայց ո՛չ, կոթ ունի, կոթէն կը բռնեն. ճիշդ այսպէս... նայէ՛, նայէ՛ որ սորվիս...

Դէմ դէմի նստեր էին անկողնին վրայ: Նէնէթ կը ժպտէր, քմայելիօրէն կը ժպտէր: Կարծես յոգներ էր քիչ մը. իր լայն ու լեցուն կոպերը երբեմն կ'իջնէին պարտա-

սած, նուազանօք, արբշիռ... Յամառ սղեկի մը պէս կը շարունակէր ակռաներուն մէջէն Փիէնը գրգռող բառ մը արձակել եւ միւս ձեռքովը տղուն ծոծրակը ճմլել, ճմլել: Երիտասարդը լաւ բացատրելու իր մարմաջէն տարուած՝ երկու ձեռքերը կը շարժէր անդադար պարապին մէջ, կնոջ ծալուած ծունկերուն վրայ: Եւ նէնէթին այդ հրաշալի մերկութիւնը, լեցուն ազդերը, զիտերը, բուժքերը կարծես կրակ մը կ'ըլլային հրակէզ, որուն վրայ տղան կ'եփէր, կ'եփէր...

— ... Եւ այն ատեն եգիպտացորենները կը սկսին պայթիլ. չա'թ, բա'թ, չա'թ, բա'թ...

— Ո՛չ, չեն պայթիր:

— Ինչպէ՛ս թէ չեն պայթիր. անշուշտ թէ կը պայթին:

— Ո՛չ, չեն պայթիր:

— Կը պայթին:

— Չեն պայթիր:

— Կը պայթին. բայց դուն միտիւր պուլտային ինչ ըլլալը ի՛նչ գիտես. կը պայթին, կը պայթին...

— Դո՞ւն ինչ գիտես ինչ ըլլալը. անիկա տաք տաք կ'ուտեն... Իսկ դուն ժամ մըն է պարապ խօսք կ'ընես եւ կը ձգես որ պաղի...

Ժպիտը անսահմանօրէն մեծցաւ. Փիէնի հոգիին մէջ: Ան իր ամբողջ ուժովը պլլուեցաւ իր նէնէթին, պլլուեցաւ իր նէնէթին ու տապալեցան բարձերուն մէջ:

Տաք տաք կերան:

Ահա այսպէս կու գայ վայրկեան մը, երբ ալ կ'ուզենք ըսել այն՝ որ մեր արիւնին ու ոսկորին մէջն է եւ որ չի թարգմանուիր: Որովհետեւ միայն մայրենի լեզուն է որ բառերուն կրնայ տալ այն անկեղծ ու պարզ շեշտը որ ընաւ մտածում չի պահանջեր: Եւ սիրտը երբոր կը խօսի, պէտք է մտածէ: Ահա թէ ինչու Փիէն ըսաւ մեղմաձայն, կարծես միայն ինքզինքին համար. «Ուտեմ ես քեզի, իմին նէնէթս, կրծե՛մ ես քեզի»: Նէնէթ մտիկ ըրաւ զայն ժպիտով, կրկնել տուաւ, թերեւս հասկեցաւ բայց ինչ որ աւելին է՝ կարծես զգաց: Փիէն նետուեցաւ մահճակալէն վար, կեցաւ սենեակին ճիշդ մէջտեղը, թողլով որ արեւի լեզու մը իր ոտքերուն հետ խաղայ, եւ այդպէս ամբողջութեամբ մերկ, սրունքներն ու թեւերը բացած սկըտաւ արտասանել պոռթկացող հրճուանքով, յորդող երջանկութեամբ:

«Ո՛վ Աստուածն իմ հայրերուս,
Կը մօտենամ ահա բազնիդ
Եւ խանութէն քաշելով կը բերեմ էգ մ՝
Աշխարհներէն տուփանքի:
Տե՛ս, պարարտ է դո՛հս իմին.
Միտերուն մէջ կաթնաթոյր
Յեղին ամբողջ կեանքը կայ...»

Անկողինին մէջ նստած, ցուցամատը օդին, ինքզինքին վարժուհիի մը երեւոյթը տալով նէնէթ ըսաւ.

— C'est bien, c'est très bien, mais ce n'est pas tout à fait cela, il y a une faute !

— Oh, Nenetle, Nenetle chérie ! ըսէ, ինչէ՞ն հասկցար. ինչէ՞ն հասկցար որ ճիշդ չէ... բայց ես դիտմամբ ըրի, ես դիտմամբ փոխեցի...

Փիէն մէկէն լուեց սակայն: Նէնէթը թողլով ցցուեցաւ անկողնին եզերքը ու ականջ տուաւ: Այո՛, չէր սխալած. աղմուկը կը մօտենար: Ալ որոշակի լուեց Սուրէնին ձայնը որ կ'ըսէր. «Եւ այն ատե՛ն, Հայկական Յեղափոխութի՛ւնը, կը լողաա՛ր արիւնի ծովու մը մէջէն...»: Երբոր ոտնաձայները սանդուղը աւարտեցին, Հրաչին ձայնը ըսաւ. «Բացէք զդուռն արքայութեան». թա՛ք, թա՛ք, թա՛ք: Նէնէթ ցաւցնելու աստիճան սեղմեց երիտասարդին թեւը, մինչ ան նշան կ'ընէր որ չաղմկէ: Արքայութեան մէջ աղմուկ: Սուրէն շարունակեց. «Եւ այն ատե՛ն, Հայկական Յեղափոխութի՛ւնը, կը զարնէր բոլո՛ր դոց դռները»: Թա՛ք, թա՛ք, թա՛ք: Այդ զարկին՝ լուութեան երկար պահ մը յաջորդեց. յաջորդող այդ երկար պահը միշտ այսպէս ճնշիչ ու սմբեցնող կ'ըլլայ, ամէն անգամ որ յեղափոխութիւն մը անրարեհաճ բարձրագոյն դուռ մը զարնէ:

— Առի՞ր հիմա փայլը. աս նորէ՛ն հոս չէ: Է՛յ, մէյ մըն ալ հոս եկողը Արապ ըլլայ...

— Խելքս չի հասնիր, ճանրմ, մէկը աղջիկ ունի տունը չէ, միւսը տանսինկի սիրահար է տունը չէ, ասղիինը Օփերա-Քոմիքին բռնուած է տունը չէ, էյ ա՛ս ինչ է...

Անկողնին վրայ իրարու սեղմուած մնացեր էին անշարժ, ականջին ցցած, մէյ մէկ լայն ժպիտ դէմքերնուն: Նէնէթ աւելի իրեն քաշեց տղան, բերանը ականջին մօտեցուց կարծես բան մը ըսելու համար, բայց պարզապէս խաճաւ զայն իր բլթակէն:

— Էյ Ի՞նչ կ'ընենք կոր...

— Mon vieux, ես տեղ մըն ալ չեմ երթար. արդէն ա-
կանջս կը ցաւի կոր: Քանի որ բանալին վարը չէր, ըսել
է հեռու չէ գացած եւ շուտով պիտի գայ: Բա՛ց սա պա-
տուհանը. նայէ՛ Նոթրը-Տամը կ'երեւայ, զմայլելի տեսա-
րան, օղաւէտ դիրք. ասանկ հրաշալի Կիրակիով ո՞վ սեն-
եակը կը փակուի. պանդոկը վերէն վար պարապ է: Մէկն
ալ մինչեւ հինգերորդ յարկ չի բարձրանար մեզ խանգա-
րելու: Հոս կ'ուտենք լմնցաւ գնաց:

Պատիկ աղմուկներ կ'ըսէին թէ թուղթեր կը բաց-
ուէին, գետին կը դրուէին ծրարներ, հաց, շիշեր եւ յե-
տոյ երկու յետոյք:

— Մե՛ղք, մե՛ղք, քէյֆերնիս հարամ եղաւ. սա՛
նայէ իւզերը կը վազեն կոր. է՛ն աղէկ filet de harengը
առած էի:

— Բա՛ց սա լրագիրը. բա՛ց կ'ըսեմ կոր քեզի. այսօր
ալ խմբագրական կարդացած մի՛ ըլլար: Եթէ կ'ուզես գոց
ըսեմ. Կիրակի օրերը միշտ այլասերման վտանգին վրայ
դրուած կ'ըլլայ:

Սկսան ուտել: Բաւական երկար տեւեց ճաշը, որու
միջոցին չղագրեցան, նոյնիսկ բերաննին լեցուն, աղջկան
պատմութիւններ պատմելէ, խնդալէ, կատակելէ: Հրաչ
սաստիկ կը գանգատէր Միսաքէն, դայն իր սիրային վեր-
ջին անյաջողութիւններուն պատճառը նկատելով: Այո՛,
անկասկած, քանի որ բերնին ոսկիէ ակոսան շինելու հա-
մար տգեղ հայ աղջկան մը ետ եղած նշանտուքի մատա-
նին գործածած էր: Դաւաճա՛նը...: Հրաչ մէկէն հար-
ցուց.

— Ծօ չըլլա՞յ աս տղան ներսը աղջիկ նետած ըլլայ:

— Չէ՛, ճանրմ, պատասխանեց Սուրէն, ան այս մի-
ջոցիս բնաւ այն կողմերը չէ. սաստիկ լրջացած է. Լիզը
անգամ ճամբեց:

— Իրա՞ւ. բայց ան անուշի՛կ բան էր. ինչո՞ւ չըսիր
որ ինձի անցընէր:

Չայնին դրոշմը փոխելով, Սուրէն շարունակեց.

— Կարծեմ Պետրոսը լրջօրէն իր փաթրոնին բռնուած
է... ըրածը սխալ է սակայն. ես բնաւ համակարծիք չեմ...
պէտք չէր որ այդքան լրջութեամբ մօտենար խնդրին...
ըրածը հայկական սիրարանութիւն է. Աստուած տունէ
տեղէ հեռու ընէ...

— Ի՞նչպէս է, աղուո՞ր կին է:

— Աղուո՞ր է մի, աղուո՞ր է մի... — Փիէն այդ պա-
հուն Նէնէթին ծոծրակին պզտիկ մագերուն հետ կը խա-
ղար. մասը անշարժեցուց եւ անհամբեր սպասեց պատաս-
խանին որ պայթեցաւ. — Քայմա՛ք, mon cher, քայմա՛ք...

«Քայմաք»ը երբեք չհասկցաւ թէ ի՞նչու Փիէն մէկէն
զինքը այդքան ուժով սեղմեց, այդքա՛ն ուժով, ամբողջ
ուժով:

— Պետրոս ըսածդ արդէն ասանկ է. սուսիկ փուսիկ
դործը կը տեսնայ: Վա՛յ Պետրոս վա՛յ: Օր մը ինչ ըրաւ
գիտե՞ս. է՛յ նշանաւոր բան մը պատմեմ նայէ: Կիրակի
մը ութ տասը տղայ ժողովարան ենք դացեր: Այն ատեն
ժողովարան երթալը Պոլիս մօտա էր: Փրոֆեսէօր Լար-
կանեան մը ելաւ խօսելու. — Սրբէ՛ սա թուղթը, ես ա՛լ
չպիտի ուտեմ — սկսաւ մեզի ուղտին առակը պատմել:
«Եւ այն ատե՛ն — սրբէ՛ կ'ըսեմ կոր ես կշտացայ — եւ այն
ատե՛ն ուղտապան մը Նազարէթ կը մտնէր: Ուղտապանը
իր ետեւէն կը քաշէր իր ուղտը...»: Կուզե՞ս մի Պետրոս
մէկէն սկսի երգել, մենք ալ հետը բարձրաճայն. «Չէք
տէվէճի տէվէլէրին, սուլանսըն ամա՛ն...»

Բարեբախտարար անկողինին ճոխնչը կորսուեցաւ
խնդուքներու մէջ: Սաստիկ ոգեւորուած էին. Հրաչ սկսաւ
երգել. «Աճապա չէ՞ն մի սին, քէտէրին վա՞ր մը...»

— Կու լայ կոր, ըսաւ Նէնէթ:

— Սո՛ւս չի լար կոր:

«Ուլուսամ, կէօքսիւնին իսթիւնտէ պիր եէրին վա՞ր
մը. նէքատար եօրկունում հապէրին վա՞ր մը...»

— Նէննէթ, Նէննէթ... ուր որ ալ որ ըլլաս, ինչպէս
որ ալ որ ըլլաս, ո՞վ որ ալ սիրես... եթէ անունս իսկ մոռ-
նաս...

«...Նէքատար աիւշիւն իմ հապէրին վա՞ր մը...»

Մէկէն լսուեցաւ մօտաւոր դրան մը բացուիլն ու
դոցուիլը: Երգը կտրուեցաւ անմիջապէս եւ Հրաչ բացա-
ղանչեց.

— Օ՛, պօնժուռ մասըմուտղէլ, այս որքա՛ն ատեն է

զիրար չենք տեսեր, այս ի՞նչ բարեբախտութիւն, Աստ-
ուած իմ, ես որ այն գիշերուընէ ի վեր չեմ դադրած ձեզ
փնտռելէ, ձեզ երազելէ...

— Բայց դուք զիս չէք ճանչնար, պարոն:

— Ինչպէ՛ս, ինչպէ՛ս, արդէն իսկ մոռցա՞ք ձեր պըզ-
տիկ Ռումանացին որուն հետ ամբողջ գիշեր մը պարեցիք
Սալ Պիւլիէ եւ կամ թէ Վակուամ, լաւ չեմ յիշեր... այն

որ քանի անգամներ ըսաւ ձեզի...

— Հայտէ քե՛զ տեսնեմ, Հրաչ, համոզէ սա խայտա-
ռակը անտառ տանինք:

— Դուք որ այդքան գրաւիչ գեղեցկութիւն մը ու-
նիք, այդքան խենդեցնող աչքեր ունիք, դուք որ այդ-
քան...

— Բայց կը չափազանցէ՛ք, պարոն...

— Ո՛հ, հաւատացէք, օրիորդ, որ ես միայն եւ մի-
միայն ճշմարտութիւնը կ'ըսեմ: Մի՛ մոռնաք սակայն որ
ճշմարտութիւնները քանի մը տեսակ են. կան բացարձակ
ճշմարտութիւններ, կան յարաբերական ճշմարտութիւն-
ներ, կան տակաւին ճշմարտութիւններ...

Եւ ճշմարտութիւնները հատ հատ իջան սանդուղնե-
րէն: Մէկ հատ մը միայն մնաց դոց դրան ետեւ: Մեծ մը:

7

Դրան զարնելու իր եղանակէն անմիջապէս ճանչցաւ
զայն: Այդպիսի վայրկեաններու յատուկ արագութեամբ
մը իրողութիւնը իր մտածումը պատռեց: Ապուշ էր, յիմար
էր, օ՛, իրա՛ւ որ յիմար էր. ինչպէ՛ս մոռցեր էր զայն, ինչ-
պէ՛ս կըցեր էր մոռնալ: Դեռ այս առաւօտ ստացեր էր
Լիզին նամակը. գրպանն էր. տակաւին չէր համարձակած
այդ անկեղծութիւնը պատուել: Հազիւ թէ քիչ մը յան-
գիմանութիւն կար հոն, կատակի ձեւով... ծածկուած
վիշա մը... գրեթէ աղաչանք: Նամակին վերջը կ'ըսէր
թէ պիտի գար զինքը տեսնել Շարաթ երեկոյ, այսինքն
այս գիշեր: Եւ Փիէն մոռցեր էր տուն չգալ, մոռցեր էր
կրկին վար իջնել եւ բանային կախել իր տեղը որպէսզի
դուրս ելած կարծէ ու մինչեւ հոս չբարձրանայ... Չէ՞ր
կրնար գոնէ լոյսը մարել ու մութին մէջ երազել իր Նէնէ-
թին, մութին մէջ վերապրիլ ցերեկուան գինովութիւնը...

Դրան վրայ հարուածները կրկնուեցան: Ընդհատ-
ուած արագ շարժումի մը մէջ պիտի՛ երիտասարդը իր
չունչը կը բռնէր աղմկելի վախնալով: Երկվայրկեանները
այս որքա՛ն կ'երկարէին եւ ինչո՛ւ ան դեռ կը յամառէր:
Փիէն չհամարձակեցաւ դրան նայիլ. իրեն այնպէս կը
թուէր թէ ան անկարող պիտի ըլլար զինքը ծածկելու եւ
երբ աչքերը բարձրացնէր՝ պիտի հանդիպէր Լիզի ակնար-
կին: Դէմի սենեակէն Underwoodը անօրինակ արագու-
թեամբ մը կը բանաստեղծէր: Լիզի ակնարկին:

Երկար պահ մը վերջ հարուած մը եւս ինկաւ դրան,
այս անգամ միայն մէկ հատ մը, խիստ թեթեւ, հազիւ թէ
յսելի: Շշուկ. թուղթի ձայն. բա՛ն մը եւս ճմռթկուեցաւ.
վերջապէս Փիէն լսեց որ բանային ծակին մէջ բան մը
կը մտնէր: Ու յանկարծ Լիզի մէկ ձայնը՝ զոր երբեք չէր
լսած.

— Մի՛ բանար, խնդիր չէ... բայց երբոր մեկնիլս
լսես, ելիր եւ ձգած թուղթս առ... աղէկ կարգա դայն:

Ու դանդաղօրէն սանաձայնները մտան բանաստեղ-
ծութեան մէջ:

Underwood and Underwood.

Նայեցաւ, կրկին նայեցաւ, մատներուն մէջ քանի
մը անգամ դարձուց այդ պզտիկ թուղթը. բա՛ն չկար.
բա՛ն մը իսկ չէր գրուած. ոչ այս կողմը, ոչ այն կողմը:
Երբոր գլուխը բարձրացուց, ակնարկը հանդիպեցաւ յան-
կարծ նրբանցքին միւս անկիւնը նետուած երկու սպիտա-
կութիւններու... Հաւաքեց զանոնք. ճմռթկուած թուղ-
թերն էին: Մէկուն վրայ գրուած էր. «Լուսանկարիչի
խանութ չունիմ ես». իսկ միւսին՝ «Ինչ որ ըրիր դուն ին-
ծի, նոյնը պիտի ընէ քեզ, ան»: Երկուքն ալ նետեց Փիէն:
Ձեռքին մէջ մնաց միայն այն վերջինը, որուն վրայ բա՛ն
չկար, որուն վրայ բա՛ն մը իսկ չէր գրուած, ոչ այս կող-
մը, ոչ այն կողմը:

Ի՞նչ վայրենի մարդիկ կան. վարի յարկի տղան ա-
մէն գիշեր այսպէս բրտօրէն կը դոցէ իր դուռը:

8

Բալի գոյն թալաօ մը, վեց ձի, conduite intérieure :
Ուղղիչ անիւին առջեւ ցից ու անշարժ, Նէնէթ արմուկը
կոթնցուցեր էր դռնակին բաց պատուհանին վրայ եւ միւս
ձեռքով վայրկեանը անգամ մը ճշարձակը կը սեղմէր՝
Փիէնը վար կանչելու համար:

Փիէն փողոց հասած էր արդէն, բայց պանդոկին
մուտքի դրան մէջ կեցած՝ իր լայն ժպիտովն ու երջան-
կութեամբ լեցուն աչքերովը կը լափէր ու արագօրէն եւ
անդադար կը համբուրէր իր Նէնէթը, անոր երեւցած բո-
լոր մասերէն: Կիրակի առտուան արեւին մէջ որքա՛ն աղ-
ուորցեր էր ան. բոլորովին նոր հագուստ մըն էր հագա-
ծը, նորէն բաց գոյն, լազուարթ ու կարմիր խաղերով, թե-

ւերը գոց, «քառէ»ն համարձակ եւ նորէն գլխարկ մը: Ճշարձակը կը շարունակէր «Փիէ'ն» պոռալ, մինչ Նէնէթ կը դիտէր լայնածաւալ կին մը որ կզակը վեցերորդ յարկերուն՝ կը կրկնէր. «Ֆէէէնայլ ա վանտո... չիիֆօն... չիֆօն...»:

— Ինչպէ՛ս, եկեր ես ու ձայն անգամ չե՞ս հաներ, զիս դիտամար ժամերով կը սպասցնե՞ս... չո՛ւտ քովս անցիր տեսնեմ: Ո՛չ, ո՛չ... կ'արգիլեմ քեզ իբրեւ պատիժ... մէկ հատ մը միայն... ատկէ չէ՛, ասկէ... Dis-donc, այսօր աղուորցեր ես. միշտ չէ. այսօր բացառաբար... քեզի չի վերարերիր. ես աւելի համբուրելու իրաւունք ունիմ. ես քեզմէ մեծ եմ. ինձի յարգանք կը պարտիս... ձեռքդ քաշէ՛, շուտ... գիշերը լաւ անցուցի՞ր. խելօք կեցա՞ր... Թաթերը վա՛ր... զիս երազեցի՞ր... ո՛չ, երբեք չեմ երազեր. կ'ապրիմ: Այ հետո մի՛ խօսիր եւ անմիջապէս ճամբայ ելլենք: Միայն նայէ որ Նէնէթը կտոք մը վարել գիտե՞ թէ ո՛չ: Քայլ առաջ, ո՛ն:

Նախ գլխարկը հանեց ու արձակեց ետեւի նստարանին վրայ — արդէն մինչեւ հիմա գլխուն վրայ պահելուն նպատակը զայն Փիէ'նին ցուցնել էր — յետոյ թեթեւ վրդնոց մը նետեց վիզին, ձեռնոցները անցուց ու սլացաւ առաջ:

Այնքան արաստովոր արագութեամբ մը անկիւնը դարձաւ որ Տիտրոսն իր փետուրէ գրիչը վար առաւ Համայնագիտարանէն եւ երկարօրէն նայեցաւ ետեւուն, բառը կորսնցուցած: Արեւ որդեր էր ամբողջ Ռիւ տը Ռէնը. հանրակառքի գիծերը կը փայլէին. հետուն Մոնփառնասի կայարանին եռանկիւնը լոյսին մէջ կը հալէր: Արագութիւնը չնուազեցնելու համար Նէնէթ սահպուեցաւ օձապտոյտ գիծով մը յառաջանալ եւ անդադար աղմուկէ: Անցաւ միւս կողմերը, շրջանը ըրաւ 29 թիւ հանրակառքին ու ինկաւ Վին առջեւ: Յուզում: Այդ հսկայ կրիան ահանջ պատուող աղմուկով մը անշարժացաւ, մինչ վարիչը թեւերը բացած կը հայհոյէր: Փախուստ:

— Dis donc, mon vieux, դուն դեռ աջէն քայել չսորվեցա՞ր, կ'ուզես որ ամէն օր քեզ engueule՞ր ընեմ:

Յանգիմանութիւնը ստացողը հաստափոր մսագործ մըն էր՝ իր արիւնտտած կառքին վրայ, պանան մը ուտելու զբաղած: Արմուկը ցցեց վզնոցին ուղղութեամբ եւ բառերը կերաւ՝ պանանի համով: Փասթէօռի արձանին մօտ Նէնէթ մեքենան կեցուց ծառերուն տակ ամայի անկիւն մը.

— Հասկցայ, դուն այս առաւօտ զիս հանգիստ չախտի ձգես. կատգեր ես, ուրիշ բան չէ... Ի՛նչ սոված տղայ է, Աստուած իմ... վստահ եմ որ այս առաւօտ նախաճաշ չըրիր:

Ու ետեւէն ծրար մը առնելով քակեց կապոյտ ժապաւնը եւ կարկանդակներ դուրս հանեց: Փիէ'ն մերժեց. Նէնէթ պնդեց. Փիէ'ն կրկին մերժեց. Նէնէթ սպառնաց Փասթէօռը կանչել, անօգուտ, անօգուտ: Այն ատեն երիտասարդ կինը երկար կարկանդակ մը սռաւ, խածաւ մէկ ծայրէն ու գլուխը երկարեց տղուն: Ան անմիջապէս իր կրկու ձեռքերուն մէջ գրկեց այդ ոսկի գլուխը եւ սկսաւ ուտել անյագօրէն, անյագօրէն... Երբոր հասաւ շրթնորուն, աւելի յամառեցաւ. անոնք աւելի անուշցեր էին: Նէնէթ լեզուին ծայրովը դուրս ըրաւ բերանը մնացած մասը եւ այն ատեն է որ Փիէ'ն զգաց թէ իրապէս անօթի էր. ահա թէ ինչու աւելին ուզեց, աւելին... Եւ Նէնէթ տուաւ ինչ որ բերնին մէջ կար, իր լեզուն: Ան քաղցրացեր էր անուշին հպումով: Երբե՛ք, այսպիսի նախաճաշ մը չէր ըրած. հաւատա՛ Նէնէթ, հաւատա՛ Փասթէօռ, պաշտելի՛ Փասթէօռ:

Երբոր Բոռդ տը Վէրսայլ հասան, թեւերը բացած իր ամբողջ ուժովը ճչաց Նէնէթ. — Cordon, s'il vous plaît ! »: Կանաչ համազգեստով պաշտօնեան մօտեցաւ վերջապէս իրենց, տուաւ ելքի թուղթը եւ թալաօն նետուեցաւ լայն ճամբուն մէջ: Մէկիկ մէկիկ ետեւ թողուցին արուարձանները որոնք հեռանալով դացին կրկին տեղ գրաւել քարտէսին վրայ: Փարիզի յետին ցուքերն ալ հալեցան վերջապէս ու երեւցաւ անվերջանալի ուղին, այն որ կը կոչուի «Ագրային Ուղի»:

Երկար ատեն չխօսեցան. երկար ատեն բա՛ն մը չփոխանակեցին իրարու մէջ: Այս անվերջ գնացքը հոգեկան նոր վիճակի մը մէջ նետեց Փիէ'նը: Շատ երջանիկ էր, չա՛տ էր այս երջանկութիւնը: Անոր մէջ սուգուած, անով թաթախուած, իրեն այնպէս կը թուէր թէ կը թուլնար ինք, կը կախուղնար, սաստիկ կը տկարանար: Տղայ էր դարձեր, պզտիկ բանէ մը պիտի պարտուէր, ոչինչ բանով մը պիտի յուզուէր: Հապա՞ եթէ կորսնցնէր Նէնէթը: Վախցաւ: Անմիջապէս պլլուեցաւ անոր, վար քաշեց վերարկուն մոռչտակը եւ գլուխը թաղեց անոր ծոծրակին մէջ: Եւ այնքան մօտէն դիտեց այդ միւսը, իրեն միւսը: Կը խորհէր ան, չէ՞, կը տեսնէր, կը զգար, անշո՛ւշտ թէ

կը զգար: Երկարօրէն հորոտեց ու շնչեց զայն. սկսաւ արթննալ. աւելի սեղմուեցաւ: Նէնէթ պզտիկ շարժումներ կ'ընէր. անհանդիսաւ էր: Երբեմն գլուխը ծռելով կը սեղմէր երիտասարդին գէմքին վրայ, յետոյ անմիջապէս կը ցցուէր մօտեցող ծառերէն վախցած: Կառքին գնացքը արագացուց հետոյ հետեւեալ աւելի ու աւելի եւ անհատնում ճամբան զարհուրելի արագութեամբ մը լափելով գնաց պլորուել կառքին ետեւ: Խելայեղ փախուստ մը կազմակերպեցին եզերքի ծառերը եւ իրենց հետ տարին արածող կենդանիներ, դաշտեր, խաղալիք-անակներ: Ատենը անգամ մը կոճղերուն մէջտեղէն շոգեկառքի մը գոյորչին կը փախչէր, կամ թռչունի մը աղեղը ճիւղեր կը միացնէր իրարու: Երկուքն ալ գինովցան: Նէնէթ պատուհանը բացաւ ու աչքերը պզտիկցուց: Հովը սկսաւ խաղալ անոր մտքերուն ոսկի մէտմէտումին հետ, եւ մզնոցը՝ ծածանիլ: Ան այդպէս օդին՝ գեղեցիկ ստորագրութեան մը տակ նետուած գիծին կը նմանէր: Փիէռ քանի մը անգամներ բաւ, յետոյ խնդրեց, աղաչեց որ մեղմացնէ արագութիւնը, թէ բրածր պարզապէս խենդութիւն է, արկած մը պիտի պատահի: Նէնէթ պատասխանեց. «Այն ատեն քաչէ՛ ձեռքերդ...»: Եւ երբոր հպատակեցաւ, գլուխը դարձուց ու սարսափելի սկիւարի մը գամեց անոր աչքերուն:

Այդ ակնարկին իմաստը անմիջապէս չհասկցաւ տղան: Նէնէթին ջղայնուած մատներուն մէջ ուղղիչ անիւր կիսաչրջանակ մը ըրաւ եւ կառքը երկու ծառերու մէջտեղէն անցնելով գնաց նետուելի դաշտի մը մէջ: Հոն երկար մնաց:

Արածող կովերէն մէկը մօտեցաւ կառքին, գլուխը վեր առաւ եւ իր թաց ու խոշոր աչքերով նայեցաւ: Ետեւի պզտիկ պատուհանին մէջ կախուած չինական պուպրիկը անդադար կը դողար: Կարծես կը դողար ի տես կովին: Կովը հեռացաւ, անտարբեր:

Տեղատարափը դադրեցաւ: Պատուածք մը հորիզոնին՝ ու մեռնող օրուան վերջին ժպիտը ատենուան մը համար կանխահաս մթութիւնը վանեց: Հորիզոնին վրայ երկնցած այդ երեկոն քնանալէ առաջ ինչ աղուո՞ր սչք մը ըրաւ:

Օդին մէջ դեռ անձրեւի պզտիկ կաթիլներ կը դառնային եւ աղմուկին յաջորդող սա պարապին մէջ որոշ կերպով կը լսուէր նուագը հոսող ջուրերուն:

Հովը սուլելով կոչնակը պարի կը հրաւիրէր:

Մօտաւոր երդիքէ մը աղանիւններու սիրոյ վանկերը լսուեցան, երբոր պարը կը սկսէր:

Ճիշդ զանգակատան քովէն կը քակուէին քանի մը կարմիր ժապատէններ, բարախները անցնելով երթալ լազուարթի փոխելու համար: Պատուածքը կամաց կամաց կը կարուէր:

Դեռ լեցուն երկնքին տակ երեկոյի այս լոյսը անբացատրելի խորհուրդ մը կը ստանար, կապարագոյն, թերեւս կարմրորակ, հաւանաբար ոչ մէկը ոչ միւսը, լայց յուզող, համակող, լոյս մը որ այնքան դիւրութեամբ կը թափանցէր իրերու եւ հոգիներու խորքին, խորհուրդին, որ մէկէն անծանօթ դռներ կը բանար լոյսերու վրայ, լոյս մը որ բռները կը կեցնէր ի սէր մութին: Ինչ աղուո՞ր սչք մը ըրաւ:

Նախ առաստաղին հաստ գերանները լուսաւորուեցան, յետոյ քանի մը դեղնած լուսանկար՝ բուխերիկին վրայ. երկար սուր մը պատին՝ երկու փրկիչներու մէջտեղ, Յիսուս ու մարաջախտ: Լայն թիկնաթուռի մը մէջ քնկղմեր էին երկուքն ալ, իրարու փորած, գլուխնին մէկըմէկու վզին մէջ, երկար ատենէ ի վեր լուսնու անշարժ:

Հովը սուլելով կոչնակը պարէն կը բերէր:

Աւելի սաստկացաւ ու ճոխնչով ու աղմուկով պատուհանին փեղկը գոցեց, յետոյ բացաւ: Անոնք բնաշարժեցան, ձգեցին որ հովը ուզածն ընէ: Տղուն ուսին վրայ Նէնէթին մատանին կը վառէր ու կը մարէր, նորէն կը նայէր, աչքը կրկին գոցելու համար: — Տի՛նկ, տա՛նկ, դո՛ւն, ե՛ս, դո՛ւն, ե՛ս, դո՛ւն, ե՛ս, դո՛ւն, ե՛ս, դո՛ւն, ե՛ս:

Անծանօթ ձեռք մը անդադար փեղկը դարձուց մեծ գրքի մը էջին պէս, բացաւ, գոցեց, անոր երկու երեսին վրայ ալ կարդալու համար: Եւ երբոր հասկցաւ, մէկէն տերեւ մը բերաւ փակցուց պատուհանին թաց ապակիին վրայ, դրոշմաթուղթի մը պէս: — Դո՛ւն, ե՛ս, դո՛ւն, ե՛ս, դո՛ւն, ե՛ս:

ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԱՍ

1

Լոյսը ետեւէն, շատ բարձրէն կու գար: Լոյսը կու դար վարդաձեւ պատուհանէ մը ուր գունաւոր ապակիի կտորուանքներ էին նետած: Այո՛, լոյսը անպայման տեղէ մը կու գար: Բարձր, շատ բարձր սիւներուն ու գոթական ոճին մէջ խորհուրդ կար: Պարապութիւններուն մէջ ալ խորհուրդ կար: Անհամար, խուռներամ բազմութիւն մարդ չէր երեւեր, բայց անկասկած հոծ բազմութիւն կար: Ոորան, խաչ ու մոմեր. մոմերուն վրայ աւելորդ բոցեր. քանդակուած կաղնեփայտէ երկար գահաւորակ մը, կաղնեգոյն, որուն վրայ քով քովի կրօնաւորներ էին շարուած նման զգեստաւորումով եւ շիկակարմիր գզակներով: Կզակները լաւ մը ամփոփուած՝ բոլորն ալ իրեն կը նայէին. աչքերնին չէր երեւեր, բայց ինչպէ՛ս իրեն կը նայէին: Շփոթած էր ինք. կարմիր փէշ մը ու սպիտակ ժանեկաւոր շապիկ մը կը կրէր, լայն թեզանիքներով: Ոտքերուն շատ մեծ հողաթափներ կային: Մարիամի արձանին առջեւ կը բուրվառէր: Մարիամը թեւերուն մէջ էր բռնած Մանուկը, առ ի քաղաքավարութիւն: Ի՛նչ պէտք եկեղեցիին մէջ խանձարուր դնել. արդէն եկեղեցին մեծ օրօրոց մըն է, կ'ըսեն, առ ի քաղաքավարութիւն: Եւ ահա ճանճ մը եկաւ փակչի Մարիամի քիթին. մեծ, դեղին, զզուելի ճանճ մը. երկար մազոտ ոտքերով ու երակաւոր թեւերով գարշատեսիլ բան մը: Ի՛չ ո՛ւ ճանճ, ձի ո՛ւ ճանճ: Ամէն մարդ իրեն կը նայէր, բոլոր ներկայութիւնները զինքը կ'ամբաստանէին եւ ինք անկարող էր շարժելու, բան մը բնելու, ճանճը վանելու: Ըսի՞ թէ ոտքերուն մեծ հողաթափներ կային: Որքա՛ն յանդիմանութիւն՝ իր է՛ն մօտը գտնուող սա կրօնաւորին ակնարկին մէջ: Այդ գլուխը հետզհետէ աւելի կը նմանէր Սելէսթէնին. Սելէսթէնը՝ ճաշարանը իրեն սպասարկող ծառան: Շփոթութիւնը մեծցաւ, եղաւ յուզում ու յետոյ տագնապ, բարկութիւն: Ամբողջ ուժովը կը բուրվառէր, կ'ուզէր պոռալ, կ'ուզէր փչել, առջեւ նետուիլ: Դեղին ճանճը անշարժ էր հոն, քի-

թին վրայ: Գիթը չէր երեւեր, բայց անշուշտ թէ քիթին վրայ...

Արթնցաւ: Ցցուեցաւ անկողինին մէջ, աչքերը չփեց, քերեց ծոծրակը եւ ըսաւ. «Սենդի՛ս երազը»: Տժգոյն առաւօտ մըն էր. հարբուխ եղած առաւօտ մը. քովի սենեակները դեռ կը քնանային: Չայն չկար, աղմուկ չկար, կեանք չկար այդ մերամաղձոտ անկիւնին մէջ: Լսելի կ'ըլլար միայն սպասուհիին աւելին աղմուկը որ սանդուղները կ'իջնէր՝ քունը աչքերուն: Անկողինին եզերքը նստած, մէկ սրունքը տափառին մէջ՝ Փիէն աւելցուց. «Սենդի՛ս երազը»: Յետոյ սակայն հետզհետէ կորսուող աւելին աղմուկը կարծես քչեց ու տարաւ թմրութիւնը մտքի: Այո՛, երիտասարդի մը տեսած երազին խենդը չ'ըլլար, երբոր այդ երազին մէջ կին մը կայ: Թերեւս ատոր մօտիկ բան մը կ'ըլլար, բայց ո՛չ ճիշդ այդ: Դուռ մը բացուեցաւ: Սուրբ կոյս Մարիամ, Սուրբ կոյս Մարիամ. Նէնէթէն զատ ո՛ր կինը կրնար նշանակել. Անշուշտ Նէնէթէն էր: Իսկ մանուկ մը միշտ բեռ, մտատանջութիւն ըսել է. անշուշտ թէ Նէնէթ մտատանջութիւն մը ունէր. մեծ բեռ մը որ ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ Փիէնին իրեն պատճառած հոգը: Եւ ճանճը, անոր մագերուն գոյնը ունեցող այդ դեղին ճանճը Նէնէթին հոգին էր: Այն խարդախ, աղտոտ, զզուելի հոգին, որուն պիմաց ի զո՛ւր իր սէրն էր բուրվառեր, ի զո՛ւր իր գորովն ու տենչանքն էր ծխեր:

Ուզեր էր շարժել զայն, նետուիլ անոր, նոյնիսկ բռնութեամբ ցնցել այդ սիրտը որ հետզհետէ աւելի կը դեղնէր հոն, քիթին վրայ, հպարտութեան վրայ: Հապա Սելէսթէնը, ճաշարանը իրեն սպասարկող ծառան. Լէսքի՛ւն էր: Ո՛չ, ո՛չ, Սելէսթէնը բա՛ն մը չի նշանակեր. ճաշարանի ծառայ մը բան մըն ալ ըսել չէ: Եզրակացութի՛ւն: Յանկարծական որոշում մը՝ եւ սեղանը իր բեռներէն թեթեցուց, անցաւ անոր առջեւ ու անշարժ մնաց պլուխը երկու ձեռքերուն մէջ, տխուր, գրեթէ անյոյս: Այս առաւօտ ամէն աշխատութիւն անկարելի պիտի ըլլար: Առաջին անգամն է որ Փիէն ինքզինքը այսքան ընկճուած զգաց եւ հասկցաւ թէ տարբեր, բացառիկ ճիգ մը պէտք է ընէ պաղարկունութիւնն ու իր անձին տիրականութիւնը պահել կարենալու համար: Վանեց նախորդ օրերուն ու երէկ գիշերուան յիշատակը եւ մտածումը տարաւ աւելի ետեւ, գարնան առաջին արեւներուն, կորսուած առաջին արեւին:

Ինչպիսի՜ արեւ մը կը ծագէր ամէն անգամ որ ներս մտնելուն քաշէր գլխարկը գլխէն եւ իր ոսկի մագերէն լայննային, բացուէին, ու գլխի ցնցումով բազմապատկուէին ճառագայթները ժպիտի: Ինչպիսի՜ արեւ մը կը բացուէր իր սրահն՝ երբոր անոր վերարկուն կը բանար, թեւերը կ'անցընէր անութներէն եւ բազուկներուն ամբողջ ոյժին մէջ կը սեղմէր զայն ուժով, ուժով, մինչեւ որ ան ճշար, մինչեւ որ ինք ճշար. Նէնէթ չէ՞ռի! Յետոյ... Օ՛ միշտ այսպէս էր, միշտ կը կուռէին: Նէնէթ խիստ հակառակասէր էր, ամէն բանի կ'ուզէր ընդդիմանալ, զի՞թը ցցել օգին, յօնքերը պոստել. «Այո՛, ո՛չ, անշո՛ւշտ, երբե՛ք»:

Մինչեւ որ երկուքէն մէկը նեղարտութիւն կեղծէր: Երբ տասարդը միշտ կը խնդար անոր բարկանալու կերպին վրայ, գիտնալով որ սիրոյ բարկութիւն մըն է պարզապէս: Նէնէթ ընտելէր ուզէր որ իր բարկացած ատենը ան խնդայ. կը պնդէր թէ ինք միայն լրջօրէն բարկանալ գիտէ, եւ կ'երթար գլուխը մխրձել բարձերուն մէջ, երբոր Փիէն գիծերը կախուէին: Յետոյ մէկէն կը ցցուէր Նէնէթ, բերանը կը տեղաւորէր անոր բերնին շուրջ, աչքերը կը քիթէր ու կը խածնէր. — Հասկցա՞ր. հիմա կը սորվի՞ս թէ ինչ ըսել է ամէն բանի հակառակը պնդել: Յետոյ կը ձգէր որ Փիէն ուզածը ընէ, ուզածին պէս իր հետը խաղայ: Կը յանձնուէր, կը թուլնար, մէկէն սաստիկ ուժովնալու համար. — Հասկցա՞ր. հիմա կը սորվիս թէ ի՞նչ ըսել է ամէն բանի հակառակը պնդել: Եւ այսպէս անցան օրեր, շաբաթներ, ամիս: Փարիզի առաջին գեղեցիկ գարունն էր. սենեակը լեցաւ խայտանքով, սէրով, վայելքով ու երջանկութեամբ: — Հապա՛, օր մը Նէնէթը կլթիկ ունէր: Ըսաւ թէ ամբողջ օրը նեղուեր է. Փիէն ուժով մը համբուրեց զայն. Փիէն այնքան ուժով ծծեց անոր բերանը որ կլթիկը իրեն անցաւ. հապա՛, իրեն անցաւ: Իր սովորական ժաման մորացիկը կու գար քովի բակը եւ ջութակը կրկին կը մագլցէր ջուրի խողովակներէն, տատանելով, յամենայով յարկերուն մէջտեղ, ու կը լսէին այդ հի՛ն, շատ հին մեղեդին բոլորին ծանօթ... Օ՛, միշտ այսպէս էր. ամէն անգամուն Փիէն կ'որոշէր, ամբողջ կամ քովը կը մտադրէր գիտել զայն հանուած պահուն, բաց աչքերով նայիլ անոր երբոր հազուատը վրայէն նետել պատրաստուի, վայելել այդ լուսագոյն պահ, գիտնալ թէ ինչ արտայայտութիւն պիտի առնէ, ինչ զիրք պիտի բռնէ: Եւ ամէն անգամուն չէր ըլլար. ամէն անգամուն զայն կը գտնէր անկողնին մէջ, արդէն իսկ հանուած. չէր

ըլլար... Հապա՛, առաջին օրը, ցերեկուան գինովութեան յաջորդող գիշերը երբոր Փիէն ալ վերջապէս անկողին մտաւ, լարձը տակաւին Նէնէթ կը բուրէր: Ուժով մը գրկեց զայն, զի՞թը մխրձեց անոր մէջ եւ այդպէս քնացաւ: Հապա՛, չքնացաւ: — Յետոյ, ամառուան առաջին օրերուն, տասնըհինգ օրուան համար գիւղ մը քաշուեցան: Հեռաւոր հովիտի մը անտառներուն մէջ կորսուած անկիւն մը: Կեանքին մէջ առաջին անգամն էր որ Փիէն գիւղ եւ քաղաքապետի հրովարտակ կը տեսնէր: Խիստ բարձր անկողին մը ունէին եւ վերի յարդանոցին մէջ մուկեր ամբողջ գիշերը հալածեցին զիրար: Նէնէթ վախցաւ ու կըրկտեցաւ երիտասարդին կուրծքին մէջ: Այդպէս քնացաւ ու առաւօտուն Փիէն զայն նոյն գիրքով գտաւ, գիւղական աներեւակայնի լուսութեամբ խուլցած: Ոչխարներ անցան. «Կա՛թ կ'ուզեմ, ե՛ս ալ կաթ կ'ուզեմ», ըսաւ Փիէն տղու մը պէս զայն սեղմելով: «Ագա՛հ, ագա՛հ» ու Նէնէթ անկողնին մէջ շտկուեցաւ, մինչ ան երջանիկ՝ գլուխը կը թաղէր աճապարանօք: — Երկանիւնները կը ձգէին հող, արահետին եզերքը ու զառիվերը կը բարձրանային ծառերուն մէջէն, մարգարտածաղիկներ ձգմելով: Բացաստանէն — գիւղին հովիւը ամէն անգամ Ռոպէսպիէնի վրայ կը խօսէր ակնարկը շունին — բացաստանէն օդանաւ մը կը փախչէր երկու ամպերու հետ, մինչ սկիւռները գեղազրուէին կ'ընէին: Զեռք ձեռք կը բարձրանային մինչեւ վեր սարահարթին վրայ, իրենց սիրական անկիւնը: Հոն, խոտերուն մէջ կը շրջէր զայն ու կը համբուրէր. մինչ վարը գեղազրուէին կ'ընէին:

Փիէն ոտքի ցցուեցաւ յանկարծ աչքերը խոշոր մը լացած, ցաւազին արտայայտութեամբ մը: Քովի բակին ջութակը սկսած էր: Աթոռը մէկգի նետեց, քանի մը շրջան ըրաւ սենեակին մէջ, ուզեց մեկնիլ նուազը չլսելու համար, բայց անկարող՝ մօտեցաւ պատուհանին ու վարագոյրը քաշեց:

Տասնըհինգ օրը աւարտելուն՝ բաժնուեցան իրարմէ: Ինք վերադարձաւ Փարիզ, իսկ ան Լէսքիւռին հետ ծովափ գնաց ամառուան երկու ամիսները անցընելու: Առանձին մնալուն պէս Փիէն խորհեցաւ: Նախ գործի: Լուսանկարչական կարեւոր տունէ մը սկսաւ ապակի առնել ու սենեակը ռըթուշ ընել զանոնք, սպասելով բարեկամուհիին դարձին, երբ վերջնականապէս պիտի որոշուէր ընելիքը: Անշուշտ Լէսքիւռը պիտի թողուր Նէնէթ եւ միա-

սին պիտի ապրէին հոս կամ ուրիշ քաղաք մը, իրենց սեփական աշխատանոցը հաստատելով: Անշո՞ւշտ: Փիէռ կը ցաւէր ժաննէն վերջնական խօսք մը առած չըլլալուն. բնաւ լըջօրէն չէին խօսած ապագային վրայ ու բան մը չէր որոշուած: Եւ արդէն կարելի՞ էր միթէ սա առաջին շրջանին: Երկու ամիսները սաստիկ երկարեցան: Երբոր Սեպտեմբերը վերջապէս հասաւ, խիստ բարկացած էր Պետրոս. երկու բացիկ միայն ստացեր էր իրմէ, ամբողջ ամառուան ընթացքին (եւ մէ՛կը միայն գունաւոր: Միւսին վրայ կով մը կար. իրաւ, ուրիշ բաներ ալ կային, բայց մանաւանդ կով մը կար):

Ու ժաննի Փարիզ դարձը շարաթ մը վերջ միայն լսեց: Համբուրուեցան: Մորթը արեւէն այրեր էր: Շատ մը պատկերներ ցուցուց. պնդավարտիքով՝ ջուրերու եւ անձանօթ երիտասարդներու մէջ, ժպտուն ու երջանիկ՝ կովերու եւ պարսիկ զոյգերու մէջ: Պօսեցան: Յոգնած էր: Բաժնուեցան:

Պետրոս արագ արագ կը դառնար սենեակին մէջ, ինչպէս դէպքերը իր մտածումին մէջ: Ասկէ անդին այլեւս զանոնք կանոնաւոր շարքով մը չէր կրնար վերլիչել: Իրողութիւնը շուտով ըմբռնելու համար բաւականաչափ կը ճանչնար Փարիզի դիմագիծը եւ առաջին օրերէն իսկ հասկըցած էր թէ ժանն չէր ուզեր իրեն հետ նախկին կեանքը վերսկսիլ, որովհետեւ վերսկսած էր ի՛ր կեանքին, զոր պահ մը վրայէն նետեր էր Փիէռին առջեւ: Հայր այնքան չբարկացաւ, այնքան չկատուեցաւ իր նախատեսած բաժանումի հեռապատկերին դիմաց որ օրըստօրէ՛ իրողութիւն մը կը դառնար, որքան երբոր ճանչցաւ ժաննին վարած կեանքը: Այդ կինը աշխատութիւնը նախընտրող Փրանսուհիներու դասակարգին չէր պատկաներ: Եւ եթէ երբեք բաւական երկար ատեն, գրեթէ կանոնաւորաբար եկած էր խանութ, պատճառը երիտասարդին ներկայութիւնը կըրնար ըլլալ միայն, քանի որ հիմա ալ նոյնը չէր: Աշխատանոցը ձգուած էր երբորդի մը, ուրկէ շարաթը անգամ մը երթալ հաշիւը առնելով կը գոհանար ժանն: Իսկ վարած կեանքը: Պետրոս նախ չհաւատաց. կարծեց թէ պարզապէս զինքը հեռացնելու, զինքը գանեցնելու համար կ'ընէ այդ բոլորը, գիտէ թէ իրապէս սիրելուն չպիտի ուզէ շուտով հեռանալ եւ այդ միջոցին դիմած է ժանն, բայց վերջը տեսաւ. որ... ո՛չ, բան մըն ալ չկըցաւ տեսնել եւ նախամեծար համարեց չկորսուիլ խրթնութիւններու,

մանուածապատ ենթադրութիւններու մէջ ու իրողութիւնը առնել այնպէս, ինչպէս որ կը ներկայանայ: Խիստ հազուադէպօրէն միայն կարելի էր ժաննը տունը գտնել. գրեթէ միշտ կ'երթար գիշերել Լէսքիւռին յարկաբաժինը, ուր, կ'ըսէր, իր մասնաւոր սենեակը ունի: Ի՞նչպէս կ'անցընէր կէսօրէ վերջերը. որո՞նք էին այդ բարեկամուհիներն ու բարեկամները որոնք այդքան շատ զինքը կը զբաղցընէին. նոր սէ՛ր մըն էր սկսած ուրիշի մը հետ: Ի՞նչ օգուտ կար ասոնց ու ասոնց նման շատ մը հարցումներուն ճիշդ պատասխանը ունենալուն մէջ: Պետրոս գիտէր թէ ան թեթեւ ու շուայտ կեանք մը կ'ապրի, ամէն օր ժամանցի եւ զուարճութիւններու ետեւէ է, կ'երթայ, կու գայ, շարժանկարի մը, գուշակ կնոջ, նոր վաճառատան մը բացումին, կարուհիի այն անվերջանալի փորձերուն, մազաշարդարին եւ ամէն երեկոյ թայպօն կը քչէ անտառ, խումբ մը ծանօթներու հետ ժամը հինգի թէյը առնելու ու պարելու: Գիշերները Լէսքիւռին կ'ընկերանար անխուսափելիօրէն եւ միասին կ'երթային Փարիզի անհամար cabarets-ներէն ու boîte de nuitներէն մէկը, ուր արարածներ կը խմեն, կ'երգեն, կը պարեն ու կը շնանան:

Եւ ըսել թէ ինք այնքա՛ն բարձր դասեր էր իր նէնէթը... անոր մասին որքա՛ն հիմնովին տարբեր մտապատկեր մըն էր կազմած: Հակառակ երիտասարդ կնոջ գեղեցկութեան, բարեկեցիկ դիրքին եւ ազատութեան, չէր կրցեր ուրիշներու կարգին դասել ան ալ, չփոթել հեշտասէրներու մէկ տեսակին հետ, դէպք մը չէր եկեր տարակուսանք ու կասկած տալ անակնկալներու վարժուած իր մտածումին ու ինք գերուեր, տարուեր էր անոր անկեղծութեան եւ նուիրումի զգացումներէն: Հասարակ խաբկա՞նքը անփորձառու մէկու մը: Եթէ այո՛, արդարանալի էր մասամբ, քանի որ Պետրոս բնաւ առիթը չունեցաւ իր սիրուհին մտերիմ կեանքի մէջ, ի՛ր միջավայրին մէջ տեսնելու, ոչինչ գիտցաւ անոր անցեալէն, ծնունդէն, անցուցած գիշերներէն եւ քնական բերումով մը իր սիրածը եղաւ խանութին նէնէթը. նէնէթը այնքա՛ն (գեղեցիկ) չէնչող, պարզ, անկեղծ (գեղեցիկ) եւ այնքան բարեացակամ ու գորովոտ իրեն հանդէպ, այնքա՛ն... (գեղեցիկ): Եւ սակայն ո՛չ, կարծուածին չափ ալ չէր սխալած. իրաւ է թէ իր Հայու ըմբռնումով քիչ մը շատ պարզացուց գայն, սիրով կուրցած ուզեց այդ էակը այդպէս տեսնել, ինքզինքը խաբեց նոյնիսկ ու կամովին մոռցաւ Փրանսուհիներու հանդէպ կազմած իր գաղափարը,

բայց եւ այնպէս ամէն ինչ խարկանք չէր բնաւ: Ո՛չ, Troisième Empireը միայն իր հաճոյքին համար չէ որ այդ կեանքը կը վարէր ու ժաննը կը քաշէր իր ետեւէն: Պետրոս ալ աւելի քան երբեք կը հաւատար թէ այս թիփը գաղանիք մը ունի: Ի՞նչ գաղանիք: Նախ որ իր հրատարակած «Փարիզեան» թերթին համար ստիպուած է այդպիսի չրջանակներու մէջ ըլլալ, թեթեւաբարոյ նիւթեր հաւաքել, մտնել այն վոհմակին մէջ ուր կիներ՝ պարուհիի, երգչուհիի կամ շարժանկարի «աստղ»ի պիտակին տակ կեանքերնին շինել կը ջանան, ստիպուած է մօտենալ անոնցմէ այն երջանիկին որ հարուստ մըն է ձեռք անցուցած, եւ թերթին մէջ անոր մարմինը ցուցադրել կարելի եղածին չափ մերկ... Այսքա՞ն միայն: Ո՛չ, ստիկա երեւցածն էր, արտաքինն էր, ատիկա դիմակն էր: Այլ կանաչ աղտոտ աչքերուն, կեղծաւոր նուրբ շրթունքներուն եւ հինգ Փրանքնոցի մը պէս ճմռթկուած դէմքին ետեւ բան մը կար պահուած: Այդպիսի հաճոյքի տուններու մէջ սովորական եղող «գողային»ի առուստ՞ւրը կ'ընէր արդեօք. դրան ետեւ բարեկամին ձեռքը սեղմած ատեն պիտի տա՞ր ծալլուած պզտիկ թուղթը. լուցկիին սուփը սա կնոջ երկարելը միջոց մը չէ՞ր միթէ. ինչո՞ւ ատենը անգամ մը ձեռք լուալու կ'երթար ու վարագոյրին ետեւ այսքան երկար կը խօսէր սա խայտառակին հետ: Անգամ մը բառ մը հասաւ Պետրոսի ականջին. Պուէնոս Այրէս. եւ մէկէն՝ հեռեւութիւն մը. «Արդեօք բողբոջա՞ծ է»: Ինչո՞ւ չէ, ճանչցած կիները բոլորն ալ բողբոջ են եւ անոնցմէ շատեր հետը եզակի կը խօսին. նոյնիսկ դեռ անցեալ օր հատ մը... սակայն բողբոջած մը ճամբորդող կ'ըլլայ, մինչդեռ Լէսքիւռ...

Առաջին շարքներու խուսափումներէն յետոյ երբոր Փիէռ աւելի կտրուկ եղաւ իր պահանջքին մէջ, ժանն ստիպուեցաւ բացայայտ կերպով վերջակէտել իր մերժումը: Նախ պզտիկ բառերով սկսան. Փիէռ ըսաւ թէ սաստիկ կարօտցած էր գայն, թէ իրապէս կը տառապէր, երբեք չէր կրնար խզումի գաղափարն իսկ տանիլ... այո, այսպէս պզտիկ խօսքերով սկսան եւ յետոյ... կա՞յ վէճ մը որ այնքան շուտ բուռն հանգամանք ստանայ որքան սիրային բաժանումի մը վէճը, երբոր երկու բողբոջ միաժամանակ չեն նուազած:

Փիէռ շուտով կատղեցաւ, ուղեց գայն վերաշահիլ ի գին ամէն բանի, ջանաց համոզել, փաղաքել, յետոյ

սպառնաց, փրփրեցաւ: Ֆրանսուհիին գործելու եղանակը խուսափելի էր. գէշ գործելակերպ մը: Նամակներուն ուշ կը պատասխանէր, իսկ հեռաձայնի հարուածի մը կ'ըսէր օրինակի համար. «Ա՛, դո՞ւն ես... այս գիշեր «Աեւ կո՛վ»ին պիտի ըլլամ. եկուր դիս տես եթէ կը փափաքես... թող որ Լէսքիւռն ալ հոն պիտի ըլլայ... ո՛չ, ո՛չ... բայց այնտեղի ճագը շատ աղուոր է, անոր համար...»: Ուրիշ միջոց չկար. Փիէռ ստիպուած կոնակը կ'անցընէր սմոքինկը եւ կ'երթար: Արտաքուստ բան մը յայտնի չէր սակայն ու միշտ սիրալիր էին իրեն հանդէպ. դինքը իրենց սեղանը կ'առնէին, Նէնէթ միշտ կատակներ կ'ընէր, իսկ Լէսքիւռ ամէն անգամ նոր բարեկամ մը ունէր իրեն ներկայացնելիք եւ նոր «մարսիլիական պատմութիւն» մը՝ ծամ-ծամելիք: Բայց երբոր Փիէռ ու Նէնէթ կ'ելլէին պարել, երիտասարդը կարծես հեւքն է սր կ'արձակէր կնոջ ծոծրակն ի վար. «Այո՞, այո՛ ըսէ Նէնէթ, այո՛ ըսէ...»: Նէնէթին «այո»ն երբեք չէր լսուեր. յանցանքը ճազինը չէր. շատ աղուոր ճագ մըն էր: Իրենց ունեցած վիճարանութիւններուն ընթացքին կնոջ պորձածած լեզուն սապէս կարելի է պարզել. «Ես կարծածիդ նման քմահաճոյքէ մը մղուած չէ որ մօտեցայ քեզի. միայն մարմնական հաճոյքի սրտնումին մէջ չէի. քեզի հանդէպ ունեցածս անկեղծ էր. բայց եթէ երբեք առաջին օրերուն իսկ քու զգացումիդ ընդառաջ չեկայ, պատճառը այն էր որ գիտէի թէ յուն ալ անկեղծ էիր, լուրջ էիր եւ մեր կեանքերուն միացումը անկարելի ըլլալով, օր մը բաժանումի այս ցաւը անխուսափելի պիտի դառնար: Նոյն բանը կ'ուզէի ըսել քեզ, երբոր առաջին անգամ սենեակդ եկայ, բայց չուզեցիր դիս լսել: Եւ ես տեղի տուի: Պէտք չէր որ տեղի տայի, գիտեմ, մեծագոյն յանցանքս եղաւ. ինքզինքիս երբեք չպիտի ներեմ, բայց... ըսի թէ ես ալ քեզի հանդէպ զգացում մը ունէի: Ի՞նչ ընեմ, ազատ չեմ, շատ մը կապերով միացած եմ Լէսքիւռին. անկարելի է որ կարենամ դինքը ձգել: Միամտութիւնը չունենաս կարծելու թէ ան մեր երկուքին յարարերութիւնները չէր գիտեր. ան ամէն բան գիտէ. ըսաւ ինձ՝ երբոր ամառը քեզմէ բաժնուելէ վերջ գացի իրեն միանալ Տօլիլ: Աւելի ուշ՝ բաժանումնիս շատ աւելի դժուար պիտի ըլլայ թէ՛ քեզի եւ թէ ինձի համար... այո՛, այո՛, ոչ մի ըսեր. լաւ բարեկամներ մնանք միայն, դուն նորէն իմ Փիէռօս եղիր...»:

Ո՛չ, առաջարկուած այդ բարեկամութիւնը Փիէռ չէր կրնար ընդունիլ: Մնաց միայն քաղաքավարութիւնը:

Ան ալ չուտով պիտի կորսուէր: Վերջին անգամ երբոր ա-
ռիթը ունեցաւ ժամներ առանձին գտնելու, իրենց տեսակ-
ցութիւնը խիստ դժնդակ եղաւ: Փիէն չուտ ինքնիրմէն
ելաւ. կորսնցուց նոյնիսկ կշիռը արտասանած խօսքերուն,
յետոյ պարտուած, խորտակուած, ակնարկը պղտորեցաւ,
յուզումը զինքը պաշարեց, կառչեցաւ անոր յոյսի դեռ
պզտիկ նշոյլով մը. «այո՞...»: Ամէն բան վերջացաւ:
«Օ՛հ, ալ թող աւարտի, թող ալ աւարտի՛...»: Սակայն
անցնող յուզումը կատաղութիւնը սաստկացուց: Փիէն
տակաւին ուզեց զայն տեսնել, դեռ պոռալ անոր երեսին,
ամբողջ նողկանքը չարտել դէմքն ի վեր: Դեռ ըսելիք ին-
չե՛ր կային: Փիէն ուզեց ցաւցնել զայն, վրէժ լուծել: Գի-
տէր թէ այս գիշեր ուր կրնար անոր հանդիպիլ. պէ՛տք
էր զայն տեսնել, պէ՛տք էր: Պատրաստուեցաւ, գնաց:

Գիշեր. Troisième édition d'Intran. սին սին անձրեւ.
փայլուն ասուալթ. երկարող ցուքեր. կանաչ (կեցո՛ւր),
կապոյտ (նամակ), կարմիր (կը կենայ). Rochecouart 23
37 G 7. պողոտայ. թրջած լոյս. գունաւոր կայծակ-
ներ՝ գիրի ձեւ ունեցող ապակիէ խողովակներու մէջ քոն-
սէրվայի պէս պահուած. Concorde. կոթողին ծայրէն
աճեղ ձեռք մը բռնած՝ հրապարակը արագօրէն կը դարձնէ
ափսէի մը պէս. Champs Elysées. լապտերներու տողանցք՝
գորավար «երրորդ արագութեան» կողմէ. ինքնաշարժնե-
րու մէջ սրունքներ, ծունկերու վրայ ձեռքեր: Restaurant
Volterra, Rue Balzac ին անկիւնը պզտիկ խափշիկ, հըս-
կայ հովանոց, մարաջախա-դռնապան: Փիէն խիստ վա-
յելչակազմ ու բարեձեւ է. անթերի սմռքինկ մը, լուսթ-
ռին կօշիկներ. մազերը կը փայլին, բերնին անկիւնները
թեթեւ մը վար են քաշուած եւ կարծես դէմքին տփգունու-
թիւն մը կայ: Հայելիներ ամէն կողմ, լոյսեր՝ հայելի-
ներուն, առաստաղին ու սեղաններուն վրայ: Ձեղնաջահ
եւ լուսարձակ: Նուագախումբի կազմ ունեցող երկու աղ-
մըկախումբ, մէկը փարիզեան, միւսը արժանթիւնեան:
Սրունքներու մէջ սրունքներ, աչքերու մէջ խոնաւութիւն,
մերկ կարելիութիւններ: Կին շիկերէ, աննկարագրելի դե-
ղեցկութեամբ, սրտակեր՝ ակնարկով ու երախով, երկար
ստեղծ ի վեր սովալլուկ: Չարլսթոն: Նէնէթին ուսերն ու
բազուկները մերկ են, կոնակն ալ. իր մարգարտափայլ
զգեստը մինչեւ ծունկերուն իջնելով տարտամօրէն մանի-
շակազոյն կ'ըլլայ. կուրծքերուն վրայ՝ սպիտակախայտ:
Քովի երիտասարդին հետ անդադար կը խօսի ան, կը
խնդայ, բաժակը շրթներուն կը տանի, կը ծխէ: Պարե-

ցին, չպարեցին, աղմուկը շատցաւ, սեղաններու վրայ
գտնուող սառի դոյլերուն մէջ շիշերը փոխուեցան: Փիէն
ալ փոխուեցաւ յանկարծ. աղջիկ մը գաաւ ու անդադար
ու արագօրէն պարեց: Ունքըլլէլլի. Փիէն սովորականէն
աւելի խմեց: Ունքըլլէլլի. Փիէն շրջուած էր. ոտքերը
վեր, գլուխը վար էին. վար դարձած գլուխը հաստատ-
ուած էր գաշնակի պտուտակաւոր աթոռի մը վրայ որ ան-
դադար կը քակուէր: Մօտեցաւ Նէնէթին. ան նախ ան-
շարժ մնաց, յետոյ մէկէն ոտքի ցցուեցաւ. քովի տղայա-
դէմ երիտասարդը դէմքը ծածկեց ժպիտի մը մէջ եւ սի-
կառին ծուխը դուրս արձակելու համար մէկ աչքը գոցեց:
Նէնէթ շտապօրէնեցաւ. Փիէն ի՞նչ բաւ. Troisième
Empireը հեռուէն ակնարկով կը հետեւէր. Փիէն ին-
չո՞ւ ալ դքան բրտօրէն կնոջ դաստակը սեղմեց. Լէսքիւռ
մօտեցաւ ու լսեց միայն վերջին նախադասութիւնը.
«Փրանսուցի չպիտի ըլլայիք եթէ բող չըլլայիք»: ձեռքը
ինկաւ Հայուն ուսին. ան ետեւ դարձաւ անմիջապէս,
դէմքին սաղաթէլական ժպիտ մը եկաւ, շրթներուն ան-
կիւնները դողացին, աչքերը արտակարգ փայլ մը ստա-
ցան. ի՞նչ բաւ. ինչո՞ւ ալ դքան ուժգին բաւ. Լէսքիւռ
անմիջապէս ապտակ մը իջեցուց, արագ, շատ արագ,
խարազանի հարուածի մը պէս:

(Վ Ա Ր Ա Գ Ո Յ Ր)

Փողոցին անկիւնը հովի ուժգին յորձանք մը զինքը
կեցուց: Գլխարկը հանեց եւ դէմքը ալ դպէս հովին ու անձ-
րեւին՝ թոքերուն ամբողջ խորութեամբը ներշնչեց: Լիզող
ցուրտ հովը եւ այսերն ի վար իջնող կաթիլները անկա-
րող էին սակայն իր ջերմը մեղմելու, տենդը քունքերէն
վանելու: Ձգաց որ յոգներ էր. անշուշտ ժամեր կային որ
փողոցէ փողոց կը շրջէր այսպէս, կատաղութեամբը հա-
լածուած: Ո՞ւր էր. գիտեց շուրջը, չճանչցաւ. կարդաց
անկիւնի նշանատախտակը. տասնհինգե՞րորդ թաղամաս.
ըսել է գետը անցեր էր. բնաւ չիշնեց: Նորէն սկսաւ դէպ-
քը կրկնել ինքզինքին, ծայրէն, այս անգամ իրապէս էն
ծայրէն: Երբոր ապտակին հասաւ, քայլերը արագացան
ակամայ: Ինչպէ՛ս կրցին այդքան շուտ միջամտել եւ
բաժնել զիրենք. ինչպէ՛ս չկրցաւ պատասխանել այդ
հարուածին, կոկորդին նետուիլ, բան մը ընել, գոնէ...

եթէ զինքը այդքան չուտ դուրս չառաջնորդէի՞ն... չու-
զեց գայթակղութիւն հանել... Հապա այն խօսքը, այն
խօսքը հապա զոր Լէսքիւռ անմիջապէս վերջը աւելցուց.
«Այս խնդիրը այսպէս կ'աւարտի»: Կ'աւարտի՞...: Դեռ
բաւական քաղել պէտք եղաւ մինչեւ ծանօթ պոզոտայ մը
հասնելը: Անձրեւը միշտ կը շարունակուէր եւ փողոցները
մարդ չկար: Ատենը անգամ մը հեծելանուորդ սասիկան-
ներ կ'անցնէին զոյգ զոյգ, անձայն, անխօս: Փողոցին
միւս անկիւնը տակաւին մարմնեղ բայց լըրճուած ու
որդնոտած աչքերով պտոնիկ մըն էր կեցած մայ-
թին կասկարայածեւ այն մասին վրայ, ուրիշ ընդեր-
կրեայ ելեկտրաշարժի գեանուղին կ'արտաշնչէ: Մրունք-
ները բացած՝ ան կը թողուր որ այդ նեխտա բայց տաք օ-
դը պլլուի իր բււմբերուն, դգուէ, շոյէ դանոնք, բարձրա-
նայ վեր, ծունկերէն, դիտտերէն, աղղրերէն, դաղջու-
թեամբը լիզէ իր մերկ միւսերը, յոգնած, ճանկատուած:
Ատենը անգամ մը կը հազար, կը թքնէր, յետոյ փորին
վրայէն հագուտա: բոնելով կը քաշէր, տեղ տայու հա-
մար ջերմութեան որ պորտին վրայէն սողոսկի, բարձրա-
նայ կուրծքերուն, մինչեւ որ լըրճուած ու որդնոտած աչ-
քերը գոցուին հեշտանքով, ալ կորսուած այն հին հեշտան-
քով:

Երբոր Փիէռ գայն նշմարեց, կանչեց հետուէն.
— Բսո՞ղ: Նէնէ՞թ...
— Mon chéri!

Երիտասարդը բռն մը աւելի չկրցաւ ըսել սակայն
եւ թողուց որ հանրութիւնը թեւը մանայ ու զինքը տանի:

2

Թէրէզն է որ դուռը բացաւ. Ժպիտի մը հետ պզտիկ
բացազանչութիւն մը արձակեց ու զինքը ընդունեց սիրա-
լիր: Ո՛չ, Լէսքիւռը հոն չէր, բայց շուտով պիտի գար.
Խոյ Ժամանը երկու օրէ ի վեր բնաւ չէր երեւցած: Երկու՞
օրէ ի վեր. ըսել է ապտակին գիշերուընէ ի վեր...:

Թէրէզը Լէսքիւռին միակ սպասուհին է: Սպասուհիէ
աւելի բան մը անշուշտ, քանի որ այդ մարդուն ծառայու-
թեանը մէջ է անցուցած գրեթէ իր ամբողջ կեանքը եւ
հաւատարիմ կենդանիի մը պէս չէ լքած գայն նոյնիսկ
դժուարին շրջաններ: Ինչպէս որ կը պատահի այսպիսի
պարագաներու, տարիներու բոլորումով կամաց կամաց
չյած է ան իր ծառայի հանգամանքէն՝ ամուրիին սա պա-

րապ տանը մէջ կիսկատար տանտիրուհի մը դառնալու
համար: Կարճ հասակի մէջ անորոշ տարիք, ներս քաշ-
ուած պղտիկ աչքեր, սուր քիթ, անարժէք բերան: Գր-
խուն եւ կուրծքին միջեւ ճաշակի տարակարծութիւն. մէ-
կուն վրայ շինիք՝ անցեայ նորաձեւութիւն, կուրծքը տու-
փակ՝ ներկայ նորաձեւութիւն: Փիէռ պուրջար Աէն Ժէռ-
մէն եղած ասէնը անգամ մը յուսանկարեց այս կինը, յե-
տոյ գայն տեսաւ հոս ըրած քանի մը այցելութիւններուն
ընթացքին, մինչեւ որ դէպք մը եկաւ տեսակ մը մօտի-
կութիւն ստեղծել իրենց միջեւ — անցնող վերջին շարաթ-
ներուն, Փիէռն է որ առտու օտեան դէմ մինչեւ հոս, իր տան
գուռը բնկերացեր էր Լէսքիւռին, երբոր ան գիտով, սան-
դուղներուն վրայ կը տատանէր:

Հիւրասենեակին մէջ առանձին մնալուն պէս Փիէռ
ստքի ցցուեցաւ թիկնաթոռէն, գլխարկը արձակեց մէջ-
տեղի սեղանին վրայ ու դէմքին արտայայտութիւնը փոխ-
ուեցաւ: Ճիգ մը բնելու պէտք չկար բնաւ՝ նախկին տրա-
մադրութիւնը գտնելու համար: Հոգեկան այդ վիճակը
երկու օրէ ի վեր իր պատուախնդիր երիտասարդի ետ կը
դաշտնահարէր, կը խեղդէր: Պէտք էր վերջանար այս սա-
ռապանքը, եւ մէ՛կ անգամէն: Դաղրեցաւ սեղանին շուրջ
դառնալէ, կեցաւ չրմինէին առջեւ, ինքզինքը դիտեց հա-
յելիին մէջ: Դեղնած էր ու անքնութիւնը աչքերէն մէկուն
մէջ քիչ մը կարմիր էր ձգած: Հիմա պիտի դար անշուշտ
Լէսքիւռը եւ նորէն պիտի բլլային դէմ դէմի, այ այս ան-
գամ բոլորովին առանձին. բան մը չպիտի բռնէր, բոս մը
չպիտի արտասանէր. որոշած էր. ահա կուտիւր, ա՛յս կը-
սուտիւր, ուղիղ՝ քիթին բերնին: Այս խնդիրը այսպէս կ'ա-
ւարտի: Իսկապէս Հայ էր ան այս պահուս. բան մը չէր
մնացած մեծ ստանին իրեն պարտադրած կեղծ քաղաքա-
վարութենէն, ծեքծեքանքէն, ձեւակերպութիւններէն: Ա-
րիւնը քանի մը վայրկեան գոսյուած բլլալուն համար կար-
ծես աւելի կ'եփէր երակներուն մէջ ու արթնցած ջիգերը
կը թրթռային: Փիէռ անգոսպելի կատաղութիւնը ունէր
խածնելու, ճանկատելու, բղկաւելու: Սարսափելի արա-
դութեամբ բան մը կը դառնար ու կը սպասէր կուրծքին
տակ եւ որ պիտի լռէր անկասկած, եւ որ պիտի գոհանար
միայն այն բազմին երբոր իր թեւը բարձրանար: Ի՞նչ պի-
տի բլլար Troisième Empire ին այդ կարկտանուած զի-
մագիծը, ինչպէ՛ս պիտի տատանէր արդեօք իր անոյժ սը-
լունքներուն վրայ, ինչպէ՛ս հարուածին տակ պիտի պար-
պուէր հպարտութիւնը պայթած պալոնի մը պէս... Օ՛,

Փիէռին այնպէս կու գար որ այդ սահուն Նէնէթին արհամարհանքն է որ պիտի տատանէր, անոր սւերոյ ժպիտն է որ պիտի լուէր: Ո՛չ, ո՛չ, Նէնէթին բա՛ն մը կարելի չէ ընել, բայց ասո՞ր, այս արարածի՞ն: Այո՛, որոշումը վրձնական է. ահա կուտիք, այս կուտիք, ուղիղ՝ քիթին բերնին: Լէսքիւռ կ'ուշանար սակայն եւ իր համբերութիւնը շուտով սպառեցաւ: Սպասուհին սակե՞ց արդեօք: Յանձնարարուած էր, ծանօթ էր դէպքին եւ զինքը դիմա՞մբ առաջնորդեց հոս որպէսզի իր աչքը միւս կողմէն մեկնի: Աղմուկ մը լսեց. իր անցած դռնէն զատ սենեակը երկու դուռ եւս ունէր: Մէկուն առջեւ յայն վարագոյր մը կար, դիակը թէ ան ննջասենեակ մը կ'առաջնորդէ. իսկ միւսը, ձախ կողմինը, ամբողջութեամբ չէր գոցուած:

Հրեց զայն: Կարճ նրբանցքի մը ծայրը կը նշմարուէր գրասենեակ մը: Փիէռ երկու քայլով հոն հասաւ. մարդ չկար. կեցաւ, շուրջը դիտեց, անվախ, համարձակ, յարձակողական: Պատուհանին առջեւի կապոյտ յամբով գրասեղանը ծանրաբեռնուած էր տետրակներով, թուղթերով, գրիչներով: այդ սեղանին վրայէն շատ աշխատութիւն էր անցած: Բացաւ տետրակ մը, ուզեց պրպտել, հասկնալ, բայց այդ անուններով ու հաշիւներով գրադելու ի վիճակի չէր երբեք: Գոցեց, հեռացաւ: Երկու գրադարաններ կային գրասեղանին ետեւ, բարձր, թեթեւ, դեղակազմ: Պիտի մօտենար Փիէռ երբոր ակնարկը մէկէն կառչեցաւ պատին՝ շրջանակի մը: Վա՛յ... խայտառա՛կ... գեղեցիկ է... շատ գեղեցիկ է: Մօտեցաւ, կեցաւ ճիշդ դէմը ու դիտեց աչքերը բաց: Բաւական մեծ շրջանակ մըն էր, փայլուն կաղնեփայտէ, ուր Նէնէթ կը ժրպտէր զմայլելիօրէն, իր է՛ն յատկանշական ժպիտով: Խիստ յաջող իւղաներկ մըն էր, անշուշտ յուսանկարի մը վրայէն պատրաստուած, ախղեմական կատարելութեամբ մը: Նէնէթ իր մերկ ուսերը հաւաքած մուշտակի մը մէջ, գլուխը թեթեւ մը կը հակէր քիչ մը առաջ եւ, ակնարկին խորութեանը համար, եւ երկու յուսարձակներու մէջտեղ մտքերուն վէտովէտումները կը սպառէին ամբողջ ոսկեգոյնը երանգապնակէն: Պատկերին առջեւ Հայր կը տատանէր, կը տատանէր: Մէկէն հեռացաւ, գնաց պատուհանին վարագոյրները քաշել՝ սենեակը աւելի յուսաւորելու համար: Փափաքեցաւ նկարը առնել, հետը տանիլ. բայց ի՞նչպէս. ո՞ւր պահել որպէսզի դուրս ելած պահուն չնշմարուի: Առանց որոշում մը տուած ըլլալու, բարձրացաւ աթոռի մը վրայ եւ շրջանակը հանեց իր կեռէն: Ան-

միջապէս իր բարձրութենէն վար նետուեցաւ սակայն, չփոթած, չմորած: Անակնկալ յայտնութեան առջեւ կարծես անմիտ՝ վիզը ցցելով կը նայէր իր դէմը, առանց ըմբռնելու, իւղաներկը սեղմած կուրծքին: Շրջանակը բռնող կեռը իր բեռէն թեթեւայուն պէս չոր աղմուկով մը նետուած էր վեր ու պատը անմիջապէս շարժած: Բացուողը գաղտնի դռնակ մըն էր, գոց վիճակին մէջ բոյրորովին աննշմարելի՝ պատի թուղթին խարոյ գիծերուն տակ: Փիէռ մօտեցաւ անցած դրան, ախանջ սուտաւ. ձայն չէր լսուեր. այս անգամ ոչոք ստացած կրցաւ որոշում մը տալ եւ շրջանակը գետին դնելով դէպի դռնակը յառաջացաւ: Խիստ պարզ կառուցուածք մը ունէր ան. վերէն կեռն էր բռնողը, որ ազատուելուն պէս տակը հաստատուած դրսպանակին կը թողարկէր դռնակը հրել: Քաշեց ու բացաւ զայն ամբողջութեամբ: Մեծ ու խորունկ սրմախորշ մըն է մէջտեղ ելած, որուն բաղմաթիւ դարակները ամբողջութեամբ բեռնաւորուած էին տուփերով: Փիէռ անմիջապէս ձանչցաւ Guilleminotին այդ կապոյտ տուփերը, որոնց մտերմութեանը մէջ էր ապրած երկար ատեն: Չարմացու սակայն որ անոնց վրայ թիւեր չէին դրուած, ինչպէս որ կ'ընէր ինք եւ ինչպէս սովոր է ընել ամէն յուսանկարիչ: Մէկմէկ տառ կար միայն պզտիկ թիւի մը առջեւ որ տասնաւորը չէր անցներ: Քաշեց ըստ բախտի տուփ մը, մօտեցաւ պատուհանին, դրաւ գրասեղանին վրայ ու բացաւ:

Աչքերուն առջեւ բարձր բռնած ապակին սկսաւ դողալ մասններուն մէջ, եւ որպէսզի վար չիչնայ, տղան ձեռքը իջեցուց: Յայտնութեամբ մը լուսաւորուած իր ակնարկը կը շարունակէր նայիլ դիմաց, անծանօթին մէջ, այս անգամ իրապէս ծանօթին մէջ: Չարմացումի բոպէն շատ շուտով անցաւ: Փիէռ անմիջապէս ըմբռնած էր: Ապակին կրկին բարձրացուց ու նայեցաւ. այր մը եւ կին մը. ամբողջութեամբ մերկ, մարդկային, այսինքն աւելի քան կենդանային դիրքով մը: Ապակիներու վարժուած մէկու մը ճարտարութեամբ պարպեց տուփը ափին մէջ ու կտաւ արագ արագ նայիլ ամէնքն ալ: Մէկ շարք մըն էր, նոյն ցած անկողնին առջեւ առնուած, նոյն դերակատարներով. անոնց դիրքերն է որ միայն ամէն անգամ կը փոխուէին: Փիէռ թողուց յանկարձ բոլորը, վերադարձաւ որմախորչին եւ երկրորդ տուփ մը առաւ, յետոյ երրորդ մը, չորրորդ մը: Տեսաւ որ պիտի չփոթէր. ճիգ մը ըրաւ միտքը հաւաքելու, նայեցաւ տուփերուն որոշելու համար այն

տառերը զորս տեսած էր ու գրադեցաւ միւսներով: Ո՛չ, առանձին սովորական մերկութիւններ գրեթէ չկային. այլ միայն մարմնական յարաբերութիւններու բոլոր ձեւերը, զիրքերը, եղանակները պատկերացնող տեսիլներ: Միշտ զիւրքերը, եղանակները պատկերացնող տեսիլներ: Հակադրոյց մը՝ ուրկէ սակայն չուտով այրը հեռացաւ: Հակառակ ամէն բանի Փիէն չկրցաւ այդ երկու կիներուն հետեւիլ. իսկ երկու այրերը իր նողկանքն ու կատաղութիւնը սննախրնթաց աստիճանի մը հասցուցին: Ապակի մը օդին բարձրացուցած, Հայր ըսաւ խոյ ձայնով մը. «Troisième Empire, Troisième Empire, ահա՛ քու Սըտանդ»: Իր յուզումին, արտորանքին եւ անհամբերութեանը մէջ ձեռքերը կը դողային ու անկարելի պիտի ըլլար նայիլ յաջորդներն ալ ուր զերակատարներուն թիւը երեքի կը բարձրանար: Ակնարկ մըն ալ սակայն ամէնէն վարիմներուն, ուր այրը մօրուք ունի եւ գլխարկը կ'ըսէ թէ կրօնաւոր մըն է, իսկ կինը իր սպիտակ գլխանոցով ու մերկ կուրծքին վրայի խաչով իբրեւ թէ կրօնաւորուհի ծրար տուժ է ստացած: Շարք մըն ալ՝ ուր կը սկսի աներեւակայելի տողանցումը կապանքներու տակ տանջանքի ենթարկուած կիներու, զմայլելի, հպարտ գեղեցկութիւններու...: Մէկէն՝ ամէն բան դարակները: Ո՛չ, հատ մը գոնէ պէտք է առնել իբրեւ օրինակ, իբրեւ ապացոյց: Փիէն առաւ հատ մը, յետոյ ձեռքը խոթեց աւելի ետեւ որմախորչին մէջ, տպագրուած օրինակներ գտնելու յոյսով: Անոնց փոխադրութիւնը աւելի դիւրին պիտի ըլլար: Մատները տուփի մը հանդիպեցան. փոշեպատ էր ան եւ առանց թիւի. բացաւ ու տեսաւ որ շատ հին ապակիներ էին քիչ մը դեղնած, ուր առանձին աղջիկ մը կ'երեւէր... Բանաձայն: Փիէն չկրցաւ տուփը դոցել, մատները մէջ մէջի սնցան եւ արտորանքին մէջ աղմուկը աւելցուց, չփոթեցաւ... մէկէն կրցաւ պաղարիւնութիւնը գտնել սակայն ու ցցուեցաւ ոտքի: Թէրէզը դրան մէջ հասած էր արդէն, ձեռքը խնձորին վրայ անշարժացած, աչքերը անհաստալիօրէն յայն ու մեծ: Թէրէզը այդ պահուն միայն աչք ունէր: Բայց ի՞նչ, ի՞նչ պիտի ընէր. յայտնի էր թէ անըպատելիին առջեւ չէր կրնար որոշում մը տալ, մտածումը կը տատանէր եւ բաց մնացած բերանը անկարող էր բառ մը արտասանելու: Պիտի փախչէ՞ր մէկէն դուռը վրայէն կողպելով, պիտի նետուէ՞ր սենեակին մէջ: Փիէն մեծ ճիգ մը բրաւ քիչ մը ժպտելու եւ կարելի եղածին չափ սովորական ու զուարթ դրոշմ մը տայով խօսքին, ըսաւ.

— Այդ ի՞նչ զարմացում է, Թէրէզ, այդ ի՞նչ վախ

է... անհոգ եղիր, ես անձանթ չեմ, ես ալ իրենցմէ եմ. եթէ այդպէս չըլլար կրնայի՞ այսքան դիւրութեամբ գաղտնի որմախորչը գտնել... Կ'ուրէի դեռ սպասել, բայց հաւանաբար մէջուրիջօ Լէսքիւռը տակաւին պիտի ուշադրանայ...

Պօսելով հանդերձ դոցեց դռնակը, ժաննին դիմառնկարը կրկին կախեց իր գամէն եւ զատած ապակին գրքուպանը դրաւ: Նոյն պահուն նշմարեց որ վերջին փոշեպատ տուփէն դեղնած ապակի մը եւս մնացած էր դուրսը. ան ուր առաւ ստիպուած, դռնակը բանայու աշխատութիւնը չվերակսելու համար: Իր շարժումներն ու խօսքերուն չեւոր հետու էին սակայն կատարեալ հանդարտութիւն մը արտայայտելի ու Թէրէզ բնաւ համոզուած չէր թուեր: Ան քորացած էր միշտ դրան մէջ եւ կարծես մտադրած՝ տրդուն ելքը արգելելու: Փիէն ըսաւ.

— Թող որ փնտռածս չկրցի գտնել: Աւելի լաւ է որ սնմիջապէս հեռաձայնեմ ժաննին. այդպէսով դուն ալ ապահովուած կ'ըլլաս ու կ'աղատիս մտատանջութենէդ: Կարծեմ ժաննը խանութն է ըսիր, այնպէս չէ՞...

Ուղղը յաջողեցաւ: Արագ քայլերով անցան հիւրասենեակ ուր Փիէն անմիջապէս վերցուց հեռաձայնի դործիքը: Ալ հոս ամէն բան յայտնի պիտի ըլլար սակայն եւ անակնկալի մը չգալու համար ակնարկը չէր հեռացներ սպասուհիին որ կրկին անշարժացած էր ելքի դրան առջեւ, նոյն անորոշ ու մտահոգ արտայայտութեամբ:

— Ալօ՞, ալօ՞... Ժա՞նն. ես եմ, Փիէն: Հիմա դուրս ելայ Լէսքիւռին սուսէն ու անմիջապէս կը հեռաձայնեմ քեզ ըսելու համար հետեւեալը: — Նկարագրածիդ համաձայն շատ դիւրութեամբ գտայ գաղտնի որմախորչը եւ քանի մը ապակի առի... լռէ՛ եւ միայն մտիկ ըրէ... այդ ապակիները գրպանս են այս պահուն եւ ես անմիջապէս պանդոկս կը վերադառնամ: Եթէ երբեք ճիշդ կէս ժամէն չգաս զիս հոն գտնել, ուղղակի ոստիկանատուն պիտի երթամ... լռէ՛ կ'ըսեմ, խենդր ես չեմ... շատ վճռական եմ այս պահուն ու ամէն բան աչքս առած: Վերջին անգամ մըն ալ կը կրկնեմ. եթէ ճիշդ կէս ժամէն սենեակս չըլլաս ու չյանձնուիս, պիտի մատնեմ...

Մինչ այս՝ դրան դանդալը հնչած էր եւ Թէրէզ խենդի մը պէս նետուած դուրս: Քանի մը նախադասութիւն՝ նախասենեակին մէջ իրարու ետեւէ արձակուած, արագ, շատ արագ, խեղդուած ձայնով մը: Եւ Լէսքիւռ

սենեակ մտաւ ճիշդ այն պահուն, երբոր Փիէն հեռաձայնի գործիքը կրկին կը կախէր կեռէն: Հովի յորձանքի մը պէս մէկ դռնէն մտնելով կորսուեցաւ միւսին մէջ, բայց գրեթէ նոյնքան շուտով վերադարձաւ իր դրասենեակէն ու սկսաւ Փիէնին առջեւ երթեւեկել պզտիկ զսպուած քայլերով, որոնք ջղագրգռութիւնը կը ջանային սանձել: Գերագոյն ճիգ մը կ'ընէր պաղարիւնութիւնը վերադառնելու եւ հեռագհետէ կը յաջողէր աշ կարծես, բայց ղէմքին դոյնը եւ աչքերուն փայլը զինքը կը մատնէին բարձրաձայն: Փողկապը շտկեց բազմաթիւ անգամներ, վիրը երկարելով, ժաքէթին կոճակները կոճկեց ու քակեց, մատները շարժումներ րրին անդադար եւ կրկնեց երկու անգամ նոյն միավանկը. «էյ ի՞նչ»: Երիտասարդը ձեռքերը քիչ մը բանալով գլխի թեթեւ շարժում մը րրաւ ծաղրական ժպիտի մը ընկերացող յօնքերու անթերի խաղով մը: Այն ատեն է որ միայն Լէսքիւռ անդրադարձաւ ու գլխարկը հանելով գաւազանին հետ դրաւ մէջտեղի սեղանին վրայ: Փիէն վերցուց գաւազանը եւ սկսաւ խաղալ անոր հետ մարդուկին ինքնայատուկ եղող շարժումներով, կոնակը տուած շքմինէին: Լպիրշ, արհամարհական, հրապարակ կարգացող կեցուածք մը՝ որուն կուգար միանալ տակաւին զիմագիծերուն յաղթական ու ծաղրող արտայայտութիւնը: Բառ մը չէր արտասաներ, բան մը չէր ըսեր, գիտնալով որ փրկութիւն մը պիտի ըլլար այդ, մարդուկին համար, որ կատարելապէս մութին մէջն էր այս պահուս, անձանօթ կացութեան, մտադրութիւններու, որ չէր գիտեր ինչպէս սկսիլ, ինչ գիրք բռնել, ինչ ձեւով մօտենալ տղուն: Երկար պահ մը վայելելէ վերջ այն փոթորիկը որ անելի մը մէջ ինկած այդ մարդուն մտածումը կը տապալէր գետնէ գետին, որ գիծերը ուղածին պէս կը քաշկրտէր ղէմքին վրայ, կը պղտիկցնէր, կը մեծցնէր, կը պայեցնէր անոր աչքերը, Փիէն վերջապէս արտասանեց իր երկար նախադասութիւնը, բառերը հատ հատ հնչեցնելով ու անոնց տալով դասական կեղծ ծեփծեփանք մը, զսպուած կատաղութեան մը մէջ.

— Ընդունեցէք մեծայարգ եւ արժանապատիւ տիար, իմ խորի՛ն, խորի՛ն յարգանացս հաւաստին... Ընդունեցէք զանոնք, ո՛վ բարձրատաղանդ ու մաքրամաքուր պարոն պրոնկազիր...

Յետոյ ձայնին շեշտը մէկէն փոխելով՝ բարձրաձայն.

— Կ'ուզեմ որ նախ ներողութիւն խնդրես: Կ'ուզեմ

որ հիմա՛, անմիջապէս ներողութիւն խնդրես առջի գիշերուան րրածիդ համար:

Լէսքիւռ ինքզինքը գտաւ: Պատասխանին համար շաճապարեց ընաւ. թողուց որ նախ երկար պահ մը անցնի: Յետոյ թեթեւ ժպիտ մը ուրուագծեց շրթներուն ծայրերը, կզակը քաշեց ետեւ ու այնքան: Հաշտարար, որքան տակաւին տիրական ձեւով մը պատասխանեց.

— Եղածը ի՛նչ էր որ: Եթէ էրիկ մարդ մը ըլլայիր պիտի գիտնայիր թէ բառով մը ներուելիք յանցանքները յանցանք չեն համարուիր...

— Իրա՞ւ: Ու Փիէն քայլ մը առաջ նետուեցաւ գաւազանը օդին՝ շրթունքները ուժով մը կատաղութիւնը խածած: Այդպէս մնաց սակայն անշարժ — շարժանկարի տեսիլի մը պէս որ գործիքի յանկարծական խանգարում է ունեցած — բոլորովին անտարբեր առած դիրքին: Յետոյ աչքերը պղտիկցուց, յաղթական ժպիտի մը նմանող ծամածուծութիւն մը պարզեց եւ բարձր բռնած գաւազանը մատներուն մէջ խաղցնելով ըսաւ.

— Ծնորհակալութիւն՝ ձեր խորհուրդին համար: Այո՛, պէտք չէ ներեմ. այդպէսով ինքզինքս աւելի ազատ պիտի կարենամ զգալ արարքիս գործադրութեանը մէջ:

Եւ սակայն պրոնկազիրը իրմէ առաջ հասաւ դրան առջեւ:

— Ո՞ւր Փիէն, ո՞ւր կ'երթաս, կեցիր տեսնենք, ի՛նչ կայ, ի՛նչ եղար, իրար հասկնանք, ինչո՞ւ այդքան կատղեր ես, դուն տակաւին տղայ ես եղեր, ես քեզ հասունցած մէկը կը կարծէի, նստէ նախ խօսինք...

— Ես ըսելիք մը չունիմ:

— Բայց ես ունի՛մ, չեմ ուզեր որ ինձի ղէմ այդպէս բարկացած մեկնիս. պէտք է հասկացողութեան մը գանք, ես միշտ համակրութիւն ունեցած եմ քեզի հանդէպ. շատ լաւ գիտես թէ համակրութենէ աւելի բան մը ունեցած եմ քեզի հանդէպ, ժամներ կրնայ վկայել... պէտք է որ խօսինք...

— Կա՛րճ ըսէ:

— Այսինքն թէ այո՛, խիստ անպատշաճ բան մըն էր նախորդ գիշեր պատահածը որուն մէջ յանցաւորը միայն ես չէի անշուշտ. դուն ալ պատասխանատուութեան բաժինդ ունիս. սակայն ես ամբողջ կարելիս պիտի ընեմ դարմանելու համար, ես ամբողջ կարելիս պիտի ընեմ որ պէսզի այդ գէշ յիշատակը ջնջուի մտքէդ: Կ'ուզեմ որ նե-

րես ինձ... ես քեզմէ տարեց եմ, տե՛ս... այդպիսի պարագաներու, մղուած չես գիտեր ինչ ուժերէ, զորս միջավայրն ու ծանօթներու ներկայութիւնը...

Փիէն կեցուց զայն չոր ու կտրուկ:

— Կ'ուզես որ ներե՞մ լա՛ւ, ներեցի՛:

Ու աւելցուց:

— Եւ հիմա, թող որ մեկնիմ:

Լէսքիւռ վարանեցաւ պահ մը, բայց կրցաւ վերսկսիլ աւելի ուժգին, աւելի արագ:

— Ո՛չ Փիէն, ո՛չ, ճշմարտութիւնը չես ըսեր, աչքերուդ մէջ կը տեսնեմ որ անկեղծ չես այս պահուս. ես քեզ այսպէս չեմ ճանչցած. եթէ այդ խօսքը սրտէդ դար, չպիտի վարանէիր ապացոյցը անմիջապէս տալու:

— Ի՞նչ ապացոյց:

— Ապացոյցը որ ինծի դէմ ալ բան մը չունիս, թէ կ'ուզես որ կրկին լաւ բարեկամներ մտանք: Տո՛ւր այդ ապացոյցը ինձ — ու ձայնը ցածցնելով — վերադարձո՛ւր ներսէն առած ապակիներդ:

Փիէն քայլ մը ընկրկեցաւ անմիջապէս եւ արտաուայ քահքահ մը արձակեց: Բարձր ու կեղծ քահքահ մը որ կարծես մարմարէ աստիճաններ կ'իջնէր մետաղէ պարաս տակառ մը. «Հա՛, հա՛, հա՛... Rrigole Brrigadier... Rrigole Brrigadier...» եւ ձեռքը միշտ գրպանին վրայ՝ շարունակեց. — Ձգուելի՛ արարած, զիս այնքան միամիտ կարծեցիր որ քու այդ քանի մը զարդարուն նախադասութիւններէդ խարուիմ, այնքան մտնուկ որ տեղի տամ այսքան դիրուքեամբ, հիմա որ վերջապէս կրցի ձեր վրայ գերակշռութիւն մը ձեռք անցընել, ձեզ ունենալ այսպէս փիս մէջ, հիմա որ ալ իմ կամքէս ու քմահաճոյքէս է կախուած ձեր ամբողջ ճակատագիրը...

— Ի՞նչ պիտի ընես...

— Ի՞նչ պիտի ընեմ: Օ՛հ, անհոգ եղիր, ամէնէն առաջ դուն պիտի լսես ըրածս. ամէնէն առաջ քեզ պիտի դան իմացնել անհրաժեշտ բոլոր ձեւակերպութիւններով...

— Պիտի մատնե՞ս զիս...

— Հապա կը սպասէիր որ պաշտպանե՞մ քեզի պէս աղտոզութիւն մը, կղկղանք մը, մէկը որ բարոյականին ինչ ըլլալն ալ չի գիտեր: — Օ՛հ, այդպիսի շարժում մի՛ ըներ, գիտեմ որ այդ բառը քեզի համար իմաստ չունի, բայց ինծի համար ունի: Դուն որ ամբողջ հարստութիւնդ եւ դիրքդ ուրիշներուն թշուառութեամբ, խեղճ ու տկար

կամքերու շահագործումով ես դիզեր, միտքեր ու մարմիններ ես քանդեր, վաշտեր... Ասկէ աւելի մեծ ոճիր ի՞նչ կայ երբոր տարիներով ու տարիներով աշխարհի վրայ կը նետես համակ թոյն եղող այդ զարհուրելի պատկերներդ. Sadique... !

Դաս մը արտասանելու պէս պոռնկագիրը պատասխանեց, հատ հատ.

— Անբարոյականութիւնը չի փոխանցուիր: Ան զգացում մըն է որ կրնայ զօրանալ կամ տկարանալ, բայց չի ծնիր, բայց չի մեռնիր: Ընչդ մեր Աստուծոյ հանդէպ ունեցած հաւատքին պէս:

— Դժբախտաբար ես շատ Արեւելացի եմ եւ շատ Հայ, այդ խօսքին իմաստը կարենալ ըմբռնելու համար: Ես քեզ առիթը պիտի տամ որ դուն զայն կրկնես քո՛ւ ազգակիցներուդ: Տեսնենք ոստիկանութիւնն ալ համակարծիք պիտի գտնուի՞ քեզի: Աւ այդ...

— Ի՞նչ, ի՞նչ, ըսել է խնդիրը լուրջ է. պիտի մատնե՞ս զիս, պիտի մատնե՞ս զիս... բայց ես քեզի ի՞նչ ըրի, թշուառական, ես քեզի ի՞նչ ըրի: Ատանկ ոչինչ բանի մը համար կ'ուզես իմ տունս քանդել. կ'ըմբռնե՞ս ըրածիդ ահաւորութիւնը. պիտի կործանիմ, պիտի փճանամ, բան մը չպիտի մնայ, ես բանտերը պիտի մեռնիմ, պիտի առնեն ապակիներս... ապակիներս... Փարիզի է՛ն կատարեալ հաւաքածոն է... ասկէ լաւը չկայ... ի՞նչ ըրի ես քեզի, ըսէ՛, ի՞նչ ըրի, թշուառական...

Այս անգամ իր երկու ձեռքերուն ամբողջ ուժովը կառչած էր տղուն, ալ բոլորովին անտարբեր իր կեցուածքէն: Տարեց անդամները կը դողային ըրած այդ անսովոր ճիգին ու շղագրգռութեանը մէջ, ինչպէս կը դողար վարի կախ չրթունքը, աչքերուն պէս թաց: Տարօրինակ գոյն մը ստացած էր դէմքը, եւ գլխուն վրայի քառասունըթը մազերէն ոմանք ոտքի կանգնած կը նայէին: Փիէն բան մը չէր ըսեր ալ ու ակնարկը յառած կը մնար Լէսքիւռի ոտքին որ դրան դէմ էր դրուած:

Troisième Empire ին աչքերը մէկէն փայլեցան սակայն կարծես յայտնութեան մը առջեւ, ու նոյն հատանուած շարժումներով գրպանէն բան մը հանեց: Փիէն անմիջապէս ճանչցաւ չէքի տետրակը, խլեց զայն եւ նետեց սենեակին միւս անկիւնը: Մէկէն կատաղի ու անդիմադրելի ոյժ մը բարձրացաւ տղուն մէջ, խորունկ եւ մեծ ալիքի մը նման: Յանկարծական եւ ուժգին շարժումով մը թեւերը ազատեց, ու նետուեցաւ դիմացինին վրայ: Իր ու-

Ժեղ ձեռքերուն մէջ առաւ անոր գլուխը, եւ ըթամատե-
րուն ամբողջ զօրութեամբը սկսաւ ճնշել ականջներուն
տակի փափուկ կէտին վրայ: Վիրաւորուած կենդանիի
նման գէշ ճիչ մը արձակեց Լէսքիւռ, թեւերուն կապը
թուլցուց ու ծրարի մը պէս գնաց իյնալ պատին՝ աթոռ
մը տապալելով: Փիէո անմիջապէս զղջաց սակայն: Հա-
կառակ իր ամբողջ կատաղութեան, հակառակ մեկնիլ ու-
զելու իր փափաքին՝ մարդուն այդ խղճալի տեսքը կար-
ծես արգիլեց որ կարենայ անմիջապէս փախչիլ: Մնաց որ
նոյն պահուն իսկ դուռը բացուեցաւ մէկէն ու կրկին երեւ-
ցաւ Թէրէզ, սարսափած, զոզոջուն: Ոտնաձայն չէր լըս-
ուած բնաւ, ինչ որ կը նշանակէ թէ դրան ետեւն էր ան
ու ամէն բան մտիկ կ'ընէր:

— Կորսուէ՛, գոչեց Լէսքիւռ. դուն խոհանոցդ կոր-
սուէ, ցնդա՛ծ պառաւ:

Դուռը կրկին զոցուեցաւ ու սպասուհիին կիսակո-
շիկները փախան նախասենեակէն: Եւ մինչ Փրանսացին
ոտքի կանգնած՝ փողկապն ու մազերը կը յարգարէր, Հա-
յը տկարացաւ: Մտածումէն դէպի զգացում սահեցաւ ան:
Չկրցաւ աւելի երկար դիմադրել զինքը տառապեցնող նիւ-
թին մօտենալու փափաքին: Երեւակայութեան պաստառը
ամբողջութեամբ ստացաւ սրտէն քակուող ժապաւէնը, եւ
արագօրէն, շատ արագօրէն եկան ու անցան Նէնէթներ,
Նէնէթի գլուխներ, ժպտուն, անժպիտ, անտարբեր, մեր-
յող, բայց մանաւանդ մերժող: Քիչ մը մօտեցաւ Լէսքիւ-
ռին ու անանկ ձայնով մը ըսաւ.

— Ինչո՞ւ ժամներ ձեռքէս առիր, ըսէ, ինչո՞ւ առիր...

Խաղը չէր կորսուած բնաւ ու կարելի փրկութեան
մը յոյսը պոռնկագրին կուրծքը ուռեցուց: Ան վերստին
անցուց ամբարտաւան, շնական մարդու իր դիմակը, որ
իմա աւելի անհանդուրժելի էր դարձած հարուածին տակ
ստացուած ծամածոութեամբ: Գլուխը դարձնել իսկ չբա-
րեհաձեցաւ ու քովնտի ակնարկով մը պատասխանեց.

— Պէտք էր պահել գիտնայիր...

— Սո՛ւտ ես, յանցաւորը ես չեմ բնաւ. ոչինչով կըր-
նամ ինքզինքս մեղադրել. գիտէի թէ ինչ միջոց պէտք էր
դայն վերջնապէս ինձի կապելու համար, բայց այդ միջո-
ցը կը պակսէր ինձ: Դրամ չունէի: Միայն այդ չունէի եւ
բնականաբար ամէն բան կորսուեցաւ: Միաքէս իսկ չան-
ցուցի քեզի պէս ապօրինի ու սճրային միջոցներու դիմել,
հակառակ անոր որ գիտեմ թէ ձեր այս կիները բոլորն ալ

կը գնուին պարզապէս... Այո՛, կը գնուին, երբոր չեն
ծախուիր...

— Այդ որքա՛ն քիչ ես ճանչցեր ժանէթը... Ուրիշ
ներու համար թերեւս, բայց ան...

— Ինչպէ՞ս, ինչպէ՞ս... Քիչ մը վերջ իրողութիւնը
պիտի գայ հաստատել թէ երկուքէս ո՛րը չի սխալիր: Ես
հեռաձայնեցի իրեն, յայտնեցի նպատակս, սպանացի:
Գիտէ թէ ոչինչ կրնայ արգիլել իմ այսօր ոտիկանատուն
երթալս: Եւ դուն կ'ըսես թէ ան միայն սրտին անսացող
աղջիկ է... եւ դուն գիտես նմանապէս որ ալ ոչինչ կայ
անոր ու իմ միջեւ. թէ Նէնէթը ալ բնաւ զիս չի սիրեր...
Որով ես ազատ եմ, ուզածս պիտի ընեմ, քանի որ այդ
հաշուով հաւանական չէ որ սեղի տայ, գայ յանձնուի
ինձի... — Ո՛չ, լռէ՛, կը բաւէ որքան որ ատեն կորսնցուցի
հոս: Գիտես թէ ժամադրութիւն ունիմ. պէտք է որ մեկ-
նիմ:

— Լա՛ւ, լաւ, մեկնէ, բայց ալ ձգէ՛ ապակիները.
այլեւս անոնց պէտք չունիս դուն: Հիմա որ զիրար հաս-
կըցանք, հիմա որ պայմանիդ տեղեկացայ, ալ խնդիրը
դիւրացած է:

— Վա՞յ...

— Այսինքն թէ... ըսել կ'ուզեմ որ աւելի պարզա-
ցած է... Ամէն պարագայի մէջ, առնուազն քանի մը օր-
ուան պէտք կայ: Անհրաժեշտ է որ նախ ես ժանէթը տես-
նեմ, զրոյց մը ունենանք, շօշափեմ իր տրամադրութիւն-
ները...

— Եւ միւս կողմէ ամէն բան փախցնես ասկէ ու ճի-
րաններէս պրծի՞ս... գորտի ձա՛ղ: Այսօ՛ր իսկ, կ'իմա-
նա՞ս, այսօ՛ր իսկ պէտք է ամէն ինչ աւարտի, պէտք է որ
գայ...

— Բայց համբերէ, կուգայ, անշուշտ թէ կուգայ:

— Անշո՞ւշտ թէ...

— Է՛յ, գոչեց Լէսքիւռ նեղսրտութեամբ, դիմակը
կրկին կորսնցուց. ի՞նչ կ'ուզէք ան ըրէք, ինձի՛ ինչ...
բայց զիս հանգիստ ձգեցէք, զիս հանգիստ ձգեցէք... —
Ո՛չ, ո՛չ, սպասէ... օր մը, գոնէ օր մը միջոց տուր...

Երկուքն ալ անշարժացան յանկարծ դրան առջեւ,
ականջները ցցելով: Զղայնոտ մատ մը դուրսի դրան ե-
լեկտրական կոճակը կը սեղմէր անդադար: Երբոր ծառան
գնաց բանալ, անմիջապէս ճանչցաւ այդ ջղայնոտ մատը,

իր ձայնէն: Նէնէթին էր: «Լո՛ւս, ըսաւ Փիէն մասը շքեթ-
ներուն տանելով, ես միւս կողմէն կը մեկնիմ»: ու նեա-
ուեցաւ աջ կողմի դրան մէջ որ ննջասենեակ կ'առաջնորդէ
եւ որուն առջեւ կանաչ լայն վարագոյր մը կար կախուած:
Անոր ետեւ կեցաւ սակայն պահ մը եւ սպասեց: Լսեց դրան
բացուիլն ու կանացի ներբաններուն կճռտուքը: Բա՛ւ չէր
արտասանուեր: Վերջապէս Լէսքիւռի մէկ ձայնը աղեր-
սեց. — «Ժանէթ, Ժանէթ... փրկէ՛ զիս»: «Օ՛հ, մի՛ դպիր,
մի՛ դպիր», ըսաւ Նէնէթ: Երիտասարդը ոտքի ծայրերուն
վրայէն կտրեց անցաւ ննջախուցը, միւս կողմէն հասաւ
նախասենեակ, եւ երբ կը պատրաստուէր զգուշութեամբ
քաշել ելքի դուռը, իմացաւ Նէնէթին ձայնը որ կը պոտար:

— Շո՛ւտ, Թէրէզ, լազուարթ «Թայեթօր»ս, նոր կո-
չիկներս, միւս գլխարկս, շո՛ւտ, շո՛ւտ...

**

Զա՛րկ Կովկաս, թէեւ գիտեմ թէ Զա՛րկ Կովկաս,
թէեւ գիտեմ թէ Զա՛րկ Կովկաս, թէեւ գիտեմ թէ...
Դարձաւ, դարձաւ, դարձաւ... ծխնելոյզներու վրայ կե-
ցած չըչէջ զինուորներու պէս, վայրկեանները տեղքայլ
ըրին անզաղար... ախ ըլլայի՛, ըլլայի՛ դա դա դա դա
դա դա դա, ան մէկ բանը ըլլայի, սպասումիս եւ յոյսիս
հետ այն գիշեր, սպասումիս եւ յոյսիս... եւ յոյսիս...
Եւ ինք դարձաւ, դարձաւ: Որքան որ սեղանին շուրջ քայ-
լերը արագացուց, ժամացոյցին սլաքները այնքան իրենց
գնացքը դանդաղեցուցին: Գերմանական զարթուցիչները
բոլորն ալ խոտոր համեմատութեան կանոնը գիտեն:

Ու պարտուած՝ ա՛լ նստաւ: Աթոռը տապալեր էր
անկիւն մը եւ ինք համբերութիւնը չունէր մինչեւ մահ-
ճակալը յառաջանալու. ահա թէ ինչու գետինն է որ նըս-
տաւ Փիէն, գրեթէ ինկաւ: Զեռքերը կապեց ծալուած
ծունկերուն շուրջ եւ այս անգամ ճշմարիտ ճիգով մը սկը-
սաւ մտածումները դասաւորել: Նախ պէտք էր ժամը նա-
յիլ. սեղանին վրայ չորս ժամ կար, ինչ որ կը նշանակէ
թէ երեքն է քանի որ ժամ մը առաջ տարած էր զարթու-
ցիչը: Ուրեմն... ուրեմն ժամանակամիջոցը լրացած է
լիովին եւ Նէնէթը հոս չէ այս պահուս... հոս չէ այս պա-
հուս, քանի որ չեկաւ: «Վա՛յ, չեկար հա՞, այդպէ՛ս ու-
րեմն, չե՞ս դար, չե՞ս դար... բայց այն ատեն ինչո՞ւ նոր
հագուստները ուզեց. մանաւանդ լազուարթ «Թայեթօ-

ր»ը... լազուարթ «Թայեթօր»ը, է՛ն սիրելին... իրաւ է
թէ կրները շուտով չեն կրնար հագուել. ալ ատիկա առա-
ծի կարգ անցած բան մըն է... եւ սակայն թալլօն վարն
էր, դրան առջեւ... Ճի՛շդ ժամ մը առաջ տարած էի,
այնպէս չէ՞... Վա՛յ, չեկար հա՞, չեկար հա՞...»

Մտածումները յորձանապտոյտ կը դառնային: Երի-
տասարդը զգաց որ խաղը վերջնականապէս կը խուսափէր
մատներէն եւ իր անհամբերութիւնը յուզումի փոխուե-
ցաւ:

Այրող, խարանող ցաւ մը, որոշում չկարենալ տա-
լու մտաւղիւմը եւ քանի մը ժամէ ի վեր այսքան սաստ-
կացած յուզումը տղան ճմռթկեցին շքանձուելիք մուրհա-
կի մը պէս: Ինք ապահով էր իր յաղթանակին, բացար-
ձակ վստահութիւնն ունէր թէ Լէսքիւռ եւ Ժանն տեղի պի-
տի տան սպառնալիքին առջեւ ու բնաւ անկեղծօրէն չէր
խորհած մատնութեան. ոստիկանապետին պատկերը եր-
բէք մտածումէն չէր անցած: Մատնե՞լ, բայց ինք շատ
լաւ կ'ըմբռնէր թէ ինչ հետեւանք պիտի ունենայ այդքան
անխորհուրդ արարք մը: Անոնք վայրկեանապէս պիտի
փճանային, այո՛, բայց ի՞նչ պիտի շահէր ինք: Նէնէթը
պիտի կորսնցնէր վերջնապէս, վերջնապէս...: Յաջորդող
խղճի խա՛յթը հապա: Եւ ըսել թէ միայն այսօր է որ գոր-
ծելու կարելիութիւնն ունի եւ վաղը արդէն իսկ ամէն ինչ
ուշ պիտի ըլլայ: Օ՛, եթէ դոնէ խորհելու ժամանակ ու-
նենար, անդրադառնար աւելի վերջ, հանդարտ միտքով...

Բայց ինչո՞ւ, ինչո՞ւ չեկաւ: Ըսել է Լէսքիւռ իր
կարծածին չափ սկար ու վախկոտ մէկը չէր բնաւ. կրցաւ
վերջին բուպէին հակառակ ոստում մը ընել եւ արհամար-
հել սպառնալիքը, կրցաւ չճկիլ, չխոնարհիլ, ինքզինքը
պարտուած չյայտարարել: Եւ չթոյլատրե՞ց... բայց ու-
րեմն ի՞նչ բանի է վստահած. ինչո՞ւ գինքը կը մղեն գոր-
ծելու. ինչո՞ւ աղէտը անխուսափելի կը դարձնեն: Քիչ մը
տկարութիւն, քիչ մը ազերս ու գորով պիտի կարենա-
յին...

Մանդուղներուն վրայ ոտնաձայն լսելուն պէս, Փիէն
նետուեցաւ ոտքի եւ դուռը բացաւ: Վեր ելլողը պանդոկին
սպասուհին էր, աւելներով ու ջնջոցներով ծանրարեոն:
Երիտասարդին տեսքը զայն կեցուց աստիճանի մը վրայ:

— Դուք հո՞ս էք դեռ, ըսաւ զարմացած, ձեր բարե-
կամուհին վարը ձեզի կը սպասէ... եւ երկար ատենէ ի
վեր: Կառքովը եկաւ, նայեցաւ թէ բանալին իր տեղը չէ

ու գնաց նորէն կառքին մէջ նստիլ: Կը կարծէի որ ժամագրութիւն ունիք եւ տեղեակ էք որ...

Փիէն չլսեց վերջին բառերը: Սենեակ վերադառնալով բոլորովին չփոթեցաւ: Ուրեմն իր կարծածին պէս չէր զգած. եկած էր ան, սակայն զինքը կը փորձէր, գիտնալու համար թէ որոշուած ժամուն պիտի երթա՞յ մատնել թէ ոչ: Եւ եթէ չերթա՞յ... Ըսել է նէնէթը պիտի մեկնի տպահով առանց վեր ելլելու, առանց տեղի տալու, առանց յանձնուելու... Անգուսպ ջղագրգռութեան մը նշաւակ երիտասարդը չէր գիտեր ինչ ընել: Արդեօք սպասու էր քիչ մըն ալ, մինչեւ որ ան վեր բարձրանայ: Հապա եթէ մեկնի անտարբեր, հապա եթէ մեկնած է արդէն իսկ...: Վերջնական որոշումով մը երիտասարդը խլեց գլխարկը ու նետուեցաւ սանդուղներէն վար:

Հակառակ այն կողմ չնայելուն, տեսաւ բալի գոյն թալպօն, լսեց նէնէթին կանչը, սակայն բոլորովին անտարբեր՝ սկսաւ յառաջանալ գլուխը կախ, արագ, շատ արագ քայլերով:

Չոր աղմուկով մը կառքին դոնակը բացուեցաւ անմիջապէս եւ նէնէթ զինքը կեցուց քանի մը քայլ անդին, մարմնովը ճամբան խափանելով: Եւ առանց բռնի մը ատեն տալու, սկսաւ բառերը իրարու ետեւէ արձակել արագօրէն, խիստ արագօրէն, գոց ձայնով մը... Միավանկեր, բացազանչութիւններ, խօսքեր, որոնց իմաստին հետեւելու պէտք չունէր տղան, ըսածը ըմբռնելու համար: Իր յուզումին մէջ բոլորովին անկարող էր բան մը ընելու, եւ հիմա իրա՛պէս, անկեղծօրէն կը փափաքէր երթալ իր նպատակին, մէկդի նետել այդ արգելքը եւ յառաջանալ: Խափանուած ճամբան զինքը աւելի կը մղէր գործելու, իրեն քիչ մը աւելի ոյժ կուտար եւ սիրուհին արհամարհելու հափ կատաղութիւնը կը սրէր: Ու իր թեւերուն կառչած կանացի այդ ձեռնոցներն յաջողելով վերջապէս զըսպել, անշարժացնել, կը պատրաստուէր փախչիլ սրունքներուն ամբողջ ուժգնութեամբը, երբոր խօսք մը մէկէն զինքը կեցուց: Նէնէթ տղուն փարելէն ի վեր չէր դադարած ձեռքերը անոր մարմնին վրայ պարտցնելէ, բոլոր գրպանները դուրսէն խուզարկելէ, եւ հիմա կ'ըսէր.

— Վրադ չեն ապակիները. չե՛ս առեր զանոնք: Օ՛հ, ես վստահ էի... ես վստահ էի որ այդպիսի բան մը չպիտի ընես, անկարող ես դուն այդ արարքին, անանկ չէ՞, Փիէնօ... չէ՞, Փիէնօ... ըսէ՛, անցա՞ւ բարկութիւնդ, ալ

նեղացած չե՞ս ինծի դէմ... Թող որ ալ հանգիստ սրտով մեկնիմ... այո՞, այո՞, մեկնիմ...

— Ի՞նչ, ի՞նչ, դեռ դուն կատա՞ղ կը կարծես, դեռ կը վարանի՞ս հաւատալու եւ կ'ուղեւ անմիջապէս մեկնիլ զիս կրկին մայթին վրայ լքելով... բայց ես... ես երբուրեքս քեզ տառապեցնել, քեզ ցուցնել, փճացնել քեզ, եւ ես... Օ՛հ, մի կարծեր թէ պարկեշտութիւնս կամ սէրս է որ արդիւնք մտուցայ պարզապէս... Սպասէ՛, մայրկեանի մը գործ է, մտուցայ պարզապէս...

Եւ վազելով վերադարձաւ սանդուղի:
Երբոր մահճակալին տակ պահուած տպակին առնելով ցցուեցաւ ոտքի, նէնէթը ետեւէն հասած էր արդէն: Ներս մտաւ ան, սենեակին դուռը գոցեց, կղպեց ու բանալին տաւ: Երկուքը մնացին դէմ դէմի, անշարժ: Այս վերելքը քիչ մը շատ արագ էր եղած Փրանսուհիին համար որ կարմրեր էր եւ որուն կուրծքին ելեէջները որոշ կերպով կը տեսնուէին: Ան պատրաստուեցաւ գլխարկը գլխէն քաշել, բայց բարձրացող ձեռքը ինկաւ յանկարծ եւ մնաց կողն ի վար կախ, անշարժ: Նէնէթ գլուխը ցցեց ու իր բացուող աչքերուն էն լեցուն սկնարկը, լայնօրէն, առատօրէն ու դանդաղօրէն պտըտուց սենեակին մէջ, մէկ անկիւնէն միւսը, մահճակալէն մինչեւ պատերը, լայնօրէն, դանդաղօրէն: Փիէն չկրցաւ շարժում մը զսպել, երբոր ըմբռնեց իմաստը այդ սկնարկին որ իր շրջանակը կը վերազանէր, որ վայրկեան մը դոնէ կը յուղուէր կարծես ի տես այն իրերուն, որոնց մտերմութեանը մէջ սպրեք էին օրեր, օրեր...

Պահ մը:
Երիտասարդ կինը դանդաղօրէն յառաջացաւ քանի մը քայլ ու սկնարկը մերկ պատին՝ բաւ:
— Ո՞ւր են իմ լուսանկարներս...
Այդքան դժուարութեամբ նէնէթին ձեռքերում աչքը ըսպէն իր վերջալուսային խորհուրդը կորսնցուց, երբոր տղան հայնջուլութիւն մը արձակելու չէտով պոռաց.— «Գերասա՛ն»: Յետոյ գլխարկը քաշեց յօնքին վրայ, սպառկին թուղթի կտորի մը մէջ փաթթելով տեղատեղեց զըրդանը, մօտեցաւ կնոջ ու ըսաւ.

- Եւ հիմա, տո՛ւր սա բանալին:
- Երբե՛ք:
- Գիտես թէ կրնամ առնել եթէ ուղեմ. տո՛ւր սա:
- Երբե՛ք:

— Հէ՞, երբե՞ք, երբե՞ք, ըսել է գիտ իմ սենեակիս մէջ բանտարկե՞լ է միտքդ, գիտ լուսթեան դատապարտելու միակ միջոցդ ա՞յդ է... Մի՛ ստիպեր գիտ. գիտես թէ քեզմէ ուժով եմ. տո՛ւր:

— Երբե՞ք. չպիտի համարձակիս:

— Չպիտի՞ համարձակիմ, չպիտի՞ համարձակիմ վրադ բռնանալ... Ե՞ս... Լա՛ւ, շատ լաւ... նայէ՛, կրնա՞մ պանդոկապետը վեր կանչել թէ ոչ:

— Ոչ Փիէո, չեմ ձգեր... չեմ ձգեր...

— Մի մոռնար որ Հայ եմ. գիտես յամառ բլլայս, բայց չես գիտեր թէ մենք որքան սխալիւք ենք, աններող ենք: Ըսի թէ պիտի երթամ եւ պիտի երթամ:

Չկրցաւ սակայն պատուհանը բանալ: Նէնէթ իրեն պլլուեցաւ ամբողջ ուժովը եւ իրական աղէտին գիմաց վերջապէս վտանգը բմբռնելով, սկսաւ աղերսարկու դառնալ, ձայնին շեշտը փոխել ու մարմինը սեղմել տղուն:

— Կը յուզուի՞ս, վա՛յ, կը յուզուի՞ս... վերջապէս: Բայց յիմար աղջիկ, դուն չկրցա՞ր խորհիլ որ այսպիսի պահու մը ուժով չէ որ կրնաս ինծի յաղթել, այլ տկարութեամբ... Ես որ լքուած ու պարտուած մը ըլլալու վիշտը ունիմ, քու կրատրականութեանդ, կանացի աղապատանքիդ եւ տկար շեշտիդ առջեւ միայն կրնայի տեղի տալ, մինչդեռ դուն իմինիս հաւասար ուժով մը կը ներկայանաս ինծի: Փոխանակ անմիջապէս դալ յանձնուելու, անկարողութիւնդ խոստովանելու, դեռ գիտ կ'ուզես փորձել, կը սպասես վարը, բայրովին անտարբեր իմ տառապանքիս, եւ երբոր կը ստիպուիս վեր բարձրանալ, այս հրամայական չե՞շտը կուգայ միայն շրթներուդ... Դեռ կը կուտի՞ս: Գիտցիր որ այ շատ ուշ է սակայն. այլեւս ոչինչ, ոչինչ պիտի կարենայ արգիլել դիս...

— Չէ՛, Փիէո, չէ՛, չպիտի ընես եթէ գիտ կը սիրես...

— Եթէ քեզ կը սիրե՞մ... Օ՛հ, հեռո՛ւ ալ ինձմէ, հեռո՛ւ...: Բայց ըսէ տեսնեմ, դուն չէի՞ր ինծի սորվեցընողը թէ իմ սիրելի արժէք չունի բնաւ... Դուն գիտ չե՛ս սիրեր, ահա կարեւորը: Դուն գիտ չես սիրեր եւ երբեք ալ չսիրեցիր: Եկար նետուեցար անկողնիս վրայ քմահաճոյքիդ, առփանքիդ համար միայն. խաղացիր հետս, այ՞՞, առփանքիդ համար միայն, «հաւ»ու մը պէս...

— Կ'արգիլեմ Փիէո, կ'արգիլեմ: Սո՛ւտ ես. գիտես թէ ես քեզ անկեղծօրէն սիրեցի եւ կը սիրեմ ալ միշտ...

— Այն ատեն աւելի՛ լաւ. քանի որ ոյժը ձեռքս է այս

պահու, պէտք է որ ջախջախեմ, փշրեմ, անհետացնեմ այն միւսը, պէտք է որ վերջնապէս կորսուի «թուքի տման»ը եւ դուն իմս ըլլաս ամբողջութեամբ:

— Չեմ ձգեր որ անոր դպիս:

— Չե՞ս ձգեր. կը պաշտպանե՞ս դայն եւ կ'ուզես որ ե՞ս ալ պաշտպանեմ այդպիսի աղտեղութիւն մը, կղկղանք մը... Օ՛հ, եթէ իմ սիրած Նէնէթս ըլլայիր, պէտք էր զարհուրէիր այդ պատկերներուն առջեւ. միայն նողկանք ու դարձանք պէտք էր ազդէր ան քեզի, թքնելոյ ու պոսալով պէտք էր փախչէիր քովէն: Եւ փոխանակ ատոր, կը պաշտպանե՞ս դայն. մէկը որ իր ամբողջ հարստութիւնն ու գիրքը ուրիշներուն թշուառութեամբ, խեղճ ու տկար կամքերու շահագործումով է դիզեր, միտքեր եւ մարմիններ է քանդեր, փշրեր... Ասկէ աւելի մեծ ոճիր ի՞նչ կայ երբոր տարիներով ու տարիներով աշխարհի վրայ կը նետէ այդ զարհուրելի թուղթի կտորները, համակ թոյն:

Գոց մը արտասանելու պէս Նէնէթ բաւ.

— Անբարոյականութիւնը չի փոխանցուիր. ան զգացում մըն է որ կրնայ զօրանալ կամ տկարանալ, բայց չի ծնիր, բայց չի մեռնիր: Ճիշդ մեր Աստուծոյ հանդէպ ունեցած հաւատքին պէս:

— Դո՞ւն ալ... ճիշդ անոր խօսքե՞րը... դո՞ւն ալ: Եւ սակայն աւելի՛ լաւ. դո՛հ եմ ես. առիկա կը նշանակէ որ այս ըսածներուս արդէն անդրադարձեր ու կրկներ ես իրեն: Հոս գալէդ ի վեր արտասանած խօսքերուդ միակը եղաւ որ քեզի նպաստաւոր է: Ուրեմն ինչո՞ւ, ինչո՞ւ կը պաշտպանես դայն... Ա՛, սպասէ՛... հիմա շատ լաւ կ'ըմբռնեմ... ալ գազանիքները կը պարզուին ինծի համար. յստակօրէն կը տեսնեմ քեզ, քու դործունէութիւնդ, մեղսակցութիւնդ...

— Ոչ, ես անոր մեղսակիցը չեմ:

— Բայց սպասէ՛, դուն չէի՞ր որ ամէն անգամուն մեր պէտք ունեցածէն երկու անգամ աւելի թուղթ ու քարս փոսքալ կը յանձնարարէիր ժեւալէտքին, դուն չէի՞ր... նոյնիսկ օր մը միամտարար զարմացումս յայտնեցի, ըսելով թէ մենք այդքան բանի պէտք չունինք եւ դուն պատասխանեցիր ինձ. «Ուրիշին համար է»: Իրաւ ալ ամէն անգամուն թուղթի այդ ծրարները նոյն գիշերն իսկ մեկնած, անհետացած կ'ըլլային... Ա՛, որպէսզի զեղչէն օգտուիք, որպէսզի ան միշտ մութին մէջ մնայ, կասկածի չենթարկուի եւ չբռնուի... Այս մեղսակցութիւն չէ՞: Ըսէ

նայիմ, ի՞նչ դրամագլխով գնեցիր խանութդ, ինչո՞վ ապրեցար...

— Ճիշդ է, ճիշդ է...

— ...Եւ հիմա եթէ մատնեմ, դուն ալ պիտի ձերբակալուիս Լէսքիւռին հետ, դուն ալ պիտի դատապարտուիս... Ատոր համար այդքան շատ կը պաշտպանես դոյն, ատոր համար դոյնդ կը նետես ու կը դողաս... Ա՛, մօտեցիր, նայէ՛ անգամ մը հայկիին մէջ, գոնէ՛ ինքզինքիդ վրայ, աղտո՛ւտ Նէնէթ... Ես որ, ես որ... ո՞վ պիտի կարենար կասկածիլ այս զմայիլի գեղեցկութեանդ առջեւ... Ես որ սա պժգալի...

Եւ մէկէն լռեց:

Յուզումի այդ բարձրութեան վրայ չկրցաւ բառ մը եւս աւելցնել եւ մնացին երէտքը դէմ դէմի, անխօս: Տղուն արհամարհող, հայհոյող ակնարկը զղուանքով կ'իջնար կնոջ վրայ, զայն կը շտիկէր գլխէն մինչեւ ոտքերը, կը դառնար կուրծքերուն, մնալու համար փորին սատափ կոճակէն կտրուած: Տղան զգաց որ Նէնէթին համար աւելի ճնշիչ էին լռութեան այս պահերը եւ կարծես զգաց իր երկար նախադասութիւններուն վրայ, ուր սիրոյ ճշմարիտ տառապանքը պատճառ եղած էր որ մտածումները չափազանցուին: Փիէռ ակնապիչ կը նայէր անոր, անո՛ր որուն թրջած աչքերը արտակարգօրէն կը փայլէին, կը սպառէին եւ որ կ'ուզէր մօտենալ, կ'ուզէր խօսիլ, կ'ուզէր շնչել...

— Փիէռ, եթէ ընես պիտի ատեմ, պիտի ատեմ քեզ... Հաւատա՛ որ պիտի անիծեմ քեզ:

Եւ երբոր տեսաւ թէ տղան իր վրայ կու գայ, նահանջեց քանի մը քայլ եւ կոնակը դուռին տուտաւ, ձեռքերը պահելով: Գլխարկը նետած էր գլխէն ու իր ոսկի մազերուն փունջը այն օրերուն պէս բացուեալ էր կրկին: Վեր խուժող արիւնը եկեր էր գունատորեյ սմբողջ վիզը, թուշը, այտերը եւ ժաքէթին քակուած կոճակներուն տակ կուրծքը կ'ուռէր: Փիէռ չնայեցաւ, չուզեց նայիլ ու միշտ առանց բառ մը արտասանելու, բոնեց զայն թեւերէն, դատարարի գտաւ, քաշեց...

Կարծես պատնէշ մըն է որ քանդուեցաւ, վարագոյր մը որ ազմուկով պատռեցաւ վերէն վար: Նէնէթ նետուեցաւ տղուն վիզին եւ այս անգամ բարձրաձայն, բարձրաձայն, մանուկի մը պէս, պատժուած աղջնակի մը պէս սկսաւ աղբսել, խնդրել, այլեւս առանց հպարտութեան,

առանց ձեւակերպութիւններու, երիտասարդին վրայ մինչեւ այդ պահը ցոյց տուած իր գերազանցութիւնը նետուած մէկդի: Իր բազուկներուն եւ ձեռքերուն հեւքին մէջ տղան կը ջանար մղել ետեւ, առանց սակայն բառերու իր տարափը դադրեցնելու, առանց բնաւ անոնց շարքը կորնցնելու:

— Գիտեմ, գիտեմ որ անարժան եղայ քեզի. քեզ ցաւուցի, տառապեցուցի, ըրէ՛ ինչ որ կ'ուզես ինձ, բայց խորհէ որ ինձի հետ ուրիշ մըն ալ պիտի հարուածես... Չեմ ուզեր այդ, չեմ ուզեր... Ես շատ տառապանք տեսած եմ, գիտեմ թէ ինչ կ'արժէ դժբախտ մանկութիւն մը, եւ չպիտի թողում որ զայն դժբախտ ընես... Անմեղ է ան. չպիտի ընես Պիպիին համար, միտկ զաւկիս համար:

Նախադասութիւնը սխալ ըմբռնեց Փիէռ եւ քայլ մը ընկրկելով, նայեցաւ կնոջ մարմնին, զարմացած:

— Ո՛չ, այդպէս չէ... Մեծ, մեծ մանչուկ մըն է ան հիմա. ալ ուր տարեկան պիտի ըլլայ... պահեցի քեզմէ. չուզեցի ըսել. քու քովդ շատ մեծ պիտի երեւայի. վախցայ որ նուազ կը սիրես զիս. չուզեցի ըսել... բայց հիմա որ գիտես մայր ըլլալս... Տեսնես ինչ անուշիկ մանչուկ մըն է. ան ալ խարտեալ է. ճիշդ ինձի կը նմանի... Ամէն մարդ կ'ըսէ թէ ճիշդ ինձի կը նմանի...

Փիէռ խօսիկ կ'ընէր անշարժ, ակնարկը պատուհանէն անդին, հեռո՛ւն, շատ հեռուն, խարտեալ անհամար լակոտներու:

— Փիէռ, իմին պղտիկ Փիէռօս, ա՛լ մոռցիր ամէն բան, ալ ինքզինքդ մի՛ տանջեր: Տեսնես հիմա որքա՛ն երջանիկ պիտի ըլլանք մենք. առաջուրնէ աւելի, անչո՛ւշտ շատ աւելի:

— Սո՛ւտ ես, գոռաց մէկէն Փիէռ անոր դառնալով, այդ զաւկի պատմութիւնը ամբողջութեամբ հնարեցիր դուն. սո՛ւտ ես:

— Կ'երզնում որ չէ, կ'երզնում: Եւ ժանն սեղանին վրայէն պայուսակը առնելով բացաւ ու մէջէն պատկեր մը դուրս հանեց: Եւ մինչ կ'երկարէր զայն երիտասարդին, ան զարկաւ ձեռքովը, պատկերը գետին նետեց ու շուռաց:

— Չաւա՞կ, փի՛ն մը ըսէ սաւոր, փի՛ն... խօսէ նայիմ որմէ՞ է. Լէսքիւռէ՞ն... ո՞չ, ո՞չ... Հապա որմէ՞, չըսե՞ս:

Նէնէթ պատասխանեց ուսերու շարժումով մը որ կը նշանակէր. «ի՛նչ օգուտ»:

— Թէ չէ դո՞ւն ալ չես գիտեր որմէ ըլլալը, դո՛ւն ալ չես գիտեր...

Յետոյ սակայն տեսաւ ինքզինքը մեծ հայելիին մէջ եւ ստացած դիմագիծէն դժգոհ կեղծ ձայնով մը խնդաց ու աւելցուց.

— Ի՛նչ խենդ եմ, կարծես թէ ստաջին անգամն է որ այսպիսի պատմութիւն մը կ'իմանամ: Կատարեալ Փրանսացի է, ի՛նչ պիտի ըլլայ...: — Եւ սակայն... եւ սակայն զայն կրել ի՛ր անձին վրայ, այդ կեանքը տեսնել ի՛ր սիրածին վրայ...

Գնաց նստիլ մահճակալին եզերքը:
Երկա՛ր, երկա՛ր, երկա՛ր լուսթիւն:

Բաւական վերջն է որ միայն, երբոր տակաւին կը շարունակուէր թիքթաքներու անվերջանալի պարապը, Նէնէթ զգաց թէ տղան իր բարկութեան վիճակը կորսնցուցած էր ալ: Պզտիկ ու անձայն քայլերով մօտեցաւ անոր: Կեցաւ Փիէռին ճիշդ քովը, ձեռքը դանդաղօրէն բարձրացուց անոր հակած գլխին վրայ, մատները մօտեցուց մազերուն, բայց չհամարձակեցաւ գպիլ անոնց (թիքթաքներու անվերջանալի պարապը). կրկին փորձեց, այս անգամ միջնամատովը միայն եւ նորէն չկրցաւ: Այն ատեն լռիկ մը նստաւ մահճակալին վրայ, տղուն քով: Անոր պահած լուսթիւնն ու անշարժութիւնը կամաց կամաց համարձակութիւն տուին իրեն եւ Նէնէթ սուլի մօտեցաւ, աւելի, քիչիկ մը աւելի: Նախ երիտասարդին ուսին վրայէն մազ մը վերցուց, յետոյ մատներովը շօշափեց ժաքթին կերպասը, խաղաց պզտիկ կոճակներուն հետ եւ վերջապէս թեր նետեց վիզին: Փիէռ լուռ էր միշտ, կարծես պարպուած, կարծես անզգայ: Յոգնած եւ ընկճուած այդ վիճակին մէջ շարժում մը չէր ըներ բնաւ զայն վանելու, սակայն իր մորթին վրայ կնճ մատներուն հպումը ներքին խռովքը կ'աւելցնէր: Պիտի ուզէր, ո՛հ այնքան պիտի ուզէր որ այդ պահուն, երբոր ալ իր հոգին որբացած է, իր Նէնէթը քովը ըլլար, ճիշդ քովիկր եւ ինք գլուխը թաղէր անոր կուրծքին մէջ, գլուխը թաղէր անոր վիզին մէջ ու լռէր, լռէր, ա՛լ չխօսէր: Ան միւսը տղուն աւանանութիւնը չկրցաւ զգալ: Չկրցաւ զգալ եւ շարունակեց խաղալ անոր միսին հետ: Շոյեց, գգուեց, սիրեց, հոտոտեց, հետզհետէ աւելի: Ժամացոյցին սլաքները սկսան իրենց գնացքը դանդաղեցնել կրկին ու անցաւ, անցաւ, անցաւ: «Այնպէս չէ՞, Փիէռօ, պիտի սիրես դուն զիս նորէն. ա-

ռաջուրնէ քիչ մըն ալ աւելի պիտի սիրես, չէ՞: Ա՛լ միշտ կանոնաւորօրօր պիտի գամ հոս. սիտի տեսնես, այլեւս ան չպիտի կարենայ մեզ բաժնել: Տեսնե՛ս, Փիէռօ, որքան ընկճուած է ան. հաւատա՛ որ սաստիկ ընկճուած է: Բայց այսպէս աւելի լաւ եղաւ. այլապէս չպիտի կարենայ ի օձիքս իրմէ ազատել: Օ՛հ, դուն չես ճանչնար զայն, դուն անոր օձի գոյն կանաչ աչքերը չես տեսած. սարսափելի մարդ է, սարսափելի: Զիս կապած, կաշկանդած է իր կամքին տակ. դուն չես ճանչնար զայն: Այո՞, այո՞, Փիէռօ... ըսէ՛ նորէն կլթիկս պիտի ծծե՞ս... պիտի փրչե՞ս նորէն ականջիս մէջ... ըսէ՛, ըսէ տեսնեմ — Nnette, Nnette chérie»: Ու շոյեց, գգուեց, սիրեց, հոտոտեց, հետզհետէ աւելի:

Արթնցաւ երիտասարդին միսը եւ փարեցաւ կնճ: Փիէռ գլուխը թաղեց անոր կուրծքին մէջ, գլուխը թաղեց անոր վիզին մէջ ու լռեց: Եւ անցաւ, անցաւ, անցաւ: Հծծանքով մըն է որ յետոյ մխրճուեցաւ. կիրքին ծոցը: Նորէն իր բազուկները, ձեռքերը, ամբողջ անբաւական եղան ու շրթունքները անյազօրէն պտըտցուց անոր դէմքին վրայ, կուպերուն, այտերուն, բերնին, յետոյ կզակին տակերը, ականջներուն, ծոծրակին մէջ: Սկսաւ խօսնել, ծրծել ու համբուրել կատաղօրէն: Կարօտն առնելէն աւելի, կարծես կը յանդիմանէր, կը պատժէր, կը ծեծէր իր Նէնէթը: Մատները կը ճմլէին ու կը ցաւցնէին անոր միսը եւ կնճ ինքնապաշտպանութեան շարժումները իր խենդութիւնը կ'աւելցնէին: Կը փարէր մանաւանդ անոր տաք շրթներուն խորունկ ներշնչումէ մը յետոյ ու կը սպասէր որ անոր շունչը սպառի, բռնուած թռչունի մը պէս տապալակի բազուկներուն մէջ, արիւնը խուժէ այտերուն եւ ճիշ մը գայ կոկորդը ուռեցնել: Օ՛հ, այդ բոյրը, այդ բոյրը. կատաղօրէն համբուրեց: Աչքերը գոցած էր ուժով մը, բայց անոնք հաղիւ թէ կը տեսնէին նոյնիսկ երբոր մնային կիսաբաց: Իր հանդարտութեան կարճ բոլիներուն այտը կը դնէր անոր այտին ու ջերմութեանը հետ հծծանքը կը բարձրանար ալիքի մը պէս:

Այդպէս հանդարտութեան պահու մըն է որ, երբ Փիէռ քաշեց ձեռքերը անոր միսերէն դուրս, Նէնէթ ցցուեցաւ ոտքի ու հագուստը կոնակէն նետեց: Հագուստը կրօնակէն նետեց արագօրէն, շատ վարժ շարժումով մը: Սա-կայն Փիէռ տեսաւ: Այս անգամ Փիէռ իրապէս, բաց աչ-

քերով տեսաւ անոր հանուիլը, տեսաւ անոր արտորանքը: Հագուստէն վերջ Նէնէթ ուսերէն սահեցուց ներքնաշապիկն ալ ու մնաց մերկ: Մեաաքսէ վարդապոյն գուլպաները զմայլելիօրէն կը գրկէին ազդերը, կը փայլէին երկար գիծերով եւ կնոջ կուրծքին վրայ մնացած լանջակալը (soutien gorge) ամբողջ մերկութիւն մը կ'ապրեցնէր:

Ու նետուեցաւ մահճակալին վրայ:

Բայց այն պահուն որ իր ձեռքերը պիտի կապուէին տղուն կոնակին՝ Փիէն մէկէն ծունկերուն վրայ ցցուեցաւ ու այդ յանձնուող ոսկի գլուխը երկու ափերուն մէջ սեղմած՝ բարձրացուց վեր, իր դէմքին մօտիկ, մօտիկ, ամբողջ ուժովը թքալ անոր քիթին բերնին եւ զայն կրկին նետեց վար, անչահ իրի մը պէս, բրտօրէն:

Շապիկով էր եւ առանց օձիքի: Կը նայէր պատուհանէն դուրս՝ անշարժ: Պատուհանէն դուրս բան չէր երեւեր: Զախ ձեռքը տափատին գրպանը մխրճած բան մը կը սեղմէր մատներուն ամբողջ ուժով, կարծես սրունքները զրպելու համար: Անոնք կը զարնուէին սակայն իրարու, երբեմն գետնին, ջիղերը պրկուած: Կը ծխէր արագ արագ, սիկառէթը կը կոտրէր մատներուն մէջ ու կը վառէր միշտ նոր մը:

Հեկեկանք մը սկսաւ: Պատուհանէն դուրս բան չէր երեւեր: Հեկեկանքը սաստկացաւ — բան չէր երեւեր — ու յորդեցաւ լացով: Ան լացաւ դառնօրէն, — չէր ուզեր այն կողմ նայիլ — դառնօրէն — հետզհետէ ինքզինքը կորսնցուց — դառնօրէն — բայց ինչո՞ւ հոս բան չէր երեւեր: Պատառատող, աղեկտուր այդ լացին աղմուկը սենեակը լեցուց եւ տղան ետեւ դարձաւ: Գրպանին մէջ ուժով կը սեղմէր լուցկիին տուփին, ակնարկը գամած սեղանին վրայի լուցկիի տուփին: Անկեղծ, խորունկ, անդիմադրելի լաց մը: Ամբողջ մարմնովը կը ցնցուէր Նէնէթ, ջղային նոպալի մը մէջ: Նստեր էր մահճակալին էն վարի ծայրը. եզերքին: Մերկ էր միշտ եւ ծունկերուն վրայ էր վարդապոյն ներքնաշապիկը: Ուժերը կը հատնէին, ձայնը կը սպառէր ու ճիչեր եկան խեղդուիլ կոկորդին մէջ: Շնչառութիւնը դժուարացաւ, դժուարացաւ, ձայնը դարձաւ խռպոտ...: Փիէն վախցաւ որ պիտի մարի: Մօտեցաւ, հեռացաւ շփոթած, կրկին մօտեցաւ, անձեռոցը թրջեց, ջուր ըրաւ երեսին: Անօգուտ, պիտի մարէր: Մաստիկ շփոթեցաւ, բայց գտաւ Eau de Cologne ի շիշը որ ձեռքին

մէջն էր: Ափը լեցուց այդ հեղուկով ու սկսաւ շփել դատակները, յետոյ վիզը, ճակատը, քունքերը: Տեսաւ որ անոր քիթին քով իր թուքէն քիչ մը մնացած էր տակալին: Անձեռոցովը սրբեց զգուշութեամբ, առանց յայտնի ընելու եւ ափովը նորէն Eau de Cologne տուաւ որպէս դի շնչէ:

Կամաց կամաց հանդարտեցաւ Նէնէթ: Փիէն նստաւ քովը ու շարունակեց անոր մարմինը շփել: Երբոր կինը աչքերը կըրցաւ բանալ, սրուակը բռնող աջ ձեռքը կը դողար օդին մէջ, եւ դիմագիծը ան չէր: Նէնէթ հեկեկանքին տակ ցնցուող ուսերուն մէջ յօնքերը վեր քաշած նսյեցաւ անոր աչքերուն է՛ն խորունկը, նայեցաւ, սուզուեցաւ, ակնապիչ ու ըսաւ միայն. «Դո՞ւն»: Յետոյ կարծես իր մերկութենէն ամ ճնալով ուզեց հագուիլ, սակայն ոյժը չունէր: Տղան կնոջ գլուխը առաւ իր կուրծքին, որպէսզի ալ չհեկեկայ: Ան կը շարունակէր կրկնել կտրատուած վանկերով. «Դո՞ւն, դո՞ւն, իմին Փիէնօս...»: Կը դողդըղար, կը թրթռար, միշտ թրջող աչքերը կը չորցնէր տղան լաւ տեսնելու համար եւ չէր դադարէր կրկնել նոյն բառերը. «Իմին Փիէնօս, իմին... Փիէնօս...»:

— Բայց ինչո՞ւ, ինչո՞ւ այս բոլորը պատահէր... Ըսէ ինչո՞ւ դիս լքեցիր, ինչո՞ւ անկեղծ չեղար ինձի հանդէպ: Եթէ զիս իրապէս կը սիրէիր, պէտք էր գոնէ ամէն ինչ պատմէիր ինձ, գաղտնիք չպահէիր որպէսզի իմ սէրս այսպէս օր մը չմեռնի, չսպաննուի: Նայէ՛, այս ամէնը չէր բաւեր, հիմա ալ գաւակ մը մէջտեղ ելաւ. հիմա ալ ուրիշ մէկը մէջտեղ ելաւ: Բայց ըսէ՛, ո՞վ ես, ի՞նչ ես, ինչպէ՞ս ապրեր ես... նա՛, հիմա աչքիդ առջեւ կոտրեմ սա անիծուած ապակին ու լմննայ երթայ:

Փիէն կեցած էր կնոջ ճիշդ դիմացը, քիչ մը առջեւ հակած, ձախ ձեռքը ծունկին վրայ, իսկ աջը օդին մէջ բարձր՝ ապակիին հետ: Երկար պահ մը լուռ մնաց Նէնէթ, գլուխը կուրծքին վրայ հակած, ձեռքերը ծունկերուն մէջտեղ: Յետոյ պատասխանեց նոյն կտրատուած բառերով, հեկեկալով, կարծես բոլորովին անտարբեր ըլլալիքին, որպէս մթին երազի մը մէջ.

— Je... je... je suis une pu... pille de la nation... pupille de la nation...

Օդին մէջ բարձր բռնուած ապակին սահեցաւ մատներէն ու ինկաւ, փշրուեցաւ: Զեռքը մնաց սակայն օդին՝ բարձր, անշարժ:

— «Մա՞յր... հա՞յր... ո՞վ... չկայ... մայրիկս զիս
լքեր է. անունն անգամ չէ ձգեր... յետոյ մանկութիւն...
յետոյ պատանեկութիւն... սեւ գոգնոց... Pupille de la
nation...»

«Մեքենագիր էի երբոր պատերազմը ծագեցաւ: Ան-
գործ մնացի... մէկը շունէի շուրջս, մարդ չկար: Եւ շատ
մեծսիրտ էի, որովհետեւ գեղեցիկ էի ու թշուառ... ան-
գործ մնացի: Ես ալ ուրիշներու պէս պիտի սայթաքէի
անկասկած... երբեք, երբեք... Անձրեւոտ գիշեր մըն էր,
Լէսքիւռին հանդիպեցայ... ան զիս սիրեց, վստահ եմ...
մոլեգնորէն սիրեց... Տեսայ որ վտանգը շունէի լքուե-
լու... կը սոսկայի ատկէ, միշտ նոր պաշտպան մը փըն-
տրուելէ... Այդ էր պատճառը որ միացայ իրեն... Ան
զինուոր չեղաւ Ֆիզիքական թերութեանը շնորհիւ...
Շրջուն լուսանկարիչ էր. բանակատեղիներն ու զօրանոց-
ները կ'երթար, լաւ կ'աշխատէր: Օր մը... օր մը ձոնի մը
իրմէ մերկ կ'սլ պատկեր է ուզեր. պատրաստեց... Այդ-
պէս սկսաւ... շատ շահեցաւ... վերջը ալ գրեթէ բնաւ
լուսանկարով չէր զբաղեր. ձեւակերպութեան համար մի-
այն ատուր կ'առնէր միասին... Խափշիկներուն, Սենեկալ-
ցիներուն, վայրենիներուն հետ շատ գործ չըրինք, բայց
մաքրակրօն Անգլիացիներն ու Ամերիկացիները: Ես ու
Թէրէզը իրեն կ'օգնէինք... չա՛տ: Վերջը ես ուզեցի բաժ-
նուիլ ու իմ բաժինս պահանջեցի, որովհետեւ նկարներուն
սեռը փոխեց, սկսաւ խուճրելու... Մեծ խնդիր ելաւ:
Լէսքիւռ չէր ուզեր համակերպիլ ոչ թէ դրամին համար,
այլ որովհետեւ այդպէսով պիտի կորսնցնէր զիս: Ես կ'ու-
զէի մեկնիլ, կ'ուզէի մեկնիլ... Սպառնաց. ըսաւ որ պի-
տի մասնէ, պիտի փճացնէ ինքզինքը, զիս ալ կորստեան
տալու համար: Չէի ուզեր կառավարութեան հետ գործ
ունենալ. Pupille de la nation :

«Եւ փախայ, հիւանդապահուհի եղայ. որբանոցը
սորվեցուցած էին մեզ: Մառնի երկրորդ ճակատամարտին
էր, հիւանդանոցի վերածուած եկեղեցիի մը մէջ էի, վի-
րաւորի մը քով. մահամերձ էր ան. նոյն գիշեր պէտք էր
որ մահճակալը պարպուէր: Չարձուրելի գիշեր... եկեղե-
ցիին գունաւոր մեծ պատուհանները կը լուսաւորուէին
անդադար պայթումներու բոցով: Չեմ գիտեր ինչու լա-
ցի, լացի... Մէկէն տեսայ որ մահամերձը ցցուեր էր ար-
մուկին վրայ եւ ինձի կը նայէր մեծ, խոշոր, երկնքի գոյն
աչքերով: Սիրեցի այդ անմեղ, բարի աչքերը որոնք ինձի
կը նայէին: Չմեռաւ ան. խիստ բարի մարդուկ մըն էր.

իմ գերիս, իմ հաւատարիմ շունս եղաւ: Կը ճանչնաս զին-
քը, Կոստանն է: Ան է որ հետո տարի Լէսքիւռին, եւ եր-
բոր այս վերջինը կրկին մերժեց, ատրճանակը քաշեց Կոս-
տան: Օ՛հ, եթէ Brigadier-իս այն կապոյտ աչքերը տես-
նէիր այդ պահուն, պիտի համբուրէիր զանոնք անմիջա-
պէս: Դրամները առի եւ բացի խանութիս: Հաշտուեցանք
Լէսքիւռին հետ... հաշտուեցանք. դեռ շատ պէտք ունէի
իրեն: Յետոյ... յետոյ...»:

Գլուխը ցցեր էր Նէնէթ, դէմքը վեր, ճակատը բաց,
աչքերը հեռուն: Հաւաքեց իր ակնարկը ու զայն տուաւ
Փիէնին: Ան ինկեր էր աթոռին վրայ, մտածումը երկու
ձեռքերուն մէջ մեծցած:

— Եւ յետոյ... յետոյ, իմին Փիէնու... իմին պըզ-
տիկ Փիէնու: Չկրցի քեզ պահել, չգիտցայ քեզ պահել: Ալ
առաջուան պէս չպիտի սիրես զիս: Գոնէ այսօր պէտք չէր
որ յանձնուէի... պէտք չէր: Դուն զիս գէշ դատեցիր,
սխալ դատեցիր: Բայց հաւատա՛, հաւատա՛ Փիէնու, որ
ես քեզ սիրեցի, անկեղծօրէն սիրեցի: Չար աղջիկ չեմ...
բայց դուն: Տարեց մէկը պիտի կարենար ըմբռնել. դուն
սակայն չես ներեր ինձի... չես ներեր: Ըսէ՛, ալ չե՞ս ու-
ղեր զիս, չե՞ս ուզեր, լմնցա՞ւ...

Երիտասարդը ոչինչ պատասխանեց: Ելաւ նստած
տեղէն, գնաց պատուհանին առջեւ, ու կոթնեցաւ հոն,
կռնակը դարձուցած: Նէնէթ սկսաւ հագուիլ դանդաղօ-
րէն, պարտուած, խորտակուած:

Երբոր գլխարկը դրաւ, մօտեցաւ քիչ մը տղուն եւ
ըսաւ.

— Կը ձգես որ մեկնի՛մ, այսպէ՛ս... բան մը չե՛ս ը-
սեր, չես ուզեր որ... ըսել է իրապէս լմնցաւ ալ, լմն-
ցա՛ւ... վերջին անգամ մը չե՞ս համբուրեր զիս, Նէնէթդ
անգամ մը...

Տղան մնաց անշարժ ու անխօս: Այն ատեն Նէ-
նէթ դէպի դուռը յառաջացաւ. բանալին անցուց կղպան-
քին մէջ, դարձուց, կրկին փորձեց ու մանկունակ շեշտով
մը ըսաւ.

— Չի՛ բացուիր կոր... դուռը չի՛ բացուիր կոր...
Փիէն մօտեցաւ, բացաւ դուռը ու կրկին հեռացաւ:

Իրիկուան տկար նշոյլները կը հաւաքուէին պատու-
հանին մէջ ու սենեակը կը լեցուէր ստուերներով: Մութը
կը բարձրանար անկիւններէն, կարասիներու տակերէն ու
կը մեծցնէր ամէն ինչ: Հազիւ նշմարելի կ'ըլլար Նէնէթ,

դրան գորչ քառակուսին մէջ կորսուած, ձեռքը խնձորին վրայ անշարժ՝ դեռ անկարող մեկնելու:

Մօտաւոր բակէ մը ջութակ մը բարձրացաւ. հի՛ն, շատ հին մեղեդի մը բոլորին ծանօթ, որ մինչեւ հոս կ'ելլէր անհաւասար ալիքներով, տատանելով, յամենալով յարկերուն մէջտեղ. մեղեդի մը որ կ'ուզէր աւելի երկրորդինը յուզել քան չորրորդ յարկինը, որ ալ պարտասած, երբեմն կը կառչէր ջուրի խողովակներուն, բայց որ կ'ելլէր, բայց որ կ'ելլէր մինչեւ հոս, այդ հի՛ն, շատ հին մեղեդին, բոլորին ծանօթ...

Փիէն նետուեցաւ պարապ դրան վրայ, ուզեց, չուզեց, բայց ո՛չ, չուզեց զայն, գոցեց զայն, այսինքն դուռը, վերջին դուռը:

Օ՛հ, այլեւս այսպէս չխորհել, չմտածել, գտնել ուրի՛շ բան, նո՛րը, ինչ որ կ'ուզէ ըլլայ, միայն թէ կարենայ մտածումը հանել ոտքի, անոր ողնասիւնը շտկելու, փախցնել հեռո՛ւ, անդի՛ն:

Ինկած էր սեղանին վրայ ու գիրքերուն առջեւ պահարան մը նշմարեց: Թրքական դրոշմաթուղթ կար վրան եւ գոց էր դեռ: Մոռցուեր էր նո՛յնիսկ ան: Բացաւ, սկըսաւ կարդալ... Եւ հակառակ անոր որ հեկեկանքը առաջին բառերէն իսկ կուրծքը ուռեցուց, պոռթկալէ առաջ տղուն թոյլատրեց քանի մը նախադասութիւն արտասանել, հոգ չէ թէ ինչ ձայնով.

«Անուշիկ չօնոխս իմին... Տեսնաս պարտեզնիս ի՞նչ աղուորցեր է. իսարսմ չիչէյիները ամէնքն ալ բացուեր են. ճիշդ եղանակն է... Առջի օր կատունիս մեռաւ. դիտեմ պիտի ցաւիս. դուն Մինէն շա՛տ կը սիրէիր... Քեզի համար մասնաւոր տոկուն կերպասէ բաղնիքի քէսէ մը կարեցի, չէվիքմէյի անուշին հետ կը զրկեմ... Իմին փաշա մա՛նչս, իմին...»

— ...Խափշիկները մեզ յանկարծ լքելով փախան ու պահուրտեցան չես գիտեր ուր: Ընկերս կը դողար իր բոլոր անդամներով եւ վախէն ակռաները իրարու կը զարնուէին: Եւ այն ատե՛ն, մացառներուն մէջէն յովազը ուտումով մը նետուեցաւ դուրս, ճիշդ մեր դիմացը, թա-

թերը օդին՝ երախը բաց. աչքերը սարսափելի... ո՛հ, սարսափելի, ահաւո՛ր... Եւ այն ատեն... բայց մտիկ չէք ըներ կոր, Պարոն Փիէն...

— Si, si, շարունակէ՛:

— Եւ այն ատե՛ն, առանց պաղարիւնութիւնս կորսնցնելու նշան առի, կրակեցի... Եւ այն ատեն, կենդանին ինքն իր վրայ դարձաւ, գետին ինկաւ, սկսաւ տապալումով ու մռնչել... սարսափելի՛, ահաւո՛ր... Ես վրան նետուեցայ, հրացանիս կոթը մխրճեցի անոր երախին մէջ, այսպէս, որպէսզի չխածնէ եւ պոչէն քաշելով զայն տարի ծառի մը տակ. ճի՛շդ այսպէս: Ոոչոր, հսկայ ծառ մըն էր, թերեւս պաօպապ մը: Ուրիշ ծառեր ալ կային հեռուն, որոնք անվերջանալի տողանցումով մը կը յառաջանային, ձամբուն աղեղները եզերելով: Ատենը անգամ մը ինքնաշարժ մը կը փախչէր բուններուն մէջէն եւ տերեւաթափ ճիւղերը կը սուլէին: Ընդարձակ, անհատնում դաշտեր, լերկ ու պարապ: Անանաւերջ է եւ հողը ալ կը հանգչի թրջած տերեւներու վերմակով: Անձրեւէն լուացուած տուններ իրենց կիրն ու աղիւսը կը փայլեցնեն ջրակոյտերու մէջ եւ գորչ, հնամենի ագարակներ, ուրիշ դարէ մը մնացած, հանդարտօրէն կը միան, անգործ մշակի մը ծխամորճին պէս: Ծահիճները մեծցեր են հիմա եւ բազերու ու սագերու անիմաստ կանչը ունին միայն, իսկ ջուրի ձամբաները լեցուն են կարծես սպիտակ փետուրով: Հեռագրի փախչող ձողեր վայրկեանները նշանազրեցին անվերջանալիօրէն եւ թելերը իջան ու ելան, իջան ու ելան: Նորմանտին կը սկսէր:

Դէմ դէմի են պատուհանին առջեւ Փիէն ու Կոստան: Սա համաչափ ու միօրինակ ցնցումը չողեկառքին՝ տեսակ մը թմրութիւն կուտայ իրենց եւ մեյամաղձոտութիւնը կ'աւելնայ վախոնին կիսատուերներէն ու դուրսի ցած, աղտոտ երկինքէն: Տեղատարափը Փարիզ մնաց, բայց դեռ պզտիկ կաթիլներ կը դողան ապակիներուն վրայ: Փարիզ շատ բան մնաց, սակայն գուգահեռական սա երկար գիծերուն տակաւին կ'ընկերակցին ծանր ու գորչ ամպեր, ինչպէս նաեւ զանազան խմիչքի ազդեր: Կոստանը կը շարունակէ իր սպաննած յովազին պոչէն քաշել, այսպէս, զայն տանելու համար պաօպապին տակ, եւ Փիէնին մտածումը կը ցատկէ խրճիթէ խրճիթ, տանիքէ տանիք, կը յառաջանայ չողեկառքէն շատ աւելի արագ, հասնելու համար Պիպիին: Ահա Պիպին, ահա անոր խարտեաչ գլու-

խը, կապոյտ աչքերը, շարժումներն ու խօսելու ձևը, ա- նառակութիւնը: Եւ Փիէռին մտածումը կը փախչի մէկէն ետեւ, կ'իյնայ Փարիզ, կ'իյնայ Նէնէթին, շուտով վերըս- կըսելու համար այս ճամբան դէպի Սէն-ժորժ: Իրա՛ւ, այս երրորդ անգամն է, բայց այլեւս վերջին անգամը պիտի ըլլայ: Այլեւս չպիտի երթայ այդ գիւղը, Նէնէթէն բան մը փնտռելու. այլեւս պէտք չպիտի ունենայ: Գնացքին անիներուն միօրինակ ազմուկը կարծես ըսել կ'ուզէր. «Չըստի՞ քեզի, չըստի՞ քեզի, չըստի՞ քեզի, չըստի՞ քեզի»:

Փիէռ մտիկ չէր ըներ դիմացինը, Փիէռ մտիկ չէր ըներ ոչ իսկ իր անձը: Ներքին յախտեանական տրամախօ- սութիւնը լռած էր կարծես: Պարապ էջեր՝ որոնք կ'անց- նին: Պէտք է անոնք շատ արագ անցնին: Ան այս վիճա- կին մէջ կը նմանի վատոյժ, սպառած հիւանդի մը որուն երակներէն արիւնը պահ մը խոյս կու տայ ամբողջու- թեամբ եւ դիտող աչքերը անկարող կ'ըլլան իրենք զիրենք տեսնել հայելիին մէջ: Ապաքինութեան շրջանը պիտի սկսի անշուշտ եւ երբոր ամպի սա վարագոյրը կամաց կա- մաց փարատի, երիտասարդին աչքերը կրկին պիտի տես- նեն նոյն ժպիտը, սիրական Նէնէթին դէմքը լուսաւորող: Պիտի տեսնեն զայն ներքին հայելիին մէջ իսկ: Պիտի վե- րագառնայ ան անշուշտ իր Փիէռօյին, դարձեալ պիտի նետուի իր բազուկներուն, ինչպէս որ նախորդ անգամուն եկաւ, եկաւ ճիշդ առջեւ, արիւններուն մէջ, դաշոյն մը մինչեւ երախակալը մխրճուած անոր զմայլելի ծիծերուն մէջտեղ...
— Հէ՞... ի՞նչ, ո՞վ...
— Բայց զիս մտիկ չէ՞ք ըներ կոր, պարոն Փիէռ...
Որքա՛ն յուսահատութեամբ արտասանեց Կոստան իր այս նախադասութիւնը: Յետոյ սմբած ու տխուր՝ քաշուեցաւ իր անկիւնը եւ լռեց: Սաստիկ առնուած էր: Երկար պահ մը վերջ Փիէռ ըսաւ.

— Նորէն կը կրկնեմ, Կոստան, տիրուհիդ բան մը պէտք չէ գիտնայ: Չեմ ուզեր որ իրեն ըսես թէ Պիպին տեսնելու գացի:

Բայց՝ ինչպէս կ'ըլլայ ամէն մաքուր աչք, նախկին ենթասպային կապոյտ աչքերը աւելի լայնցան եւ ուսերու ու ձեռքի շարժումի մը հետ իրենց զարմացումը յայտնե- ցին: Ո՛չ, պէտք չէր տարակուսիլ, պէտք չէր կասկածիլ Կոստանի վրայ: Ան սովորական համակրութենէ աւելի մեծ զգացում մը կը տածէր երիտասարդին հանդէպ՝ որ

հակառակ որսորդութեան պատմութիւններէ ախորժող մը չըլլալուն... այո՛, հակառակ իր պատմութիւնը է՛ն անուշ կէտէն ընդմիջած ըլլալուն, սովորական համակրութենէ աւելի մեծ զգացում մը կը տածէր իրեն հանդէպ:

Երբոր պարապ ու երկար ըրպէները սկսան աւելնալ, եւ նոյն անձին շուրջ երկուքին կողմէ ալ շարտասանուած նախադասութիւնները եղան ճնշող, երբոր վերջապէս դուրս ելան փապուղիի մը մթութենէն, Կոստան լուրթիւ- նը խզեց ձայնով մը որ իր նոր զգեստներուն պէս պաշտօ- նական պարագաներու միայն կը գործածէր, ըսաւ.

— Մատամ ժաննը ես շատ կը սիրեմ, զաւակի մը պէս: Ես զինքը շատ կը յարգեմ: Եւ սակայն կը խոստո- վանիմ որ ձեզի հանդէպ պէտք եղած վարմունքը չունե- ցաւ... Ո՛չ, պարոն Փիէռ, ձեզի հետ լաւ չվերաբերուե- ցաւ: Գալով Պիպիին, ո՛չ շատ, շատ սխալ կ'ընէ. պիտի զղջայ օր մը: Մօր սրաի գո՞րծ է այսպիսի մանչուկ մը գիւղերը ձգել: Ամէն ամիս զիս կը զրկէ որպէսզի դրամ տանիմ եւ պէտքերը հոգամ:

«Ես ի՛նչ կ'արժեմ, ես ի՛նչ կրնամ ընել... պէտք է որ ի՛նք... Եւ ինք տարին երկու անգամ երթալ տեսնելով կը բաւականանայ: Ո՛չ, ո՛չ, պիտի զղջայ օր մը. տղան իր դէմը պիտի ելլէ, ես կը խոստովանիմ բացէ ի բաց»:
...Չըստի՞ քեզի, չըստի՞ քեզի, չըստի՞ քեզի, չըստի՞ քեզի, չըստի՞ քեզի...

Յաջորդ կայարանէն մարդուկ մը բարձրացաւ իրենց վակոնը: Հաստ, կլոր եւ կարմիր դէմքով մէկն էր ան ու կը հեւար: Ծրարները մեծ դժուարութեամբ զետեղեց վե- րի ցանցին մէջ, ամէն մէկ շարժումի բացազանչութիւն մը ու քանի մը խօսք արձակելով: Ո՛հ, այս մէկը հարաւի ծնունդ էր, ատոր կասկած չկայ: Անմիջապէս խօսակցու- թեան մտաւ Կոստանի հետ ու երկու տարեցները շուտով մտերմացան:

Հեռագրաձողի գումարտակներ անցան:
Բաւական վերջ, երբոր ալ հանգրուանին կը մօտե- նային, Փիէռ սթափեցաւ իր վշտոտ մարդու թմրութե- նէն, ծրարները իջեցուց, գլխարկը դրաւ եւ սկսաւ շար- ժումներ ընել, ընդարմացած անդամներուն քիչ մը առու- գութիւն տալու համար: Տեսաւ որ Կոստանը դէմը չէր: Չայնը կը լսուէր սակայն: Այն միւս մարդուկին հետ ե- տեւի նստարանը անցեր էին, զինքը չնեղելու գովելի փափկանկատութեամբ ու Կոստան կը պատմէր.

— ... Ես վախէս կը դողայի իմ բոլոր անդամներովս ու ախանքս իրարու կը զարնուէին: Սակայն ընկերս առանց պաղարիւնութիւնը կորսնցնելու նետուեցաւ վրան, հրացանին կոթը մխրձեց անոր երախին մէջ ու պոչէն քաշելով տարաւ ծառի մը տակ: Կարծեմ պաօպապ մըն էր:

Մօրը կատարեալ մանրանկարը:

Իրմագիծերու, խօսուածքի, շարժումներու, նոյնիսկ քալուածքի բացարձակ նմանութիւն: Նոյն ոսկի մագերը եւ մորթի գոյնը: Պիպիին աչքերն են որ միայն կը տարբերին: Կապոյտ են անոնք, խիստ գեղեցիկ պոչ կապոյտ մը՝ որ մագերու փայլին հետ աննման ներդաշնակութիւն մը կը կազմէ: Գիւղին ամէնէն գեղեցիկն է եւ ամէնէն ալ անառակը: Համարձակ՝ կարծես մօրմէն ալ աւելի, համարձակութիւն մը որ այս տարիքի տղոց քով շատ անգամ լրբութեան ալ կ'երթայ, մանաւանդ երբոր ծնողքէ դուրկ ըլլալով ակնածանք ազդող մէկը շունենան իրենց քով: Խիստ ծեր, բայց դեռ վազվզող պառաւ մըն է զինքը մեծցընող կինը, Թաթան: Նորմանատուհիի մը պէս ազահ ու գձուձ, սակայն վերջին ծայր տկարամիտ, անխելք: Այնպէս որ տունին տէրն է եղած կարծես Պիպին՝ որ իր արտակարգ սրամտութեամբ, տարիքը գերանցնող խելացութեամբ, ուզածին պէս կը կառավարէ պառաւը: Տան միւս երկու այր անդամները, նմանապէս տարեց, դաշտերն ու պարտէզները կ'անցընեն իրենց բոլոր պահերը եւ անկարող են օրուան անվերջանալի դէպքերուն միջամտել: Բանէ մը վախնալ չի գիտեր չարածին, երբեք չ'ընդունիր պարտուած ըլլալը, եւ նոյնիսկ բացորոշ յանցանք մը գործած պարագաներուն — բան մը որ յաճախ կը պատահի — ինքն է որ կարծես կ'ուզէ դիմացինը յանդիմանել: Հացը իրեն համար գոյութիւն չունի: Քաղաքի ծնունդ եղող տղու իր ուշիմութեամբ ուզած ձեւովը կը վարէ սա պըպտիկ գիւղին կիսով կենդանի մանուկները: Վերը, հեռուն, երկու հովիտներու մէջ կորսուած գիւղ մըն է Սէն Ժորժը, որ քաղաքին կէս ժամով մը կը միանայ, ինքնաշարժի արագութեամբ:

Կատարեալ փոթորիկ մը փրթած էր, երբոր Փիէն ու Կոստան ներս մտան տնակէն: Իրացի մը եկեր էր քիչ մը խիստ ու ծանր բառերով գանգատիլ Պիպիին ըրած մէկ անառակութեանը համար: Դեռ մարդուն պոռչտութիւն տպաւորութեանը տակ՝ Պիպին կեցեր էր սենեակին մէկ

անկիւնը անշարժ, աչքերը խոշոր մը բացած: Թաթան վերջին ծայր շուարած, բոլորովին ապուշցած էր. դէպքը Փիէնին կը պատմէր անգործածելի ճայնով մը, մեծ սենեակին մէկ անկիւնէն միւսը երթալով, խիստ բարկացած, բայց անկարող բան մը ընելու, յուզումէն դողդոջուն:

Փիէն անզուսպ փափաք մը ունէր խնդալու, սակայն պատշաճութիւնը յարգելու համար բարկացած մէկու մը դիմագիծը առաւ ու դոչեց բարձրաձայն.

— Պիպի՛, հոս եկուր տեսնեմ, չո՛ւտ, հո՛ս առջեւ... Ըսէ նայիմ, ինչո՞ւ պարոն Ֆաթուին է՛լը ներկեցիր:

— Պարոն Ֆաթու...ին:

— Այո՛, էջը:

— Պարոն Ֆաթուին է՞...չը:

— Այո՛, այո՛, պարոն Ֆաթուին է՛լը: Ինչո՞ւ ներկեցիր...

— Բայց ես ամբողջութեամբ չ'ներկեցի՛ր...

— Ի՞նչ, ի՞նչ, հապա ամբողջութեամբ պիտի ներկէիր: Սա անպիտանին նայեցէք, ըսել է կ'ուզէիր ամբողջ էջը ներկել: Չորս սաքով, երկու սկանջով, մէկ քիթով, մէկ պոչով այդ խոշո՛ր էջը, եւ միայն երկու սաքերը ներկած ըլլալդ արդարացո՞ւմ կը նկատես... Թէ ոչ քիթիս կը խնդաս կոր, հէ՞, քիթի՞ս կը խնդաս կոր... ամբողջ էջը ներկել...

— Բայց արդէն ներկը չէ՛ր բաւեր որ...

Փիէն անմիջապէս ետեւ դարձաւ խնդուքը ծածկելու համար, իսկ Կոստան աթոռի մը վրայ իջնալով սկսաւ կարմրիլ ու մարմրիլ, բարձրաձայն, բարձրաձայն: Թաթան ալ չիրնալով բարկութիւնը զսպել, սկսաւ յայ, հանգըստեան կոչուած ճայնով մը, եւ ձեռքի սղիւնձէ մեծ սանր բոլորովին շուարեցաւ:

— Ըսէք տեսնեմ, սիրելի պարոնո, ասոր հետ ես ինչպէ՛ս գլուխ ելլեմ, ի՞նչպէս գլուխ ելլեմ... Դեռ այս բան մը չէ, կ'երթամ էջը կը յուամ ու ամէն բան կ'աւարտի. այս բան մը չէ: Առջի օր ուրիշ փորձանք մը իջեցուց զլիսիս. հին հովանոցիս թելերովը աղեղ մը եւ նետ մը չի ներ է, քաշելուն պէս աքաղաղին աչքը հանեց... Հապա՛, աչքը տեղէն հանեց...

— Ի՞նչ ի՞նչ, գոռաց Փիէն նորէն սաստիկ բարկանալով, ա՞ն, դո՞ւն, հոս եկուր տեսնեմ, հո՛ս առջեւ, քեզի պիտի սորվեցնեմ թէ ես ո՞վ եմ, թէ անառակ տղա-

ըր ինչպէս կը պատժեմ: Ըսէ նայիմ, ինչո՞ւ աքաղաղին աչքը հանեցիր...

— Աքաղաղի՞ն...

— Այո՛, աչքը:

— Աքաղաղին աչ...քը...:

— Է՛յ, նորէն չհասկնալու մի գար. այո՛, աքաղաղին աչքը, ինչո՞ւ տեղէն հանեցիր:

— Բայց ես չհանեցի, ան ինքնիրենը մէկ աչքը դո՞ցեր է...

— Oh ! Jésus Marie ! Oh ! Jésus Marie, այս ի՞նչ ստախոս, մի՛ հաւատաք, պարոն Փիէն, մի՛ հաւատաք, ամբողջ սուտ է: Ուրիշ անգամ մըն այ հաւու մը ոտքը կոտրեց եւ ըսաւ որ կենդանին ոտքը վեր է քաշեր... ո՛հ, մի՛ հաւատաք, ես ա՛լ չպիտի հաւատամ...

.....

Փիէն նուէրներ էր բերած պզտիկ Նէնէթին: Եաքար, շոքոլա, մանկական պատկերազարդ դրքոյկներ եւ մայթանի մը (trotinette) : Պիպին ձգեց ամէն բան ու միայն մայթանիը առնելով ելաւ դուրս: Ճկուն եւ արագաշարժ՝ սկսաւ երկար ճամբուն մէկ ծայրէն միւսը վազվզել, երջանիկ: Գիւղին տղաքը հաւաքուած կը նայէին հիացումով: Երբոր փափաքն ու հպարտութիւնը դոհացուց, սկըսաւ իր պզտիկ առուստրին: Մայթանիով մինչեւ եկեղեցի երթ ու դարձ՝ մէկ քարեպնդակ, մէկ շոքոլայի պատկեր եւ կամ ուրիշ բան մը: Ճշարձակը սեղմելն ալ ձրի՛...

Մօրը կատարեալ մանրանկարը:

.....

Կէսօրուան ճաշէն անմիջապէս վերջ աղատ արձակեցին Պէռթան, մեծ ընկուզենիին տակ կապուած սեւ շունը եւ Պիպին պտոյտի տարաւ իր Փիէն «զարմիկը»: Մեծ շրջան մը ըրին գիւղին շուրջ: Առջեւէն կը վազէր շունը, միշտ կորսուելով ու վերերենալով, ետեւէն կուգար Պիպին եւ ամէնէն վերջը Փիէն՝ որ հազիւ կը հասնէր երկու անգուպելի արարածներուն: Ետա մը տեղերէ տնցան. բարձրացան դառիվեր մը, իջան կրկին. Հայր մտիկ ըրաւ պատմութիւններ, հին դէպքեր, ստիպուեցաւ նայիլ ժայռի մը խոռոչին մէջ ուր «մարդու հաստութեամբ օձեր կային», ստիպուեցաւ քարկոծել խեղճ թռչուն մը որ «անգղ մըն էր չա՛տ վնասակար»: Ամէն դաշտի կամ տնակի քովէ անցնելուն, Պիպին տուաւ տիրոջ անունը, մին-

չեւ որ եղեւիններու անտառը հասան: Վերը, բլուրին վըրայ, քարէ մեծ խաչին քով Փիէն ուղեց քիչ մը հանգչիլ, առջեւը տարածուող լայն հորիզոնին դիմաց, բայց կտրելի չեղաւ: Պէտք էր տեսնել դեռ ա՛ն ալ, դեռ ա՛ս ալ. հոն Պատթէլնեց խնձորենին կար, սրուն մէկ ճիւղը տանձենի էր, ասղին դեռակր կը լայնար եւ մէջը պզտիկ ձուկեր կ'երեւէին. իսկ այն միւս հորին մէջ էր ինկած իր վէզը: Հապա՛ ինք վէզ ներկել ալ գիտէ, հաւատա՛, Փիէն զարմիկ, հաւատա՛...

Փիէն մէկէն գրկեց տղան, բազուկներուն մէջ ուժով մը սեղմած նստաւ ճամբուն եղերքը կոճղի մը վրայ եւ սկսաւ խենդի մը պէս համբուրել զայն, արագ արագ, խենդի մը պէս: Մանչուկը նախ թողուց որ ան ուզածն ընէ, բայց յետոյ երբոր տեսաւ թէ անոր աչքերը կը թրջին, ուրիշ կերպով մը կը նայի իրեն եւ շնչատութիւնը կը փոխուի, կարծես վախցաւ եւ ուղեց ազատիլ անոր գիրկընդխառնումէն: Այն ատեն աչքերը դոցեց Փիէն ու անոր պզտիկ գլուխը իր այտին սեղմած՝ մնաց անշարժ, սաւկայն թրթռուն: Յետոյ արագ, շատ արագ քայլերով տուն վերադարձաւ, Պիպին միշտ գրկին մէջ: Եունը առջեւէն կը վազէր, հաջելով:

Երբոր Թաթան լաւ մը սրբեց ու մաքրեց պզտիկը իր ստացած ցեխերէն, փոխեց կօշիկները եւ զոգնոցը հանելով նոր հագուստները հագցուց, միւս սենեակը անցան: Ամէն գիւղական տան մէջ այսպէս մատնաուոր սենեակ մը կայ, կէս մը ննջարան, կէս մը հիւրանոց: Կիրով ձերմըկցուած պատեր, քանդակուած կաղնեփայտէ բարձր ու լայնածաւալ մահճակալ մը, նուրբ եւ արժէքաւոր ձեռագործ ծածկոյթով: Թաւիչէ մեծ ու պզտիկ շրջանակներ, կեղծ ծաղիկներով բեռնաւոր, շրմինէին վրայ ապակիէ զանգակի մը տակ զմոստուած բու մը, քովը փայլուն խեփորներ, պզտիկ սուրբեր, դեղնած պաակերներ, զարդեր, որոնցմէ ամէնէն նորը 1900ի Յուցահանդէսէն է մնացած: Եւ սակայն, հակառակ այս բոլոր անճաշակութիւններուն, անքննադատելի մաքրութիւն մը՝ եւ կարգ ու կանոն դնելու սէրը: Սեւ խաչ մը իր բարձունքէն կը հսկէ բոլորին:

Փիէն ծունկերուն վրայ առաւ պզտիկը, որուն այտերը կարմրեր էին տաք ջուրի շփումին տակ եւ որ բոլորովին տարբեր պուպրիկ մըն էր եղած իր գեղեցիկ զգեստին մէջ: Յոգնած էր ան եւ ատոր համար է որ այսպէս խելօք մը նստաւ երիտասարդին գիրկը: Փիէն սիրեց,

դգուեց, շոյեց ու համբուրեց գայն, երբեմն ուժով, երբեմն ալ խիստ թեթեւ հպանցումով մը: Կարծես Նէնէթին մէկ թաթիկն է որ կը համբուրէր:

- Զիս կը սիրե՞ս, Պիպի:
- Այո:
- Որքա՞ն կը սիրես:
- Շա՛տ:
- Ինչո՞ւ համար զիս շատ կը սիրես:
- Անոր համար...

Եւ գիտնալով որ սիրող աչքեր զինքը կը դիտեն, ծամածուծիւն մը ըրաւ, յետոյ միմոտութիւններ, բաներ մը փնտոեց կարծես ու իր պղտիկ ձեռքերով երիտասարդին դուլիւր սկսաւ շոյել, աւելցնելով.

— Աղուոր տղայ ես դուն. շատ մաքուր ես... մաքուր ես...

Ըսաւ թէ Կոստանն ալ կը սիրէ, Պէռթան ալ: Իսկ թաթան... այո՛, ինչու չէ... միայն թէ շատ ծեր է ան ու տգեղ: Ինք կը սիրէ մանաւանդ Կի հօրեղբայրը: Ինչպէ՛ս, չե՞ս ճանչնար Կի հօրեղբայրը: Մեր կիներ սենեակ մտած էր այդ պահուն եւ վերջին բառը լսելով աւելցուց.

— Օ՛հ, դրացի մըն է. ինք հօրեղբայր կը կանչէ: Արդէն իր սիրած բոլոր մարդիկը հօրեղբայր են իրեն համար:

Երբոր պառաւը հեռացաւ, Փիէռ հարցուց վերջապէս.

— Հապա՞ մայրիկդ... մայրիկդ չե՞ս սիրեր:

Տղան չպատասխանեց ընտ: Անշարժ մնաց, ահնարկը պատահանէն դուրս, դիմազիծը պաղ, խոհուն: Պէտք եղաւ որ Փիէռ կրկնէ իր հարցումը. սակայն ան կրկին չպատասխանեց ու գոհացաւ միայն կախ սրունքները օդին մէջ ձօձելով: Յետոյ մէկէն ծունկերէն վար ցատկեց, աթոռի մը վրայ բարձրանալով պղտիկ պատկեր մը առաւ շրմինէին վրայէն եւ բերաւ Փիէռին: Նէնէթին էր. ուրիշ Նէնէթ մը: Աւելի նուրբ ու կարծես աւելի հասակաւոր, թեթեւ, երիտասարդ, երկար բայց սեղմ հագուստով մը՝ ուրկէ յայտնի կ'ըլլար թէ պատերազմին սկիզբները առնուած լուսանկար մըն էր, անոր մայրութենէն առաջ: Փիէռ երկարօրէն նայեցաւ պատկերին, մինչ մանչուկը կրկին ծունկերուն վրայ ելլելով կ'ըսէր դանդաղօրէն, հատ հատ բառերով.

— Maman n'est pas gentille... Elle n'est pas gentille...

Բարերախտարար շուտով պահը փոխեցին: Սակայն անկարող՝ նիւթէն ամբողջութեամբ հեռանալու, անցան պղտիկ սեղանին առջեւ, որպէսզի Պիպին մօրը երկտող մը դրէ: Փիէռ թուղթ ու մատիտ տուաւ եւ դիմացը անցնելով երկարօրէն դիտեց գայն, կզակը երկու ամբերուն մէջ: Զուռիթափեր իջաւ. անգոյն սակայն յարծուն գառիթափեր: Ինկաւ ջերմիկ զսնդոյէ օրացոյցի մը մէջ: Ինկաւ անկողինի նմանոյ մեծ օրացոյցի մը մէջ: Մխրճուեցաւ, մխրճուեցաւ. հոն պիտի խեղդուէր: «Պղտիկ սիրական մայրիկս». տակը՝ «Պղտիկ սիրական մայրիկս», տակը՝ «Պղտիկ սիրական մայրիկս»: Յետոյ Պիպին օղանաւ մը դժեց, շուղելով նամակը շարունակել: Օղանաւէն վերջ՝ ճագար մը, քահանայ մը, աքաղաղ մը եւ դեռ ուրիշ բաներ որոնք պէտք էր գուշակել: Բայց երբոր տեսաւ թէ երիտասարդը սեղանէն ելլելով կը հեռանայ, մեծ ցանկութեամբ նայեցաւ ձեռքի գեղեցիկ մատիտին դոր Փիէռ իրեն փոխ էր տուած, նայեցաւ յաւ մը եւ անմիջապէս տախտակին դրոպանը մխրճեց գայն: Փիէռ շրմինէին առջեւն էր այդ պահուն ու առանց յայտնի բնելու ժաքէթին ներսի դրոպանը կը սահեցնէր Նէնէթին լուսանկարը: Երբոր երկու գէմքերը իրարու դարձան, առանց որ մէկը միւսին գողութենէն տեղեկութիւն ունենայ, երկուքն ալ ժպտեցան, եւ Պիպին եկաւ երիտասարդին գիրկը նետուիլ: Իրենց է՛ն անկեղծ համբոյրը եղաւ: Երկուքն ալ երջանիկ էին:

...
Մինչեւ վերջին վայրկեանը չսպասեց Պիպին: Կառքէն վար նետուելով գնաց քակել Պէռթային շղթան ու երկուքը մէկ ծառերուն մէջ կորսուեցան վազելով: Բարձրացան ցից մրգաստանը, հովիւին անակին ետեւէն դարձան, իրենց շունչը սպառեցաւ հաճարի դաշտը կտրելով, մինչեւ որ սկսան սահիլ եղեւիններու տակ: Բարձր ու ցից գաթ մըն էին հասած, որուն երկու կողերն ի վար կ'իջնէր սոյլը մշտադալար եղեւիններուն: Ճիշդ մէջտեղը ժայռ մը կը կորսնտար կրխայի մը պատեանին պէս, որուն վրայ բարձրացաւ Պիպին: Երկար շրջան մը ընելէ վերջ, ինք նաշարժը իր առջեւէն պիտի անցնէր, վարէն, ճիշդ դիմացէն: Բայց երբոր երեւցաւ ան, Պիպին տեսաւ որ մէջքի դօտիին անցուցած սպիտակ մեծ թաշկինակը չկար: Մասնաւորաբար հետը առեր էր որպէսզի նշան ընէ եւ հիմա չկար. ինկեր էր քանի որ չկար: Պիտի ճշար անշուշտ

բարկութենէն, երբոր մէկէն նշմարեց որ Պէտթային բե-
րանն է: Ծունը հաւաքեր էր:

Մայրամուտին մէջ, ուր այլեւս եղելիններուն տակ
կը մթնէր ու կանաչները հորիզոնին լուսեղէն դիծերուն
հետ ուրիշ համերգի մը կը սկսէին, պզտիկ տղուն ձեռ-
քը դեռ բարձր մնաց, թաշկինակին հետ, որ մագերուն պէս
կը տատանէր հովին, սոյլին: Տղուն ճիշդ քով իր յետոյ-
քին վրայ նստած շունը կը նայէր մէյ մը կառքին կոր-
սուած կէտին, մէյ մը անշարժ պզտիկին: Կը հաջէր, կը
հաջէր:

4

Ժամանակը զանոնք բաժնեց իրարմէ: Աղէտին առա-
ջին ամիսները անասման սէրով ու գործով իրարու սեղ-
մուած, իրարու կապուած էին Փարիզի մայթերը նետ-
ուած երիտասարդները, մեծ մասամբ տակաւին մանուկ:
Ծննդավայրէ, ընտանիքէ, ապագայէ խլուած հայ տղա-
քը այդ օրերուն մէկզմէկու կառչեցան ուղեկորոյս, մին-
չեւ որ ատեն անցաւ, կրցին քայլ նետել, մինչեւ որ պե-
խեր բուսան: Թաւալող տարիները հետզհետէ բաժնեցին
սակայն զանոնք իրարմէ: Կազմուող նկարագիրները հե-
ռացան զատուող ճամբաներու հովհարով, եւ դժուարին
կենսաչափութիւնը, կեանքի պահանջները, մանաւանդ
սա եռուզեռ կեանքը փչեցին այդ տկար խումբին վրայ ու
ցրուեցին. փետուրներ թռան: Մառիանն իր անդիմադրե-
լի հմայքով մօտեցաւ անոնցմէ իւրաքանչիւրին եւ քաշե-
լով տարաւ հոն, տարաւ հոս: Հոն թէ հոս, յաղթականը
միշտ նոյնը մնաց. միշտ նոյն Նէնէթը, Մանոններու, Նի-
նոններու, Նանաներու թոռուհին: Ոմանք ամուսնա-
ցան, շատեր ապրեցան բարեկամուհիներով, պարպուեցաւ
Հայոց եկեղեցին, մեկնող նամակներուն թիւը նուազեցաւ
եւ անշուշտ, հեռուն մայրեր լացին:

Հիմա կը մնան միայն պզտիկ խումբեր, կազմուած
ճշմարիտ, անկեղծ բարեկամներէ, որոնց հոգիներու միա-
ցումին մէջ տակաւին կը պլպլայ հայութիւնը, չիջումի
զառիթափին վրայ սա յորձանքէն տժգունած: Ան կը պլլ-
պլայ, մինչեւ որ մարի:

Ահա այսպիսի խումբ մըն են կազմած սա հինգերը,
որոնց ապահովարար վերջին հաւաքոյթն է այսօրուանը:
Վերջինը՝ քանի որ Միսաք պիտի մեկնի: Օրապահակը չա-

հելով հանդերձ ան հետեւեցաւ մեծ զոհարերութիւններով
ատամնարուժական վարժարանի դասընթացքին ու կրցաւ
վերջապէս վկայականը շահիլ: Հիմա ալ կ'երթայ Մար-
սէյլ, ուր պիտի աշխատի հօրեղբորը հետ որ հոն կօշկա-
կար է: Պիտի մեկնի նաեւ Պետրոս: Ե՞րբ, ո՞ւր, ի՞նչ ընե-
լու: Ոչ մէկ բացատրութիւն: Պետրոս անշուշտ չպիտի զի-
ջէր խոստովանիլ, ոչ իսկ իր ընկերներուն, թէ պիտի վա-
ղէ Նէնէթին ետեւէն: Այո՛, դէպքին յաջորդ օրուրնէ ի վեր
Պետրոս կը սպասէ, հետզհետէ շատցող անհամբերութեամբ
մը, Նէնէթին մօտեցող քայլերուն, Նէնէթին մօտեցող
բոյրին: Սպասեց, սպասեց, հեւքով, տառապանքով, սէ-
րով, բայց ան չեկաւ, ան բնաւ չվերադարձաւ: Եւ հետը-
հետէ աւելի ձեւ, գոյն ու բոյր ստացող կարօտը բացակայ
այն ոսկի գլուխին, դիւրութեամբ ցրուեց անպաշտպան
մտածումներ: Ահա այդպէս, երկրորդ նպատակի մը ծա-
ռայելու համար խոշորցուած ու չափազանցուած խորհր-
դածութիւնները հեռանալով, երիտասարդը ձգեցին ա-
ռանձին ինքզինքին հետ, իր սէրին հետ, իր սիրական Նէ-
նէթին հետ: Հիմա ալ սպառած են ուժերը, հիմա ալ սպա-
ռած է հպարտութիւնը, եւ ան պիտի վաղէ միւսին աւեր-
ցող ջերմութեան: Ի՞նչ պիտի ընեն: Հրաչը շատ լաւ արե-
ւելեան կերակուրներ պատրաստել գիտէ, առատ իւզով,
քանի մը Փրանքով, խեղկատակութիւններով: Իրա՛ւ, իր
սա երկու սենեակնոց յարկաբաժնին մէջ ամէն ինչ կնոջ
մը բացակայութիւնը կը պոռայ, սակայն այդ մարդու մը
համար խիստ գովելի կոկիկութեամբ մըն էր յարգարած
ճաշասեղանը որ հիմա աւերակոյտի մը երեւոյթն ունի:
Պնակներ, կերակուրի մնացորդներ, իրար խառնուած ա-
ղանդերներ, կէս մը լեցուն գաւաթներ, փրցուած հացի
կտորներ եւ գետինը, ստքերու տակ թաւալող գինիի շի-
շեր:

Կերան, կշտացան, խմեցին, յղփացան: Սեղանին
շուրջ մարմինները ցցուեցան այլեւս, աթոռները ճոնչե-
ցին ու գլանիկներու ծուխը բարձրացաւ: Ամէն անգամ որ
այդպէս հաւաքուին Հրաչին սենեակը, նախ կը խօսին
«տուն»է եկած նամակներու եւ գործի վրայ, իրարու կը
պատմեն աղջկան դէպքեր, սիրարկածներ, յետոյ երկա-
րօրէն կը վիճին պատահած վերջին փարիզեան ոճիւրներուն
եւ դատավարութիւններուն շուրջ, զանոնք աւարտելու
համար երգով: Գինիի առաջին գաւաթներուն յաջորդող
երգը կ'ըլլայ. «Նս սիրեցի մի զոյգ աչեր»ը, ու այդ խոռ-
պոտ համերգը կ'աւարտի «Հէր եէր գարանլըք»ով: Հիմա

լուռ են ալ: Սուրէնն է որ պիտի խօսի: Անոր պզտիկցած աչքերը կը փայլին արտակարգօրէն եւ մասնները մագերուն մէջ թաղելու այդ ձեւը իր վիճակը կը մատնէ: Հինգին մէջն ամէնէն աւելի բարձր իմացականութեան տէր երիտասարդն է ան: Ընկերները տեսակ մը ակնածանք ու հիացում ունին անոր մտաւորական լայն պաշարին հանդէպ, որ իր անծանօթով կարծես կ'իշխէ այդ պարզ տղոց ակնարկներուն վրայ: Կատարեալ գրագէտ մը ըլլալու սահմանուած մէկն է ան, որ սակայն չի գրեր որովհետեւ կը կարգայ եւ կը ժպտի: Խիստ հաղուտդէպօրէն կ'արտայայտուի այս ընկերութեան մէջ, ուր մտաւորական յարաբերութիւններէ տարրեր գրացնութեան մը գոհացում տալու կու գայ միայն: Սակայն գինին կարծես տկարացուց դինքը եւ զարմանալի անկեղծութիւն մը տուաւ իր խօսքին: Մանձարձակ արձակեց մտածումները, թափ տուաւ անոնց, արագացուց եւ թողուց որ ջերմութեան տակ շեշտուին, սաստկանան:

Սուրէն շեղակի նայեցաւ Պետրոսին ու ըսաւ.

— Դո՛ւն ալ մարդ չեղար, թի՛ւս... Լուսանկարի՛չ, լուսանկարի՛չ... տասնոց չ'արժեր: Մենք ամէն երկիր ունեցած ենք եւ ունինք լաւ լուսանկարիչներ, կաղապարի վարպետներ, սակայն ո՞ւր է էականը, բարձրագոյնը, գեղեցիկը: Դուն ալ կատարեալ մարմնացումն ես հայութեան: Հայր ունի լաւ նկարիչներ, բայց ո՛չ նկարչութիւն. Հայր ունի լաւ դերասաններ՝ բայց ո՛չ թատերգութիւն. յոգնիլ չգիտցող ճամբորդներ՝ բնա՛ւ նաւապետ. Հայր ունի զմայլելի բանաստեղծներ, բայց ո՛չ գրականութիւն. Աստուածներ՝ ո՛չ դիցարանութիւն. Խնկելի յեղափոխականներ՝ բայց ո՛չ յեղափոխութիւն. Հայր ունեցած է ազատութիւններ, երբե՛ք՝ անկախութիւն:

Յետոյ գինիի գաւաթը մէկ ումպով պարպելով շարունակեց արագօրէն, առանց շրթունքները չորցնելու.

— Հայր ամուլ է, անծին, անպտուղ: Հայր դատարկ է, փուճ, ունայն, սնտոի:

«Ապրելու իրաւունք չունի ան, քանի որ չէ ծնած:

«Ի՛է՛օ՛հ, որ մը թերեւս ծնի, եւ մեր յուսացածէն տարրեր գոյնով մը. կարմիր, դեղին կամ թէ սև: Սակայն մե՛նք, հայութեան այս թելը, դատապարտուած ենք կորստեան:

«Մենք չենք ծնած: — Boy, cocktail !»

Գաւաթը լեցուցին ու պարպուեցաւ:

— Կ'ըսեմ ձեզ, վստահ թէ հասկնալի պիտի դառնամ, քանի որ դուք ամէնքդ ալ դժբախտ սէր մը ունեցած էք ձեր ատենին:

«Սիրահար մը, մանաւանդ դժբախտ եւ զգայնոտ սիրահար մը, գոնէ մէկ անգամ մահուան պիտի խորհի անխուսափելիօրէն: Պիտի ուզէ տապալիլ սիրուհիին ոտքերուն առջեւ, մահուամբ հարուածուած իյնալ անոր բազուկներուն մէջ ու սգեվարիլ: Պիտի ուզէ տեսնել եւ վայելել այդ անտարբեր աղջկան յուզումն ու անձկութիւնը: Ի՛նչ գոհունակութեամբ պիտի հետեւի անոր լացին, աղերսանքին, փրկութեան ծիգերուն... Սակայն անօգուտ, անօգուտ. ուշ է ալ եւ մասշը պիտի մեռնի, աչքերը հեարզհետէ պիտի գոցուին, պիտի երթայ, պիտի մեկնի: Եւ անշուշտ իր այդ մահէն վերջն ալ պիտի վայելէ սիրուհիին ցաւը: Անշուշտ:

«Եւ մե՛նք, եւ ե՛ս, ահա նոյն այդ անգուլթ հրճուանքը ունիմ. անսահման հրճուանք մը, ժանտահոտ, թոյներով պատրաստուած գինովութեան մը պէս: Վրէժ մը լուծելու, ուրիշին ցաւին ու տառապանքին վրայէն հեշտանք գողնալու ամենարարքարոս ծամածուծութիւն մը: Թող անհիմա լայ, ակռաները կրճտէ, ձեռքերը գալարէ, ա՛ն, մեր ազգը, Հայր: Թող մեր պետերը գրեն, ըսեն, հաւաքոյթներու մէջ պոռան, ճչան, անօգուտ, անօգուտ: Պիտի աջ լասերինք ամէնքս ալ, պիտի կորսուինք բոլորս ալ:

«Ուրիշներու պէս մենք ալ մեր կրօնքն ու հաւատքը թաղեցինք պատերազմի ընթացքին: Անկախութեան մը յոյսը հալեցաւ, կորսուեցաւ յանձնուած բերդաքաղաքին հետ: Ու հիմա կը հարուածուի մեզ վեր բռնող մեծագոյն եւ հիմնական սիւնը, ընտանիքը: Հայ աղջիկը մնաց հեռուն, մնաց լքուած, ան որ անհրաժեշտ էր մեր արիւնին, հակառակ իր տգեղութեան, իր չոր հպարտութեան եւ անմիջապէս մայրանալու ու ծերանալու հակամիտութեան: Ասոնք առաւելութիւններ են ուրիշի մը համար, մինչ երկտասարդ մը...»

«Այն երիտասարդը տեսաւ Փրանսացի աղջիկը, Գերմանացին, Իտալացին, Յոյնը, Ռուսը, որ մը անոր ըտրը ծծեց, որ մը միւսը, գիշեր մը այս պանդուկը մնաց, ուրիշ առաւօտ մը տարրեր սանդուղներէ իջաւ, սիրուեցաւ քանի մը անգամներ, մինչեւ որ ինք ալ սիրեց որ մը, դուռ մը ետեւէն գոցելով:

«Այժմ հայուհին իր յիշողութեանը կը ներկայանայ միայն երկու հաստ սրունքով ու քիչ մը պեխով:

լուռ են ալ: Սուրէնն է որ պիտի խօսի: Անոր պզտիկցած աչքերը կը փայլին արտակարգօրէն եւ մատները մագերուն մէջ թաղելու այդ ձեւը իր վիճակը կը մատնէ: Հինգին մէջէն ամէնէն աւելի բարձր իմացականութեան տէր երիտասարդն է ան: Ընկերները տեսակ մը ակնածանք ու հիացում ունին անոր մտաւորական լայն պաշարին հանդէպ, որ իր անծանօթով կարծես կ'իշխէ այդ պարզ տղոց ակնարկներուն վրայ: Կատարեալ գրագէտ մը ըլլալու սահմանուած մէկն է ան, որ սակայն չի գրեր որովհետեւ կը կարգայ եւ կը ժպտի: Խիստ հաղուադէպօրէն կ'արտայայտուի այս ընկերութեան մէջ, ուր մտաւորական յարբերութիւններէ տարրեր գրացնութեան մը գոհացում տալու կու գայ միայն: Սակայն գինին կարծես տկարացուց զինքը եւ զարմանալի անկեղծութիւն մը տուաւ իր խօսքին: Մանձարձակ արձակեց մտածումները, թափ տուաւ անոնց, արագացուց եւ թողուց որ ջերմութեան տակ շեշտուին, սաստկանան:

Սուրէն շեղակի նայեցաւ Պետրոսին ու ըսաւ.

— Դո՛ւն ալ մարդ չեղար, թի՛ւհ... Լուսանկարի՛չ, լուսանկարի՛չ... տասնոց չարժեր: Մենք ամէն երկիր ունեցած ենք եւ ունինք լաւ լուսանկարիչներ, կաղապարի վարպետներ, սակայն ո՞ւր է էականը, բարձրագոյնը, գեղեցիկը: Դուն ալ կատարեալ մարմնացումն ես հայութեան: Հայր ունի լաւ նկարիչներ, բայց ո՛չ նկարչութիւն. Հայր ունի լաւ դերասաններ՝ բայց ո՛չ թատերգութիւն. յոգնիլ չգիտցող ճամբորդներ՝ բնա՛ւ նաւապետ. Հայր ունի գմայլելի բանաստեղծներ, բայց ո՛չ գրականութիւն. Աստուածներ՝ ո՛չ դիցարանութիւն. Խնկելի յեղափոխականներ՝ բայց ո՛չ յեղափոխութիւն. Հայր ունեցած է ազատութիւններ, երբե՛ք՝ անկախութիւն:

Յետոյ գինիի գաւաթը մէկ ումպով պարպելով շարունակեց արագօրէն, առանց շրթունքները չորցնելու.

— Հայր ամուլ է, անծին, անպտուղ: Հայր դատարկ է, փուճ, ունայն, սնտոի:

«Ապրելու իրաւունք չունի ան, քանի որ չէ ծնած:

«Բէ՛՛օհ, օր մը թերեւս ծնի, եւ մեր յուսացածէն տարբեր գոյնով մը. կարմիր, դեղին կամ թէ սեւ: Սակայն մե՛նք, հայութեան այս թեւը, դատապարտուած ենք կորստեան:

«Մենք չենք ծնած: — Boy, cocktail ! »

Գաւաթը լեցուցին ու պարպուեցաւ:

— Կ'ըսեմ ձեզ, վստահ թէ հասկնալի պիտի դառնամ, քանի որ դուք ամէնքդ ալ դժբախտ սէր մը ունեցած էք ձեր ատենին:

«Սիրահար մը, մանաւանդ դժբախտ եւ զգայնոտ սիրահար մը, գոսէ մէկ անգամ մահուան պիտի խորհի անլուսափեւրօրէն: Պիտի ուզէ տապալիլ սիրուհիին ոտքերուն առջեւ, մահուամբ հարուածուած իյնալ անոր բազուկներուն մէջ ու ոգեվարիլ: Պիտի ուզէ ատենել եւ վայելել այդ անտարբեր աղջկան յուզումն ու անձկութիւնը: Ի՛նչ գոհունակութեամբ պիտի հետեւի անոր լացին, աղերսանքին, փրկութեան ծիգերուն... Սակայն անօգուտ, անօգուտ. ուչ է ալ եւ մասնաւոր պիտի մեռնի, աչքերը հեարզհետէ պիտի գոցուին, պիտի երթայ, պիտի մեկնի: Եւ անշուշտ իր այդ մահէն վերջն ալ պիտի վայելէ սիրուհիին ցաւը: Անշուշտ:

«Եւ մե՛նք, եւ ե՛ս, ահա նոյն այդ անգութ ճրճուանքը ունիմ. անսահման հրճուանք մը, ժանտահոտ, թոյներով պատրաստուած գինավութեան մը պէս: Վրէժ մը լուծելու, ուրիշին ցաւին ու տառապանքին վրայէն հեշտանք գողնալու ամենաբարբարոս ծամածուութիւն մը: Թող անհիմա լայ, ակռաները կրճտէ, ձեռքերը գալարէ, ա՛ն, մեր ազգը, Հայր: Թող մեր պետերը գրեն, ըսեն, հաւաքոյթներու մէջ պոռան, ճշան, անօգուտ, անօգուտ: Պիտի այլ լասերինք ամէնքս ալ, պիտի կորսուինք բոլորս ալ:

«Ուրիշներու պէս մենք ալ մեր կրօնքն ու հաւատքը թաղեցինք պատերազմի ընթացքին: Անկախութեան մը յոյսը հալեցաւ, կորսուեցաւ յանձնուած բերդաքաղաքին հետ: Ու հիմա կը հարուածուի մեզ վեր բռնող մեծագոյն եւ հիմնական սիւնը, ընտանիքը: Հայ աղջիկը մնաց հեռուն, մնաց լքուած, ան որ անհրաժեշտ էր մեր արիւնին, հակառակ իր տգեղութեան, իր չոր հպարտութեան եւ անմիջապէս մայրանալու ու ծերանալու հակամիտութեան: Ասոնք առաւելութիւններ են ուրիշի մը համար, մինչ երիտասարդ մը...»

«Այն երիտասարդը տեսաւ Փրսնասցի աղջիկը, Գերմանացին, Իսալացին, Յոյնը, Ռուսը, օր մը անոր բոլոր ծծեց, օր մը միւսը, գիշեր մը այս պանդուկը մնաց, ուրիշ առաւօտ մը տարբեր սանդուղներէ իջաւ, սիրուեցաւ քանի մը անգամներ, մինչեւ որ ինք ալ սիրեց օր մը, դուռ մը ետեւէն գոցելով:

«Այժմ հայուհին իր յիշողութեանը կը ներկայանայ միայն երկու հաստ սրունքով ու քիչ մը պեխով:

«Ինչ փո՛յթ, ինչ փո՛յթ:

«Աւելի լաւ է ձուլուիլ, քան թէ ապրիլ առանց գար-
շապարներու դրոշմին:

«Ներքիններ են մեր բոլոր պապերը. անոնք ոչինչ կրցեր են քանդակել միսին վրայ, անոնք ոչինչ կրցեր են քանդակել միտով: Մեր մէջ մեծ պակաս մը կայ զոր պէտք էր լեցնել գիտնային: Մենք Հայաստան չենք ապրած. անոր հողն ու օդը անծանօթ են մեզի. անոր բարքերն ու սովորութիւնները մեզ չեն կռած եւ բնական է որ մենք սիրենք մե՛ր ծննդավայրը միայն, այսինքն երկինք մը օտար: Մեր նախնիքներուն իրարու յաջորդող անվերջանալի սերունդները չեն կրցեր մեզ փրկել, չեն կրցեր մեզ այն մեծ սէրը տալ: Պոռոտախօսութիւնները կը ցնդին բոլորն ալ. ճշմարիտ հայրենասիրութիւնը կարօտ է — մանաւանդ մեր պարագային — անցեալի մը, մեծութեան, օրինակներու:

«Ըսի, հայրենիքի մը գաղափարը շատ անգամ գար-
շապար մըն է:

«Հայրենիքի մը գաղափարը շատ անգամ հերոս մըն է:

«Հայրենիքի մը գաղափարը շատ անգամ աւանդա-
վէպ մըն է:

«Այդ մեծ սուտին տեղ մենք դրեր ենք կեղծիքը —
Մեր ամբողջ պատմութիւնը ապացոյց:

«Հերոսին տեղ դրեր ենք մշակներ — Մեր պարագ
եղունգները ապացոյց:

«Հաւաքական ճիգին տեղ դրեր ենք հայդուկներ —
Մեր բոլոր վանքերը ապացոյց:

«Աղիքներու ճիչին տեղ դրեր ենք արցունքներ — Մեր
բոլոր բանաստեղծները ապացոյց:

«Աստուածային կիրքին տեղ դրեր ենք հարսեր —
Մեր բոլոր առաջինները ապացոյց:

«Գաղափարականին տեղ դրեր ենք կաղապարներ —
Մեր բոլոր գիրքերը ապացոյց:

«Պայքարին տեղ դրեր ենք կոուազանութիւն — Մեր
բոլոր կուսակցութիւնները ապացոյց:

«Անոր տեղ դրեր ենք ա՛յս — Մեր հոգին ապացոյց:

«Ձուլուեցէ՛ք, ձուլուեցէ՛ք, ձուլուեցէ՛ք — Boy,
cocktail ! »:

Լեցուցին ու խմեց: Միտաք ըսաւ.
— Աղէկ որ այդ խօսքերդ ուրիշին չես ըսեր. քեզ ան-
միջապէս դաւաճան, ազգուրաց, վատասերած պիտի ան-

ուանեն: Յանցանքը քուկդ չէ սակայն. գինիինն է: Կար-
ծեմ քիչ մը շատ փախաւ...

— Անհոգ եղիր, ան գինով չէ, պատասխանեց Պետ-
րոս իր լաւագոյն լրջութեամբ. գինովի կամ դաւաճանի
խօսքեր չեն ասոնք: Ընդհակառակն ես պիտի ուզէի որ մեր
աղաները իմանային այս ըսածները եւ փոխանակ հաջե-
լու կամ հայհոյելու, վերջապէս ըմբռնէին աիրող մթնո-
լորտին ծանրութիւնը, ըմբռնէին ապէտը եւ դարմանին
խորհէին եթէ կարելիութիւնը կայ... եթէ կարելիութիւ-
նը կայ...

Հրաջ՝ որ իր խառնուածքով հակառակ է սովորա-
կանէն քիչ մը բարձր նիւթեր խորացնելու, որ անընդու-
նակ է չափազանցուած ճշմարտութիւն մը ըմբռնելու,
սկսաւ նեղուիլ: Պէտք էր որ իր Հայու հանգամանքով
վարժուած ըլլար այսպիսի նախադասութիւններու ուռու-
ցիկ շեշտին, սեւ յոռետեսութեան եւ ազգ մը քանի մը նա-
խադասութիւնով դատելու սովորութեան, սակայն սկսաւ
նեղուիլ եւ ուզեց նիւթը փոխել՝ գոչելով մանուկի մը պէս.

— Հա յաս տա նի պատ կեր նէ, պան մը տուէք նա-
յե ցէք. Հա յաս տա նի պատ կեր նէ, պան մը տուէք նա-
յե ցէք. Հա յաս տա նի պատ կեր նէ...

Լուցուցին զայն եւ Սուրէն շարունակեց.

— Հայաստանի պատկերն է, ո՛հ, նայեցէք, տուէք
ինչ որ ունիք, բայց նայեցէք որովհետեւ ձեզմէ ոչ ոք տե-
սած է զայն եւ դեռ չպիտի տեսնայ... Քանի քանի ան-
դամներ փորձութիւնը ունեցած եմ կերտելու այդ մեծ
պատկերը, այնպէս ինչպէս որ պէտք է, այնպէս ինչպէս
որ ես պէտքը կը զգամ... Ծայրէն սկսիլ մեր պատմու-
թիւնը, գոնէ միայն ինծի համար, գոնէ միայն իմ նման-
ներու համար:

«Որքան որ մտածումս ետեւ տանիմ, Հայերը կը
տեսնեմ միշտ այնպէս ինչպէս որ են այսօր: Պզտիկ, գա-
ճաճ, տիւեղծ: Իւրաքանչիւրը անդիմադրելի պաշտա-
մունքը ունի ի՛ր կաշիին, ի՛ր մորթին: Եսամոլ, անձնա-
սէր, անմիաբան, նպարավաճառ... մինչեւ այն օրը, եր-
բոր չեմ գիտեր ո՛ր հարսնիքին, երկնքէն ոսկի, արծաթ
ու մարգրիտ տեղաց ամբողջ օր մը եւ գիշերն ողջոյն...
սսկի, արծաթ, մարգրիտ. Boy, cocktail !

«Հոն ուր ահագին հարստութիւն կայ, հոն ծայրա-
յեղ թշուառութիւն կայ:

«Այն երկիրը ուր խոր թշուառութիւն կայ, հոն ա-
զատութիւն կու գայ:

«Եւ եղաւ ազա՛տ, եւ եղաւ ազատ»:

«Մեր այն թագաւորը որ կը կոչուէր Արգար, Գագիկ կամ Պոսրով, հաւաքեց իր երկրին բոլոր այն անձերը որոնց համար կ'ըսէին թէ խելացի են, իմաստուն, պայծառատես եւ լուսամիտ: Հաւաքեց բոլորն ալ ու ջարդեց: Հայը շա՛տ իմաստուն մարդ ունէր. ատար համար օրե՛ր, օրե՛ր, օրե՛ր ջարդեց — cocktail !: Յետոյ պահանջեց որ Ազգային Երգ մը գրուի: Ամէն ոք եկաւ ու երգեց ի՛ր երգը. չհաւանեցաւ ոչ թէ կին, որովհետեւ խոսքը ըլլալուն լաւագոյն հասկացողութիւնը ունէր: Այն ատեն մղեց անլիբձանալի պատերազմներ, թշուառացուց, տառապեցուց եւ արիւնեց իր ազգը երկա՛ր, երկա՛ր տարիներ, մինչեւ որ օր մը մեծ Երգը պայթեցաւ բոլոր բերաններէն նոյն զմայլելի՛, վսեմագո՛յն վանկերով: Այսինքն մէկ վանկով — «ՄԵՆՔ»:

«Յաջորդ թագաւորը որ կը կոչուէր Արգար, Գագիկ կամ Պոսրով, կոյր էր: Ան կը բնակէր բարձր սարահարթի մը վրայ կառուցուած մեր պալատը, որուն առջեւ իր մայրաքաղաքը կը խորանար երկու լեռնաշղթաներու կազմած հովիտին մէջ: Երբոր արշալոյսը ծիրանի կուտար լեռներու շրջագիծին, հովիտը կը լեցուէր մշուշով, սպիտակ, թանձր, անթափանց մշուշով մը որ կարծես բամպակի ծով մը ըլլար: Պալատին մարմար սանդուղներէն իջնելով թագաւորը իր արօրը կը լծէր ու մտնէր այդ դաշտին մէջ: Երկա՛ր, երկա՛ր ակօսներ կը բանար մշուշին վրայ, եւ ճակատը արշալոյսին՝ բուռ բուռ կը ցանէր ձիւն ակօսներուն մէջ, ներքին ձայներ եւ լուսթիւն... Վարը դեռ քնացող իր զաւակներուն համար բուռ բուռ ձայներ, ներքին ձայներ եւ լուսթիւն:

«Ըսի թէ կոյր էր ան. եւ որպէսզի լաւ տեսնէ, իր ամբողջ գահակալութեանը ընթացքին թռչնիկի մը երկու սրտիկ թեւերը անցուց իր ականջներուն:

«Իր որդին սակայն, որ կը կոչուէր Արգար, Գագիկ կամ Պոսրով, սիրեց Գեղեցիկը: Հրամայեց որ իր մարդիկը մտնեն ամէն տունէ, ամէն օճախէ ներս եւ սպաննեն այդ ընտանիքին է՛ն սիրական անձը, հայր, մայր թէ որդի: Ամբողջ երկիրը եղաւ սգաւոր, զմայլելի, վեհ, ազնուադրոջմ: Մաքրութի՛ւն, մաքրութի՛ւն: Մնան հանճարներ, ծնան մարդիկ: Այդպէս է որ մէկը հայկական տառերը մոռցաւ եւ այդպէս է որ մէկը թագուհիին ծնրակապը փրցուց իր ականջներով:

«Թագաւորը չհաւանեցաւ իր քաղաքներուն, անոնց լիթամատներուն, շուրջի ակնարկներուն — հրամայեց որ անմիջապէս նորոգութիւններ սկսին ամպերու վրայ:

«Հրամայեց որ ամէն ոք իր ամէնօրեայ աղօթքը պոռայ, կանացի գուլպաներու մէջ միայն:

«Հրամայեց որ կարաւանները հանգրուանի մը մօտեցած ատեն իրենց գնացքը արագացնեն, որպէսզի ոչ մէկ ճամբորդ հասնի իրենց:

«Հրամայեց որ իր հպատակներէն ոչ մէկը նայի երջանկութեան յետոյքին:

«Հրամայեց որ նաւերը մեկնելով հոսկէ հասնին հոն, սակայն կայմերու վրայ միայն առագաստ պարզուի:

«Հրամայեց որ մարդիկ պտըտին խցհաններով եւ չնստին բնաւ սանդուղներու վրայ:

«Հրամայեց որ կիները ծնին զաւակներ, սակայն այդ զաւակները աշխարհ մտած ատեն չիյնան իրենց ծունկերուն վրայ:

«Հրամայեց որ ոչ ոք չսկսի հաշուել հարիւրմէկէն մեկնելով:

«Հրամայեց որ ոչ ոք ամպ մը չընէ լուսնին շուրջ եւ չլայ, եւ չխնդայ:

— Այլ միայն, բայց միայն... Boy, Boy ...

« — Դո՛ւն, Հայո՛ւ լակոտ, դուն ամէնէն շուտը կը փոխուիս անասունի, եթէ օր մը իսկ մնաս առանց վիշտի: —

« ... Boy, Boy, cocktail ! »

Սոկու՛մի երկար պահէ մը վերջ Միսաք ըսաւ.

— Սուրէն, պէտք է որ գրես այդ ըսածներդ. պէտք է որ ալ լրջօրէն աշխատիս եւ արտադրես: Քիչ մը առաջ կ'այսպանէիր Պետրոսը, սակայն դուն ալ նոյն արիւնէն ես: Մի՛ մնար «անձին, անպտուղ»: Ինչո՞ւ կը շարունակես խորհիլ ուրիշներու պէս թէ վատնելիք ճիգդ բանի մը չպիտի ծառայէ, անօգուտ է եւ թէ պարզ սպառում մը պիտի ըլլայ: Մի՛ ըլլար այդքան դիւրագոյց եւ քանի մը սխմարներու կարծիքով մի՛ ուժաթափուիր, մի՛ յուսալքուիր: Հայոց կարծիքը մի՛ փնտուր, մանաւանդ թերթերուն մէջ եւ խորհէ որ թերեւս օր մը...

Լուեց սակայն, Սուրէնին արձակած ակնարկէն ըմբռնելով որ մտածումը սխալ ճամբու մը մէջ էր: Իսկ Հրաչ, որ չէր անդրադարձած, ուրախութեամբ ճչաց.

— Է՛յ խընախ կ'ըլլայ. անունն ալ կը դնենք «Թէ ինչպէս կորաւ մեր ազգին գահը»...

— Դուն լռէ՛. խնդիրը երբոր սիրաբանութեան վրայ չէ, դուն կարծիք չունիս:

— Ինչ ըսի՞ր, mon chéri !

— Անշո՛ւշտ, չե՞ս հասկնար որ ճիշդ հակառակը ըսել կ'ուզէ. թէ ալ բան մը չպիտի կորսուի, քանի որ կին կայ եւ սէր, եւ մերկութիւն եւ լռութիւն...

Սուրէն որ սկսած էր ժպտիլ իր այն մութ ժպտով, նիւթը հեռացնելու համար ըսաւ.

— Այն նաւը որուն վրայ կնոջ պաշտամունքը կայ, այն նաւը չի կորսուիր նոյնիսկ երբոր ընկղմի:

Այս խօսքէն ոյժ առած՝ Հրաչ վերսկսաւ իր յանկերգը նոյն մանկապարտիզեան շեշտով.

— Հա յաս տա նի պատ կեր նէ. պան մը տու էք նա յե ցէք. Հա յաս տա նի պատ կեր նէ. պան մը տու էք նա յե ցէք...

— Է՛յ, Աստուծո՛յ սիրուն, ցուցուր սա պատկերդ, լմննայ երթայ:

Հրաչ ոտքի ելաւ, սակայն վարանեցաւ, չուզեց ցուցնել եւ կարծես զղջաց ըրած առաջարկին համար: Բայց երբոր ամէնքն ալ պնդեցին զուարճանալիք նիւթ մը գտած ըլլալու յոյսով, սկսաւ ամօթխած աղջկան մը ձեւերը առնել եւ իր է՛ն անգիտակից խնդուքովը փթթիլ: Մէկէն ձիթապտուղի կուտ մը ինկաւ իր բաց բերնին մէջ, փթթու մը ընդհատեցով: Այն ատեն Հրաչ գոցեց բերանը եւ բացաւ դարանը: Մէջէն մեծ խաւաքարտ մը վերցուց ու զայն կուրծքին սեղմած դարձաւ տղոց, կրկին խնդաց «հի՛, հի՛, հի՛» եւ թեթեւօտիկ շեշտով մը ըսաւ.

— Միայն թէ տակաւին պէտք եղածին պէս չէ աւարտած... Պետրոսին ձեռքը կը համբուրէ... սանկ պզտիկ retouche մը...

Երբոր խաւաքարտը իր երեսը դարձուց սեղանին, չորս բերաններէն միաժամանակ նոյն բացազանչութիւնը թռաւ:

Բաւական մեծ agrandissement մըն էր որ կը ներկայացնէր երիտասարդ աղջիկ մը, ոտքի, դասական ծեփեքուն կեցուածքով, թեւերը քիչ մը բաց, ժպտը դէմքին եւ ամբողջութեամբ մերկ:

Տղաքը կը պատրաստուէին մէյ մէկ ածական նետել կնամուլ Հրաչի երեսին, երբոր Փիէռ վեր նետուեցաւ իր աթոռէն ու պատկերը խլեց, առաւ:

— Ծօ դուն ո՞ւրտեղէն առիր աս...

— Քու սենեակէդ:

— Իմ սենեակէ՞ս...

Փիէռ այնպիսի շեշտով մը արձակեց իր բառը որ ոչ ոք տարակոյս ունեցաւ սխալ մը պատահած ըլլալուն մասին: Հրաչ նախ զարմացաւ ու յետոյ շփոթեցաւ, վախնալով որ թերեւս անդարմանելի վիշտ մը կը պատճառէր իր բնկերով եւ դէպքերուն անծանօթ՝ չգիտնալով ինչ գիրք բռնել, գոնէ իր պատասխանատուութիւնը փրկելու մտադրութեամբ, աւելցուց մեքենարար.

— Քու սենեակէդ... Չե՞ս յիշեր ինձի խոստացած էիր մերկ կնոջ պատկեր բերել... այն գիշեր երբոր կօշիկներդ բերի, լուսթռին կօշիկներդ որ Տիկնանցի պարահանդէսին համար փոխ էի առած քեզմէ, մահճակալին տակը դրած ատենս գտայ... Հոն նետեր էիր ապակին:

Երկու ձեռքերուն մէջ բռնած, Փիէռ նայեցաւ այդ պատկերին, նայեցաւ... Ի զուր Միսաք Չանաց զուարթութիւնը կատակներով շարունակել. բոլորը մէկ լռեցին: Քանի անգամ որ Հրաչը համարձակեցաւ ակնարկը բարձրացնել Փիէռի դիմագիծին, զղջումը եւ շփոթութիւնը աւելցաւ:

— Էյ, ի՛նչ ընենք, Պետրոս, ատոր համար մի նեղանար... կը պատուենք կը լմննայ... Ես ի՛նչ գիտնամ, ապակիին վրայ ալ «անգործածելի» գրուած էր... Ես ի՛նչ լիտնամ...

Բայց յանկարծ Պետրոս շառագունեցաւ: Արիւնը այնպիսի ուժգնութեամբ մը խուժեց այտերուն, գլխին, տկանջներուն որ Միսաք վախնալով ուզեց պատկերը ձեռքէն առնել. չկրցաւ բնաւ: Պետրոս գամուած էր կեցած տեղը եւ ձեռքերը կը դողային: Յետոյ նոյնքան շուտով դեղնեցաւ, եղաւ տժգոյն, սպիտակ... ուզեց բան մը ըսել, սակայն Փրանսերէնը խառնուեցաւ հայերէնին հետ եւ հայհոյութենէ մը զատ բան մը չհասկցուեցաւ: Երբոր գլուխը բարձրացուց, ակնարկը ինկաւ Սուրէնին վրայ որ կզակը մէկ ափին մէջ, պատառաքաղովը ձուկի մը պոչին հետ կը խաղար: Փիէռ փախաւ խենդի մը պէս:

Երբոր փողոց հասաւ, չուզեց իր աչքերուն հաւատալ. կրկին նայեցաւ պատկերին, բայց միշտ չուզեց հաւատալ:

Յետոյ վազեց, վազեց, անձրեւին տակ, հովանոցներու զարնուելով: Ամէն վայրկեան կ'ուզէր նայիլ, չէր համարձակեր. շատ անցորդ կար. չէր համարձակեր...: Յանկարծ գտաւ միջոցը. միզարան. հոն առանձին պիտի ըլլար: Անդադար փողոց դարձաւ մինչեւ որ գտաւ հատ

մը. մտաւ ներս, նայեցաւ, նայեցաւ... ձեռքը տարաւ
գրպանին բան մը առնելու համար, բայց... երբոր դուրս
ելաւ, իրեն այնպէս թուեցաւ որ մարմնին սեղմած խաւա-
քարտը պէտք եղածին պէս չէր կրնար ծածկել եւ ան-
ցորդները կը տեսնէին: Կտարեց գայն ծուկին վրայ եւ
վազեց, վազեց:

Սենեակ հասնելուն պէս, հանեց գրպանէն այն պղզ-
տիկ պատկերը որ Նէնէթին երիտասարդութիւնը կը ներ-
կայացնէր եւ զոր գողցեր էր Սէն-Փորթ ըրած վերջին այ-
ցելութեանը ընթացքին: Հիմա այլեւս կասկած չկար թէ
մերկ աղջիկը Նէնէթին էր. կասկած չկար, Նէնէթին էր:
Եթէ երբեք առաջին օրն իսկ Փիէն չէր ճանչցած զայն
ապակիին վրայ, պատճառը արտակարգ retouche'ն էր,
այդպիսի աշխատութիւններու համար անհրաժեշտ: Մինչ-
դեռ հոս, ամբողջութեամբ լուացեր էին զայն, միսին
բոլոր մանրամասնութիւնները ունենալու համար անեղծ:
Օ՛հ Հրա՛չ, Հրա՛չ... ինչպէ՞ս, այո՛, Տիկնանց, լուսքոփն
կօշիկներ, ձուկին պոչը, «անգործածելի»: Բայց այն ա-
տեն ինչո՞ւ Լէսքիւռ պահեր էր այդ դեղնած ապակիներ-
ուն տուփը. միշտ Նէնէթին կարենա՞լ սպառնալու հա-
մար... «անգործածելի», Նէնէթը, Նէնէթը... Բայց ան
ստիպուած էր. դրամազուլուի չունէին առաջին ամիսները,
երբոր ձոնին մերկ կնոջ պատկեր ուզեց, եւ քանի որ չու-
նէին, ինք եղաւ ենթական... Միշտ այդպէս... այդպէս
առանձի՞ն լուսանկարուեցաւ, թէ յետոյ... Ո՛հ, երբե՛ք,
երբե՛ք ան միւսները... «Պափշիկներուն եւ Սենեակայի-
ներուն հետ, յետոյ Ամերիկացիները», զինուորներ, զին-
ուորներ, կոպիտ, քաղցած անասնական կիրքեր, սպան-
նուածներու վրայէ Նէնէթի պատկերներ, ծակծկուած եւ
արիւնոտ Նէնէթներ... անոնք որոնք խրամին մէջ անկիւն
մը պիտի գոհանան... որոնք գոհացան Նէնէթով... Նէ-
նէթով... ի՛ր Նէնէթով...

Ինկած էր մահճակալին վրայ իր ամբողջ երկայնքին
ու կը ցնցուէր, կը ցնցուէր, կը ցնցուէր...

Դեռ այսպէս պիտի անձրեւէ երկա՛ր մթնշաղկներ, եւ
դեռ այսպէս պիտի անձրեւէ երկար, անվերջանալի տե-
սիլներ:

Դժուարին ոստում մը ընկրկում կը պահանջէ: Պէտք
է նախ խօսիլ, անդադար, անվերջանալիօրէն խօսիլ ոեւէ

մէկուն հետ, որպէսզի յետոյ լուութեան առջեւ մեր խօս-
քերը մենք չիմանանք:

Կարծես ճիշդ ստոր համար է որ Փիէն դէպի Նէնէ-
թը ընելիք իր ոստումին կարենայ պատրաստուելու հա-
մար, փախած էր իր պանդոկէն: Երեք դիշեր Միսաքին
սենեակը անցուց, այդ սիրելի ընկերոջ մտերմութեանը
մէջ մոռնալու համար անցեալ օրերու տառապանքը եւ
դողնալու քիչ մը ժպիտ՝ Մոնմաութեան շէնչոյ բարձունք-
ներէն: Տանիքի մը քմահաճոյքներուն մէջ սեղմուած ծա-
ռայի սենեակ մըն էր այն, աստղարաշխութեան մօտիկ,
Միսաքին անսպաս դուարթութեամբ ու գաճէ ականե-
րովը լեցուն: Հոգ անցուած անվերջանալի եւ անմոռանա-
լի երեք դիշերներուն դործը անմիջապէս քանդուեցաւ,
կորսուեցաւ, չքացաւ սակայն, երբոր երէկուան իրենց բն-
կերական հաւաքոյթին Հրաչ կնոջ մերկ պատկերը ցու-
ցուց: Պետրոս կրկին ինկաւ բրտօրէն իր պատեանին, իր
ցաւին մէջ, իրականութեան մէջ: Երբոր կը խոյանար
սանդուղներէն վեր, մտածումէն հալածուած ու բազրիքը
գողացնելով, չլսեց բնաւ պանդոկապետին կանչը որ ծրար
մը ձեռքին՝ իր անունը կը պոռար: Պատարտէ այդ չա-
բաշուք չերաին հետ առանձնանալու ակնհայտ զինքը կու-
րօրէն կրկին իր խօսքը կը նեւէր քանի մը օրուան բացա-
կայութենէ յետոյ, նորէ՛ն առանց Նէնէթի, նորէ՛ն Նէնէ-
թով:

Դժուարին դիշերը անցաւ: Յաջորդ առաւօտուն կա-
նուխ պանդոկին սպասուհին անձամբ մինչեւ վեր բերաւ
այդ ծրարը, պահարանով մը միասին: Չուանը փրցնելէ
վերջ, Պետրոս զարմացումով նայեցաւ ծրարին պարունա-
կութեան, առանց բան մը հասկնալու: Յետոյ աճապա-
րանքով սկսաւ նամակը կաշղայ: Քանի մը տող՝ եւ ար-
դէն իսկ բառերը դանդաղեցան, չրթունքներու ակամայ
չարժումը հալեցաւ եւ տղուն ակնարկը գնաց իյնալ փի-
ղերէն մէկուն կռնակին: Հոն օրօրուեցաւ, տատանեցաւ,
ցնցուեցաւ, մինչեւ որ այդ ցնցումներէն մէկը զինքը վար
նետեց: Մեծ զգուշութեամբ, կարծես փախով դարձուց
թերթը ու նայեցաւ այդ ստորագրութեան... այն ստո-
րագրութեան որ այնքան անգամներ բարձրացեր էր սա
սանդուղներէն, որ այնքան անգամներ եկեր էր հոս, իր
առջեւ, որ նոյնիսկ գիշեր մը բախեր էր գոց դրան... Պե-
տրոս նայեցաւ այդ պղտիկ, շատ պղտիկ ստորագրութեան
ինչպէս ձերմակ ու անարիւն թաթիկի մը որ կ'րսէ. — Փը-
թիթ Լիզ:

ճափոչիին աշխատութիւնը, անոնք անգամ վեր առին իրենց գլուխները եւ ժպիտով մը նպատաւոր կարծի տուին, շմոռնալով ճշտի, ճովալ: Նախ բացարձակապէս մերժեց լիզ, յետոյ պնդեց, նորէն պնդեց եւ երբոր տեսաւ թէ չպիտի յաջողի, սկսաւ աղաչել որպէսզի հոն չերթան, որպէսզի Փիէն գինքը այդ ճաշարանը չտանի: Թէ հարուստի տեղ է, մեծփայլելու է, թէ ինք պէտք եղածին պէս չէ հազուած, թէ իրապէս կ'ամչնայ: Փիէն անդրոյտուելի մնաց իր արեւելքցի կնահաճութեանը մէջ եւ գրեթէ բռնի լիզը ուզած ճաշարանը տարաւ: Չմայլելի ճաշ մը ըրին. շուտով դուարթացան երկու երիտասարդները եւ սկսան կատակել, սիրոյ քօղարկուած խօսքերու ետեւէ սրամատութիւններ արձակել, երբեմն իրարու ձեռք սեղմել երկարօրէն... Երիտասարդ աղջիկը բնութաներար պատրաստեց աղցանը, ինքնիրեն տանտիկինի հովեռ տալով եւ դեռ բնելով աչքալէ՛ս, եւ դեռ բնելով աչքալէ՛ս... Փիէն որ տաքցած էր բնկերուհիին նման այդ գորտուր գինիին ազդեցութեանը տակ, մէկէն քմահաճօքն ունեցաւ աղջրկան պայտուակը խառնելու: Ի՞նչ կրնար պարունակել, — չրթունքներու կարմիր ներկը, անխուսափելի վարդադոյն բրնձափոչին, ժանեկադարդ նուրբ թաշկինակ մը, ծոնի մը նամակներ: Ո՛չ, լիզ չթողուց որ նայի. սակայն Փիէն, որ պայտուակին մէկ անկիւնէն բռնած էր, յամառեցաւ իր տղայական հետաքրքրութեանը մէջ: Անմիջապէս յրժացաւ լիզ եւ ուզեց անպայման անպայման փակել պայտուակը: Հայր բերանը ամբողջութեամբ բացած՝ տիմարօրէն կը ինդար առանց աղջկան գիմազիժը կարողայու եւ կը պնդէր, նոյնիսկ գրաւի կու գար թէ ան յետոն է սիրալին նամակներով: Ու մէկէն շատ ուժով, գրեթէ բիրտ շարժումով մը խլեց առաւ կանացի այդ առարկան. աղջկան սրտիկ ձեռքերէն: Այդ շարժումին մէջ պայտուակը բացուեցաւ սակայն ու մէջէն դեռին ինկաւ սրտիկ հաց մը եւ նոր մը շոքոլա...

...Սեւ, սեփ սեւ կատու մը սեղանին տակ կ'ուտէր հացի այդ կտորը, մինչ անդին երկրորդ մը, այս անգամ ճերմակ, ճեփ ճերմակ, թաթիկովը կը խաղար շոքոլայի կտորին հետ...

Եւ հիմա ինչո՞ւ, ինչո՞ւ, Փրթիթ լիզ, ինչո՞ւ «պրդտիկ գլխով եւ մեծ սիրտով» Փրթիթ լիզ... Օ՛հ կարելի չէր, երբեք կարելի չէր որ այժմ այս նուէրը բնուունէր անկէ. պէտք էր վերադարձնել անմիջապէս, անմիջապէս: Եւ ըսել որ երեք օրեր անցած են արդէն իսկ եւ ան կը կարծէ

իրաւամբ թէ պատասխանելու փափկանկատութիւնն իսկ չունեցաւ ինք: Երկա՛ր, երկար որոնումներէ յետոյ, Փիէն վերջապէս որոշեց նամակով մը լիզին պանդուկը տանիլ ձգել այդ առարկան: Բայց երբոր անցաւ թուղթին սպիտակութեան առջեւ, ուրիշ արգելքի մը բախեցաւ: Գորովալից, քնքուչ եւ ցաւոտ տողերուն զառիթափը զինքը անխուսափելիօրէն տարաւ նէնէթին: Այն ոսկի գլուխն է որ եկաւ մտածումին առջեւ, ամէն անգամ որ ուզեց սիրոյ խօսք մը ըսել, եւ ակամայ տողերը եղան տկար, պէտք եղածէն շատ աւելի տկար: Պատուեց:

Աչքերը արցունքով լեցուելու աստիճան յուզուած էր, սիրոյ այս հազիւ թէ քօղարկուած հեկեկանքին դէմ եւ իր առաջին մտածումն էր եղած անմիջապէս լիզը գրանել, պլլուել անոր, ուժով մը, իր ամբողջ ուժովը պըլլուել անոր, ըսել, ըսել... Թէ ինք տառապեցաւ, զարհուրելիօրէն ապրեցաւ սիրոյ ցաւը, խարուեցաւ կեղծ, մութ, երկդիմի սէրերէ, թէ արժանի է կարեկցութեան, խղճահարութեան, թէ հիմա միայն կրնայ ըմբռնել եւ իր ամբողջ գերարժանիքին մէջ տեսնել պտտիկ լիզին անխարդախ, պարզ ու մեծ հոգին: Կարօան ունի անոր հեզութեան, անոր փափկութեան եւ բացարձակ անշահախնդիր նուէրումին: Այո՛, միայն ան է որ պիտի կրնայ իրեն մոռցընել նէնէթը, այն անիծուած նէնէթը: Օ՛ ինչպէս պիտի նախանձի այս վերջինը եթէ գիտնայ, եթէ տեսնէ իրենց վերածնող բարեկամութիւնը: Փիէն իր ամբողջ կարելին պիտի ընէ որպէսզի նէնէթ իր աչքերով տեսնէ թէ ինք ինչպէս... որքա՛ն պիտի կատողի արդեօք, քանի որ իր Փիէնօն կը սիրէ դեռ... ըսաւ թէ իր Փիէնօն կը սիրէ եւ նէնէթը չի ստեր. ո՛չ, ան չի ստեր: Միայն թէ... միայն թէ ոչ անմիջապէս. դեռ յիշատակները շատ թարմ են կարենալ այսքան շուտ նետուելու համար լիզին: Ո՛չ, քիչ մը աստեղ պէտք է անցնի, պէտք է աստիճան մը գոնէ իր միսը պաղի: Ահա թէ ինչու Փիէն իր գորովալից նամակին մէջ ըսաւ թէ... ո՛չ, վճռական բան մը չըսաւ: Նախադատութիւնները թողուց երկդիմի, կարելիութիւններով եւ հաւանականութիւններով լեցուն, երբեմն անորոշ, սակայն ոչ առանց սիրոյ: Երբոր այդ անհաւասար տառերով ու առատ կէտադրութեամբ էջերը աւարտեց, ծրարին հետ նետուեցաւ դուրս, աճապարանքով:

Պանթէնէն անդին, ըիւ Մուֆթարի կողմերը կը բնակէր լիզ: Երիտասարդը ոչ փողոցին անունը կը յիշէր, ոչ ալ շէնքին թիւը, սակայն քանի մը անգամներ մինչեւ

իր պանդոկին դուռը բարեկամուհին ընկերացած ըլլալով, չուտով պիտի կարենար գտնել զայն: Փիէն արագ քայլերով կը բարձրանար այդտեղ, դարձդարձիկ ու աղտոտ փողոցներէ որոնք պարսպածեւ չէնքերու մէջտեղէն կը մագլցին վեր եւ որոնց իւրաքանչիւրին անկիւնը մարդ կը կարծէ յանկարծ ծովի պատառ մը նշմարել: Իրաւ ալ նաւահանգիստի մը բազմամբոխ ու խեղճ մէկ թաղին տպաւորութիւնը կը թողու Փարիզի այդ անկիւնը, ուր սակայն ամէն փողոցի վերջաւորութեան ծովուն տեղ թշուառութիւնն է որ կը բացուի իր անսահմանութեամբ եւ ուր տակաւին կը խաղան ու պիտի խաղան Հիւկոյի հերոսները, «Քուստներ»էն քանի մը տեսիլ: Կապելաներ, կրպակներ, նորէն կապելաներ, չէնքեր նեղ, ծռած, կքած, որոնք կը քրտնին անդադար եւ որոնց պատուհանները այնքան շատ կը նմանին հիւանդի աչքերու: Այստեղի շեղ մայթերը լիզող ջուրը անվերջանալի տրտունջ մը կը տանի մինչեւ վար, վառած ու մարած յուցիկներով, ըսուած ու չսուած խօսքերով:

Յանկարծ նետուեցաւ

Յանկարծ նետուեցաւ դրան մը մէջ

Բնազդական, որով նաեւ շատ արագ ուտումով մը Փիէն նետուեցաւ յանկարծ դրան մը մթութեան մէջ ու հոն մնաց անշարժ, պատին հետ նոյնացած: Քանի մը քայլ միայն մնացեր էր պանդոկը հասնելուն եւ ահա որ անկէ աղջկան մը դուրս ելլելը կը նշմարէր: Լիզն էր: Շունչը բռնած, բոպէ մը այդպէս քարանալէ վերջ, երիտասարդը ուզեց դուրս ելլել իր մութ թաքստոցէն — մտածումները գինջը կը հրէին: Այո՛, այդ աղջիկը Լիզը չէր. անշուշտ թէ Լիզը չէր. նմանցուցած էր ինք պարզապէս: Եւ արդէն հեռուէն մէկ ակնարկով ի՞նչպէս կարելի է չսխալել. եւ արդէն Լիզը այս ժամուս հոս գործ չունի. պէտք է աշխատանոցը ըլլայ... Նոյնիսկ եթէ ան էր, ինչո՞ւ փախչիլ այսպէս: Ի՞նչ արդարացում՝ եթէ իրապէս ան էր եւ տեսաւ իր պահը... մութ դրան յուսեղէն քառանկիւնին մէջէն եկաւ ու անցաւ այդ աղջիկը: Այս անգամ կարելի չէր տարահուսիլ. Լիզն էր:

Մութ կանաչ պղտիկ գլխարկ մը եւ popeline է խեղճ վերարկու մը՝ երկուքն ալ անծանօթ իրեն: Հովանոցին կոթն է որ միայն կը ճանչնայ, ինչպէս նաեւ աղջկան նուրբ ու կանոնաւոր սրունքները: Մեծ, բաւական մեծ ծրար մը կը տանի Լիզ, որուն ծանրութիւնը քիչ մը կը բեկանէ իր նուրբ մարմինը եւ քայլերը կ'արագացնէ գառիթափին

վրայ: Ինչո՞ւ Փիէն անմիջապէս չմտեցաւ անոր: Որովհետեւ... որովհետեւ ըսելիք չունէր, բառերը չէր պատրաստած, չէր նախատեսած այսպիսի հանդիպում մը: Լաւ է որ մէկէն դէմ դիմաց չգտնուեցան եւ հիմա տղան պիտի կարենայ դոնէ քանի մը նախադասութիւն կազմ ու պատրաստ ունենալ լեզուին տակ. գոնէ անգամ մը բեմադրութիւնը փորձել մտքին մէջ: Ի՞նչ պիտի ըսէ. ինչպէ՞ս պիտի մօտենայ: Այո՛, շատ պարզ կերպով, թեթեւ ու մեղմադճու ժպիտով մը եւ պիտի ըսէ թէ... խօսքերը ամէնքէ մէկ փախան: Իր որոնումովը մտադրա՞յ՝ քայլերը դանդաղեցուցեր էր ակամայ եւ մէկէն նշմարեց որ աղջիկը կը կորսուէր իր անտղութենէն: Այո՛, ահաւասիկ, հոն է. պէտք է մօտենալ, պէտք է անպատճառ մօտենալ, դոնէ ծրարը առնել ձեռքէն եւ բան մը ըսել, հոգ չէ թէ ինչպէս, հոգ չէ թէ ինչպէս...

Բայց ի՞նչ: Քանի տղան կը խորհէր ծագելիք խօսակցութեան, (Նէնէթ) այնքան դժուարին ու դժնդակ կ'երեւար ան իր մտածումին: Այո՛, դժնդակ՝ քանի որ ան անկասկած պիտի պատասխանէր իր ըսածներուն, պիտի ըսէր թէ շատ տառապեցաւ, թէ արժանի չէր այսպէս լըքուելու. թէ պէտք է միանան (Նէնէթ) անմիջապէս: — Կարծես թէ նիհարցեր է քիչ մը եւ բոլոր հագուստները փոխուեր են իր վրայ: Գուլպաներուն ետեւի reprise ներն են որ միայն նոյնն են մնացեր... Խեղճ Լիզ, խեղճ Լիզ... Հապա եթէ յանկարծ գլուխը ետեւ դարձնէ ու դինջը նըշմարէ՞ — նորէն Փիէն քայլերը դանդաղեցուց: Մանաւանդ որ չպիտի ուզէ իր նուէրը ետ առնել. այդ անկարելի է, անկարելի է: Եւ յետոյ տղան չպիտի կարենայ նամակը տալ: Հապա եթէ ըսէ պարզապէս մէջի գրածները: Դարձեալ անկարելի է. ամէն գրութիւն չ'արտասանուիր, ինչպէս որ ամէն խօսք չի գրուիր:

Փիէն կ'ուզէր մէկէն ետեւ դառնալ ու փախչիլ, կորսուիլ, սակայն անկարող էր եւ կը հետեւէր միշտ անոր, երբեմն մօտիկէն, ճիշդ ետեւէն, երբեմն ընդհակառակն անջրպետ բանալով: Երկու կալուօջիկներ որոնք կ'անցնէին իրենց սիկաւէթներուն հետ, կարծեցին թէ Փիէն կնորսութեան է ելած, սակայն դեռ համբալ ու ամչկոտ՝ չի համարձակիր մօտենալ աղջկան:

Տղաքը սկսան վրան խնդալ, կատակել, եւ քանի մը քայլ հեռանալէ վերջ իրենցմէ մէկը պոռաց. — «Va-s-y Toto, va-s-y!» : Երիտասարդը սաստիկ ամչցաւ ու մայ

Թը փոխեց: Բայց երբոր Սէն-Միշէլի հրապարակը հասան, Լիզ մէկէն անհետացաւ բազմութեան մէջ: Մէթրօ մտաւ, հանրակա՞ռք առաւ թէ անկիւն մը դարձաւ կըրկին: Հայը չուզեց փնտռել, ընդհակառակն գոհ եղաւ այս արդիւնքէն եւ նոյնիսկ ասոր մէջ ինքնազարգացում մը գտնելու համարձակութիւնը ունեցաւ, երբոր աղջկան պանդոկը դառնալու համար անգամ մը եւս Սէնթ ժընը վիէվի բարձունքը կ'ելլէր, նախկին ծրագիրը գործադրելու:

Նրբանցքին խորը, սանդուղներուն տակ էր կծկտած պանդոկին գրասենեակը: Պանդոկապետուհին այդ պահուն դեղձանիկին ջուրը փոխելու էր գրազած: Անշնչելիօրէն հաստ, տձեւ ու խափանիչ գիրութեամբ կին մըն էր ան: Իր մէկ աչքը այնքան մեծ էր, ուռած, գորտի աչքի մը պէս դուրս ցցուած եւ գրպանիկներով, որ բնաւ պէտք չէր զարմանալ միւս աչքին պայթած ըլլալուն: Դեղձանիկը իրեն պէս միակամի չէր անշուշտ, սակայն երկուքն ալ իրենց մէյմէկ աչքով նայեցան Փիէոին, ծրարին ու պահարանին: Այդ երկու դիտողներէն մէկը ըսաւ.

— Քիչ մը ուշ մնացիք, պարոն. պէտք չէ՞ որ վայրկեան մը առաջ դայիք:

— Խնդիր չէ, կ'ուզեմ միայն այս ծրարը...

— Ինչպէ՞ս թէ խնդիր չէ. ան գնաց, մեկնեցաւ...

— Գիտեմ, տեսայ զինքը, բայց մասնաւոր ըսելիք մը չունէի: Կ'ուզեմ միայն այս ծրարը...

— Ես ալ կ'ըսեմ որ այդ ծրարը հիմա ա'լ կարելի չէ...

— Կարելորութիւն չունի, թող իրիկունը ըլլայ...

— Օհօ՞օ, իրար չենք հասկնար կոր... բայց սիրելի պարոնս, ձեզի կ'ըսեմ որ ան հիմա մեկնեցաւ պանդոկէն, մեկնեցաւ Փարիզէն, իր քաղաքը պիտի երթայ...

— Ինչպէ՞ս, ինչպէ՞ս, բայց հիմա... քիչ մը առաջ է որ...

— Այո՛, այո՛, հիմա, քիչ մը առաջ... Կայարան գնաց, 10.30ի շոգեկառքը պիտի առնէ. Աստուած իմ, այս ինչ դժուար բան է եղեր չինարէն խօսիլը...

Ու խափանիչ գիրութիւնը այնքան գոհ մնաց իր այս սրամտութենէն որ մէկ աչքը աւելի բացաւ եւ կարծես բազմաթիւ գորտեր նայեցան Փիէոին: Ան այդ պահուն կը նմանէր մէկու մը որ իր ակնարկը կը սուզէ բնանկարի անհուն խորութեան մէջ, եւ երբ յանկարծ չես գիտեր ինչ ուժով մը այդ «թապլօ»ն կ'իյնայ իր կեռէն, դիտո-

ղին ակնարկը կ'երթայ փշրուիլ պատին դատարկ սպիտակութեանը վրայ: Մինչ երիտասարդը այդպէս քարացած կը մնար ծրարին ու պահարանին հետ, շատախօսներու շարուիղը շարունակեց.

— Տեսէ՛ք, իր կոտրած հին պայուսակն ալ հոն է. պէտք է որ ելլեմ ու նետեմ զայն: Կարծես թէ ես ուրիշ ընելիք բան չունիմ... Կարծեմ Թուլօնի կողմերէն է, այնպէս չէ՞, դուք ինձմէ լաւ պէտք է գիտնաք... Շատ աղէկ ըրաւ մեկնելով. շա՛տ լաւ ըրաւ: Ես իրեն հարիւր անգամ ըսի որ հոս բժշկուելիք բան չէ, ունեցածը թեթեւ բան մը չ'երեւար կոր. հանգիստ կ'ուզէ, օդ կ'ուզէ. շա՛տ լաւ ըրաւ մեկնելով: Արդէն տասնըհինգ օր է որ անկարող էր աշխատելու... Ելլեմ սա պայուսակը նետեմ. կարծես թէ ես ուրիշ ընելիք բան չունիմ...

Եւ որովհետեւ ուրիշ ընելիք չունէր, սկսաւ երկնային ձայնով մը քնքուշ խօսքեր ըսել դեղձանիկին:

Սեւ, սեփ սեւ կատու մը սեղանին տակ բան մը կ'ուտէր, մինչ անդին...

Յաջորդ օրերը ուրականի մը պէս անցան: Փիէո փախաւ խելացնոր այդ յորձանքին տակ որ կ'աւելէր, կը բռնէր, կ'անհետացնէր ամէն ինչ: Ամէն ինչ կը պղտորէր ու կը հեռանար երիտասարդին առջեւ որ կեանքին մէջ առաջին անգամն է որ այսքան սոսկումով կը նայէր շուրջը մեծցող պարապին, զինքը լքող բազուկներուն, անոնց ջերմութեան, եւ հակառակ իր կատաղի ու դաժան ակնարկներուն, կը սարսափէր, կը սարսափէր անկէ, առանձնութենէն: Առանձին... միւս միւսակ էր ալ, կողերուն շուրջ բա՛ն չկար, բա՛ն չէր մնացած: Իր սիրոյ առարկան է որ միայն չկար, եւ կը կարծէր ամէն ինչ կորսնցուցած ըլլալ անդարձ: «Ահա՛, կը գոչէր ինքզինքին, ահա սրահ մը, սրահ մը լեցուն բազմութեամբ, ահա բեմը իր բաց վարագոյրով, ահա հոն են դերասանները իրենց տարազներով, իրենց շպարով... լո՛յսն է որ միայն մարեցաւ, միայն ա՛ն է որ շիջաւ ու ալ բա՛ն չկայ»: Եւ սակայն հակառակ ատոր, մութին մէջէն դերասան մը շարունակեց: Դերասան մը շարունակեց լալ, լալ եւ յետոյ հազիւ թէ լսելի ձայնով մը դանդաղօրէն վերադարձաւ իր պատմութեան: — Փիէո տուաւ ինչ որ ունէր իր նէնէթին: Անոր յանձնեց իր սիրտը ամբողջութեամբ: Եւ դեռ տուաւ իր մտածում-

ները, իր հոգին, իր ամբողջ էութիւնը, առանց խորհելու որ այդ աղջիկը կրնար օր մը մեկնիլ, եւ այդ բոլորը առնել ու հետը տանիլ: Չխորհեցաւ որ ինք այն ատեն պիտի մնար պարպուած, անդեկ, անկայմ ու անլոյս: Եւ սրովհետեւ չխորհեցաւ, հիմա պիտի կորսուէր անխուսափելիօրէն: Դերասանը սակայն խօսեցաւ: Այո՛, Փիէռին միայն այդ կը մնար ընելիք: Պէտք էր կրկին նետուիլ կեանքին մէջ, պէտք էր կրկին մաքառուիլ կեանքի կռիւին մէջ, հոգևով մարմնով լծուիլ աշխատութեան, յոգնեցուցիչ, սպառող, չարաչար տքնութեան: Անոր միօրինակութեանը մէջ թմբիլ ու մոռնալ ինքզինքը, Նէնէթը, անցեալը, բոլորը, բոլորը անխտիր: Անվերջանալի ամիսներէ ի վեր տեւող իր գրեթէ անգործ վիճակը պատճառ եղած էր որ անդադար գրադի իր սիրտով միայն եւ սաստկացող տառապանքին տակ ըլլայ հեղձ ու տկար: Եւ յետոյ մանաւանդ որ իր դրամը սպառած էր գրեթէ ամբողջութեամբ: Նիւթախան վիճակովը չէր դրողած բնաւ, որովհետեւ կեանքը ապահովելու չափ դրամ չահիլը խիստ դիւրին կը թուէր իրեն: Այլեւս մտերիմն էր Փարիզին, կատարելապէս տէրն էր արհեստի մը եւ վաղն իսկ պիտի կարենար լուսանկարչատան մը մէջ կրկին գործ դնել: Լուսանկարչատան մը մէջ, ինչպէ՞ս, դարձեա՞լ լուսանկարչատան մը մէջ:

Փիէռին մտածումը անշարժացաւ մէկէն այդ հեռապատկերին առջեւ: Նոյն վայրկեանին իր դիմագիծը կարդացող մը պիտի կարենար ըմբռնել ամբողջ կատաղութիւնն ու նողկանքը այդ դարնուած հոգիին, պիտի կարենար ըմբռնել մեծութիւնը տառապանքի մը՝ որ անգամ մը եւս կը ցցուէր իր ամբողջ ծաւալով: Ո՛հ, պարզ անկիւնադարձ մը չէր կատարուելիքը. սովորական ճամբորդ մը չէր ինք որ կենդանին յոգնած ըլլալուն ցատքէ երկրորդի մը վրայ ու չանդարդառնայ իսկ փոփոխութեան, եւ կամ թէ ալիքներուն դէմ մաքառելէ ուժաթափ՝ սկսի այս անգամ ալ կռնակի վրայ յառաջանալ ինքզինքը լքած, թոյլ ու անհոգ: Պէտք էր փախչիլ, փախչիլ ամէն բանէ, մանաւանդ ինքզինքէն, եւ պէտք էր որ այդ փախուստը ըլլար կատարեալ, ամբողջական, վերջնական: Չէր բաւեր միայն փոչիները թօթափելով գոհանալ ու կրկին քայլ առնել աջով թէ ձախով. չէր բաւեր բնաւ միայն չապիկ փոխել: Պէտք էր այդ տարազը վրայէն հանել քաշկուտելով, պատուտելով, եւ դեռ փոխել մո՛րթն ալ, կաշի՛ն ալ, մինչեւ որ կարելի ըլլար մարել կամ գոնէ մեղմել ինչ որ

կայ հոգիին մէջ:

Ինչպէ՞ս, կրկին վերադառնալ աշխատանո՞ց, ուր ամէն ինչ իր կորսնցուցած Նէնէթը պիտի յիշեցնէ, ուր ամէն ինչ նախկին օրերը պիտի վերակոչէ: Վերադառնալ աշխատանո՞ց, այն կեանքի՞ն որ զինքը այս կէտին էր հասցուցած: Երբեք, երբեք կարելի չէր որ վերստանանէր իր կաւասի դերը, նախկին ծեփեփանքը, զարգացած կեղծիքը, վճարուած ժպիտը, բոլոր դաւաճանքը այդ մթնոլորտին: Այլ երբեք կարելի չէր որ կարենար հանդուրժել ներկայութեանը այն կիներուն որոնց բարոյականի երանգները կ'ուզէր այլեւս անգիտանալ եւ զանոնք կը խմբէր մէկ բառի մը տակ — «Պոռնիկ»: Այլ չպիտի կարենար լուսանկարել անոնց քմահաճոյքները, անհանդարտ ծունկերը, բոյրերը, եւ չպիտի կարենար սրամիտ խօսք մը ըսել չնիւրին. ոչ ալ ժպտիլ այրերու կիրթ սրիկայութեան, կատարելագործուած շնականութեան, գնուած արժանիքին: Ս՛հ, չտեսնե՛լ անկումը հազուստներու եւ ներքնաչապիկներու, ալ չծծել գինովցնող բոյրեր. չլսել, օ՛հ, չլսել անվերջանալի ոռնոցը շարլսթոններու:

Կը մեծնար, փոթորիկի մը պէս նողկանքը կը մեծնար երիտասարդին մէջ: Ան կը նմանէր բողանոցէ մը դուրս ելող պատանիի մը, որ կը թքնէ, անվերջանալիօրէն կը թքնէ: Անշուշտ Փիէռ կը չափազանցէր ամէն բան: Ետ դիւրաւ կարելի էր այս կացութեան լուծում մը գտնել, պարզապէս հեռանալով մեծվայելուչ աշխատանոցներէն: Պէտք էր հեռաւոր ժողովրդական թաղերը կամ արուարձանները երթալ, ուրտեղի լուսանկարչատուններուն մէջ այս կեանքէն ոչինչ կարելի է գտնել: Եւ սակայն զգացումները չափազանցել, ծայրայեղութեան մղել ու զանոնք իրականութեան չկարենալ պատշաճեցնելը երիտասարդութեան յատկանիչն իսկ է: Առարկայ մը պէտք էր Հայուն սիրոյ տառապանքովը կազմուած կատաղութեանը արժանի. բան մը որուն վրայ կարենար իր լորձունքը սպառել: Այդ առարկան իր ապրած կեանքը եղաւ: Իրեն այնպէս կը թուէր թէ մինչեւ այս պահը բանտարկուեր էր պարկի մը մէջ: Իրա՛ւ, հիւսկերէն ներանցնող աղօտ լոյսով նշմարած էր շուրջը, սակայն սիրովը կուրցած՝ ստիպուեր էր հաճոյքով տանիլ ամէն բան: Հիմա դուրս կը նետուէր անկէ. բայց որովհետեւ տակաւին կառչած կը մնար բանի մը, պատճառ կ'ըլլար որ պարկը չըրջուի, մէջը դուրս դառնայ: Արեւի լոյսին տակ ի՛նչ աղտեղութիւն: Օ՛ փախչիլ, փախչիլ ինքզինքէն, վերադառ-

նալ այն վիճակին ուր կը գտնուէր երբոր ինկաւ Փարիզ, ըլլալ նախկին Հայը, իր կոշտութեանը մէջ գեղեցիկ, իր պարզութեանը մէջ վսեմ: Բայց ինչպէ՛ս, ինչպէ՛ս:

Եւ երբոր Փիէռ նշմարեց փրկութեան ուղին, իրեն այնպէս թուեցաւ որ սրունքներուն վրայ կը մեծնար, անհունօրէն կը մեծնար ու կը մաքրուէր: Հպարտութեամբ նայեցաւ բազուկներուն, երկարօրէն դիտեց իր դիմազիծը հայելիին մէջ ու ժպտեցաւ տարտամօրէն: Գրեթէ երջանիկ էր:

Երկու օրը բաւական եղաւ որ Փիէռ հաշիւը մաքրէ սենեակի առարկաներուն: Ծախեց ինչ որ կըրցաւ. սմոքինկը, լուսթռին կօշիկները, քիչ մը շատ վայելուչ վերարկու մը ու խել մը գիրքեր: Եւ նետեց ինչ որ չկըրցաւ ծախել: Փիէռ շատ բան նետեց: Յետոյ հեռացաւ Փարիզէն ու պանդոկէն իր միակ պայուսակին հետ, առանց նոր հասցէն ձգելու: Տխուր առտուան մը մշուշը զինքը նորէն գտաւ Պիյեանքուռ, Ռընոյի մետաղէ մեծ դուռին առջեւ. քասփէթը քաշած էր մինչեւ յոնքերուն եւ մօրուքով սեւցած: Երբ իր կարգը եկաւ, ներկայացուց նախկին վկայագիրները: Tourneur!: Ընդունուեցաւ: «Պէ՛տ»ները հագաւ ու հետեւեցաւ շէֆին: Երբոր անցաւ մեքենային առջեւ...

Այսպէս է որ ուրիշներ կը խոնարհին, խաչելութեան մը դիմաց:

«Հայերը գիրք մը ունին: Անոնց ամենագէշ, զգուշութի, ամենասխալ, վատառողջ, եւ ամէնէն աւելի անբարոյական գիրքն է ան — Նարեկը: Կ'ամբաստանեմ զայն իբրեւ ամենամեծ թշնամին հայութեան, կ'ամբաստանեմ այն թշուառականը որ անոր տողերը թքաւ: Եւ ըսել թէ որքա՛ն փառահեղ ճակատագիր մը ունեցաւ այդ թունաւորիչ հատորը: Հայերը զայն ընդունեցին, իւրացուցին, ընդգրկեցին: Ոչ մէկ սերունդ չխորհեցաւ զայն ջնջել, որովհետեւ անոր լեզուական եւ բանաստեղծական ինչ ինչ յատկութիւններէն խարուելով ծածկուած թոյնը չնշմարեց: Ընդհակառակն փոխանցեցին որդիէ որդի, արիւնէ արիւն, ու ան եկաւ մինչեւ մեզ: Թունաւորութեանք, ագգովին թունաւորութեանք: Ահա թէ ինչու պարտուածներ ենք: Պարտուածներ ենք որովհետեւ այն վանականին հաշ-

մանդամ հոգիին պէս արհամարհեցինք եւ անգիտացանք գոյութիւնը մեր եսին, մեր ոյժին, կամքին, անհատականութեան. — չկուեցանք, չխածինք, չմաքառեցանք: Քրիստոնէական վարդապետութեան անոր սխալ ու թերի մեկնութիւնը ընդունելով եղանք անմտօրէն կրաւորական, համակերպող, աղերսարկու, անգիտակից: Մենք մեր անձէն դուրս չելանք, չունեցանք նպատակ. խմբովին չսլացանք դէպի կարելիութիւնը անկարելիին եւ մեծ խոտէալ մը մեզ բոլորս իր ճանկերուն մէջ չչաղուեց: Կ'ամբաստանեմ այն թշուառականը որ...»:

Պոռնկագրութեան վրայ խօսած ատեն, օր մը Սուրէն այսպէս կ'արտայայտուէր Փիէռին:

Եւ խորհրդածութիւններու այդ զառիթափին վրայ նետուած պահուն ըրած իր այս առաջին բոմբիւնէն յետոյ, ձայնին կրակը մեղմելով կը շարունակէր՝ իմացականութեան պայծառութիւնն ու խաղաղութիւնը վերստին գտած.

— «Որքան ալ տարօրինակ թուի ազգի մը տկարութեան պատճառները բացատրելու այս եղանակս, պէտք է ներանալ հոն ծածկուած ճշմարտութիւնը: Նարեկացին սկզբնապատճառ նկատուի թէ ոչ, իրողութիւն է որ շատ մը բաներ կու գան լիովին կ'արդարացնեն իմ յախուռն մտածումս, որ իր ազգասէրի տառապանքին մէջ կ'ուզէ անպայման մէկը նետել ամբաստանելի աթոռին վրայ: Ամէն ազգ, ամէն դարու, ամէն ժամանակաշրջանի, գիւղացի, անտաշ եւ անգրագէտ ամբոխէն զատ ունեցած է «պզտիկ» մարդեր, «ընտրեալ» կոչուած դասակարգին մէջ իսկ: Սակայն Հայոց մօտ անոնց թիւը ջախջախիչ, գերապատիկ, յուսահատական համեմատութիւն կը ստանայ: Ահա թէ ինչու, ե՛ս, Սուրէ՛ն, կ'ուզեմ անգիտանալ փոքր խումբը բացառութիւններու, եւ ամբողջ հայութիւնը կը նկատեմ Նարեկով թունաւորուածներ, հաշմանդամներ: Եւ սակայն այ՛ո՛, կը բաւէ որ գիտնանք մեր շուրջը նայիլ, կը բաւէ որ նայինք ապրող սերունդին եւ անոր մէջ պիտի հանդիպինք ակնարկի մը որուն համարձակօրէն պիտի կարենանք պոռալ. — անհաւատ: Հաւատքը չունի ան. հաւատքը՝ կիրքին կարմիր մոլեգնութեամբը գրուած. հաւատքը՝ որ մեծ հոգիները կը կերտէ, որ բարձրագոյնին տենչանքը ունեցող ազգերէն կը ծնի: Այս Հայը բան մը իր խոտէալը չ'ըներ եւ չի պայքարի անոր համար: Հոգեով մարմնով չի նուիրուի դադափարի մը իրագործման, աւելին տալու շտապին մէջ ինքզինքէն դուրս չ'ելլեր խեն-

դուժեամբ եւ իր էութիւնը յարասեւ ըարձրացումի մը չի հպատակիր: Աստուածային կիրքը բացակայ է իր մտածումներէն եւ զգացումներէն որոնք անվերջանալի միօրինակութեան մը մէջ կը մրափեն: Խելացի, ուշիմ եւ գործունեայ ցեղի մը զաւակը ըլլալուն հակառակ, այդ յատկութիւնները ի սպաս կը դնէ միայն ի՛ր կաշիին շահերուն: Հաւաքականութեան հանդէպ պահած իր անտարբերութիւնը թանձր ու անթափանց կեղեւի մը պէս կու գայ իր հոգին կը չէզոքացնէ, կը բթացնէ: Ի՛նչ անհանդուրժելի նեխութիւն, երբ մանաւանդ զարգացում մըն է ստացած. զպրօցէն հեռանալուն պէս դասարանի ու փողոցի կեանքերը բաժնող մեծ անդունդը կը տեսնէ եւ իր առաջին հոգը կ'ըլլայ մոռնալ ինչ որ սորված էր, իրբեւ անտեղի, աւելորդ, անհեթեթ: Եթէ կրցաւ մոռնալ, անոր տեղ բան մը չի դնէր բնաւ. միայն կը ջանայ իր պարասութիւնը ոսկեղօծել: Թողէ՛ք գայն, ոսկերիչ պիտի ըլլայ: Եթէ չմոռցաւ, դեռ պիտի շարունակէ կարգալ, հետաքրքրուի, առանց սակայն իր չէզոքի դերէն հրաժարելու: Թողէ՛ք ա՛յս այ. նորէ՛ն խարդախ ոսկերիչ՝ այս անգամ բառի:

«Վհատ, թոյլ եւ ողողումէն առաջ իսկ կզգիացած սա հոգին, ամբողջ հայութիւնը հիմնովին սարսող դէպքերէ վերջ երկու գիծով միայն կը տարբերի նախորդ սերունդներէն: Աւելի քիչ կը հաւատայ անկախութեան, եւ նուազ կ'ատէ Թուրքը: Նուազ կ'ատէ, որովհետեւ կը ճանչնայ անոր յառաջդիմութիւնը, ինչպէս որ կը ճանչնայ մարդկային մտքին բոլոր կարեւոր արտայայտութիւնները, զանոնք միշտ դատելով իր մեկուսացած պատիկութեանէն, առանց ճիշի, առանց գիրկընդխառնումի, առանց ճակատագրական մեկնումի: Ինք կը ճանչնայ բոլոր իմաստասէրները եւ բոլոր վարդապետութիւնները. մէկ քանին կարդացած է: Սակայն անոնցմէ ոչ մէկուն առջեւ չէ ըսած. «ահա է՛ս, ահա ա՛յսպէս»: Գիտէ թէ Աստուած եւ կրօնք ըմբռնումներ են, երբեմն սփոփարար ոյժեր են որոնք մարդկութեան հետ պիտի մեռնին: Գիտէ թէ հայրենիքը ներկայ օրերու միջազգայնական գաղափարներուն առջեւ գէշ արգելք մըն է, իսկ ի՛ր հայրենիքը՝ գորդեան հանգոյց մը անլուծելի: Գիտէ թէ բարի, չար, տգեղ, գեղեցիկ, բարոյական, անբարոյական բոլորն ալ յարաբերական բաներ են, թէ արուեստը միայն մեծ ազգերու առանձնաշնորհն է, քանի որ բարձր միջավայրի եւ երկար ժամանակի կը կարօտի: Վերջապէս գիտէ նաեւ թէ սէրը փորձանք մըն է, կիներ դրամ է, իսկ դրամը ամէն ինչ է:

Հիացում եւ առատ ներբող ունի օտարին բոլոր արժէքներուն, արժանիքներուն, մեծութիւններուն: Շատ անգամ կուրօրէն կը փառարանէ զանոնք. սակայն երբոր հաճի ակնարկը դարձնել իր ազգին, անմիջապէս տարակոյտով եւ թերահաւատութեամբ լեցուն քննադատի մը կը ձեւափոխուի: Կը խորշի, կը սոսկայ հպատակութեան զաղափարէն. պղտիկութիւն կը համարէ ուրիշի մը մտածումը յաժնելով միարանիլ ու գործակցիլ անոր, երբոր հրամայողը ինք չէ: Ինք ինք է եւ ինք բան մը չէ:

«Ի՛նչ պէտք, ի՛նչ պէտք սակայն ըսել այս բոլորը որ արդէն իսկ այնքան անգամներ կրկնուած ըլլալու տրժգունութիւնը ունի: Ի՛նչ պէտք մանաւանդ զբաղիլ պարագաներով, որոնց լաւագոյն դարմանը բառերուն եւ խօսքերուն ոյժը չի կրնար կազմել բնաւ: Այո՛, այս տիպարը պատահական չէ, միայն ժամանակի մը ծնունդ չէ. սակայն մինչդեռ անցեալի մէջ կարելի էր մասամբ զինքը անտեսել, իր վատառողջ մեղկացումը չէզոքացնել, թողլով որ ազգին թիւը բազմապատկելու իր միակ դերը կատարէր մնալ: Ոչ թէ որովհետեւ այժմ պատերազմ կայ ու կռիւ, ոչ թէ որովհետեւ այժմ ճակատամարտ կայ ու կենսապայքար, այլ որովհետեւ կայ բան մը աւելի ճակատագրական, աւելի աններող, կայ բան մը անհղ, անդիմադրելի որ իր անունը կ'ոռնայ բոլոր քառուղիներէն. նահանջն է ան: Նահանջը, նահանջը Հայերուն: Կռիւը սրբազան բան է, ճակատամարտը երբեմն նոյնիսկ օգտակար. անոնցմէ ազգ մը դուրս կուգայ պարտուած կամ յաղթական, սակայն երկու պարագային ալ դուրս կուգայ: Բայց նահանջը հոգիներու, գլխի պտոյտ տուող զառիթափին վրայ սա նահանջը կը ջնջէ, կը ձուլէ, կ'անհետացնէ ամէն բան: Իրա՛ւ բազմաթիւ չեն այսպիսի զարգացած անտարբերներ, սակայն անդին կան ամբոխները անտաշ, անմիտ եւ ուժացած մարդոց որոնք կարծես ընազդաբար, կարծես արիւնով ու ծուծով ճիշդ նմանն են նախորդին: Անոր պէս առաջինը կ'ըլլան ընկրկող, մոռցող, ուրացող: Եւ կը կազմուի անհղ զանգուածը անոնց որոնք կը նահանջեն ու այդ մեծ հոսանքին մէջ կը քշեն կը տանին միւսներն ալ, ցանցառ բացառութիւններն ալ:

«Կը նահանջեն ծնողք, որդի, քեռի, փեսայ, կը նահանջեն բարք, ըմբռնում, բարոյական, սէր: Կը նահանջէ լեզուն, կը նահանջէ լեզուն, կը նահանջէ լեզուն: Եւ մենք

դեռ կը նահանջենք բանիւ եւ գործով, կամայ եւ ակամայ, գիտութեամբ եւ անգիտութեամբ, մեղա՛յ, մեղա՛յ Արարատին:

«Եղան Հայեր որոնք իրենց մորթը փրկելու համար վճարեցին ոսկի. եղան ուրիշներ որոնք տուին հաւատք, կուսութիւն. եղան անոնք որոնք լքեցին տուն, տեղ, երկինք. եղան դեռ վատեր՝ որ ուրացան ազգ ու լեզու, եւ հերոսներ՝ որ տուին արիւն, կեանք, օր ու արեւ: Իսկ մե՛նք, կը վճարենք իրրեւ վերջին փրկագին այն որ պիտի գայ: Իրրեւ վերջին փրկագին՝ մանուկներ որոնք կրնային մեծնալ, ապագայի սերունդներ որոնք մեզմէ վերջ պիտի գային: Որովհետեւ այն որ պիտի գայ, պիտի ըլլայ օտար, բանիւ եւ գործով, կամայ եւ ակամայ, գիտութեամբ եւ անգիտութեամբ, մեղա՛յ, մեղա՛յ Արարատին»:

**

Ահա այսպիսի նահանջող ազգակիցներու մէջ ինկաւ Փիէն: Ոչ սակայն անմիջապէս: Այն առաջին խուճապէն ի վեր տարիներ անցեր էին եւ հիմա այս աշխարհ-գործարանը պարպուեր էր հայ պատահական բանուորներէն: Անոնք մեծ մասամբ տեղին, միջավայրին ու լեզուին մտերմանալով, կամաց կամաց կրցեր էին փախչիլ մեքենաներու կենսակուլ երախէն եւ նուիրուիլ աւելի նպատակաշարժար արհեստներու, պաշտօններու: Կը մնային բացառութիւններ: Փիէնին աշխատած անկիւնը ոչ մէկ Հայ կար. ձախ կողմինը քառասուննոց ճաղատ մարդուկ մըն էր, որ ամառ Կիրակիները գետեզերք կ'երթար ձուկ որսալու, իսկ ամբողջ ձմեռը այդ ձկնորսութեան պատմութիւնները ընելով կ'անցընէր: Մեքենաները իր լրացուցիչն էին, ինք անոնց մէկ մասն էր եւ երկաթի այդ առեղծուածէն հեռանալուն պէս կը դադրէր արժէք մը ունենալէ: Ատոր համար է որ ձուկ չէր կրնար բռնել եւ այնքան շատ բան կ'ունենար պատմելիք: Իսկ աջ կողմինը առաջին օրն իսկ մտերմացաւ Փիէնին ու անոր սիկառէթներուն: Այս շիկահեր եւ յաղթանդամ երիտասարդը որ անխոնջ ընթերցող մըն էր մարզական օրաթերթերու, Փիէնին արտաքինէն դատելով կարծեց գաղափարակից մը գտած ըլլալ, եւ ամէն օր սկսաւ գրաւի գալ սա կամ նա մարզիկին յաղթութեանը ի նպաստ: Բայց երբոր տեսաւ թէ ամէն օր ալ կորանցնողը ինք է, հասկցաւ որ Փիէն բնաւ մարզական թերթ չէր կարդար եւ չէր հետաքրքրուեր այդպիսի բա-

ներով: Անմիջապէս իր բարեկամութիւնը կ'իտով խզեց: Կ'իտով միայն՝ քանի որ շարունակեց դեռ բարեկամ մնալ սիկառէթներուն:

Խաղաղութիւն, խաղաղութիւնը հոգիի: Փիէն այն հաստատ համոզումն ունէր թէ պիտի կարենայ գայն գրանել հոս, պիտի կարենայ տիրանալ անոր այս կեանքին մէջ, որ հակասակ յոգնեցուցիչ ըլլալուն, միօրինակ էր, անփոփոխ ու անվերջանալի: Այդ փափաքին հասնելէ առաջ սակայն, նախ երեք փուլերէ անցաւ: Առաջին այն քանի մը օրերը սահեցան կատարելապէս անգիտակից, անբան եւ անզգայ տպաւորութեան մը տակ: Փարիզէն իր փախուստը, կրկին մութ ու նեխոտ պանդոկ մը իյնալը, գործ փնտռելը եւ անոր անգամ մը եւս վարժուելու ճիգը, անդրադարձումի ամէն կարողութիւն ջնջեցին իրմէ: Անմիջապէս յետոյ ինկաւ անսահման, անզուսպ կատաղութեան մը մէջ. օրերը, գիշերները, իր բոլոր պահերը անէծքով, ատելութեամբ ու թոյնով լեցուեցան: Կ'ատէր, սարսափելիօրէն կ'ատէր իր Նէնէթը, ակռաներուն մէջէն անէծքը անվերջ կը սուլէր, այլեւս առանց ինքզինքը զսպելու: Դեռ սաստիկ, սաստիկ կը տառապէր: Գիշերները ճաշէն վերջ անկարող կ'ըլլար սենեակ վերադառնալ եւ այն մութ ու անծայր փողոցներու երկայնքին ցուրտին հետ կը տանէր իր տենդը, գրեթէ բարձրաձայն կրկնէրով. «Անիծուի՛ս, անիծուի՛ս դուն, Նէնէթ, տառապի՛ս դուն. կ'ուզեմ որ տանջուիս եւ փնտռես զիս. ինչպէ՛ս, ինչպէ՛ս տարուեցայ ես, խաբուեցայ անկէ: Ի՞նչ էր որ... միւսներուն պէս «հաւ» մըն ալ ինք. բացառիկ ի՞նչ ունէր որ. ոչինչ: Նախ որ ինձմէ շատ տարեց էր. քանի մը տարիէն ա՛յ պիտի ծերանայ. արդէն խարտեաշները շուտով կը խամբին: Որքա՛ն տղայ եմ եղեր. չկրցայ բաց աչքերով իրականութիւնը տեսնել. հմայուեցայ իր շպարէն, վայելչութենէն, գեղեցիկ զգեստներէն, նուրբ ճերմակեղէններէն: Իրաւունք ունին եղեր Ֆրանսացիները զանոնք կոչելու. «Կնոջ ծանր հրետանին»: Այո՛, հով ունէր, արտաքին տեսք մը ունէր, բայց արդէն կիրքը ի՞նչ է որ. անճկելի հպարտութիւն մը բռնաբարել է. զօրաւոր անհատականութեան մը տիրանալ ու տիրապետել է. կիրքը կարող եւ ուշիմ դատակներ անշարժեցնել, կապել է. խելացի գլուխ մը թմրեցնել, ցաւի եւ հեշտութեան արտայայտութիւնը անոր վրայ վայելելն է. այո՛, կիրքը կեցուածք մը բռնաբարել է: Խեղճ Լիզ, խեղճ Լիզ, ինչպէ՛ս քեզի չճանչցայ... անիծուի՛ս դուն, այո՛, քեզի եմ, Նէնէթ, քե-

զի'...»:

Եւ օրերը դարձան, դարձան: Մեքենաները անկապ բառեր եւ թերի նախադասութիւններ կրկնեցին իրեն անվերջ, որոնց բացատրութիւն մը կամ երբեմն ալ պատասխան մը գտնելու իր ճիշդին մէջ երիտասարդը մոլորեցաւ, ինկաւ հակառութիւններու գիրկը, մինչեւ որ լսեց: Հեռաւոր խարտոց մը կը Փշշար իր ականջին — «Պօլ չուայտ, խօլ չուայտ, խօլ չուայտ, խօլ չուայտ...»: Կամ ասդին, աղմկարար մեքենայ մը իր բոժոժները կը հնչեցնէր կրկնելով. — «Ինչու չըրինք չարիք. ինչու չըրինք չարիք. ինչու չըրինք չարիք...»: Փիէն լսեց. որովհետեւ նախ աւելորդ ու անօգուտ գաւաւ ասելու թիւնը որ միայն իր հոգին մրտակելու պիտի ծառայէր, իսկ ուրիշ պահու մը վախցաւ անկէ, որպէս թէ անէծքին ազդեցութիւնը անխուսափելի բլլար: Ինք իր անէծքէն վախցաւ ու հեռանալով գոհացաւ արտասանել մեղմածայն, աղօթքի մը պէս.

Grands yeux dans ce visage ;
Qui vous a placés là ?
De quel vaisseau sans mâts
Etes-vous l'équipage ?
Depuis quel abordage
Attendez vous ainsi
Ouverts toute la nuit ?

Եւ երբոր Նէնէթին անուան անմիջապէս յաջորդող այն երկու բառերը, «Chérie» եւ «անիծուիս», գաղբեցան արտասանուելէ, երիտասարդը էտպէս փոխուեցաւ:

Նոր հանգրուան մը կը հասնէր: Կարծես ան կը հաւաքուէր ինքն իր վրայ, կը կծկուէր, կը խտանար: Կգալիւ եղաւ բոունցք եւ ակնարկի սլացաւ հեռուն, տարածուեցաւ, դորակոչի մը պէս: Երիտասարդին մէջ մարդն է որ կը կազմուէր, կը կաղապարուէր, մարդոցմէ եւ ընկերութիւններէ հեռու: Պատանի մը ոգեւորող պզտիկ երգերը, սիրուն եւ քնքուշ աւելորդութիւնները դադրեցան զինքը հետաքրքրելէ եւ զգաց որ կեանքին ու իրերուն կը նախէր արհամարհանքով, սակայն բարձրէն, բոլորովին նոր ակնարկով մը: Կը կարծէր թէ հիմա կը քալէ առանց քրշուելու, կ'ապրի առանց կառչելու:

Ահա այս շրջանին է որ Հայերուն խառնուեցաւ: Անոնք կէսօրները մօտակալ ճաշարան մը կը հաւաքուէին, յետոյ խմբովին երթալ գրաւելու համար սրճարանի մը նոյն անկիւնը: Անոնց մէջ կային նախ յախտենա-

կան մանուկները, թեթեւորիկներն ու կնամոլները, որոնք աշխատութենէն վերջ տափաւ կը փոխեն եւ կը նետուին պարասրահ: Կային իրենց պատեանին մէջ կծկուած, անտանելի գծուածները եւ քանի մը տարեց գաւառացիներ: Անոնց մէկը, հակառակ Փրանսացիի մը եւ անոր կնոջը հետ «երեքնոց ընտանիք» մը կազմած ըլլալուն, զլուխը կախ կը խորհէր, կը խորհէր, անթափանց կնճիռներ ճակտին: Կարծես թէ ազիւսակը արձակի կը վերածէր: Ուրիշ տարեցի մը շուրջ աղաքը դեղին շրջագիծ մըն էին քաշած: Մեծ նախապզու շութեամբ կը մօտենային անոր. ալիքնքն բնաւ չէին մօտենար: Ատենը անգամ մը կ'ըսէր. «Նորէն կնիկէս նամակ եկաւ, հոս գալ կ'ուզէ կոր: Ես ինտո՛ր բերել տամ...»: Պատճառը չէին հարցնէր բնաւ. ամէնքն ալ զիտէին թէ խեղճ մարդը աստուր ախտէ մըն է վարակուած: Կային դեռ երկու նախկին վարժապետներ, հազիւ երեսուննոց, որոնց մէկը դեռ կը յամառէր յանգեր գտնել իր գիւղին հարսերուն, եւ սաքեր՝ եղներուն: Իսկ երկրորդը անդադար նամակ ու խնդրագիր կը տեղադրէր ամէն կողմ, աղաչելով որ զինքը շուտով փրկեն այս դիարանէն, ապա թէ ոչ անձնասպան պիտի բլլայ. այո՛, անձնասպան պիտի ըլլայ:

Պետրոս կրցաւ բարեկամանալ — անշուշտ պոլսահայերու նոյն ընկերային խաւին պատկանելուն — նուրը, տկարակազմ, քիչ մըն ալ բծախնդիր Սկիտարցիի մը՝ Խնտամեանին հետ: Այս վերջինը սատակ կը տառապէր, կը չարչարուէր, կը խաչուէր իր ընկերային դիրքը կորսնցնելով գործարանի մը աղտեղութեան մէջ ինկած ըլլալուն համար: Կ'ըսէր. «Ես քիչ մը դրամով եկայ Փարիզ. ընկերոջ մը հետ փաստըրմալի մը գործ սկսանք. վիճակս լաւ էր այն ատեն. տակ գտնիք. տասնոց չմնաց. եւ հիմա... բայց իրաւունք ունիմ դժգոհ բլլալու, իրաւունք ունիմ այս կեանքը ատելու. անիկա ամէն երեսով իմ խառնուածքին ճիշդ հակոտնեան է: Ես կը սիրեմ լուսթիւնը, երկա՛ր լուսթիւնը եւ այդ լուսթեան մէջ խորունկ ձայները, զանգակը, էգանը, գորտերը, էշը... Եւ ես կը սիրեմ ընտելիները, զմայլելի արչալոյսները, որոնց մէջ թրփատուած լակոտ մը իր ետքէ՛յր կը նետէ: Ես կը սիրեմ վարդ միտերը կնոջ, մաքուր, շուշան կուրծքերը, բոյրերը, դեղեցիկ ճերմակեղէնները... Ի՛նչ աղէկ էր ան փաստըրմալի գործը, մե՛ղք, մե՛ղք...»:

Սակայն կար ուրիշ մը զոր Պետրոս անմիջապէս սիրեց: Սիրեց՝ առանց սակայն անոր շատ մօտենալու, ա-

ուանց մտերմութեան ազդանշանը տալու, ոչ թէ որովհետեւ աւելի կարեկցութիւն եւ արգահատանք կար այդ զգացումին մէջ, այլ որովհետեւ այդ տղուն բունն եւ արտասովոր նկարագիրը շատ հեռու էր դիւրահաղորդ ըլլալէ: Նախկին կեդրոնականցի մըն էր, քահանայի տղայ, եւ զինքը կը կոչէին Լոխում: Անոր դասընկեր Խնտամեանը կը պատմէր թէ մանուկ եղած ատեն ձեփ ձերմակ միս, կակուղ նկարագիր եւ քաղցր բնասիրութիւն մը ունենալուն՝ զայն այդպէս են անուաներ: Խիստ անխնամ արտաքին մը, միշտ ծխող բարակ շրթունքներ, պզտիկ աղտոտ ակուններ, իսկ խարտեաչ ու գանգուր մագերուն չըջագիծը՝ հարցական նշաններով, փակագիծերով, կախման կէտերով: Ի՞նչ հակասութիւն սակայն իր կրած մակդիրին հետ: Հիւանդագին ըլլալու աստիճան չափազանցուած ջրդայնոտութիւն մը կը թրթռացնէր զինքը: Չէր խօսեր, այլ կը փրփրէր, կ'ոռնար, կը կոտէր: Արդէն միայն կռիւի արժանի նիւթերով կը զրադէր, իր նախադասութիւնները հայհոյութեամբ ստորագծելով: Պետրոս անգամ մը ներկայ եղաւ անոր այսպիսի մէկ յորդումին.

— «Ի՞նչ, ի՞նչ, կը գոռար ան, նորէ՛ն Փրանսերէն թերթ, նորէ՛ն Փրանսական թատրոն. ատոնց հայերէնը չկա՞յ: Չպիտի ըլլայ որ դուք սանկ մէյ մը ցնցուիք, գիտակցիք մեր վիճակին. չպիտի՞ ըլլայ որ կոտուիք, մաքսուիք ձուլումին ու այլասերումին դէմ: Մարած մոխիրներ բոլորդ ալ, կաշիի վաճառականներ բոլորդ ալ. միայն ձեր պզտիկ շահերուն կը նայիք, միայն ձեր մատներուն վրայ կը դողաք: Մե՛նք ալ հայրենիք մը ունինք. պէտք է պատրաստ կենանք հոն երթալու: Զրադեցէ՛ք անով. պէտք է որ ճահիճները չորցնենք, պէ՛տք է որ ջրանցքները բանանք որպէսզի... Վատե՛ր, թոյլեր... Պոլիս ալ այսպէս էիք, ձեր հայրերն ալ այսպէս էին: Երբոր հոն մէկը փողոցէն անցնէր վազելով, սարսափի ու ցաւի արտայայտութիւնը դէմքին՝ գիտէի թէ մէկը չէ սպաննուած, խաբուած ամուսին մը իր հակառակորդը չէ բզկտած, կին մը իր մանուկները չէ խեղդած. սիրահարներ անձնասպան չեն եղած ինչպէս որ հոս կ'ըլլայ, այլ պարզապէս արեւելքի մը գետինն է ինկած՝ կաթուածահար: Հարիւրին իննսուն այսպէս կը մեռնէին. փտածութեամբ, անշարժութեամբ: Իսկ դո՛ւք, հոս... ինչպէ՛ս ձեզմէ կայծ պիտի հանենք երբոր ժամը հնչէ, դուք որ մարած մոխիրներ էք հիմա: Ուրկէ՞ կրակ պիտի գտնենք երթալու համար կռիւի. որովհետեւ այո՛, կռիւ պիտի ունենանք մենք, որ

քան ատեն որ տակաւին ոտքի կաթողիկէ մը ըլլայ եւ ձիւնագարդ գազաթ մը լերան, որքան ատեն որ մեր երակներուն մէջ արիւնին հետ եռացող «մեր հայրենիք» մը ըլլայ, որքան ատեն որ մեր հայրենիքը չըլլայ...»:

Պետրոս կը լռէր: Իսկ անոնք որ կը նեղուէին եւ կը արկանային, լաւագոյն կը համարէին մեկնիլ, անգամ մը եւս տեղի չտալու համար սուկէ առաջ պատահած այնքան ցաւայի վէճերու, կռիւներու: Այս խօսքերուն պատճառած անբացատրելի անհանգստութենէն զատ, Պետրոս խորունկ ցաւ մը կը զգար ի տես այն տառապանքին որ խարտեաչ տղան կը ցնցէր ամբողջ էութեանը մէջ, անոր ամբողջ մանկական պարզութեանը եւ միամտութեանը մէջ: Պռնացած ատեն ձեռքերը կը դողային ու իր ակնարկը կը կարծես կու գար երկու խոշորացոյցերու ետեւէ: Երկրորդ Սուրէն մըն էր այս, բայց նուազ գիտուն, նուազ դժբախտ, նուազ արուեստագէտ:

Այս օրուրնէն շարաթներ յետոյ, Պետրոս կարծեց հազ մը ճանչնալ գիշերուան մը մութին մէջ: Սիկառէթներու երկու կարմիր կտուցները մօտեցան իրարու: Լոխումն էր: Հազիւ թէ քանի մը քայլ յառաջացած էին յոգնած ու լուռ, երբոր նորէն Լոխում փրփրեցաւ եւ սկըսաւ գոռալ.

— «Մօ այս ի՞նչ անասուածային, հակամարդկային, հրէշական, բարբարոս օրէնք է. ո՞ր անիծուած ձեռքը արձանագրեր է զայն, ո՞ր չորնալիք ուղեղը պարտադրեր է մեր գլխին: Ես մայր մը ունիմ, ես հայր մը ունիմ. ինչո՞ւ անոնցմէ հեռու մնամ, ինչո՞ւ անոնք իմ կարօտույս հիւծին եւ ես չկարենամ վայելել անոնց մօտիկութիւնը: Մենք ասոնց պէս չենք. մեզի համար ծնողքէ աւելի մեծ ու նուիրական ի՞նչ կայ. ո՞ր սէրն է որ մայրական սիրոյն տեղը կրնայ բռնել. մա՛յր, մայր... ամէն բան է ան ինծի համար: Ես ինչո՞ւ չկարենամ Պոլիս երթալ. ո՞վ եմ ես, ի՞նչ եմ, ո՞ր պետութիւնը պիտի զրադի ինձմով, մեզմով: Բոլոր իմաստասէրները, բոլոր բարոյագէտները, բոլոր մարդասէրները եւ նոյնիսկ կենդանապաշտպանները պէտք է թողուն ամէն ինչ ու զրադին միայն ասով, միմիայն այս զուլումով...»:

Նոյն գիշերն իսկ Պետրոս որոշեց այլեւս բնաւ այս տղուն չմօտենալ: Խօսքեր կան գորս չենք ուզեր լսել. ցաւեր կան որոնց չենք ուզեր անդրադառնալ. կը փախչինք անոնցմէ, որովհետեւ իրապէս մեծ են: Կարօտի անսահ-

ման կսկիծով սենեակ ինկաւ Պետրոս եւ հայհոյեց նոյնիսկ ան տղուն դէմ, որ այնքան մանկութեամբ իր սիրտն էր պատուեր, երկու սիրտ էր պատուեր: Նախկին լուսանկարիչը պէտք չունեցաւ սակայն մօտիկութենէ մը խուսափելու, որովհետեւ Լոխումն է որ անհետացաւ մէկէն, Ռընոյի իր պաշտօնը ձգելով: Ան Խնտամեանին պանդոկը բնակելուն, կարելի եղաւ օրեր յետոյ պատահածները լսել: Ռուսական դեսպանատուն է գացեր Լոխում, պահանջելով որ Հայաստան երթալու համար իրեն անցազիր տան: Մերժեր են: Ըսեր է թէ կ'ուզէ իր հայրենիքը ապրիլ. մերժեր են: Ըսեր է թէ կ'ուզէ ճահիճներու չորացումին եւ ջրանցքներու բացումին համար իր բազուկները տանիլ. մերժեր են: Ըսեր է նոյնիսկ թէ կ'ուզէ Արարատը տեսնել ու շնչել զայն. նորէն մերժեր են: Այս անգամ վազեր էր թրքական հիւպատոսարան: Մահիկաւոր դրօշը, անոնց գիրերը եւ թուրք գլուխները տեսնելով բոլորովին կատղեր է. պահանջեր է որ անմիջապէս, անմիջապէս անցազիր տան իրեն... Թէ մայրը մահամերձ է, պիտի մեռնի, թէ ինք ալ հիւանդ է, ջղային նոպաներ ունի, թէ պէտք չէ որ իր ապագան խորտակեն. իր տեղը հոս «Փապրիքա»ներուն մէջը չէ, թէ պէտք չէ որ... Սկսեր է հայհոյել, ոռնալ, ափսոսել: Ստիպուեր են քանի մը հոգի մէկէն վրան իյնալ, զինքը դուրս կարենալ նետելու համար:

Խաղաղութի՛ւն, խաղաղութի՛ւնը հոգիի: Քանի օրերու շարքը երկարեցաւ, Փիէն այնքան աւելի վազեց այդ խաղաղութեան ետեւէն: Չհասաւ բնաւ: Չգաց եւ ըմբռնեց թէ անգամ մը եւս սխալած էր: Գործարանը իրեն կրցաւ տալ հպարտութիւն, մաքրութիւն եւ մասամբ ալ կարծեցեալ ազատութիւն, սակայն ոչ այն զոր ինք կը ցանկար: Որովհետեւ հակառակ իր կազմուած եւ ուժեղ էութեան, այս կեանքին միօրինակութիւնն իսկ պատճառ կ'ըլլար որ բոլորովին առանձին մնայ ինքն իրեն հետ եւ ներքին տրամախօսութիւնը վերսկսի: Կ'ըսեն թէ որքան որ յաճախակի ըլլայ յիշատակներու վերակոչումը, այնքան շուտ անցեալը կը ձեւափոխուի, որովհետեւ ամէն անգամուն յիշատակներուն վրայ կ'աւելցնենք սուտ ու կեղծ տարր մը որ կը մնայ: Այդպէս ալ Փիէնին համար ճշմարիտ տառապանք մըն էր այժմ իր սիրոյ վերջին օրերը վերապրիլը: Իրեն այնպէս կը թուէր թէ երկարատեան նէնէթին հետ շնչած էր հեղձուցիչ, գրեթէ ոճրային մթնոլորտ մը: Իրաւ է թէ կը յաջողէր այս մթին մտածումներէն հեռանալ, բայց կ'ըմբռնէր որ հոգիի խաղա-

ղութիւնը պիտի գտնէ միայն այն ատեն երբոր սա միօրինակութիւնը աւարտի, կեանքը վերսկսի եւ նոր ապրումներ գան անցեալը քողարկեն: Փիէն կ'ուզէր անգամ մը եւս փախչիլ: Կ'ուզէր եւ վճռեց: Եւ սակայն նախորդ անգամունին պէս պարզ փախուստ մը չպիտի ըլլար այս, այլ արշաւ մը, խոյանք մը, արդէն իսկ գծուած ճամբու մը մէջ: Պիտի սլանար նպատակի մը, իտէալի մը, պատճառի մը: Բայց ան՞ոնը ատոր:

Իր ճանչցած հայ բանուորները բոլորն ալ, բացի Լոխումէն, նահանջողներ էին: Եւ սակայն եթէ կայ տարր մը որ ազգին հանդէպ ընկրկելուն համար է՛ն քիչը արժանի է մեղադրանքի, ան ալ սա գործաւոր դասակարգն է: Ով որ կը ճանչնայ անոր տաժանքը, բնաւ չպիտի համարձակի այպանել: Եւ այդ լուռ ու ներողամիտ ակնարկով է որ Փիէն կը նայէր տղոց եւ ինքզինքին, քանի որ ինք ալ նահանջող մըն էր: Բայց հիմնական բանով մը կը տարբերէր իր բոլոր ընկերներէն: Կը տարբերէր՝ որովհետեւ ոչ միայն անշահախնդիր էր եւ բարձրագոյն լինելութեան մը գիտակցութիւնը ունենալուն կրցաւ իր դիւրակեցութիւնը արհամարհել, այլ որովհետեւ ոյժ մը կար իր մէջ: Ոյժ մը որ կը խտանար, կը սաստկանար, կ'ուզէր ինքզինքին գիտակցիլ, եւ որ պատրաստ էր նուիրումի, զոհաբերումի: Ան գետին մը, գործունէութեան դաշտ մը փրնառեց. ուղի մը որ վեր ըլլար առօրեայ պատիկութիւններէն, որուն վրայ ամէն սրունք չգօրէր վազել, եւ ուր կարենար ըսել ինքզինքին — «Ե՛ս, իմ անցեալէս բարձր»:

Բնականաբար Պետրոսին առաջին մտածումը գնաց իր ազգին: Պիտի նուիրուէ՞ր ազգային գործունէութեան: Խորհեցաւ, խորհեցաւ: Պատասխանը եղաւ ժխտական: Պետրոս կ'ըսէր, հեռաւոր խօսք մը վերյիշելով. — «Մարդկութիւնը կազմուած է ողջերէ եւ մեռելներէ: Մեռելները անհամեմատօրէն աւելի բազմաթիւ են քան մենք: Եւ անոնք աւելի զօրաւոր են իրենց կատարած աշխատութիւններուն գումարով: Անոնք մեր տէրն են ու կը կառավարեն մեզ: Կը բնակինք այն շէնքը զոր հանգուցեալ ճարտարապետ մը շինեց, կը յուզուինք այնպէս, ինչպէս ան միւս գրագէտը յուզուեցաւ, կ'ապրինք առածի կարգ անցած այն նախադասութիւնները զոր օր մը օտար հայրենասէրը ճառեց եւ կ'ըլլանք այն ինչ որ անոնք մեզ կ'ընեն:

«Հապա ուրեմն ինչպէ՛ս մենք պիտի մնանք Հայ, երբոր մեր մեռելները ա՛լ չունինք, երբոր մեր մեռելները

հետերնիս չբերինք: Ինչպէ՛ս մենք պիտի չըլլանք օտար, երբոր այս մեռելը այնքան լաւ ճառեց...»: Եւ կը կրկնէր Սուրէնին խօսքերը. «պիտի ձուլուինք, բոլորս ալ պիտի ձուլուինք. դարման չկայ ատոր: Այո՛, դիտեմ թէ կարելի է սերունդ մը փոխել, նոյնիսկ ամբողջ ազգ մը ուզուած կազապարի մը մէջ թափել. սակայն ատոր համար անհրաժեշտ է որ այդ ամբողջ մեր թաթերուն մէջ ըլլայ եւ ստիպուի մեզ հպատակիլ: Պոլիս կարելի էր, սակայն հոս, գոնէ ինծիպէսներու համար ազգային գործունէութեան կարելիութիւն չկայ, քանի որ ոչ գրազէտ եմ, ոչ ալ բեմբասաց: Պէտք է որ առնուազն կուսակցական ըլլամ, ինչ որ բնաւ չեմ փափաքիր: Օ՛հ, ուրիշ բան, ուրի՛շ, բայց ոչ այս»:

Տրամարանելու այս եղանակը պէտք չէ իր հոգեկան վիճակին հակասումը նկատել: Իր վիճակը ունեցող երիտասարդ մը շատ աւելի սիրով ու կամեցողութեամբ կը նետուի անծանօթին մէջ, քան ծանօթ ուղիին: Շատ աւելի հրճուանքով կ'երթայ նոյնիսկ երբեմն իր խառնուածքին, իր արիւնին հակոտնեայ գործունէութեան մը որ նոր է, քան թէ ճանապարհի մը որուն կրցեր է ծանօթանալ գիտակցութեան գալէն ի վեր, որուն վրայ շատ անգամ քայլ առ քայլ հետեւեր է ուրիշներու յառաջխաղացումին, եւ ուր կը խորհի թէ աւելի տիղմ կայ քան ուրիշ բան:

Անմիջապէս յետոյ Պետրոս մտածեց իր ծնողքին, իր մօրը: «Ապրելու համար մօ՞րդ պէտք ունիս — տղա՛յ ես դեռ...» ու հեռացաւ: Ցատկեց կրօնքին վրայէն եւ նայեցաւ գիրքերուն: Գրական եւ դուռ երեւակայական գործերը սիրած էր ատենօք, բայց հիմա չէր կրնար հանդուրժել անոնց: Եւ որովհետեւ անկարելի էր նմանապէս զբաղիլ սիրոյ պատմութիւններով, կը մնային միայն իմաստասիրական երկերը: Պետրոս զանոնք կրելու ոչ պատրաստութիւնը ունէր, ոչ ալ սէրը: Կը պատկանէր այն բազմաթիւ մարդոց դասակարգին որ կը խորհի. «Կեանքին հանդէպ յայտնուած բոլոր կարծիքներուն մէջ, ես կը նախընտրեմ կեանքը»:

Երիտասարդ Հայուն այս մտային դեգերումները եւ անփափաքելի նպատակէ մը խուսափելու համար գործածած թերի պատճառարանութիւնները խռովեցին իր հոգին եւ մտածումը, որ ի լինելութեան էր: Կրկին ինկաւ տագնապի մը մէջ եւ իր անանուն աննշանքները զինքը մղեցին անկարելի հորիզոններու: Մտածեց որեւէ պաշտօն մը

զսնել նաւու մը վրայ եւ երթալ երկիրներէ, ծովերէ ու քարափներէ անդին. երթալ հիւսիսի սառույցներուն, խարտեաչ եւ հասակաւոր գեղուհիներուն, կամ դէպի հարաւ, սեւաչուի լեցուն ողկոյզներուն. երթալ հասարակած, մինչեւ վայրենիներուն մէջ, ուր անշուշտ պիտի կարենար կիները ցանկալ: Երեւակայութեանը առջեւ բերաւ վայրի գեղուհի մը հաստ շրթունքներով, ցից կուրծքերով եւ անթիւ ապարանջաններով: «Այո՛, ըսաւ, կամ պէտք է այդպէս անբան կին մը վայելել, եւ կամ բնաւ կին չվայելել: Որովհետեւ այն վայրենիին անասնական պարզութիւնը աւելի կ'արժէ քան մեր կիներուն երկզիմի, անմիտ ու դատարկ վարուելակերպը: Եւ յետոյ, թերեւս հոն ես բռնի պիտի տիրանամ այդ մեծ օղերով կնոջ: Ահա ա՛յդ է որ արժէք ունի եւ ոչ թէ փոխադարձ հաւանութեամբ ստացուած սէրը: Պէտք է բռնութեամբ, անոր կամքին հակառակ տիրանալ ցանկալի էակին: Ահա այդ ուժեղ դիմադրութեան որոնումին մէջ չե՞ն, անոնք որ կ'երթան ընկերութենէն արգիլուած համբոյրներու»:

Եւ Հայուն մտածումը կը զարնուէր պատէ պատ, կը դառնար կապուած ձիւ մը պէս, կը շրջէր, կը տապալու տկէր, կ'ըլլար սպառող, անսանձելի: Այս անգամ Պետրոս բոլորովին տարբեր գեսնի մը վրայ ինկաւ. ուզեց նուիրուիլ ոգեհարցութեան, հոգեփոխութեան եւ այլ մութ սենեակի որոնումներու: Օր մը վերջ փափաքեցաւ քովի խարտեաչ Ֆրանսացիին օրինակին հետեւիլ եւ ըլլալ մարզիկ: Հաղիւ թէ ակնարկ մը նետած էր մարզական թերթի մը վրայ, երբոր ծրագիրը փոխեց, ուզեց ձիարշաններու երթալ, խաղալ բախտին հետ, ահագին դրամ շահիլ: Նոյնիսկ գաղափարը ունեցաւ դրոշմաթուղթ հաւաքելու, ալպոմ կազմելու, եւ... պոռայ, պոռայ...

Վերջապէս կրցաւ որոշում մը տալ: Անդրադարձաւ որ իր այս տագնապին պատճառը առանձնութիւնն էր, թէ պէտք էր որ վերադառնար Փարիզ եւ խառնուէր իր մտերիմ ընկերներուն: Ինչո՞ւ կը փախչէր բոլորէն. ինչո՞ւ լքած էր նոյնիսկ Սուրէնն ու Հրաչը: Եւ սակայն իր Փարիզ այցելութիւնը տեղի ունեցաւ բոլորովին տարբեր պարագաներու տակ: Ռընոյի բանուոր-վարժապետներէն մէկը, այն որ ամէն կողմ նամակ կը տեղացնէր ըսելով թէ պէտք է զինքը շուտով փրկեն, այլապէս անձնասպան պիտի ըլլայ, ահա այդ վարժապետը քահանայ պիտի ձեռնադրուէր Կիրակի օր: Այդ խեղճը անկարող էր անձնաս-

պանութեան ուրիշ կերպ մը երեւակայելու: Ռընոյի բոլոր Հայերը որոշեցին խմբովին ներկայ ըլլալ այդ արարողութեան: Պետրոս Պիյեանքուռէն Կիրակի առաւօտ ճամբայ ելաւ ութը հոգինոց խումբով մը, որուն պարագլուխը եղաւ անմիջապէս, ու իր չափազանցուած, բռնադրօսիկ եւ սակայն խիստ հաճելի դուարթութիւնը անմիջապէս շուրջիններուն փոխանցեց: Երգելով, կատակելով, պոռպոլով հասան վերջապէս եկեղեցի, ուր տարի կար որ Պետրոս ոտքը չէր դրած: Ռիւ ժան Կուստը, ղեռ դրան առջեւի բազմութեան չխառնուած՝ կեցնել տուաւ իր ընկերները զինուորական անշարժութեան մը մէջ եւ քանի մը քայլ հեռանալով հրամայեց.

— Շո՛ւնչ... ա՛ռ:

Ութը մէկէն մեծ աղմուկով իրենց քիթերը վեր քաշեցին:

— Պունկի հոտ առի՞ք, հարցուց Պետրոս:

— Ի՛նչ խունկի հոտ. ես փաստըմայի հոտ առի, mon vieux, փաստըմայի...

Պօսողը, աւելորդ է ըսել, Պնտամեանն էր, նախկին փաստըմայի վաճառականը որ անմիջապէս կորսուեցաւ բազմութեան մէջ: Իրաւ ալ եկեղեցիին առջեւ կը ծախէին բոկեղ, փախլավա, ապուխտ, դդումի կուտ եւ այլ օգտակար ու հաճելի բաներ: Շուտով Պնտամեան դուրս ելաւ բազմութենէն, չորցած միսի կտորի մը հետ եւ տղաքը կրկին խմբուելով գացին դէմի պզտիկ սրճարանը, ձեր բոլորին ծանօթ: Փաստըմային հետ անշուշտ պէտք էր օղի խմէին եւ խմեցին: Նոյնիսկ պահ մը խորհեցան երթալ դէմէն կանչել իրենց քահանայ ընտրուելիք ընկերը, սակայն անդադարձան որ անպատշաճ է: Որով, ի բացակայութեան դայն «օծեցին, ջրեցին, կնքեցին, օրհնեցին, թաղեցին», եւ խմեցին: Երբոր դուրս ելան երթալ արարողութեան ներկայ ըլլալու, եկեղեցին շատոնց աւարտած էր: Դդումի կուտ մը իսկ չէր մնացած: Ի՛նչ փոյթ սակայն. մեր տղաքը կրկին վերադարձան Պիյեանքուռ, եւ խմեցին, երգեցին, պոռացին:

Այդ օրը ճակատագրական եղաւ Պետրոսին համար: Երբոր սենեակ դարձաւ, կէս գիշերէն վերջ, կատարելապէս գինով էր: Սկսաւ խօսիլ Նէնէթին հետ: Անոր պատկերը դէմը առաւ, եւ պատմեց, կատակեց, խնդաց, եւ... եւ մէկէն սկսաւ լալ տղու մը պէս:

Այո՛, անգամ մըն ալ երբեք այսպիսի բան չպատահեցաւ, սակայն Պետրոս շարունակեց խմել: Դեռ շարաթ

մը չէր անցած այն Կիրակիէն ի վեր եւ արդէն իսկ ան ամէն գիշեր տուն կու գար ճշմարտապէս գինով: Շուտով բարեկամացաւ խման Ֆրանսացիներու, շուտով սորվեցաւ խմիչքի անուններ, եւ խմեց յօժարութեամբ: Շատ անգամ առաւօտները չէր հասներ եօթնուկէսին ետեւէն եւ այլեւս իր վաստակը բաւական չէր գար ծախքերուն: Ի՛նչ փոյթ սակայն. կը բաւէ որ ամէն գիշեր կ'օրօրուէր ալիքներու վրայ: «Օհօօ՛, կ'ըսէր անդադար ինքզինքին, վստահ եմ որ հեռուէն գիտ դիտող մը պիտի կարծէ թէ սայթաքեցայ, ղեկս կորսնցուցի, Կարսը յանձնեցի. չեն գիտեր թէ ես կը խմեմ պարզապէս տեսնելու, դիտելու, կեանքը ճանչնալու համար: Ես ուզած պահուս կրնամ վերստանալ նախկին վիճակս, բայց կը կրկնեմ, բաւական չէ...»:

Այո՛, ալ բաւական չէր ո՛չ գինին, ո՛չ օղին, որով փնտոց արբեցնող աւելի ուժեղ տարրեր:

Անձրեւ, ցելս, մութ փողոցներ: Բաւական քալեցին երկուքը անխօս, մինչեւ որ հասան սա զուտ գործաւորական արուարձանին չինական թաղը: Թաղերուն ամէնէն աղտոտը, ամենաթշուառը, ամենագարշելին: Վերջապէս իրենց քայլերը դանդաղեցուցին պզտիկ խրճիթի մը առջեւ որուն փեղկերուն մէկ ճեղքէն տկար լոյս մը կ'անձրուէր: Ֆրանսացիներու անգամ զարկաւ փեղկին եւ ճամբան շարունակելով մտաւ քովի անելին մէջ, ուր պզտիկ դուռ մը բացուեցաւ իրենց առջեւ: Նստան երկու կարմիր գաւաթներու դիմաց եւ բաւական մը սպասեցին: Ֆրանսացի բաներ մը ըսաւ տիրոջ, եւ երբոր ուրիշներ մեկնեցան, սենեակին խորը գտնուող վարագոյրը մէկդի ընելով երկուքը մէկ իջան սանդուղներէն ու մտան գետնափոր մը: Ա՛հ, հոտը...: Նախապէս Պետրոս բան մը չկըրցաւ տեսնել. յետոյ նշմարեց գետինը դրուած՝ կարմիր լոյս մը, կրակ մը, որուն առջեւ ծալապատիկ չինացի մը, նմանապէս կաս կարմիր դէմքով, ծխափողեր կը լեցնէր: Երբոր Պետրոս ինկաւ բազմոցի մը վրայ, Ֆրանսացի յանձնարարեց որ լաւ ծառայեն նորեկին եւ մեկնեցաւ: Կին չկար. այրեր էին, պառկած, երկարած կամ նստած: Կը ծխէին: Հազիւ թէ Պետրոս շունչ մը ներս էր քաշած իր ծխափողէն, երբ քովինը ցցուեցաւ եւ դժուարաշարժ լեզուով մը կրկին մուխ ուզեց: Պետրոս սարսափելիօրէն ցնցուեցաւ այդ ձայնէն, անմիջապէս բռնեց քովինին թեւը իր մատներուն բոլոր ուժով, եւ անկարող ձայնը մեղմեցուց՝ գրեթէ պոռաց:

— Ծօ՛, ծօ Լոխո՛ւմ... ծօ դուն հոս ի՞նչ գործ ունիս...

Ան գլուխը դարձուց, նայեցաւ անտարբեր, եւ ծուխը դուրս տալով դանդաղօրէն պատասխանեց.

— Դո՞ւն ինչ գործ ունիս:

Այո՛, ի՞նչ ինչ գործ ունէր: Պատասխանը մեռաւ յապաղումի մը մէջ, մինչ կարմիր Ձինացին դժոխային շատուածի մը շունչը կը ստանար: Պետրոս շատ փոխուած գտաւ իր ընկերը. անոր ունեւերը մեծցեր էին, շրթունքները շատ ուժով ներս կը քաշէին թոյնը եւ ակնարկը ունէ լոխում չէր յիշեցներ: Ինչո՞ւ այսքան աղտոտ էր, թափթփած ու քայքայուած: Ինչո՞ւ անգործ էր:

— Բայց դուն աղէկ ajusteur էիր, ինչո՞ւ գործ չգտնես. չէ՛ս փնտուեր կոր. ինչո՞ւ, ինչո՞ւ ինքզինքդ ձգեր ես: Քալէ դուրս ելլենք, Լոխո՛ւմ, Աստուծոյ սիրուն դուրս ելլենք: Կը սպաննես կոր ինքզինքդ. գոնէ մայրիկդ մեղքցիր. գոնէ մայրիկդ... Գիտեմ թէ ինչ տառապանքներ ունիս, ես շատ լաւ կը հասկնամ քեզ, բայց փրկութեան ճամբան այս չէ. քեզի խրատ տալու պէտք չունինք, դուն գիտես... Մեղքցիր մայրիկդ... Այս օրերը կ'անցնին, պէտք չէ որ մեր յոյսը կտրենք...

— Ո՛չ, ըսաւ Լոխում, ո՛չ. ես ալ չեմ ուզեր յոյսով ապրիլ:

— Հապա ինչո՞վ...

— Ես կ'ուզեմ ապրիլ:

Պետրոս բառեր կը փնտուէր իր ընկերը համոզեցու համար, բայց միեւնոյն ատեն կը վախնար ալ՝ խորհելով որ մի գուցէ կրկին փրփրի, նորէն կատղի: Անկարելի եղաւ սակայն խօսակցութիւնը աւելի շարունակել, որովհետեւ ներկաները սկսան դիտողութիւն ընել աղմուկին համար: Պետրոս վճարեց ու գրեթէ բռնի դուրս տարաւ Լոխումը: Անձրեւը վերսկսած էր: Քով քովի գացին երկու ստուերները ուսերնին ցցած, օձիքները վեր: Երկարօրէն, երկարօրէն խօսեցաւ Պետրոս: «Ի՞նչ, կ'ըսէր ան, կը կարծես թէ կարելի՞ է դիւրութեամբ վերադառնալ նախկին վիճակին երբ մարդ գերին է դարձած այս թոյներուն: Կարելի՞ է դիւրութեամբ մոլութիւններու ճիրանէն ազատիլ: Ի՞նչ կ'արժենք մենք, երբ մեր ցաւը մեղմելու համար այսպիսի միջոցներու պիտի դիմենք. ո՞ւր կը մնայ մեր կորովը, մեր կամքը, մեր ուսումն ու դաստիարակութիւնը, երբ չպիտի կարենանք տառապագին օրերու դէմ

դնել: Պէտք է մաքառինք եւ երբեք չարհամարհենք ցաւը, որովհետեւ ան է որ մեզ պիտի կռէ, ճկէ ու կազմէ:

«Դուն ինծի մի՛ նայիր. ես եկայ պարզապէս հետաքրքրութեան համար, պարզապէս այս կեանքը մօտէն տեսնելու եւ զայն ուսումնասիրելու համար: Կարելի բան չէ որ ես ինքզինքս այս ճախճախուտին մէջ ձգեմ. երբե՛ք, երբե՛ք...»:

Անհաւատալի պարագայ, բառ մը իսկ չէր պատասխաներ Լոխում: Պետրոս անդրադարձաւ որ անոր խօսելէ աւելի ի՛ր անձին է որ կ'ուզէր այս նախադասութիւնները: Բնաւ վստահ չէր անոնց ընկերոջը վրայ կատարելիք ազդեցութեան, սակայն կ'ըմբռնէր որ այդ պահուն իր անձն է որ դուրս կը քաշէ տիղմէն, բազուկներուն ամբողջ կատաղութեամբը: Քովինը հայելի մը կը դառնար, եւ Պետրոս անոր մէջ որոշ կը տեսնէր այն վիճակը ուր պիտի իյնար ինք ալ անվրէպ, եթէ ոյժը չունենար անմիջապէս փախչելու, սանձուելու, հաւաքուելու: Լոխում կանգ առաւ յանկարծ ու ըսաւ.

— Գործ չունիմ. փարա չունիմ. ինծի տասը Փրանք տուր:

Պետրոս կրկինը տուաւ: Դրամատոմսերը ափին մէջ սեղմած՝ անմիջապէս հեռացաւ Լոխում, առանց բառ մը արտասանելու: Մէկէն կեցաւ սակայն քիչ մը անդին, լապտերի մը տակ, ետեւ դարձաւ, սարսափելի ծամածռութեամբ մը խնդաց բարձրաձայն՝ սաղայէլի մը պէս, եւ թեւերը բացած վեր ցատկեց ճշարով:

— Խարեցի՛, Պետրոսը խարեցի՛, առի տասը Փրանքը...

Ու վազելով խառնուեցաւ մութին: Անշուշտ, նորէն զնաց ծխելու:

. . . . .

Մեքենաները շարաթ մը եւս դարձուցին:

Երբ Պետրոս կէսօր մը սրճարան մտաւ, զարմացում մէն անչարժ մնաց դրան մէջ: Երբեք չէր պատահած որ բոլոր՝ Հայերը, բոլորն ալ անխտիր այսպէս հաւաքուած գտնէ նոյն սեղանին շուրջ, ամէնքն ալ լուռ, անխօս, գլուխները կախ: Մէջտեղնին նստած էր բանաստեղծ-վարժապետը նամակի թուղթի մը առջեւ, գրիչը օդին: — «Զե՛մ կրնար, եղբայր, ես այսպիսի բան չե՛մ կրնար գրել» ըսաւ ան ու յետոյ կարգաց ինչ որ կրցած էր գրել. «Յար-

գելի Տիկին — Մենք սիրելի ընկերներն ենք ձեր որդւոյն...» — «Անո՞ւնը ինչ էր. Լոխում չպիտի գրեմ եա՞» : — «Չարե՛հ» պատասխանեց ձայն մը եւ բանաստեղծը կրկնեց. «Յարգելի Տիկին — Մենք սիրելի ընկերներն ենք ձեր որդւոյն Չարեհի, որ...» — Չե՛մ կրնար, եղբա՛յր, ես այսպիսի բան չեմ կրնար գրել...» :

— Ճանրմ ի՞նչ է եղեր, ինձի ալ ըսէք, աղերսեց Պետրոս :
Խնտամեան տարաւ զայն սրճարանին միւս անկիւնը եւ ըսաւ .

— Լոխումին խելքին եկաւ. այո՛, խելքին եկաւ... Երէկ իրիկուն երբոր պանդոկ մտայ, զիս անմիջապէս անոր սենեակը տարին. արդէն ոստիկան մը եկած էր եւ խեղճը կապեր էին մահճակալին վրայ, պաշտօնեաներուն գալուն սպասելով... Գոնէ մարդու բա՛ն մի ըսեր... կը խօսէր կոր միայն. անդադար կը խօսէր... արդէն ատոր համար զիս կանչեր են, որովհետեւ միայն հայերէն կ'ուզէ կոր խօսիլ... ուզեցին որ ըսածները թարգմանեմ... չէր լեզուս բռնուած էր, չէի կրնար թարգմանել... պէտք չէր որ թարգմանէի... բայց երբ թարգմանեցի, ամէնը մէկ սկսան խնդալ... այդ խնդալի՞ք բան է... խնդալի՞ք բան է...

Չէր համարձակեր, չէր համարձակեր, սակայն չկարենալով հետաքրքրութեանը աւելի դիմադրել, Պետրոս հարցուց .

— Ի՞նչ կ'ըսէր որ...

— Ի՞նչ պիտի ըսէ. — չորցնենք ճահիճները, ջրանցքներ բանանք. չորցնենք ճահիճները, ջրանցքներ բանանք. չորցնենք ճահիճները...

***

Չանգակատան ետեւէն, պարտէզի մը խորէն, ագարակի մը չես գիտեր որ անկիւնէն աքաղաղ մը առաւօտը կը ծանուցանէ : Եւ ահա որ ուրիշներ, սուր, խուլ, կամ թաւ կանչերով կը ձայնակցին առաջինին, մօտէն կամ հեռուէն, աչէն թէ ձախէն, նախ երկար ու անհաւասար ժամանակամիջոցներով, յետոյ եռաձայն, քառաձայն : Նոյնն է նաեւ այսպիսի պանդոկներու մէջ : Սանդուղի մը տակէն, նրբանցքի մը խորէն, չես գիտեր ո՛ր յարկէն զարթուցիչ մը կը ճչայ : Եւ ահա որ ուրիշներ... եռաձայն ու քառաձայն :

Հայհոյութեան մը պէս բազուկը արձակեց Պետրոս

վերմակէն դուրս եւ ուժով մը զարկաւ : Ժամացոյցը իր բարձունքէն ինկաւ գետին, թաւալեցաւ մինչեւ աթոռին տակ, ու դեռ շարունակեց զսպանակը քակել, մուլտալով : Որքա՛ն պիտի փափաքէր քիչ մը եւս յամենալ անկողնին ջերմութեանը մէջ, եթէ արդէն իսկ սանդուղներէն ծանր ծանր ոտնաձայներ եւ գէշ արթնցած հագեր չիջնէին, եթէ գոնէ ան միւսը չմուլտար : Պետրոս նետուեցաւ անկողնէն վար, վերմակին ծալքերուն խառնուած հագուստները դուրս քաշեց, եւ սկսաւ արագօրէն հագուիլ : Փետրուարի այս օրերուն եւ առաւօտուն այսքան կանուխ՝ մութ կ'ընէ : Լոյսը վառեց : Սունկէ ատամնաշարեր ծխնելոյցները կը խածնեն : Լիպիկ հացի պատառներ աղմուկով կ'իյնան բակին մէջ : Փողոց ելլող բանուորին ծոծրակը պատառաքաղ մը կը մտնէ ու կը դողայ, մինչ անվերջանալի անձրեւը կ'աղտոտէ ամէն բան եւ դռներ կը գոցուին : Պետրոս վերջին ակնարկ մը նետեց շուրջը : Նախորդ գիշերուընէ մնացած պանան մը տեսաւ սեղանին վրայ : Գրպանեց : Մարեց լոյսը եւ դուռը բացաւ : Անմիջապէս ընկրկեցաւ : Հակառակ առաւօտեան այդ տկար նշոյլին՝ ճանչցած էր Նէնէթը : Ոչ անակնկալը, ոչ ալ զարմացումը բաւական չեղան գինքը լռեցնելու. Պետրոս անմիջապէս ճչաց .

— Դո՛ւն, դո՛ւն, նորէ՛ն... Օ՛հ, ալ զիս ձգէ՛, ալ զիս հանգիստ ձգէ՛...

Բայց երբոր տեսաւ թէ Նէնէթ սենեակ կ'անցնի եւ դուռը կը գոցէ, ձայնը աւելի բարձրացուց անբան անասունի մը պէս :

— Գնա՛, մեկնէ՛... կ'ուզեմ որ անմիջապէս մեկնիս... ալ քեզի պէտք չունիմ ես, ո՛չ, ես այլեւս քեզի պէտք չունիմ...

— Փիէռ, մտիկ ըրէ՛ զիս... մտիկ ըրէ՛... բան մը ըսելու եկայ. շատ կարեւոր բան մը. յետոյ անմիջապէս պիտի մեկնիմ... մէկ խօսք միայն...

Փիէռ շատ գէշ էր արթնցած եւ ոչինչ կ'ուզէր լսել. առջեւ նետուեցաւ դուռը բանալու համար, սակայն կիներ չթողուց :

— Գոհ պիտի մնաս, Փիէռ... մէկ խօսք մը միայն... հաւատա որ երջանիկ պիտի ըլլաս... գիւղէն մինչեւ հոս եկայ քեզ տեսնելու... Պիպիին քովէն կու գամ... մէկ խօսք միայն...

Կառչած էր տղուն օձիքին ու զայն ետ կը մղէր : Թերեւս հետաքրքրութիւնն է որ յաղթանակեց, թերեւս երիտասարդը բաւական գտաւ իր դիմադրութիւնը, թերեւս

իր տակաւին ծանր ուղեղը չկրցաւ յարմար պատասխան մը գտնել, եւ Պետրոս ետեւ քաշուեցաւ ու սպասեց:

— Երէկ անգամ մը եկայ, հոս չէիր. իսկ հիմա չհամարձակեցայ քեզ արթնցնել... Ի՞նչ ցուրտ է... գիւղէն կուգամ. իմացայ թէ որքան հետաքրքրուեր ես Պիպիով. իմացայ թէ ինչեր ես ըրեր անոր համար... ուզեցի շնորհակալութիւններս յայտնել... Պիպին միշտ քու խօսքդ կ'ընէ, որովհետեւ քեզ չափազանց կը սիրէ...

— Ա՞յդ էր ըսելիքդ, պոռաց Փիէո:

— Եւ յետոյ, եւ յետոյ... շարունակեց Ֆրանսուէին վախցած աղջնակի մը պէս, արագօրէն, արդէն պատրաստ նախադասութիւններով. եւ յետոյ ուզեցի որ անգամ մը ղրս տեսնես: Գիտեմ թէ քեզ դժբախտացուցի, տառապեցուցի եւ... Թերեւս դեռ կը սիրես ղրս. չեմ ուզեր որ տակաւին տառապիս, որովհետեւ... ուրիշ մէկը չպիտի գար, բայց հաւատա՛...:

Նէնէթ ձեռքը քսեց դուռին եզերքը, կոճակը գտաւ ու լոյսը բացաւ: Փիէո...

.....

Լայնեզը գլխարկին տակ կնոջ աչքերը իրենց ամենամեծ անձկութիւնը ապրեցան: Դարձան, քթթեցին, սպառեցան, սպառեցան... Փիէո... Կարծես Նէնէթ կը հատնէր տաղնապին մէջ, աչքերը կ'աղերսէին, կը հարցընէին, կը հայցէին... Փիէո... Տղան անգիտակցաբար գրպանին մէջ կը ճմլէր պանանը, վերջնապէս, վերջնապէս արձանացած:

Պահը անցաւ սակայն, ինչպէս կ'անցնի ամէն պահ, երբ աչքեր գայն կը լափեն, երբ հպարտութիւններ կը լափուին: Տղուն կոպերը ինկան վերջապէս պաղած բիրբրուն վրայ, եւ հազիւ լսելի ձայնով մը ան հարցուց.

— Ինչպէ՞ս եղաւ...

— Քեզմէ բաժնուելէս ամիս մը վերջն էր: Վիշիէն կը դառնայինք Լէսքիւօին հետ: Ան խմած էր, գինով էր, բայց ես իրեն պէս չէի: Ուզեց կառքը ինք վարել. պէտք չէր որ ձգէի, քանի որ գինով էր, բայց պնդեց, յամռոնեցաւ եւ ես յոգնած ըլլալուս տեղի տուի: Շատ արագ տարաւ եւ անկիւնադարձի մը գնաց ճամբուն եզերքի ծառերէն մէկուն զարնուիլ: Ինք հոն մեռաւ, իսկ ես...

Իսկ ինք... Վերարկուին ձախ թելը պարապ էր ամբողջութեամբ, եւ այտին վրայ լայն ու խորունկ պար-

տրուածք մը կար որ կ'իջնէր մինչեւ վիզին:

.....

Ելեկտրական լոյսը մարած էր:

Գարշելի առաւօտեան նշոյլները դժուարութեամբ կը կը սողոսկէին սենեակ, թրջելով ու ցլխոտելով ամէն բան: Ժամացոյցը աթոռին տակ արագօրէն կը դառնար: Փիէո կը քայլեր անդադար խեղձուկ սենեակին մէջ անհաւասար քայլերով, անկանոն աղեղներով: Կեցաւ ու ըսաւ.

— Եւ հիմա այսպէ՞ս կը դառնաս դուն ինձի, կոտորուած, ջախջախուած եւ... այսպէ՛ս կը դառնաս դուն ինձի: Կու գաս՝ որովհետեւ այլեւս անկարող ես նախկին կեանքդ վարել, ա՛յ այն երէկուան բարեկամներդ երեսդ չեն նայիր, ա՛լ չես կրնար...

Յետոյ նորէն կեցաւ ու ըսաւ.

— Ամէն օր, անդադար կը հարցնէի ինքզինքիս.— «Ի՞նչ պէտք է որ պատահի որպէսզի Նէնէթս վերադառնայ ինձ. ի՞նչ»: Մտածեցի ամէն բանի, ամէն անկարելիութեան, բայց ա՛յս... ա՛յս...

Յետոյ նորէն կեցաւ ու ըսաւ.

— Ինչո՞ւ անիծեցի ես քեզի: Բայց ես չար չեմ: Սիրոյ մէջ անէ՛ծքը պէտք չէ ոյժ ունենայ: Ես չար չեմ...

Ամէն անգամուն Նէնէթ կը պտտասխանէր.

— Ո՛չ, Փիէո, ես այլ նպատակով չեկայ. հաւատաւոր ես ատոր համար չեկայ: Պիտի մեկնիմ. անմիջապէս պիտի մեկնիմ... ձգէ որ մեկնիմ... մեկնի՛մ...

.....

Եւ երբոր Փիէո նշան ըրաւ որ մնայ, Նէնէթ մօտեցաւ տղուն, միակ բազուկովը պլլուեցաւ վիզին ու սկսաւ համբուրել ուժով, ուժով: Երիտասարդը համբոյրները չվերադարձուց: Այն ատեն Նէնէթ հատաւ մահճակալին եզերքը, ճիշդ տղուն քով: Սանդուղներուն վրայ ոտնաձայն ա՛լ չկար:

Երբոր բոպէն թոյլատրեց, Նէնէթ սկսաւ խօսիլ ցած ձայնով մը: Ըսաւ թէ ինք պէտք եղած դրամը ունէր եւ կ'ուզէր հեռանալ Փարիզէն, աւելի լուռ քաղաք մը հաստատուելով կեանքը վերսկսել: Կ'ըսէր թէ պիտի կարենային երջանիկ ըլլալ, եթէ գէշ օրերը մոռնալու ոյժ ունենային... Թէ ինք բնաւ չէր մոռցած Փիէոյին խօսքերը. «ուր որ ալ ըլլաս, ինչպէս որ ալ որ ըլլաս, ով որ ալ սիրես, եթէ անունս իսկ մոռնաս...»:

Փիէն ոչինչ պատասխանեց:

Պօսքերը սպառեցան: Ան եղաւ միայն կին, Փրանսացի կին, եւ գլուխը քիչ մը ծռելով ըսաւ.

— Գիտե՞ս, Փիէնօ, մարմնիս վրայ բա՛ն մը չունիմ... բա՛ն մը չունիմ...

Բայց երբ տղան դարձեալ լռեց, մեծ արցունք մը սահեցաւ կնոջ սպիտակ վրայէն: Նէնէթ ուզեց պայուսակը բանալ, թաշկինակը առնելու համար, բայց մէկ ձեռքովը չյաջողեցաւ: Պայուսակը ինկաւ գետին: Տղան չչարժեցաւ բնաւ: Երկուքը մնացին մահճակալին եղերքը, քով քովի, գլուխները կախ, ծանր եւ լուռ:

Ճիշդ այդ պահուն է որ պըտլիկ մկնիկ մը եկաւ իրենց ճիշդ դէմը, սենեակին մէջտեղ, վարդագոյն աղանջները ցցած՝ զարմացումով նայեցաւ այդ երկու անկանջները ցցած՝ զարմացումով նայեցաւ այդ երկու անկանջներուն, եւ յետոյ, կարծես յանկարծ խիստ կարեւոր ժամադրութիւն մը վերջիչելով մեկնեցաւ, նետի մը պէս:

Մեծ արցունքը ինկաւ, կորսուեցաւ:

ԵՐՐՈՐԴ ՄԱՍ

1

ԼՈՒՍԱՆԿԱՐՁԱՏՈՒՆ ՓԻԷՌ

ՆԱԽԿԻՆ ԺԵՌԱՐՏՕ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԻՒՆ

ՀԻՄՆՈՒԱԾ 18...

Մնացեալ թուանշանները կարելի չէր կարդալ, որովհետեւ անոնց վրայ ջնջոց մը կար: Լաթի այդ կտորը բռնող ձեռքը անմիջապէս կը ճանչցուէր իր միջնամատէն: Միջնամատ չկար. որով Կոստանինն էր: Փարիզ քաղաքի նախկին Նրչէջ գունդի ենթասպաներուն է՛ն կրակոտը բարձրացած էր սանդուղի մը վրայ եւ ցուցափեղկը կը մաքրէր: Եթէ երբեք ջնջոցը պահ մը անշարժեցնելով իրենց խանութին հնութեան «ուէրլամ»ը ընելէ թերացաւ, այդ յանցանքին ամբողջ բեռը կ'իյնար Ֆրանսայի վարած գաղթային քաղաքականութեան վրայ: Իրաւ ալ նոյն պահուն խիստ թեթեւ ու վառ դոյներով հագուստ մը հագած երիտասարդ աղջիկ մը, քովի խանութէն դուրս նետուելով կը ճչար.

— Մէօսիէօ Կոստա՛ն, Մէօսիէօ Կոստա՛ն, չունենիս ձագ բերաւ...

— Քանի՞ հաս, հարցուց Կոստան իր բարձունքէն, առանց պաղարիւնութիւնը կորսնցնելու, առանց յուզումը յայտնելու:

— Չե՛մ գիտեր, չկրցայ հաշուել... կարծեմ կը մեռնի կոր: Ա՛խ սարսափելի բան է, է՛հ կը մեռնի կոր...

— Ես հոս եմ, անհող եղէք. կուգամ կոր:

Եւ Կոստան աղջկանը հետ արագ քայլերով մտաւ քովի հանդերձավաճառին խանութը: Չնջոցը մնաց սանդուղին վրայ, ապակիին կռթնցուած սանդուղը մայթին վրայ, մայթը մնաց մեծ հրապարակին վրայ, իսկ հրապարակը

Թօննէնի վրայ:

Թօննէն, Իօն նահանգին գլխաւոր քաղաքն է եւ կը գտնուի Փարիզի ու Լիօնի մէջտեղ: Միջերկրական իջնող չողեկառքի մեծ գիծին վրայ ըլլալուն՝ հաղորդակցութեան դիւրութիւնը չի պակսիր բնաւ. մանաւանդ որ ճեպընթացը մայրաքաղաքը Թօննէնէն բաժնող 180 քիլոմետրօն երեք ժամէն կը կտրէ: Ահա ատոր համար է որ Փիէն ու Ժանն երեք շաբաթէն հասան հոս:

Կայարանէն դուրս ելլելուն պէս, ժպիտ մը բացուեցաւ Փիէնի դէմքին: Կենդանութեան, հրջանկութեան, գոհունակութեան ժպիտ մը: Երկա՛ր աստե՛ն է որ այսպիսի ջերմութիւն մը իր հոգին չէր պարուրած: Անհամար կասկեհներ գարնանային կանաչութեան իրենց ամբողջ կուսութիւնը նետեր էին օդին, որ բոլորովին տարբեր խունկ մը ունէր, բոլորովին տարբեր մաքրութիւն մը, նո՛ր շունչ մը: Խաղաղութիւնն ու պարզութիւնն է որ կը խաղային ծառուղիներու մէջ, մանուկներու եւ տարեց գաւառացիներու շուրջ, մինչ խորը, բացաստանի մը լոյսով՝ զինուորներու անխուսափելի մահարձանը իր մարմարը կը բարձրացնէր: Լայն ճամբայ մը կ'առաջնորդէր քաղաք: Աջին անմիջապէս կը շինուէր ոստիկան գործերու շէնքը, եւ քիչ մը աւելի վեր քաղաքապետարանը՝ իր եռագոյն գօտիով: Ամէն ինչ նոր կը թուէր երիտասարդ Փիէնին: Ան հոգիի կատարեալ գոհունակութեամբ մը ինքզինքը կը յանձնէր գաւառական կեանքին հեշտ օրօրումներուն: Առուտուրի կեդրոնին մէջ կարճ շրջանէ մը յետոյ, գնաց մանաւանդ գեգերիլ բնակութիւններուն շուրջ, լուռ պարտէզներու երկայնքը, դարձգարձիկ, մաքուր եւ մազլցող փողոցներու խորհուրդին: Օտար մըն էր ինք հոն, օտար մը որ երկու կամ երեք յարկնոց այդ այնքան կոկիկ տուներու դաղանիքին առջեւ կ'ուղէ հարցում մը ուղղել Պալ-դաքի: Հանրակառքերու եւ ինքնաշարժերու անվերջ աղմուկին փոխարէն, երկաթագործի մը մուրճը վայրկեաններ կը դամէր քահանայի մը ետեւ, եւ ինչ որ Փարիզ պատի ազդ էր միայն, հոս կը դառնար այժ, էչ, կով, բայց այս անգամ շնչաւոր: Շատ հին եկեղեցի մը կար, չես գիտեր ո՛ր 15րդ դարէն մնացած, յետոյ քաղաքը կը ցցուէր, կը բարձրանար, բուրգի մը պէս: Է՛ն վերը Աստուծոյ տաճար մը եւս՝ իր գրաւած գիրքով կրկնապէս գեղեցկացած, ծառերու, կանաչցած նստարաններու մէջտեղ, եւ որ շուրջի համայնապատկերը կը քաշէր վեր, դէպի իրեն, դէպի իր խաչին: Այդ դիտարանին հովը ճիւղեր կը գողացնէր,

մազլցող ճամբաները կը ծռէր եւ ծինելոյցներ կը միայնին: Ջրանցք մը՝ վրան կեղեւ մը ընկոյզի, եւ կանաչ թաշկինակ մը՝ վրան կաթիլ մը արիւնի: Գերեզմանատան դուռը չի բացուիր, որովհետեւ այսօր նորեկ մը չկայ, եւ չի գոցուիր, որովհետեւ փախչիլ ուղելու համար ներսը թաղուած Հայ մը չկայ:

Վարը, Օքսէն տանող մեծ խճուղիին մօտ գեղեցիկ տուն մը վարձեց Նէնէթ, չորս սենեակով ու պարտէզով, ինչպէս նաեւ գլխաւոր հրապարակին վրայ նայող լուսանկարիչի այս խանութը, նախկին Ժեռարտօ հաստատութիւն, հիմնուած հազար ութը հարիւր չես դիտեր քանիին: Լծուեցան աշխատութեան: Նէնէթ ու Կոստան զրազեցան տունով, իսկ Փիէն ու Կոստան՝ խանութով: Լուսանկարչական այս աշխատանոցը ամէնէն կարեւոր հաստատութիւնն էր այս շրջանին: Փիէն անհրաժեշտ նորագութիւններն ու ղետեղումները ընկէ վերջ աւելի մեծ փայլ մը տուաւ անոր, իր արհեստին կատարելութեանը շնորհիւ: Հրաւէր ուղղեց տեղին ծանօթ ու կարկառուն անձերուն, ինչպէս քաղաքապետին, սրբազանին, երեսփոխանին եւ Ժողովրդական դէմքերու՝ ինչպէս նամակաբերին, ժամկոչին, կայարանապետին: Այս վերջինները մանաւանդ իրենց տարազով, ամբողջ քաղաքին հետաքրքրութեանն ու յափշտակութեանը առարկան դարձան: Սակայն Կոստան խոնարհարար դիտել տուաւ որ պէտք չէր անտեսել հրջէջ գունդին հրամանատարը: Իրաւացի էր. ով որ կը ճանչնայ Փրանսացի ազգը, գիտէ թէ ան համազգեստաւոր երկու հոգի միայն անկեղծօրէն կը սիրէ. հրջէջ գինուորը եւ Dépôt Nicolas: Իսկ միւս կողմէ Նէնէթ՝ կը պնդէր թէ չի բաւեր միայն փարիզեան ճաշակով լուսանկարել, այլ պէտք է նաեւ գոհացում տալ գիւղացի գլուխներու ճաշակին եւ քաշել անճաշակ պատկերներ:

Ան ալ իրաւացի էր: Որով՝ անգամ մը երեսփոխանին պէս, անգամ մը ժամկոչին պէս, եւ գործը յառաջդրեց:

**

Պատուհանին ժանեակներէն ցնցուղուող Կիրակի առտուան արեւը կը խաղար մահճակալին տակ, առանց փոշի հանելու, մինչ նախկին սիրահարները դեռ կը մնային վերմակներուն մէջ, ծոյլ ու զուարթ: Նէնէթ անհանդարտօրէն կը դառնար միշտ, կը կատակէր, կը խնդար, կը

չարժէր: Պահ մըն ալ իր խաղէն ու տղուն գգուանքներէն տարուած՝ ցցուեցաւ ոտքի եւ իր գեղեցիկ սրունքներն ու կուրծքերը ցուցնելով, անմեղօրէն հարցուց ժպիտը շրթ թունքին.

— Դեռ գեղեցիկ եմ, Փիէոօ. իրա՞ւ, շա՞տ. ո՞րչափ, ըսէ՛, ո՞րչափ:

Տղան պատասխանեց, դէմքը թաղելով բարձերուն մէջ.

— Քարտ փոստալի մը չափ:

Առաջին անգամն է որ Փիէո իր խոստումին մէջ կը թերանար: Փարիզէն մեկնելէ առաջ երդում էր ըրած որ իր Նէնէթը իրապէս սիրելուն է որ միայն կ'ուզէ անոր հետեւիլ, կ'ուզէ կեանքը կապել անոր կեանքին, եւ դեռ խոստացած էր սեւէ առթիւ ակնարկութիւն մը չընել անցեալ օրերու: Մինչ հիմա, տեղափոխման, հաստատման օրերէն, առաջին շարաթներու զբաղումներով բեռնաւոր շրջանէն յետոյ, երբ այլեւս միօրինակ դարձող կեանքին մէջ անձերը կը մնային դէմ դէմի, անհանգստութիւնը կը սկսէր: Փիէո զգաց որ իր բարեկամուհին վիրաւորած էր խորապէս, որովհետեւ ան օրերով ապրեցաւ հիւանդի մը նման: Տղան զղջաց, սաստիկ զղջաց, ուզեց դարմանել, սակայն չհամարձակեցաւ կրկին մօտենալ խնդրին: Բարեբախտաբար այս դէպքը կարծես կորսուեցաւ իրաբանցումի մէջ: Այդ իրարանցումին պատճառը թութակն էր: Կոստան, որ կը բնակէր պարտէզին վրայ նայող կէսգետնափոր սենեակը, իր մասնաւոր ելքի դուռով, Փարիզէն հետը բերած էր Brigadierն, թութակը: Պիպին այնքան երջանիկ եղաւ այդ գունագեղ եւ խօսուն թռչուննով որ վանդակը բերաւ վեր ու իրենց սենեակը կախեց: Բնականաբար Նէնէթ հակառակեցաւ. ի՞նչպէս կարելի էր չջղայնտախլ մէկու մը դիմաց որ ամբողջ օրը կը կրկնէ — Rrigole Brigadier, à bas la guerre. Rrigole Brigadier, à bas la guerre... Պիպին ոտքերը գետինը զարկաւ, պոռաց, կանչեց, Նէնէթ աւելի կատղեցաւ, Փիէո չգիտցաւ ինչ գիրք բռնել եւ Կոստան շփոթած մնաց: Ի գո՛ւր Նէնէթ զաւակը գոհացրնելու համար կ'ուզէր օր մը գոնէ այս անախորժ ներկայութիւնը տանիլ. յաջորդ օրը անկարելի կ'ըլլար լռել:

Առաւօտ մըն ալ վանդակը պարապ գտան: Պիպին լացը սակայն երկար չտեսեց. նոյն իրիկունն իսկ թռչունը բռնելով վերադարձուցին: Ան ուղղակի գացեր իր բանակատեղին հաստատեր է ոստիկան զինուորներու զօրանո-

ցին պարտէզը, եւ ամբողջ օրը պոռացեր — Rrigole Brigadier, à bas la guerre...: Կոստանին կաթուած պիտի իջնէր. բայց ո՛չ, չիջաւ, որովհետեւ յաջորդ օրն իսկ թռչունը մեռած գտան վանդակին մէջ: Երկու մանուկներուն վիշտը անսահման էր: Կոստան օրերով մարդու հետ չխօսեցաւ: Փիէո կ'ուզէր ըսել թէ ինք այդ «ոճիր»ին մէջ սեւէ դեր չունի, բայց այս անգամ բաց է բաց Նէնէթը ամբաստանած պիտի ըլլար, որով գոհացաւ եւ թասպան մխիթարելով:

— Անհոգ եղիր, Կոստան, առաջին առթիւ որ Փարիզ այցելեմ, հատ մը կը գնեմ քեզի, աւելի գեղեցիկ, աւելի մեծ... այս անգամ ոչ թէ Brigadier, այլ Marréchal...

Դիւցազնակատակերգական այս դէպքէն վերջ, Պիպին սկսաւ անվերջ սխրագործութիւններու շարք մը: Այս տղան աղէտ մը, ճշմարիտ փորձանք մը դարձաւ իրենց գլխուն: Մէկ տարուան մէջ շատ մեծցեր էր ան, գանգուր մազերը կարեր էին եւ ինչպէս ամէն հասակ նետող տղայ՝ տգեղցած էր զգալապէս: Արդէ՛ն անհանդարտ նկարագիր՝ բոլորովին անսանձելի էր դարձած, ծնողքէ, գուրդուրանքէ, ակնածանք ազդող անձերէ գուրկ բոլորած իր մանկութեանը պատճառաւ: Անկիրթ էր չափազանց, սարսափելի անառակ, չար. ոչ մէկէն կը քաշուէր եւ չէր սիրեր ոչ իսկ իր մայրը: Ընդհակառակն միշտ խօսքը կ'ընէր Աէն-ժորժի, պահանջելով որ գինքը դարձեալ դրկեն իրեններուն քով, թաթային տունը: Կը փախչէր դպրոցէն, ուրիշ լակոտներու հետ կ'երթար դաշտերը, կը մտնէր պարտէզներ պտուղ կամ հաւկիթ գողնալու, կը հալածէր հաւեր, կը խրտչեցնէր ձիեր, կը կթէր արածող կովեր, «պարզապէս անոնց բեռը թեթեցնելու համար»: Եկեղեցիէն մոմերը հաւաքելով տուն կը բերէր, կամ կ'ըլլէր ջրանցքին վրայ նուակով մը Աէն-ժորժը գտնելու: Ամէն օր գանգատները կը տեղային Փիէոի գլխին որ սակայն ոչինչ կրնար ընել, գիտնալով որ այս տղան կարգի բերելու միակ միջոցը խոստութիւնն է եւ ինք անկարող այդ միջոցին դիմելու՝ նկատի առնելով իր բոլորովին օտարի հանգամանքը: Փիէո կ'ուզէր որ միայն Նէնէթը զբաղի իր զաւակով, եւ Նէնէթ անկարող էր, լալու չափ անկարող:

Եւ ահա օր մըն ալ այս ստամբակները իջեր են մինչեւ շոգեկառքի գիծին վրայ եւ ազդանշանները դարձուցեր՝ «պարզապէս իրենց պատճառաւ շոգեկառքի մը կանգ առնելուն ակնատես ըլլալու» հաճոյքէն մղուած: Բարեբախտաբար աղէտ մը չպատահեցաւ եւ ոստիկանութիւնը

անոնց տարիքը նկատելով, ծեծէ մը վերջ տղոցմէ իւրաքանչիւրը վերադարձուց իր ծնողքին, անշուշտ խիստ ծանր տուգանքի մը փոխարէն: Այլ այս անգամ Փիէն պահանջուեց որ գիշերօթիկ վարժարան մը դրկեն Պիպին: Հայուն այս անդառնալի որոշումին առջև Նէնէթ լացաւ, սաստիկ լացաւ եւ երկարօրէն ջանաց համոզել իր բարեկամը:

— «Ո՛չ, կ'ըսէր ան, ո՛չ. յանցանքը իրը չէ. ե՛ս եմ յանցաւորը, պէտք չէր որ զինքը զրկէի մայրական հոգածութենէս, խնամքներէս եւ յանձնէի օտարներուն ձեռքը: Հիմա եթէ հեռացնենք մեր բոյնէն, այ վերջնապէս կորսուած պիտի ըլլայ ինծի համար, այլեւս անունս չպիտի տայ եւ որեւէ կապ չպիտի մնայ մեր միջև: Պէտք է որ մեր գուրգուրանքով իր մէջ սէրը արծարծենք որ կապուի մեզի: Հաւատա՛ Փիէնօ, ամէն տղայ անտուակ է, ես ալ իրեն պէս էի. բայց ան կարգի կու գայ, հաւատա որ կարգի կու գայ...»:

Այնքան ճշմարիտ էր ու խորունկ երիտասարդ մօր զգացած ցաւը, որ Փիէն տեղի տուաւ: Տեղի տուաւ մանաւանդ անոր համար որ ստեղծուած նեղութեան ու անհանգստութեան գլխաւոր պատճառը այս չէր բնաւ, այլ նոյնինքն Նէնէթը:

Ո՛չ, Փիէն չէր զղջար կնոջ հետեւած ըլլալուն, սակայն անբացատրելի անհանդստութեան մը, հոգեկան անդիմադրելի գժգոհութեան մը մէջ կը մխրձուէր հետզհետէ ալ աւելի, երբ կը տեսնէր թէ բոլորովին տարբեր Նէնէթ մըն է դարձած իր նախկին սիրուհին: Շէնչող, կեանքով լեցուն, ինքնավստահ ու յաղթական Նէնէթը մնացած էր այն անծանօթ ծամբուն եղերքին, ջախջախուած կառքի մը ճակատադրին տակ: Այն ակնարկը, որուն առաջին անգամ հանդիպեցաւ Փիէն՝ իր գործուորի սենեակին շարժուք մթաստուերին մէջ, Նէնէթին այն սպառող, հարցաքննող, հայցող ակնարկը տղուն հոգիին ճշմարիտ վէրքեր եղաւ: Նէնէթ սաստիկ ջղային էր դարձած եւ կը նեղուէր, կը նեղուէր ամէն բանէ: Կարծես ճիգ մը կ'ընէր ապրելու եւ շնչելու համար: Կ'ուզէր ինք անձամբ զբաղիլ իր բոյնին առօրեայ գործերով, հիմա որ ընտանիքի մը պետը կը նկատէր ինքզինքը, բայց իր միակ ձեռքը անբաւական կու գար եւ կոտորող ամէն բան, սպասուհիի ամէն անձաշակութիւն զինքը կը ջղագրգռէր: Կը տառապէր մանաւանդ Պիպիով զոր կ'ուզէր սիրելի դարձնել Փիէնին,

զոր կ'ուզէր ուզել, բայց որ իր մօրը Փիզիքական անկարողութեանը հանդէպ իսկ կը թերանար յարգանքէ: Եւ Նէնէթ իր անգորութեան մէջ կ'ըլլար զիրազգած, անկողինը նոր ձգած հիւանդի մը պէս փափուկ:

Փիէն կնոջ այս վիճակը կը վերագրէր մէկ բանի. անդամահատուած գեղեցկութեան: Իրաւ ալ հիւանդանոցի երկար ցաւերուն մէջ նիհարցեր էր Նէնէթ, աչքերուն սակ ծալքեր սկսած էին եւ երկու կեանքի ընկերները իրարմէ բաժնող տարիքի անջրպետը լայնցած: Մինչ հայր աւելի կ'օգտուէր գաւառի մաքուր օդէն եւ կը ճառագայթէր իր երիտասարդի գեղափայլ առօրեութեանը մէջ, Նէնէթ կորսնցուցած էր արդարադի իր սլաքներն անգամ: Եւ անոր ակնարկը կը մեծնար, կը խորանար, լիւր սպիին վրայ:

— Կը սիրե՞ս զիս, Փիէնօ, առաջուան պէս կը սիրե՞ս զիս, անկեղծօրէ՛ն:

Եւ անգամ մըն ալ իրապէս բարկացաւ Փիէն ու պոռաց.

— Իրա՛ւ որ կարծածիս չափ խելացի չես եղեր. հաւատա՛ որ տղայ ես եղեր... Ըսէ՛ տեսնեմ, ի՞նչ պատճառ կար քեզի հետեւելու, եթէ երբեք չսիրէի. իմ ներկայութիւնս միայն պէտք է բաւական ըլլայ սէրս ապացուցանելու եւ դուն պէտք չէ տարակուսիս: Կ'ուզես որ առաջուան պէ՞ս ըլլանք. բայց վերջնապէս, օրեր անցած է եւ մենք տղայ չենք. վերջնապէս, վարժուցանք իրարու եւ բնական է որ հիմա սէրը աւելի գործով պարունակէ. եւ դեռ վերջնապէս... աւելի ամուսիններ ենք քան սիրահարներ:

Անշուշտ Նէնէթ մտովի կ'աւելցնէր բոլոր այն խօսքերն ու պատճառարանութիւնները զոր տղան չէր արտասաներ բնաւ, բոլոր այն տակաւին լոյժ ու աղօտ զգայութիւնները որոնք թանձրանալով զինքը հետզհետէ աւելի կը տառապեցնէին: Եւ կը կրկնէր խիստ ցած ձայնով.

— Երջանիկ չե՛ս, սակայն:

Երիտասարդը կարծեց դարձան մը գտած ըլլալ: Խորհեցաւ որ Նէնէթ վարժուած էր արագ ու զործօն կեանքին, ան որ հեւ ի հեւ գնացքին մէջ է որ կը գտնէր իր կենդանութիւնն ու զուարթութիւնը եւ պէտք էր զինքը տան պարապ անկիւնէն առնելով կրկին նետել գոնէ մասնակի զբաղումի մը մէջ: Նէնէթ չմերժեց բնաւ, եւ լայն ու գեղեցիկ շալ մը ուսերուն նետած՝ կէսօրէ վերջերը սկսաւ կանոնաւորաբար գալ խանութ, գոնէ շարժման մէջ ըլլալու եւ շաղակրատելու: Օր մը երբ Փիէն բանտարկուած էր

մութ սենեակին մէջ, բուն վիճարանութեան մը աղմուկը առաւ: Մարդ մը եկեր էր գանգատիլ Պիպին ըրած մէկ անառակութեանը համար: Կոպիտ գիւղացիին մէկն էր ան ու կը պոռար, Նէնէթին ձայնը խափանելով: Աղմուկը մեծցաւ: Փիէռ ինքզինքը կ'ուտէր գոց դրան ետեւ, անկարող դուրս ելլելու: Անասունը մեկնելէ առաջ գոռաց.

— Հոս ի՞նչ գործ ունիք դուք. կորսուեցէ՛ք, ձեր դժոխային Փարիզը կորսուեցէ՛ք... Դուն ի՞նչ ես որ զաւակդ ինչ ըլլայ. եթէ չնորհքով մէկն ըլլայիր, Աստուած քեզի այդպէս չէր պատժեր. այո՛, վերը Նախախնամութիւն մը կայ. ան գիտէ՛ պատժելիք անձերը. ո՛վ գիտէ որուն սիրտըն ես այրեր ու անիծեր են քեզի... Անիծուած, անիծուած...

Երբոր Փիէռ դուրս ելաւ, Նէնէթ մնացեր էր անշարժ, աչքերը խոշոր բացած: Մեկնեցաւ անմիջապէս եւ ա՛լ խանութ չեկաւ:

Հակառակ ամառը սկսած ըլլալուն, հիասթափուեցան գաւառի կեանքէն: Միօրինակ էր ան եւ անհրապոյր. ժամանցի վայրեր չկային, կենդանութիւն չկար. չունէին ծանօթներ ու բարեկամներ: Իրիկուն մը պատահեցաւ որ սինեմային մէջ իրենց ճիշդ մօտը անառակ զոյգ մը գըտնուի: Անոնք այնքան անպատկառութեամբ եւ աղմուկով իրար կը գրգռէին մութին մէջ, որ Պիպին սկսաւ խնդալ երբ կը գրգռէին մութին մէջ, որ Պիպին սկսաւ խնդալ ու խորհրդածութիւններ ընել: Նէնէթ քաղաքավարութեամբ խնդրեց որ գոնէ մանուկները նկատի առնեն եւ հանդարտ մնան: Թօժնէոցին արհամարհական ակնարկ մը նետելէ վերջ ըսաւ, իրրեւ թէ խօսքը ընկերուհիին ուղղելով.

— Իրենք ով գիտէ ինչեր են ըրած Փարիզ, հոս եկեր՝ սուրբ կը կտրին...

Փիէռի կռուիքը բարձրացաւ: Երեկոն սպաննուած էր:

Բայց ահա մէկէն՝ լոյս մը:

Երբ օրուան կուրցնող արեւին եւ հեղձուցիչ տապին յաջորդող գաղջութեանը հետ, երիտասարդ լուսանկարիչը իրիկուն մը տուն կը դառնար, դուռը մէկէն բացուեցաւ իր առջեւ ու երեւցաւ Նէնէթին դէմքը՝ աննախընթաց ու անպատմելի երջանկութեամբ մը ողորդուն: Անտարակոյս մեծ անակնկալ մըն էր պատահած, քանի որ խարտեաչ կինը պլլուեցաւ տղուն, սկսաւ զայն համբոյրնե-

րով ծածկել, խայտալ, սեղմուիլ, այնքան, այնքան որ յուզումին մէջ անկարող եղաւ տղուն հարցումներուն պատասխանել:

Ո՛չ, չէր ուզեր աւարտել գիրկընդխառնումը. հեռուէն անկարելի էր խօսիլ. պէտք էր որ մնար այսպէս, իր մազերուն գեղեցիկ փունջը անոր վիզին մէջ թաղած, շունչը շունչին, եւ ըսէր, ըսէր թէ մայր պիտի ըլլար:

Փիէռ մէկէն բաժնուեցաւ, ու երկուքը դէմ դէմի նոյն գերագոյն հրճուանքէն տարուած՝ ճչացին.

— Un petit Pierrot ! ... Un petit Pierrot ! ...

Առաջին անգամ ըլլալով աղան իր սիրուհին համբուրեց այնպէս, ինչպէս այն մի՛ւս գարնան, որպէս թէ տակաւին սիրոյ առաջին արարին մէջ ըլլային, որպէս թէ ըլլային 49րդ էջին վրայ: Շապիկով նետուեցաւ փողոց, շամբաներ գնելով վերադարձաւ. համբուրեց Նէնէթը, գաւաթները լեցուց, համբուրեց Նէնէթը, գաւաթները պարպեցին, եւ դեռ համբուրեց Նէնէթը ա՛յսպէս, որպէսզի մանչ ըլլայ, եւ դեռ ա՛յնպէս, որպէսզի աղջիկ ըլլայ...: Ամէն ճաշի ինք է որ կնոջ պնակին մէջ միսը կը կտրտէր, որպէսզի ան կարենայ ուտել. բայց այս իրիկուն որքա՛ն գուրգուրանքով ըրաւ: Յետոյ սկսաւ ինք իր ձեռքով պատանները մէկիկ մէկիկ կնոջ բերանը գնել: Զաւակը ծնած էր արդէն իսկ եւ այդ գաւառի կը կոչուէր Նէնէթ: Տղուն երջանկութիւնը կը մեծնար մանաւանդ անոր համար որ, կը վերադառնէր իր նախկին սիրուհին: Յաջորդ օրը Փիէռ փափաքեցաւ սիրուն անակնկալ մը ընել եւ գործը ձգելով աշխատեցաւ այդ անակնկալին իրականացման: Տօնական ճաշ մը պատրաստեցին, որուն հրաւիրուեցաւ նաեւ Կոստան: Հազիւ թէ դուռը բացուած էր այս վերջինն առջեւ, երբոր Փիէռ ու Նէնէթ մատերնին պատին ուղղած պոռացին.

— Բա բա դա՛նր... Բա բա դա՛նր...

Հոն, ճիշդ դիմացն էր Brigadierի մէկ մեծ ակոսա-տիպրմանը ուրկէ թութակը կը փայլէր գունազեղ, լուսաճաճանչ: Կոստանի աչքերը արցունքով լեցուեցան: Ան երջանկութեամբ ցնծաց մանաւանդ իր սիրելիները տեսնելով կենսուրախ, ժպտադէմ: Եւ ալ ինչե՛ր, ինչե՛ր չըրաւ. վերակոչեց անցեալը, պատմեց իր ամուրիի կեանքէն խիստ գեղեցիկ մանրամասներ, զորս մինչեւ այսօր գաղտնի էր պահած: Ըսաւ օրինակի համար թէ ինչպէս երիտասարդութեանը ատեն իր դրանը առջեւ պոնիջները կարգի կը սպասէին եւ թէ աւելի վերջը, գաղթավայրերու մէջ, են-

Թասպայի կարմիր տափատովը խափշիկ կիները կատգեցուց ցուլերու պէս...

Արևոտ օրեր: Հայուն մտածումը գնաց Պոլիս, իր ծնողքին: Ի՞նչ պիտի մտածէր մայրիկը, երբ լսէր թէ որդին զաւակ մըն է ունեցած, այն ալ մէկէն որ իր կինը չէ, որ Փրանսացի է, որ անդամահատուած է, եւ որ...: «Օ՛հ, ըսաւ Փիէռ խնդալով, չեմ գրեր լմնցաւ գնաց. արդէն ըրածներէս ո՞րը կը գրեմ որ...»: Եւ սակայն երբոր զաւակը ծնէր, ստիպուած էին ծանուցանել տեղական իշխանութեան եւ Փիէռ պիտի ընդունէր հայրը ըլլալը: Գաղափարներու բնական զուգորդութեամբ մը առաջնորդուած, երիտասարդը խորհեցաւ որ պահը ամենայարմարն էր նէթին մեծ անակնկալը ընելու: Գրեց.

«Տիկին,

«Աչքն ինչ է չգիտէի, ձեզ տեսայ, սիրեցի. այնպէ՛ս սիրեցի, սրտս՛նց սիրեցի, հոգևով սիրեցի եւ ձեզ, որ չեմ կրնար ապրիլ առանց ձեզ: Որով այս երկտողովս կու գամ ձեր ձեռքը խնդրել: Կ'աղաչեմ մի՛ մերժէք զիս, իմ կինս եղէք որպէսզի ես այլեւս չտառապիմ եւ դուք ալ սորված ըլլաք այս երգը»:

Իրիկունը, երբոր Փիէռ տուն դարձաւ, նէնէթը գտաւ լալագին, թիկնաթոռին մէջ կծկտած, մահուան չափ տժգոյն: Մայր չպիտի ըլլար: Տղան դուրս ելաւ ու նամակը պատռեց:

**

«Սիրելի Պետրոս

«...այլ մանաւանդ որովհետեւ խիստ կարեւոր բան մը ունիմ քեզի պատմելիք: Լոխուսին մայրիկը Պոլսէն եկաւ: Չեմ համարձակիր իր վիճակը նկարագրել, որովհետեւ իմ բառերս անկարող են այդքան մեծ վիշտ մը պատմելու: Պզտիկ, նիհար, ջղային կին մըն է որ բոլորովին կորսնցուցած է ինքզինքը եւ քիչ մը, քիչիկ մը գոնէ իր վիշտը ծածկելու կարողութիւնը չունի: Լեզու չի գիտեր, մարդ չունի, առողջ ալ չէ եւ մեր պանդոկին այդ դէշ սենեսակին մէջ փակուած, ամբողջ օրը կու լայ, մազերը կը փետտէ, կ'անիծէ, կ'աղօթէ: Ես է որ զինքը Շառանթոն տարի: Բնաւ չեմ մաղթեր որ հետս ըլլայիր, որովհետեւ դուն ալ ինձի պէս հիւանդ պիտի վերադառնայիր տուն եւ կեանքէդ անջնջելի պիտի մնար այդ սեւ օրը: Տեսնես ինչպէ՛ս խեղճ մայրը նետուեցաւ տղուն վիզին, ինչպէ՛ս համբուրեց, գգուեց, շոյեց, անցեալէն բաներ ը-

սաւ, արցունքներուն մէջ կատակներ ջանաց գտնել. անօգո՛ւտ, անօգուտ. տղան իր մայրը չճանչցաւ: Քովի պղզտիկ սեղանին վրայ սատկած ճանճ մըն է դրեր ան եւ կ'ըսէ.— «Ուզեցի ճանճին ճակատը պողպատել, եւ ան մեռաւ. ես ոճրագործ եմ. այո՛, կասկած չկայ. ես ոճրագործ եմ, ե՛ս, Հայկ Իրեցազն, réfugié d'origine arménienne»: Տղաքը ամէն գիշեր կու գային որպէսզի կինը բոլորովին առանձին չձգենք, բայց բոլորն ալ սկսան կամաց կամաց քաշուիլ: Շիտակը, կարելի ալ չէ մեղադրել. ինչպէ՛ս կրնան այսքան վիշտ տանիլ: Միայն թէ հիմա խնդիր մը կայ. կնոջ նիւթականը բնաւ տեղը չէ. քահանայ մը ո՞րքան դրամ կրնայ զրկել եւ այն ալ՝ ո՞րչափ ժամանակ: Սեղճը եկեղեցի դիմեց որպէսզի օգնութիւն մը ընեն. «Ելիր Պոլիս գնա՛, հոս մնալդ ոեւէ օգուտ չունի» ըսեր են. սակայն ան չ'ուզեր կոր մեկնիլ. «Ես հոս պիտի մեռնիմ» կ'ըսէ: Որով մենք է որ կ'օգնենք իրեն կրցածնուս չափ: Հիմա քեզի ալ կը գրեմ որպէսզի եթէ ի վիճակի ես, աշակցութիւնդ չզլանաս մեր խեղճ Լոխուսին մօրը: Կը ձանձնամ քեզ եւ վստահ եմ որ բնաւ չես մերժեր: Մէկը ըսեր է թէ Լոխուս դժբախտ սիրոյ մը պատճառաւ է որ իր հաւասարակշռութիւնը կորսնցուց. ի զուր պնդեցի որ այդպիսի բան չկայ: Գիտես թէ մօր մը սիրտը ինչ է. անմիջապէս կարծեց լոյսի նշոյլ տեսնել ատոր մէջ ու աղաչեց, պաղատեցաւ: Կարելիս ըրի եւ վերջապէս գտանք աղջիկը: Սարսափելի, ճակատագրական, անգութ դեղեցկութիւն մը: Դուն որ Ֆրանսուսիները կը ձանձնաս, պէտք է ըմբռնես թէ ինչ տեսակ աղջկան կ'ակնարկեմ: Մտիկ ըրաւ պատմութիւնս անայլալ՝ եւ բացարձակապէս մերժեց հետերնիս Շառանթոն գալ, պնդելով որ ոեւէ բան չէ ունեցած այդ տղուն հետ:

«Տեսնէ՛ր դժբախտ մօր աղաչանքը. հայերէնով, տաճկերէնով կ'ուզէր օրհնութիւն կարդալ ու համոզել: Վերջապէս պոռնիկը հաւանեցաւ եւ ժամադրութիւնը որոշեցինք: Չեկաւ սակայն: Յետոյ է որ իմացայ թէ սկսեր է «արհեստը» կիրարկել բացէ ի բաց, առանց արտօնագիր ունենալու եւ ձերբակալեր են: Հիմա պիտի սպասենք որ ազատ արձակուի եւ...»

— Օ՛հ, պոռաց Փիէռ, Աստըծո՛յ սիրուն, Աստըծո՛յ սիրուն հանգիստ ձգեցէք զիս...

Այդ ճիշդ կրցաւ արցունքները կեցնել, բայց խեղդուկ ձայնը տղուն յուզումը մատնեց: Յետոյ Փիէռ սեղանին վրայ դրամատոմսեր նետելով ըսաւ.

— Կոստա՛ն, վաղն առաւօտ իսկ ասոնք վճարազե-
րով մը սա հասցէին զրկէ, եւ ես ա՛լ նամակ չեմ ուզեր.
ալ ո՛րեւէ նամակի պէտք չունիմ. իմ հոգերս ինձի կը բա-
ւեն:

Իր միակ հոգն էր Նէնէթը: Յոգնակի՛ քանի որ մեծ
հոգ մը: Անհանգստութիւնը վերսկսած էր իր յառաջխա-
ղացումին, առաջուրնէ աւելի նեղ եւ աւելի մութ նրբանցք
ներէ: Ատոր մէջ երկուքն ալ իրենց յանցանքի բաժինը ու-
նէին: Նախ Նէնէթ իր ջղայնոտութեամբ անկարող կը
մնար կեղծելու, անտարբեր, ինքնավստահ ու զուարթ
ձեւանալու. իսկ երիտասարդը կը կարծէր հալածուիլ կնոջ
դժգոհ, սպառող, տարակոյտով լեցուն ակնարկէն: Եւ փո-
խանակ հակազդելու կը մնար կրաւորական, յուսալով որ
ան պիտի վարժուի իր վիճակին, պիտի համակերպի եւ
նախկին դիւրակեցութիւնը պիտի վերագտնէ: Եւ տղան կը
լռէր, բանի մը չէր ուզեր խառնուիլ, գիշերը ճաշէն վերջ
կ'անցնէր անթելի գործիքին առջեւ, Նէնէթը թողլով ա-
ռանձին, երկար, անվերջանալի ժամեր: Իրիկուն մըն ալ
գործիքը խանգարուած գտաւ: Ըսին որ Պիպին խառներ ու
աւրեր է գայն: Բայց ինչո՞ւ մէկէն կնոջ շրթները դողա-
ցին ծամածոտութեան մը մէջ. ինչո՞ւ ան փղձկեցաւ լա-
ցով: Նէնէթն է որ գայն կոտրած էր դիտումնաւոր կեր-
պով: Երիտասարդը ըմբռնեց:

Բայց հակառակ յաջորդ օրերուն մէջ տղուն կատա-
րած ճիգին, կարելի չեղաւ տիրող ծանր մթնոլորտը պայ-
ծառացնել: Ատենը անգամ մը թունաւորիչ դէպքեր երկու
երիտասարդները իրարմէ բաժնեցին:

— Պիտի ըսե՛մ, Պիպի, մայրիկիդ պիտի ըսեմ, կը
սպառնար Կոստան երեկոյ մը տան դուռին առջեւ: Մա-
նուկը Փիէռին գալը չնչմարելով պատասխանեց.

— Ես մայրիկէս չեմ վախնար որ. անոր մէկ ձեռքը
իմ գրպանս է...

Եւ այս ըսած ատեն ձեռքը կը զարնէր տափատի գլը-
պանին: Առաջին անգամ ըլլալով Փիէռ սարսափելիօրէն
ծեծեց գայն: Եւ որովհետեւ, չէր ալ ուզեր Նէնէթին ըսել
իր բարկութեան պատճառը...

Ծաղիկներով ու պտուղներով բեռնաւոր, ժպտադէմ
եւ գոհ՝ տուն եկաւ երիտասարդը: Ալ այս երեկոյ բա՛ն
մը չպիտի պատահէր: Վճռած էր երջանիկ ըլլալ եւ ուժով
ուժով համբուրեց իր սիրուհին: Միայն թէ նամակ մը եւս
կար:

— Պիտի պատռեմ, ըսաւ Նէնէթ, պիտի պատռեմ,

դուն չըսի՞ր թէ ալ նամակի պէտք չունիս: Ամէն անգա-
մուն արտաքին պատճառներ կու գան կոր մեր հանգիս
տը խռովել:

Բայց որովհետեւ չէր կրնար մէկ ձեռքով պատռել,
խածաւ նամակը ու քաշեց: Ծանրաբեռնուած մեծ պահա-
րան մըն էր ան որ կը դիմադրէր: Վերջապէս ազմուկով
պատռեցաւ ու մէջէն վարդագոյն ժապուէնի կտոր մը ին-
կաւ գետին: Տղան անմիջապէս խլեց կնոջ ձեռքէն ամէն
բան, բացաւ, կտորները քով քովի դրաւ... իր գրած մէկ
քանի երկտողերը, երկու լուսանկար, պզտիկ յիշատակ-
ներ... Մէջի պահարանին վրայ իրեն ծանօթ ձեռք մը
գրած էր. «Մահուրնէս վերջ վերադարձնել Փիէռին, Հրա-
չին միջոցաւ»:

Փրթիթ Լիզը ալ չկար

— Եւ այն ատե՛ն, «կապոյտ»ները ճանձերու պէս
սկսան իյնալ շուրջս: Մեր հրամանատարը սրիկային, խաչ-
տառակին մէկն էր. պէտք չէր որ մեզ այդ աւերուած գիւ-
ղը նետէր հրետանիին գործողութենէն առաջ: Աւերակնե-
րու մէջ թաքնուած գնդացիները մեզ կը լափէին. միայն
ձեռնառումբերով կը կռուէինք: Եւ այն ատե՛ն, ես գետին
ինկայ. երեք տեղէ զարնուած էի: Հոն է որ մատս թռաւ:
Ամէնէն գէշը այն էր որ մէկ աչքս արիւն էր գացած եւ լաւ
չէի տեսներ: Կարելի չէր այդ դժոխքին մէջ մնալ. ամբողջ
հողը կը ցնցուէր. սկսայ քաշկռուիլ: Տեսայ մառանի մը
պզտիկ ծակը եւ ներս սողոսկեցայ. արդէն ուրիշ վիրա-
ւորներ եկեր ու մեռեր էին հոն: Եւ այն ատե՛ն, լսեցի որ
քովս կը խօսէին. տկար լոյսին մէջ կը տեսնուէր երկու
հոգի. Ֆրանսացի մը եւ «պոլ» մը. Ֆրանսացին զինուած
էր, իսկ միւսը ոչ. այդ կը նշանակէ թէ մեր ընկերը գե-
րի էր բռնած գայն եւ կը սպասէր յարձակողականին ա-
ւարտելուն որպէսզի իր աւարը մեր գիծերը տանի: Եւ այն
ատե՛ն, տարօրինակ խօսակցութիւն մը ծայր տուաւ: Ֆր-
րանսացին առաջարկեց որ փոխանակ գայն մեր գիծերը
տանելու, ի՛նք, Ֆրանսացին ըլլայ գերի, եւ «Ֆոբի»ը
զինքը փոխադրէ գերմանական ճակատը: «Ո՛չ, ըսաւ Գեր-
մանը, դուն զիս գերի բռնեցիր եւ պէ՛տք է որ տանիս. ե-
րեք տարի է որ ես այս վայրկեանին կը սպասէի»: «Իսկ
ես չորս տարի է որ կը կռուիմ, պատասխանեց «կապոյ-
տը», ալ կ'ուզեմ ազատիլ, ազատէ՛ զիս. երկու զաւակ ու-
նիմ...»: Մէկը միւսին կ'աղաչէր, կը պաղատէր, երկուքն

ալ կ'ուզէին փրկուիլ. առաջինը կ'ըսէր թէ դաւակ ունի, երկրորդը կ'աւելցնէր թէ մայր ունի...

Նէնէթ գլուխը դարձուց Փիէսին եւ դանդաղօրէն ըսաւ.

— Ճիշդ մեզի պէս...

Բարեբախտաբար, Կոստան այնքան փարած էր իր պատմութեան որ ոչինչ կուսէց. իսկ Փիէն՝ արդէն տըխուր՝ այդ շարաչուք տարիներու վերակոչումով, բոլորովին վերափոխուեցաւ կնոջ բրած դատն ահնարկութեանէն: Տղան աթոռը դարձուց եւ անթելին սաղաւարտը դնելով սկսաւ ունկնդրել: Ճիշդ քովէն մէկը կ'արտասանէր. « Trop vain pour en pleurer, trop triste pour en rire » : Անմիջապէս անխնայրը դարձուց եւ ուրիշ կայան մը առաւ. այս անգամ կրցաւ հանդարտօրէն լսել, որովհետեւ ձայնը կ'ըսէր.

— «Կով.— 1295 հատ ժամանած, 90 հատ անվաճառ: Էքսթրա 8.90, ա. տեսակ 8.00, բ. տեսակ 6.60, գ. տեսակ 5.40: Եզ.— 2589 հատ ժամանած, 98 հատ անվաճառ: Էքսթրա 806715000»:

Երրորդ Կոստան գնաց պառկելու, Նէնէթ ըսաւ.

— Փիէն, չեմ ուզեր որ այդ աղջկանը երես տաս եւ ան ամէն օր խանութ գայ. չեմ ուզեր: Ան յիմարին. թեթեւօտիկին մէկն է. կրնայ քու կատակներդ լուրջի առնել: Ես արդէն բնաւ այդ տեսակ ապուշ արարածներէն չեմ ախորժիր. ամէնէն աւելի վտանգաւորները անոնք են:

Կնոջ սուր հոտառութիւնը վտանգ մըն էր նախզգացած: Լուսանկարչատան քովի հանդերձավաճառին քեռաղջիկը Լիոնէն եկած էր հոս, արձակուրդի ամիսները անցընելու: Նէնէթ չէր չափազանցեր բնաւ. այդ Կապին խիստ թեթեւօտիկ էր, հակառակ քսանը անցուցած ըլլալուն չափազանց տղայամիտ, եւ իր արդուզարդէն, շարժումներէն ու աչքերէն դատելով՝ անսանձելիօրէն կըրքոտ: Բայց գեղեցիկ էր ան, մարմնով հարուստ եւ միշտ երգող, ցաւկոտող, խնդացող: Ամէն օր, եւ երբեմն ալ օրը քանի մը անգամ ունէ բան մը պատճառ կ'ընէր գալու համար Փիէսին, եւ ձգուռի մը պէս կը խօսէր, կը խընդար, ձեռքը կը քսէր հագուստին որպէսզի թափանցիկ կերպասը աւելի լաւ կողապարուի կուրծքին վրայ, ակնարկը կը խորացնէր, կը խածնէր շրթները, մէկ խօսքով երիտասարդը կը ցանկար: Կ'ըսէր. «Ցաւով պիտի մեկնիմ թօննէոէն. եթէ պէտք ըլլայ դարձեալ պիտի գամ. նոյնիսկ կարելիս պիտի ընեմ վերջնապէս մնալու համար հոս, եթէ

ստիպեն...»: Հայը միշտ կը խնդար եւ բնաւ առիթը չէր փախցնէր զայն ծաղրելու: Բայց հիմա, Նէնէթին բրած այս դիտողութիւնը զինքը բարկացուց: «Իր ամէն բանը մոռցաւ եւ սկսաւ իմ բրածներս անվայել գտնել» խորհեցաւ Փիէն եւ վտխանակ փակելու խնդիր մը որ զերծ էր ունէ մեղաւոր հանդամանքէ, պատասխանեց խստօրէն: Սաստիկ վիճեցան:

Երկու օր վերջ հանդերձավաճառը երիտասարդ լուսանկարիչը կանչեց եւ խնդրեց որ գտնէ իր միջնորդութիւնը չմերժէ եւ հաճի երթալ հարսանեկան խմբանկարը տանել: Փիէն չէր բնորոնած այդ հրակեր, տեղի հեռուորութիւնն ու ժամանակի կորուստը պատրուակելով: Բայց հանդերձավաճառը կ'ուզէր օգտակար ըլլալ հարսնետոններուն, որոնք իր պլիսաւոր յաճախորդներն էին, եւ կառք մը Փիէսին տրամադրութեանը տակ դրաւ:

— Բայց ես երբեք կառք չեմ վարած, առարկեց Փիէն: Կրնայ արկած մը պատահիլ:

— Ես վարել գիտեմ, պատասխանեց Կապի. միասին կ'երթանք:

Այդպէս ալ ըրին որոշուած օրը: Չորս հոգիները գեղեցիկ կառք մըն էր, նոր ու թեթեւ: Գործիքները ետեւի կողմը զետեղելէ վերջ, Փիէն նստաւ երիտասարդ աղջկան քով ու ճամբայ ելան: Ժամուան մը տեղ ունէին երթալիք: Յարդէ լայնուր պլիսարկ մը դրած էր Կապի, վարչագոյն թեթեւ զգեստ մը իրանը կը գրկէր, կուրծքերուն վրայ նմանելով հասուն պտուղի մը մասին: Եւ խարազանը կը շաչէր անդադար ձիուն ահանջներուն վրայ: Քաղաքէն դուրս ելլելուն պէս, Կապի՝ որ ուրիշ կառքով բաղմամբ անգամներ շրջակայքը պարտած ըլլալուն ծանօթ էր տեղին, երկարօրէն նկարագրեց փոխուող հորիզոնները, պուրակները եւ հեռաւոր զգայնատու թիւները: Եւ որովհետեւ Փիէն կը լռէր, բաւականացաւ գեղգեղելով:

Վերջապէս հասան ընդարձակ եւ հարուստ մզարակ մը: Իրենց ժամանումը մեծ իրարանցում պատճառեց. խոզեր եւ հաւեղէններ փախան, իսկ փեսային վերջին դատարթը մուրը գնաց: Հարսնետոնները անվերջանալի չփոթութիւններէ, երթալ-գալիքէ յետոյ վերջապէս հուսաբուեցան դարպասին մէջ: Իներին աթոռներ, նստարաններ, տակառներ, սակառներ, եւ ամէն ոք գրաւեց իր բարձունքը: Փեսան զօրագունդի մը պէս երկար էր, իսկ հարսը գունդի մը պէս կլոր: Փեսան նոյն առաւօտն իսկ ածիլուած էր, իսկ հարսը ո՛չ. անոր վերին շրթունքը երեք օրէ ի վեր

սգաւոր էր: Նոր թեզանիքներէ դուրս կ'ելլէին կոշտ ձեռքեր, օձիքի անվարժ կզակներ կ'անշարժանային ծիծաղելիութեան մը մէջ, այտերու վրայ բրնձափոշին շատ դէշ էր քսուած, գոհարեղէնները ամբողջութեամբ երշիկ կը հոռէին, եւ չկար ոչ իսկ մէկ հոգի՝ որ կարենար բնականոն կերպով քալել, նոր կօշիկները սուքին: Կ'արժէր Փիէսին վիճակը տեսնել. ճնճդուկի մը պէս կը ցատկոտէր անդադար, կարգի դնելու համար այս դուարձութիւնը: Իրաւալ դիւրին չէր լուսանկարել 67 հոգի, առանց հաշուելու երեք շուն, կատու մը, երկու բաղ, եւ վերը տանիքին ծերպերուն վրայ շարուած աղանիւններ: Ու ճիշդ այն պահուն որ քառուսէ տանձր պիտի սեղմուէր Փիէսին ափին մէջ, սեւուրիկ հորթ մը մեծ աղմուկով սլացաւ գործիքին վրայ: Բոլոր բերանները միանգամայն պոռացին. «Նուառօ՛տ, Նուառօ՛տ»: Փեսան անմիջապէս դուրս նետուեցաւ իր լուսանկարէն եւ կենդանին համբոյրով մը անշարժեցուց, մինչ հարսը կը կարմրէր, կը մարմրէր...

Երբոր Փիէս պատուասիրութիւններէն յետոյ ուղեց մեկնել, ի զուր փնտռեց Կապին: Վերջապէս գտաւ զայն հեռաւոր անկիւն մը, կարմիր թաշկինակ մը վիզին շուրջ, երիտասարդներուն շարքի մէջ սորվեցնելու զրազած: Կապին գլուխը բռնած էր: Պատրաստուեցան մեկնել: Բայց՝ ճիշդ այն պահուն որ Փիէս իր նստարանը պիտի բարձրանար, ճեփ-ճեփմակ հաւ մը դուրս թռաւ կառքէն մեծ աղմուկով ու իր անդ ձգեց տաքուկ հաւկիթ մը...

Նախ խօյական արշաւի մը սկսաւ կառքը, յետոյ պրկուող սանձերը ձիուն գնացքը պանդաղեցուցին: Փրանսուհին սկսաւ կռթնել շայտուն, ակնարկը խորացնել, յետոյ երգել նուազկոտ սիրոյ մեղեդիներ: Զմայիլի պահ մը կանաչութիւն, անհասանում գաշտադեալներ, ջուրի ձամբայ մը, քանի մը դղեակ, եւ վերջապէս որ կ'իջնէ: Բայց որովհետեւ երիտասարդը շուտով կ'ուզէր Թօննէն դառնալ, Կապի դիմեց խորամանկութեան: Ճամբուն ըստուերոտ մէկ անկիւնը հասնելուն պէս, առանց յայտնի ընելու մէկէն անիւները սեղմեց: Եւ մինչ Փիէս վար կը ցատկէր նայելու թէ ինչ էր կտարած, Փրանսուհին իր նրատարանին տակէն դուրս քաշեց տուփ մը, զայն բանալով վերածեց ձայնագիրի եւ սկսաւ գեղեցիկ վալս մը դարձնել:

Փիէս ոյժը չունեցաւ մերժելու եւ իրարու պլլուած պարեցին ամայի ճամբուն վրայ, տերեւներու շուքին հետ:

Վախին յաջորդեց չարքսթոն մը, արտառոց, բարբարոս շարլսթոն մը. հաջոց, ոռնոց, որոտում, թմբուկ... այնքան որ մէկէն ձին խրաչեցաւ ու իր կարթերուն ամբողջ ուժովը սկսաւ սլանալ ճամբուն վրայ: Ի զուր երիտասարդները կը վաղէին ետեւէն. կարելի չէր հասնիլ: Վտանգ կար. վարէն կուգային երկու հեծելանորդներ, քահանայ մը եւ նամակարեր մը, որոնք կը խօսէին օրուան նիւթերուն, այսինքն ընդհանուր պատերազմին վրայ: Նամակարերը կրցաւ ատենին վար նետուիլ եւ խոյանալ ձիուն սանձերուն, բայց քահանան, բախումէ մը խուսափելու իր ճիգին մէջ ճամբուն եզերքի փոսը ինկաւ: Մինչ Փիէս ու Կապի կ'երթային կղերականին օգնութեան, որուն ձեռքը միայն քիչ մը արիւնած էր, նամակարերը սկսաւ ձին հարուածել: Ո՛հ, այո՛: Պատերազմը չա՛տ աղետաբեր եղաւ ձիերուն...

.....

Կոստան իրենց ընդատաջ եկաւ ու կառքին մէջէն գործիքները վերցնելով տարաւ ներս: Նէնէթ որ յօնքերը պոստած էր, մէկէն ըսաւ.

— Որո՞ւնն է այս կրամաֆոնը. ինչո՞ւ հողով լեցուեր է... սկաւառակներն ալ կտորեր էք...

Տղան պեռ կը խնդար պատահած դէպքին վրայ, զբլտինքները սրբելով: Թաշկինակին վրայի արեան հետքերը կնոջ աչքերէն չվրիպեցան: Տեղացոյ հարցումներուն տակ երիտասարդին խնդուքը աւելցաւ, եւ ան անմեղորէն պատմեց դէպքը ամբողջութեամբ:

Սաստիկ, սաստիկ վիճեցան:

**

— Արձակուրդս շատոնց է որ լրացած է բայց ես չէի ուզեր Թոննէնէն մեկնիլ. չէի կրնար...: Բայց հիմա ալ ստիպուած եմ. շարժուս վերջ պիտի վերադառնամ Լիոն: Միայն թէ կը փափաքիմ որ զիս անգամ մը եւս լուսանկարէք... այս անգամ տեխնիկ:

Փիէս ոխ ունէր Կապիին հանդէպ, իր ու Նէնէթին միջեւ գոտութիւն մը սերմանած ըլլայուն համար: Իրեն բոլորովին անտանելի էին այժմ թեթեւարարոյ աղջկան ամէն մէկ շարժումները, սակայն իր կնոջ հրամանին տակ չգտնուելու փցուն մտածումով, անկախ եւ ուզածը բնելու կարող մէկը ձեւանալու տղայական հպարտութեամբ,

Փիէն զուարթ ձեւացաւ եւ Կապին առաջնորդեց գործողութեան սրահ: Արդուզարդի խուցին մէջ երկասարգ աղջիկը պատրաստուեցաւ: Մինչ Փիէն գլուխը սեւ կտաւին տակ թաղած՝ գործիքին տեսողութիւնը կը ճշդէր, մէկէն ապակիին վրայ երեւցաւ — անշուշտ չըջուած դիրքով — Կապին, վեներակեան սեւ դիմակ մը աչքերուն, եւ ամբողջութեամբ մերկ: Անգիտակցարար ստացած էր ճիշդ այն դիրքը որ Նէնէթինն էր, այն շարաշուք ակռանտիսր-վանին վրայ:

Այնքան ուժով՝ որ մեքենան պիտի տապալէր, Փիէն գլուխը քաշեց գործիքէն դուրս, եւ քառուչուէ տանձր դեմին չարտելով ըսաւ՝ մէկէն շառագունած:

— Կ'աղաչեմ, օրիորդ, հագուեցէ՛ք, եւ անմիջապէ՛ս: Ատիկա իմ մասնագիտութիւնս չէ բնաւ:

Երբոր Փիէն անցաւ խանութ, դէմ դիմաց եկաւ Նէնէթին հետ: Քանի մը օր է որ ան վերսկսած էր խանութ դալ, յարափոփոխ պահու մը: Երիտասարդը պլլուեցաւ կնոջ ու ըսաւ.

— Օ՛ր Նէնէթ, Նէնէթ, հաստատ՝ որ դուն աւելի կ'արժեաս. իրա՛ւ որ դուն բոլորէն ալ աւելի կ'արժես...

Իրիկունը, հակառակ եղած խոստովանութիւններուն, հակառակ նոյնիսկ անոր որ Նէնէթ սրտանց համոզուած կը թուէր անդարմանելին պատահած չըլլալուն, չուզեց միխիթարուիլ:

Մինչ Փիէն անդադար կը դառնար անկողնին մէջ անքուն, Նէնէթ մնաց երկա՛ր, երկա՛ր ժամեր լուսնկայի մեռելական յոյսին տակ, թիկնաթոռին մէկ անկիւնը կը ծկտած: Երկուքն ալ դժբախտ էին:

.....

— Allons ! Նէնէթ, ելի՛ր որ համբուրեմ քեզ. ալ քիթ մի ըներ: Փարիզ պիտի երթամ, Հրաչին հարսնիքին ներկայ ըլլալու. 3—4 օրէն աւելի չպիտի բացակայիմ. թող որ արդէն կը գրեմ քեզ: Հաւատա՛ որ խորհածս ճիշդ է. լաւ է որ քիչ մը ասեն անցնի, սա միջնորդար մաքրուի եւ վերադարձիս երկուքս ալ ուրախ նետուինք իրարու: Allons ! ելի՛ր որ համբուրեմ:

Նէնէթ չպատասխանեց բնաւ: Ուտերը ցնցեց միայն մերժումով եւ աւելի թաղուեցաւ վերմակին տակ:

Փիէն մեկնեցաւ:

Երբոր վակոնին պատուհանէն ձեռքը դուրս երկա-

րեց Կոստանին մնաս բարով ըսելու, տեսաւ որ անոր աչքերը արցունքով լեցուեր էին:

— Խե՛ղ էք ինչ էք, պուռայ Փիէն. ի՞նչ կ'ըլլանք կոր. չմեռա՛յ, չկորսուեցա՛յ. 4—5 օրէն պիտի վերադառնամ. գոնէ դուն, տղայ մի ըլլար: Քեզ տեսնեմ Կոստան, սունին պաշտպանութիւնը քեզի կը յանձնեմ. լաւ հսկէ ամէն բանի. նայէ որ ժաննը բանի մը պէտք չունենայ եւ անտեղի մտածումներով ինքզինքը չտանջէ...

— Մէօսիէօ Փիէն, տիկինը երջանիկ չէ... կակաղեց Կոստան:

Բարերախտարար շոգեկառքը ճամբայ ելած էր արդէն եւ երիտասարդը պատասխան մը գտնելու հոգէն փրկուեցաւ:

Իր անկիւնը անցնելուն պէս, Պետրոս ուղեց անմիջապէս վերադառնել իր զուարթութիւնը եւ փախուստը չընչել աղատօրէն: Ու նկատելով որ պէտք եղած արագութեամբ Թօննէնէն չէր հեռանար, ձեռքի պահարանը պատուեց եւ սկսաւ կարգալ՝ երջանիկ.

«Անուշիկ շոքոյս իմին... Չե՛ս ըսեր, առջի օր կատունիս հորը ինկաւ. ալ քաշած նեղութիւնս տեղ մը չկայ... Չէվիբլէյի անուշը աղուոր տուփի մէջ դրի եւ հայրիկդ առջի օր փոստա տարաւ. եթէ այս անգամ ալ կորսուի, ալ խե՛ղքի գալիք բան է. իրաւ որ շատ պիտի ցաւիմ: Աղէկ նայէ, մէջէն բաղնիքի քէսէ մը պիտի ելլէ. քեզի համար կարեցի, մասնաւոր տոկուն կերպասէ... Իմին փաշա մա՛նչս, իմին...»:

2

Կէսօրուան թոհուրոհին մէջ, երկու երիտասարդներ ուժով ուժով համբուրուեցան ու յետոյ նետուեցան քափսի: Հրաչ իր զարմացումը եւ ուրախութիւնը չկարենալով արտայայտել, կը կրկնէր անդադար.

— Վայ մաա՛շալլահ պէյիմ, ձեզի տեսնողը ի՞նչ կ'ըլլայ... Այս ի՛նչ անակնկալ: Շիտակը Պետրոս, գրեցի քեզ, բայց չէի յուսար որ հրաւէրս կ'ընդունիս եւ կուգաս: Էյ հիմա՛ քէյֆերնիս կատարեալ պիտի ըլլայ...

Պետրոս անմիջապէս զայն լռեցուց, եւ կատակով լեցուն խոտութեամբ մը ըսաւ.

— Մօ Հրա՛չ, ըսէ նայիմ, աս քու բրածդ կը վայլէ՞. նորէն շոքոյս մը ունեցեր ես: Անպատճառ դարձեալ պոնիչէ մըն է... Մօ աս ի՞նչ է քու բռնած ճամբադ. չե՞ս ար-

մըջնար կոր...

— Մի՛ ըսեր, Պետրոս, կիւճիս կուգայ: Հաւատա՛ որ այս անգամուանը պոճիշ չէ. ընդհակառակն, անուշիկ, զմայլելի, պատուական պուպրիկ մը եւ շա՛տ շնորհքով ընտանիքի աղջիկ: Զուական ալ ե՛ս ուղեցի որ ունենանք, որպէսզի իր ծնողքը մեր ամուսնութեանը հաւանի: Հաւատա՛, Պետրոս, բնաւ ան քու կարծած թեթեւութիւններէն չէ. շա՛տ զժուարամտաշէլի. ամիսներով ետեւէն եմ վազեր, որպէսզի գինքը համոզեմ: Բայց հիմա, ալ երջանի՛կ եմ, երջանիկ: Քիչ մը վերջ դուն ալ պիտի տեսնես թէ ի՞նչ աղջիկ է...

— Աղէ՛կ, աղէ՛կ, հասկցայ. գէշ տեսակէն բռնուերես: Հիմա դուն սա ըսէ տեսնեմ, ե՞րբ կիքեցիր պզտիկդ:

— Կնո՞ւնք մի, է՛յ, միայն այդ էր պակաս: Շարաթ կէսօրէ վերջ պիտի ամուսնանանք, որպէսզի մանչուս ծընունդը օրինաւոր ըլլայ, այդքան:

— Քաղաքապետարանի արարողութենէն վե՞րջ պիտի երթանք եկեղեցի, պսակադրութեան համար:

— Պսակադրութի՞ւն, եկեղեցի՞... Eh bien, mon vieux Pierre! դուն տակաւին Պոլիսը չես մոռցեր: Մոռցի՛ր, սիրելիս, մոռցի՛ր սէրտէր, շարական, վարդապետ...

— Էյ աղէ՛կ եա. առանց կնունքի եւ հարսնիքի, մեր քահանաները ի՞նչ կ'ուզես որ ընեն:

— Բէ՛օ՛հ, այդ ծոյլերը՛ պիտի մտածէի: Եթէ՛ կ'ուզեն բան մը ընել, թող Փրանսացի կրօնաւորներուն պէս Pâte dentifrice կամ benédicte պատրաստեն: Եւ կամ թէ... եւ կամ թէ թող Աստուածաշունչը գրաբարի թարգմանեն...

.....

Հագիւ թէ Փրանսուհին դուռը բացած էր եւ Հրաչ կը պատրաստուէր երկուքը ներկայացնել իրարու, երբոր Պետրոսի երակներուն մէջ արիւնը վայրկենապէս սառեցաւ: Կարծես թէ հաւաւոր լախտի հարուած մը ընդունած էր գլխին: Չէր ուզեր, չէր կրնար աչքերուն հաւատալ, սակայն բացարձակապէս անկարող էր սեւէ շարժում ընելու, դէմքին վրայ սեւէ ժպիտ ուրուագծելու: Ինքզինքը պիտի մատնէր: Երիտասարդ կինը սակայն, որ մանրաբոյս մը իսկ իր պաղարիւնութիւնը չէր կորսնցուցած, խնդալով ըսաւ.

— Վստահ էի որ բարեկամդ զիս պիտի ճանչնայ.

քանի մը անգամներ իր պանդոկին սանդուղներուն վրայ հանդիպած ենք իրարու...

— Հիմա հասկցա՞ր mon vieux!, ուղեցի անակնկալ մը ընել քեզ եւ թախտի մէջ բան մը չըսի: Գիտէի թէ պիտի ճանչնայիր Սիւզանս որ դիմացի սենեակիդ Քանատացի բանաստեղծէն կու գար անգլերէնի դաս առնել, շարաթը երկու կամ երեք անգամ: Հիմա ճանչցա՞ր...

Այո՛, Պետրոս կը ճանչնար, շատ յա՛ւ կը ճանչնար այս աղջիկը, Քանատացիին սղերլիններուն նախկին հոմանուհին, որ նոյնիսկ անգամ մը իր հրաւէրն ալ չէր մերժած ու եկած էր սենեակ, թող տալով որ Պետրոս ուզածին պէս...

Մէ՛կ անգամ մը միայն Սիւզան իր ակնարկը դամեց լուսանկարիչին աչքերուն: Կարծես ըսել կ'ուզէր. «Յաղթականը ե՛ս եմ. երբե՛ք, երբե՛ք չպիտի համարձակիս ոչ իսկ բառ մը արտասանել»: Հակառակ անոր որ կատարեալ հայհոյանք մըն էր կնոջ այս անյողողդ ինքնավստահութիւնը եւ անվստահութիւնը, Պետրոս չափազանց դո՛հ ու զուարթ ձեւացաւ: Հրաչին հետ քովի սենեակը անցան, մանուկը տեսնելու: Խիստ գեղեցիկ մանչուկ մըն էր ան եւ կը կոչուէր Ռընէ:

— Չէի՞ր կրնար հայերէն անուն մը դնել, ըսաւ Պետրոս, դժգոհութիւնը ա՛լ չկրնալով ծածկել:

— Զ'ըլլար, քանրմ, պատասխանեց միւսը. Ռընէ, Սիւզանիս հօրը անունն է: Նայէ՛, այս վարագոյրները եւ մէջտեղի լամբարը ամբողջ ան նուիրեց. եթէ հիմա անունը փոխենք, շա՛տ պաղ կը փախի...

Պէտք է խոստովանիլ սակայն որ խիստ լաւ տանտիկին մըն էր եղած Սիւզան: Մաքուր, ճաշակաւոր, անթերի յարկաբաժին մըն էին կահաւորած: Հակառակ իր փափաքին՝ Պետրոս չկրցաւ օձիքը ազատել: Մասնաւոր անկողին մը չուկեցին, ստիպելով որ մինչեւ թոննէս մեկնելը իրենց մնայ: Եւ այնքան երջանիկ էր Հրաչ, այնքան դո՛հ ու զուարթ Սիւզան, որ Պետրոս մեղկօրէն ինքզինքը մոռցաւ սահող օրերու ժպիտին մէջ: Ան նոյնիսկ մոռցաւ նախանձիլ:

Շարաթ օր տեղի ունեցաւ հարսանեկան արարողութիւնը: Այդ օրուան պատահարներէն մէկը գոնէ արժանի է յիշատակութեան: Քաղաքապետարանէն ելլելէ վերջ, դացին Պիւթ-Շոմոնի պարտէզին դիմացի հանրածանօթ ճաշարանը: Խնջոյքի զուարճութիւններուն մէջ, երբ

գլուխները պէտք եղածին չափ տաքցած էին, Հրաչ կանգնեցաւ սեղանին գլուխը, ձեռքի բաժակը լեցուն՝ եւ ըսաւ.

— Հիմա ձեզի պատմեմ թէ ինչպէս ծանօթացայ Սիւզանիս: Գարնան Կիրակի օր մը Սուրէնին հետ գացինք Փիէդոն, որպէսզի զայն հետերնիս առնելով Սէն-Քլու պտոյտ մը ընենք: Միասին տարած էինք ուտելիքներ, բայց պարապը ելանք: Հակառակ բանալին վարը չըլլալուն, սենեակը մարդ չկար: Մենք ալ չուզեցինք հինգ յարկ վար իջնել եւ դուռին առջեւ նստելով սկսանք ուտել: Ճաշակեցինք, երգեցինք, կատակեցինք, մինչեւ որ դիմացէն ուրիշ դուռ մը բացուելով երեւցաւ... Սիւզան...

Ճաղատ, կախ պեխերով ու չափազանց գէր մարդ մը, որ Սիւզանին վարագոյրներ նուիրող հայրն էր, մէկէն ծոնեցաւ սեղանին վրայ եւ ճիշդ դէմը նստած իր աղջկան պոռայ, մետասաներորդ ժամու խստութեամբ.

— Այդ պանդուկը դուն ի՞նչ գործ ունէիր:

— Բայց Բարա, շատ լաւ գիտես թէ անգլերէնի դաս կ'առնէի...

— Օ՛, դաս, ա՛յս, անհրաժեշտ բան է:

Այն ատեն Պետրոսն է որ իր գեղեցիկ ձայնը հնչեցուց.

— Եւ հիմա, թոյլատրեցէք որ ես ալ իմ կարգիս իմ կարճ պատմութիւնս ընեմ: Գարնան Կիրակի կէսօր մը բարեկամուհիս հետ սենեակս փակուած էի, երբոր Հրաչ ու Սուրէն ինձի եկան: Բնականաբար դուռը չբացինք եւ անոնք ստիպուեցան...

Ճիշերու, բացազանչութիւններու, ծափերու ալիլուիա մը: Երբոր հանդարտութիւնը վերահաստատուեցաւ, Պետրոս աւելցուց.

— Որով, կ'առաջարկեմ որ մեր բաժակները պարպենք...

Ամէն կողմէ սկսան պոռալ. «Երիտասարդութեան կենացը. Հարսին կենացը. երկու ազգերուն կենացը. երջանկութեան կենացը...»: Պետրոս կը լռէր: Կարծես ան մէկէն վիրաւորուեցաւ այս չափազանցուած զուարթութենէն, հակառակ ոտտում մը ըրաւ ինքն իր մէջ, կորսուող ժպիտը զինքը աւելի գեղեցկացուց եւ երիտասարդը արտասանեց, ակնարկը հեռաւոր տեսիլքի մը լոյսին.

— Ես այս գաւաթը կը խմեմ կենացը դժբախտ անձերու: Ես այս գաւաթը կը խմեմ կենացը անո՛նց զորս մոռցեր էք այս պահուս. անո՛նց որոնց համար մեծագոյն

օր մը պիտի ըլլար այս օրը: Ես կը խմեմ եագմանի Գրիսին եւ Աղաւնի հանրմին կենացը...

Շատեր ցած ձայնով իրարու հարցուցին. «ո՞վ են, ո՞վ են».

— Հայրի՛կս... մայրի՛կս... կակազեց Հրաչ մէկէն հեկեկալով, մինչ Սիւզան թաշկինակը կ'երկարէր անոր արցունքներն անգամ առնելու համար:

**

Գնաց ամէն կողմ, այցելեց ամէն ծանօթի, կարօտը առաւ մեծ մայրաքաղաքէն: Ամէն անգամ որ սակայն քաջ լերը Պիլեանքուռի մօտեցան, աղիողորմ վախճան մը զինքը վանեց հեռու: Ի՞նչ էր եղած «Լոխում». ի՞նչ էր եղած անոր մայրը: Պետրոս ըսաւ ինքզինքին.

— «Միօրինակ ու անվախճան ցաւեր կան: Անոնք տկար են եւ կը տեւեն մեր կեանքին չափ: Պէտք է սաստկացնել զանոնք: Որովհետեւ երբոր սաստկանան, անկարող կ'ըլլանք զանոնք կրելու, քանի որ վատ ենք, եւ կը մոռնանք»:

Խնտամեան պատմեց.

— Ո՛չ, ալ «Լոխում»էն բնաւ յոյս չկայ. արդէն օրէ օր կը ծիւրի: Իսկ մա՛յրը. ան բնա՛ւ մի հարցներ: Առաջ մեր ճերմակեղէնները կը լուար, կարկուտները կ'ընէր, հիմա ատոր ալ անկարող է. աչքերը սկսան տկարանալ: Այո, անօթի չձգեցինք զինքը, կրցածնիս ըրինք, բայց վերջին ճիգ մըն ալ պէտք է կատարենք. ես հանգանակութիւն մը կազմակերպեցի, որպէսզի քիչ մը դրամ հաւաքելով զինքը դարձնենք Պոլիս:

— Բայց Աստուած իմ, ըսաւ Պետրոս, այս քահանան բնա՛ւ դրամ զրկելու կարողութիւն չունի: Եթէ այդքան խեղճ էր իր նիւթականը, ի՞նչ բանի վստահելով ձգեց որ այս կինը Փարիզ գայ:

— Ի՞նչ, քահանա՞յ մի: Չե՞ս գիտեր որ կարգազուրկ ըրին զայն... այո՛, փիլոնազուրկ ըրին. դուն բնաւ թերթ չե՞ս կարդար. ահագին աղմուկ ելաւ Պոլսոյ մամուլին մէջ: Իբրեւ թէ մեռելատուն մտնելով անտէր ննջեցեալի մը բերնէն ոսկի ալուաները գողցեր է... Այո՛, անշուշտ, պէտք է նկատի առնէին իր վիճակը. զաւակը յիմարանոցներուն մէջ է, կինը անօթի է, տասնոց չկայ... այո՛, բայց փիլոնազուրկ ըրին... Տխո՛ւր, տխո՛ւր պատմութիւն:

Քանի մը օրէն հրապարակ կ'ելլէր Սուրէնին առաջին հատորը: Մե՛ծ, շա՛տ մեծ երջանկութիւն մըն էր այս, Պետրոսին համար: Նոյն ցեղին, նոյն սերունդին զաւակներն էին: Գրեթէ նոյն կեանքն էին ապրած. նոյն յոյսերը, հիասթափութիւններն ու ցաւերը կազմած էին զիրենք: Պետրոսի այնպէս կը թուէր թէ Սուրէնին բերնով ի՛նք է որ պիտի խօսէր: Ինչե՛ր, ինչե՛ր չկային ըսելիք: Սուրէն արդեօք որքան լաւ պիտի պատկերացնէր Փարիզ նետուած հայ տղոց կեանքը: Ահա այս մեծ հրճուանքով է որ գնաց իր ընկերոջ: Կ'ուզէր մանաւանդ խօսիլ, խօսիլ անոր, բա՛ց սրտով: Նոյնպէս բաց սրտով Սուրէն զինքը ընդունեց: Բայց երբ դարակէն հանելով գրքին վերջին փորձերը դրաւ իր առջեւ...

Գիրքը պիտի հրատարակուէր Փրանսերէն:
Իրենց խօսքը բնաւ չկար:

Սուրէն գիւրաւ ըմբռնեց Պետրոսի լռութիւնը եւ ըսաւ.

— Ամէն գրագէտ սնապարծ է եւ յաւակնոտ: Միայն թէ ամէն գրագէտ չի խոստովանիր: Իսկ ես կ'ընեմ բարձրաձայն, որովհետեւ մտածումս թերակար չունի: Ես ոյժ մըն եմ — գոնէ այդ հաւատքը ունիմ — ոյժ մը որ կ'ուզէ գործել: Մեր մէջ գետին չկայ. շարժում չկայ. գործունէութեան դաշտ չկայ: Պատճառները զիս չեն հետաքրքրեր: Ես կամ, եւ միայն ե՛ս: Պէտք է որ ապրիմ եւ երիտասարդի աւիւնս արժեցնեմ: Յոյսերով կարելի չէ զիս օրօրել. տեսայ ինձմէ առաջ եկող Հայերը, որոնք միշտ սպասեցին լաւագոյն օրերու եւ այդ յոյսով ծերացան: Իմ արուեստս չ'ուզեր սպասել ոչ մէկ վաղորդայնի: Չեմ ուզեր ամբաստանել Հայը, բայց ան ալ զիս ամբաստանելու իրաւունք չունի: Կ'ուզեմ խօսիլ, եւ բնական է որ խօսքս ուղղեմ անո՛նց որոնք լսելու ատեն եւ փափաք ունին: Հայը ոչ մէկն ունի, ոչ միւսը: Իսկ դո՛ւն, սիրելի Պետրոս-Փիէռ, դուն եւ քեզի պէսները իմ ըսածներս պիտի հասկնաք: Այդ կը բաւէ ինձի:

— Այո՛, ըսաւ Պետրոս, իրաւունք ունիս. միայն թէ կը մոռնաս որ «կարօտ» բառին Փրանսերէնը չկայ... «կարօտ»ը չկա՛յ...

— Ճիշդ է: գիտեմ, այդ բառին համարժէքը Փրանսերէն լեզուին մէջ գոյութիւն չունի: Բայց բառ մը պակաս է եղեր, ի՛նչ կ'արժէ...

Պետրոս սկսաւ սանդուղները իջնել ծանր քայլերով, գլխարկը ձեռքին մէջ ճօճանակ՝ եւ մինչեւ կորսուիլը ըսաւ.

— Գրածներդ ոչ մէկ Հայու կրնան խօսիլ, որքան ատեն որ անոնց մէջ «կարօտ» բառը չկայ... Այո՛, մի՛ խընդար, որովհետեւ միայն այդ չէ որ թերի է. դուն արդէն գիտես, բայց թող որ յիշեցնեմ թէ Փրանսերէնը գոյութիւն չունի նաեւ «մա՛յր» բառին, «հա՛յ» բառին, «աքսոր» բառին... Փրանսերէնը չկա՛յ մե՛ր «գաղթական»ին, մե՛ր «որբ»ին...

Բացիկ մը միայն ղրկած էր Նէնէթին, իր ուշանալուն պատճառները բացատրելով: Այլեւս պիտի վերադառնար Թօննէռ, քանի որ ութը օրէ ի վեր Փարիզ անցուցած այս արձակուրդը բաւական կը նկատէր: Այդ առաւօտ, ըստ սովորութեան, Հրաչ կանուխ մը գործատեղի մեկնեցաւ: Հազիւ թէ դուռը գոցուած էր իր ետեւէն, երբ վազելով կրկին սանդուղները բարձրացաւ եւ վերմակը բանալով նամակ մը երկարեց իր ընկերոջ: Նամակը Թօննէռէն կուգար: Պետրոս ցցուեցաւ անկողնին մէջ ու կարդաց.

«Մէտօսիէօ Փիէռ,

«Նրբ այս նամակս ստանաք, անմիջապէս վերադարձէք Թօննէռ: Կ'աղաչեմ, շուտով տուն եկէք: Տիկինը լաւ չէ: Տիկինին վիճակը շատ գէշ է: Ո՛չ, մի՛ վախնաք, հիւանդ չէ, բան մը չունի, բայց շատ դժբախտ է: Իմ աչքէս չի վրիպիր: Ձեր մեկնելէն ի վեր բոլորովին փոխուած է. անկողինէս կը լսեմ որ գիշերը երկար ժամեր կը քալէ, յետոյ կը խօսի բարձրաձայն: Այդ շատ գէշ նշան է: Քանի մը անգամներ լալը տեսայ. լաւ բան չէ. պէտք է ձգենք որ լայ: Հետո գրեթէ բնաւ չի խօսիր, բայց ես չեմ նեղանար. կ'ըմբռնեմ պատճառները: Առջի օր միայն ըսաւ թէ պիտի մեկնինք. ո՞ւր պիտի մեկնինք, դուք տեղեա՞կ էք: Նրէկ առտու տեսայ որ դեռ արեւը չձագած՝ պարտէզ ելաւ. շատ վախցայ եւ ետեւէն գացի. բայց կ'աղաչեմ, դուք մի՛ վախնաք: Ձէի ուզեր այս բաները գրել. բայց կը յիշէք որ մեկնած ատեննիդ տան պահպանութիւնը ինձի յանձնեցիք. խնդրեցիք որ հսկեմ ամէն բանի. ես պարտականութեանս մէջ չեմ թերանար: Այսօր Տիկինը ժամերով գրեց. յետոյ կանչեց զիս ու նամակ մը տուաւ որպէս-

զի ձեզի զրկեմ: Հազիւ թէ գլխարկս դրած էի, երբ նամա-
կը ձեռքէս ուժով մը խլեց ու պատռեց. յետոյ սկսաւ լալ
սարսափելիօրէն: Ես նամակին կտորները հաւաքեցի: Եւ
թէեւ ակնոցս քովս չըլլալուն չկրցայ ամբողջութեամբ
կարդալ, բայց տեսնելով որ կարեւոր բան մըն է եւ վրան
ալ հասցէն կայ, ահաւասիկ անմիջապէս կը զրկեմ ձեզի:
Կ'աղաչեմ մի՛ ուշանաք, շատ շուտ եկէք. 7,30ին եւ 10ին
չոգեկառք կայ Փարիզէն:

Միշտ ձեզի հաւատարիմ
Կոստան Լըվոս»

Փիէռ պատռուած նամակին կտորները քով քովի
գրաւ եւ կարդաց.

«Սիրական Փիէռոս,

Ո՛չ, մտքէս իսկ չեմ ուզեր անցընել թէ ըրածդ պա-
տրուակ մըն է զիս վերջնապէս լքելու: Գիտեմ թէ պիտի
վերադառնաս Թօննէո: Բայց անմիջապէս ըսեմ որ երբ
զաս, տունը պարապ պիտի գտնես. քու ժամանումէդ ա-
ռաջ ես մեկնած պիտի ըլլամ: Ներէ՛ ինծի, ներէ՛ ինծի, իմ
աղուոր Փիէռոս, որ անգամ մը եւս քու սիրող կ'արիւ-
նեմ, կը տառապեցնեմ քեզ, անգամ մը եւս քու սիրոյդ փո-
խարէն միայն վիշտ կուտամ: Մի՛ անիծեր զիս, Փիէռ-
ոս, մի՛ անիծեր. արդէն շատ դժբախտ եմ եւ չարու-
թեամբ չէ որ կը փախչիմ քեզմէ: Որովհետեւ իմ հեռա-
ցումովս կ'ուզեմ ապացոյցը տալ քեզի հանդէպ ունեցած
սիրոյս. որովհետեւ կ'ուզեմ որ գիտնաս թէ միայն քեզ
երջանիկ ընելու յոյսով է որ կեանքս կը բաժնեմ քուկի-
նէդ: Որովհետեւ, հաւատա՛, Փիէռոս, ամբողջ հոգիովս
ներողութիւն կը խնդրեմ քեզմէ գործած սխալիս համար:
Ես գիտեմ թէ սխալ չարժեցայ. ինծի պատահած մեծ դժ-
բախտութենէն վերջ պէտք չէր որ քեզի վերադառնայի,
մահուրնէ փախչելով վատօրէն: Բայց, ի՛նչ ընեմ, ի՛նչ
կրնայի ընել, գիտես թէ առանձին էի եւ զիս անկեղծօրէն
մեղքնալու համար իսկ մէկը չկար շուրջս: Ինչպէ՛ս պիտի
ապրէի անդամահատուած. մեղք եմ, Փիէռոս, իրաւ որ
խղճալի եմ. վիճակս սարսափելի էր եւ կ'ուզէի մեռնիլ:
Միայն դուն կայիր, միայն դուն որուն անկեղծութեանը,
հոգիի մաքրութեանը վրայ չէի տարակուսած երբեք. գի-
տէի նաեւ թէ անկարող էիր զիս մոռնալու: Որով, եկայ:
Պէտք չէր որ գայի, բայց եկայ, մահուրնէ փախչելով վա-
տօրէն: Թերեւս կարելի էր կեանքս վերսկսիլ մէկու մը հետ

որ զիս անցեալին մէջ չէ ձանչցած, որուն աչքերուն առ-
ջեւ աւելի կատարեալ կնոջ մը պատկերը չպիտի դայ միշտ:
Բայց քեզի՛ հետ... Մի անիծեր զիս Փիէռոս, տկարու-
թեանս մէջ վախցայ ես մահէն: Հաւատա՛ որ ամբողջ հո-
գիովս կը սիրեմ քեզ եւ պիտի սիրեմ ալ միշտ, որովհետեւ
բարի եղար եւ կարելիդ ըրիր զիս երջանիկ ընելու: Յան-
ցանքը քուկդ չէ երբեք, եթէ երջանիկ չեղանք. կը զգամ
քու վիճակդ եւ կ'ըմբռնեմ թէ իրաւունքը չունիմ քեզմէ
աւելին պահանջելու: Վերջապէս դուն ալ մահկանացու
մըն ես, պարզ հոգի մը, եւ բնական է որ իմ վիճակս քու
ներքին պայծառութիւնդ մթազնէ: Իսկ ես, ես դժբախտ
եղայ նախ անոր համար որ վարժուած էի փայփայուելու,
սիրուելու, գուրգուրանքի առարկայ մը դառնալու: Դուն
զիս տարբե՛ր սիրով մը սիրեցիր, դուն զիս շա՛տ սիրե-
ցիր, եւ հիմա...: Դժբախտ եղայ նաեւ անոր համար որ
տեսայ քու ալ դժգոհութիւնդ: Դուն դեռ շատ երիտասարդ
ես, ամբողջ կեանք մը ունիս առջիդ. չեմ ուզեր զայն թու-
նաւորել: Երջանիկ եղիր դուն, Փիէռոս, կ'ուզեմ որ եր-
ջանիկ ըլլաս. արժանի ես: Ձգէ որ ես մեկնիմ. մի՛ տա-
ռապիր, բայց մանաւանդ մի՛ փնտոեր զիս. ձգէ որ ես
մեկնիմ: Անկարելի է որ մեզ գտնես, եւ ես անկարելի է
որ այս կեանքը վերսկսիմ: Անհոգ եղիր, բան մը չպիտի
պատահի ինծի. պիտի ապրիմ քաջուած, քու անջնջելի յի-
շատակիդ հետ եւ իմ միակ միւթարութիւնս պիտի ըլլայ
Պիպիս: Այլեւս միայն անոր համար կ'ուզեմ ապրիլ, մի-
միայն անոր համար: Ամբողջ սէրս, գուրգուրանքս պիտի
տամ անոր եւ վստահ եմ թէ օր մը վերջապէս պիտի սիրէ
զիս, պիտի անդրադառնայ վիճակիս եւ պիտի գթայ իր
դժբախտ մօրը:

«Դժբախտ եմ, չէ՞ Փիէռոս... շա՛տ, շա՛տ դժբախտ
եմ. ինչե՛ր պիտի ուզէի գրել քեզ, բայց չեմ կրնար: Քա-
նի անգամներ այս էջը պատռեցի: Ձէի ուզեր գրել, բայց
ստիպուած եմ: Անհոգ եղիր, ես ամէն բան կարգադրելով
պիտի մեկնիմ. թուղթերը պիտի գտնես սեղանին վրայ:
Միայն զիս է որ չպիտի գտնես, իմ աղուոր, իմ բարի
Փիէռոս: Ո՛չ, հրաժեշտի բառ մը չեմ ուզեր գրել. ոչինչ,
ոչինչ: Պէտք չէ որ յուզուիմ եւ տկար ուժերս կորսնցնեմ:
Միայն թէ Փիէռոս, հիմա որ քեզ կը համբուրեմ այս-
պէս, այսպէս, վերջին անգամ մը գոնէ կրկնէ հոգիէդ.—
Nenette, Nenette chérie ! ... »

Առաւօտեան 8ն էր. կէսօրէ վերջ ժամը մէկին միայն

երիտասարդը կրնար հասնիլ Թօննէո: Մինչեւ այդ՝ հինգ ժամ, հինգ տարի:

Եւ երբեմն ան կը մեկնի, հրթիռի մը պէս: Խլացուցիչ պայթումով մը մթնոլորտը կը պատռէ եւ իր լուսեղէն սիւնը կը սլանայ վեր, ուղղաձիգ, շաչելով, Փշշալով, սուլելով: Կը բարձրանայ, կը բարձրանայ, ու յանկարծ կանգ կ'առնէ, կարծես անտեսանելի երախի մը մթութեանը մէջ կորուսած:

Այսպէս է որ պոռաց Փիէոնի վիշտը: Այսպէս է որ պոռաց սէր մը, անասման սէր մը որուն ուժգնութեանը բնաւ չէր անդրադարձած Փիէո եւ որ գացած էր թմրիլ, թաղուիլ առօրեայ կեանքին սովորականութեանը մէջ: Եւ սովորական, եւ հասարակ, եւ ռամիկ մահկանացուի մը վիշտը ապրեցաւ ան, շաչելով, Փշշալով, սուլելով: Նախ բնաւ չուզեց հաւատալ. կարծեց թէ Նէնէթ կը ստէ պարզապէս, թէ կ'ուզէ քանի մը օր պահուելու իր սէրը փորձելու համար, թէ կ'ուզէ վստահ ըլլալ իր զգացումներուն անկեղծութեան, բայց երբեք ոյժը չպիտի ունենայ զինքը լքելու: Յետոյ սակայն խոստովանեցաւ որ ինքզինքը խաբելու համար միայն այսպէս կը խորհի, քանի որ գիտէ թէ Նէնէթ անկարող է այդ լոյսին տակ խաղ մը բեմադրելու: Ինչպէս ծիսակատարները այն միւս աղանդին, որոնք իրենց մարմինը կը հարուածեն, կը չարչրկեն, կ'արիւնեն, Փիէո իր ամէն մէկ մտածումով, ամէն մէկ անդրադարձումով արիւնեցաւ:

— «Այո՛, կ'ըսէր ան. ե՛ս եմ, եւ միայն ես եմ յանցաւորը: Իմ հպարտութիւնս զիս սպաննեց, իմ անտարբերութիւնս Նէնէթս առաւ ինձմէ: Կեանքին նայեցայ իմ նեղ պատուհանէս՝ զիս չըջապատող անձերուն եւ դէպքերուն նայեցայ իմ սեղմ անկիւնէս. չելայ անձէս դուրս, մտնելու համար Նէնէթին մէջ: Ան դժբախտ մըն է որ կը մաքառէր կեանքին հետ, իր կորստուղ երջանկութեան հետ, եւ ես պէտք էր որ զինքը ընկղմէի անչափ գորովի մը մէջ, գայն ծածկէի նոյնիսկ չափազանցուած սիրոյ մը բեռով: Իմ սէրս պէտք էր կատարեալ ըլլար, սփոփարար դառնալու համար: Եւ փոխանակ ատոր մնացի ընդարմացած, մնացի անտարբեր, մնացի կրաւորական:

«Պէտք չէր լռէի, որովհետեւ ոչ ոք այնքան հակամէտ է լռութիւնը թարգմանելու, որքան թերահաւատ մը: Ես այդ վատոյժ թերահաւատին իմ աջակցութիւնս զլացայ, որովհետեւ ոչ գիտէի մոռնալ ինչ որ կարօտ էր մոռացումի, եւ ոչ ալ յիշել ինչ որ արժանի էր յիշողութեան: Նէնէթը այլեւս իմս էր. ամբողջութեամբ, հուժեամբ իմ գերիս էր, ալ երբեք վախը չունէի գայն կորսնցնելու, եւ այս ապահովութիւնը փոխանակ ինձ կրկնակի թեւեր տալու, զիս նետեց պժգալի անտարբերութեան մը մէջ: «Իրաւունքը չունիմ քեզմէ աւելին պահանջելու»: Բայց ինչո՞ւ, ինչո՞ւ, Նէնէթ, ունէի՞ր իրաւունքը ինձմէ աւելին պահանջելու, քանի որ ես յեղյուցուկ մը չեմ, ես զոհը չեմ անանուն զգացումներու, գիտեմ թէ ինչ է ուզածս, գիտեմ թէ ինչ է այն ճամբան որ... վերջապէս կը սիրեմ քեզ եւ սիրտս պարտական էր... ինչո՞ւ հետո՞ չկուուցայ մեր սէրը չըջապատող ծիծաղելիօրէն ճղճիմ արգելքներուն դէմ: Իրաւունքը չունիս ինձմէ աւելին պահանջելու որովհետեւ պարզ մահկանացո՞ւ մըն եմ ես, խեղճ, սովորական մէկը որ խոտի պէս կ'ապրի ու անկարող է բացառիկ կեցուածք մը ունենալու. ըսել է այդքան հասարակ մէկն եմ ես, այդքան դաժաճ հոգի մըն եմ... ես... ես»:

Այս «ես»երը կրկնած ասին կարծես իր մորթին վրայ կարդալու համար իր փոքրագութիւնը Փիէո ակնարկը հաւաքեց, խոնարհեցուց եւ ուշով նայեցաւ ձեռքերուն, մարմնին, ուսերուն: Յետոյ նայեցաւ շուրջը, գիտակցութիւնը պտըտցուց իրականութեան մէջ, կարծես հասկնալու համար թէ արդեօք ուրիշներն ալ իր կուզերը կը նշմարե՞ն: Gare de Lyon էր, երրորդ կարգի վակոնի մը մէջ: Փիէո սոսկումով անդրադարձաւ որ ամէնուն ուշադրութեան առարկան էր դարձած. ծեր կին մը իրեն կը նայէր ակնոցներու վրայէն, ուրիշ մը թերթի մը մէկ անկիւնէն, պատկառելի մօրուսաւորի մը աչքերուն մէջ կարծես կարեկցութիւն կար, իսկ պզտիկ աղջնակ մը կենդանային հետաքրքրութեամբ գլուխը կը մօտեցնէր: Երիտասարդը անմիջապէս ելաւ տեղէն ու գնաց պատասպարուիլ առաջին կարգի առանձնութեանը մէջ: Ի՞նչ էր եղած. աչքերը ի՞նչ արտայայտութիւն ունէին. դիմագիծը ի՞նչ կրնար ըսել: Փախչիլ, վազել, սուրալ, պլլուիլ երկու բազուկներով, ամբողջ մարմնով, եւ ճկիլ, եւ պոռալ...

Դանդաղօրէն, դանդաղօրէն, շոգեկառքը սկսաւ շարժիլ:

Կը սկսէր մեծ ճամբորդութիւն մը:

Կը սկսէր այն միակ ճամբորդութիւնը որ արժանի է «մեծ» տիտղոսին, որովհետեւ այդ յառաջխաղացումին նպատակակէտը հեռու է մարդոցմէ անհունօրէն, անսահմանօրէն, որովհետեւ այդ նպատակակէտը մօտիկ է մարդոց, ինչպէս ոչ մէկ բան կեանքի մէջ:

Թելը կտրուեցաւ: Երիտասարդին խորհրդածութիւններուն շարքը կասեցաւ յանկարծ: Վիշտին սովորական աղմուկը լռեց, բարձրացող աւելի մեծ ձայնով մը խափանուած: Տղան ինքզինքը գտաւ առանձին, միս մինակ, օդին, պարապին, անեզրութեան մէջ:

Ամէն կին երբոր մայրանայ, կը բարձրանայ հողէն, կ'ելլէ վեր, շատ վեր, ու զաւակը կը ծնանի տեսողութիւններէ հեռու: Այդ պատճառաւ է որ կ'ըսեն.— աշխարհ եկաւ: Որովհետեւ մարդիկ կուզան վերէն վար, մարդիկ կ'իյնան բարձունքէ մը դէպի հողը, անյեղլի օրէնքի մը հպատակելով:

Այդ սրբնթաց արշաւին մէջ շատեր կը մնան անբանացած, անգիտակից, անկարող՝ տեսնելու, դիտելու, անդրադառնալու: Հողին քաջողութենէն տարուած եւ դիմադրելու ոյժէն զուրկ՝ կ'իյնան թաւալգլոր, իրենց անդամներն ու զգայարանքները սանձելու անընդունակ, եւ նըշմարուած խարուսիկ պատկերները կը մնան անձիշդ, մակերեսային, առարկայական: Այս անձերը երբոր հասնին երկիր, միայն հողակոյտ մը կրնան կազմել:

Կան սակայն ուրիշներ որոնք կը նմանին օդանաւորդներու: Անոնք ալ ունին իրենց անկումի պարտադիր շրջանը: Պէտք է որ բաւական մը ժամանակ թաւալին իրենց բնազդէն, իրենց կիրքերէն, իրենց զգայարանքներէն քաջուած: Արդար է որ գոնէ ատեն մը միայն բնութիւնը ըլլայ զիրենք վարող: Բայց ահա որ թաւալող օրերուն մէջ իր փրկարար տառապանքը կը բերէ դէպք մը, երբեմն աննշմարելի ըլլալու չափ պզտիկ, երբեմն ալ ահեղ, բայց միշտ ճակատագրական դէպք մը: Ստեղծուած ցաւը կ'ըլլայ յենակէտ, լծակը կը կազմուի, եւ այս ճամբորդէն, ինչպէս օդանաւորդէ մը, անկարգելը կը մեկնի: Անկարգելը կը մեկնի վեր, կը բարձրանայ, կը տարածուի, կ'ուռի: Անկէ կախուած էակը պիտի ցնցուի իր Ֆիզիքական մարմնին ամենայնտի մասնիկներուն մէջն իսկ, բայց պիտի կազմուի երկրորդ մարմինը: Ճամբորդը ինքզինքը

պիտի գտնէ իրեն բոլորովին անծանօթ բարձրութեան մը մէջ, պիտի հաւասարակշռուի եւ իր ակնարկը այս անգամ պիտի տարածուի հաստատ, խաղաղ, թափանցող:

Անշուշտ այս մէկն ալ պիտի երթայ հողին, ինչպէս ամէն բան կ'երթայ իր ճակատագրին. բայց այս անգամ ան պիտի երթայ հեշտութեամբ, քաղցրութեամբ, շրջուանքով, գիտակից իր ճանապարհին, գիտակից իր նպատակակէտին:

— «Մեր մէջ իմացական անհատը եւ Ֆիզիքական մարմինը կեցած են դէմ դէմի եւ կը կուտին: Երկուքն ալ ունին իրենց հրամայող ոյժերը եւ անյեղլի օրէնքները: Այդ կուրն է որ պիտի արձանագրէ ճակատագիրը մարդոց, եւ այդ պայքարին վախճանն է որ անհատները պիտի ձգէ կամ բարձրացնէ: Կրնանք բարեկամական կամ սիրոյ կապերով միանալ ուրիշներու, բայց մէկ ենք մենք մեր անձին հետ: Եթէ այդ միութիւնը կը կրենք անգիտակցութեամբ, մեր մտածումները կուզան բնութենէն, միայն, այսինքն զգայարանքներուն միջոցաւ: Այս պարագային երբեք չենք կրնար տէրր նկատուիլ կեանքին, քանի որ կը գործենք բնազդով, կը գոհանանք ներկայ ժամուն պատճառած հաճոյքով, կը ձգտինք օրուան ըզձանքին, կ'աշխատինք նշմարելի նպատակին: Պէտք է որ բնութեան ոյժերուն, որոնց տիրապետութեան արդիւնքը ինքնալքում, մեղկացում, անասնացում է, հակազդուի իմացական անհատը: Պէտք է որ պայքարը սկսի այս երկու ոյժերուն միջեւ, որովհետեւ ան սահմանուած է մեր ճըշմարիտ էութիւնը մէջտեղ հանելու, մեր մէջ մրափող իսկական անձը մեզ ծանօթացնելու: Պէտք է որ ըլլանք ինչ որ ենք:

«Բազմաթիւ պահանջներ մեզ կը կապտեն, կ'անշարժացնեն, կը գերեն: Բայց այդ պահանջներէն ոչ մէկը, ոչ իսկ բոլորը խմբովին, ըլլան անոնք բարոյական, տրամաբանական թէ Ֆիզիքական պահանջներ, ոյժը չպիտի ունենան մեր վրայ վերջնապէս տիրապետելու, եթէ մենք մեր եսասիրութեամբը ընդառաջ չերթանք անոնց: Մեր եսասիրութիւնն է որ զանոնք կ'օգտագործէ եւ դիւրին համակերպութեամբ մը կը յանձնուի անոնց տիրապետութեան, քանի որ հեշտ է ինքն իր մէջ փակուած մնալ ու լքուիլ հոսանքի մը քմահաճոյքներուն: Եւ քմահաճոյքները պատահարներուն մեզ կը նետեն խարակէ խարակ ու կը

տառապինք:

«Այս պարագային է որ իրապէս ըմբռնելի կը ձառնայ ճշմարտութիւնը սա խօսքին. «մարդիկ չեն տառապիր, այլ իրենք զիրենք կը տառապեցնեն»: Իրենց անձը կը տառապեցնեն որովհետեւ չեն գիտեր թէ հակազդելու համար պէտք է տեսնել, վայելելու համար պէտք է ճանչնալ, եւ տիրանալու համար պէտք է տալ:

«Մասնակի դէպքի մը հակազդելու համար պէտք է որ բարձրացուցած ըլլանք մեր ակնարկը, պէտք է որ զայն քննենք ոչ թէ առանձինն, այլ անոր ծնունդ տուող բոլոր պատճառներուն հետ, այսինքն նախ մեր անձին հետ: Որովհետեւ մեզի պատահածներուն մեծագոյն մասը մենք է որ կը պատրաստենք, մեր բացայայտ թէ անանունը դձանքներն են որ զայն կը կանչեն եւ դէպքը կ'ըլլայ այնպէս ինչպէս որ մենք ենք: Ան կ'ունենայ մե'ր բնութիւնը, կ'ունենայ մե'ր մտածումներուն բնորոշակութիւնը եւ մե'ր հոգիին գոյնը:

«Վայելելու համար պէտք է ճանչնալ, պէտք է ճանչնալ ոչ թէ վայելքները, այլ նորէ'ն մեր անձը: Մարդ էակը կարող է ոչ միայն իրարմէ գանազանել գեղեցիկ մարմին մը ազեղէն, բարի արարք մը չարէն, այլ նաեւ բնութիւնը ունի երեւակայելու բարին, գեղեցիկը, ազնուակաւորը: Եւ բնականաբար, երբ կ'ուզէ գոհացում տալ իր ըզձանքներուն, լաւագոյնին է որ կը ձգտի, առանց գիտնալու թէ գեղեցիկ հոգի մը վայելելու համար պէտք է գեղեցկացած ըլլայ, ազնուական կեանք մը գնահատելու համար պէտք է նոյն բարձունքին հասած ըլլայ, եւ նոյն բարձունքին հասնելու համար պէտք է ճանչնալ ինքզինքը:

«Տիրանալու համար պէտք է տալ: Կ'ուզենք սիրուիլ բարձրագոյն սիրով մը, կ'ուզենք ունենայ անձնուէր եւ անչափանդ իր բարեկամներ, կ'ուզենք որ օրերը մեզ բառիք բերեն եւ ձախորդութեան առջեւ ճակատագիրը միայն կ'անիծենք: Իրականին մէջ մե'նք է որ չենք գիտեր բարձրագոյն սիրով մը սիրել, անձնուէր եւ անչափանդ իր բարեկամ ըլլալ ու օրերուն բարութեանը ժպտիլ: Մեծագոյն ճշմարտութիւնը, գերագոյն իրողութիւնը մեր անձն է. ամէն ինչ անկէ է որ կը սկսի: Նախ մե'նք պէտք է որ ընդառաջ երթանք ամէն բանի, նախ մե'նք պէտք է տանք, բայց տալու համար անհրաժեշտ է որ տէրը ըլլանք մեր հոգիին:

«Տէ'րը ըլլայ հոգիին, պատե'լ միսը, ճեղքել նեղ ստտեանը, մարմինը գերանցնել, Ֆիզիքականին գործու-

նէութեան դաշտը անդրանցնել, բարձրանալ վե'ր, վե'ր, որպէսզի մեր ակնարկը ըլլայ լայն, ընդարձակ, վճիտ, եւ որպէսզի դեռ ան ըլլայ երջանիկ, խայտացող, հրճուանքով լի:

«Ճշմարիտ հրճուանքով լի՝ քանի որ այս բարձունքին մէջ միայն կրնայ գիտակից հրճուանքը կազմուիլ. կրնայ ըլլալ տեսական, աննկուն ու բեղուն: Կենսատու հեղուկի մը պէս ան կը ծորի, իր բարձունքէն առատութեամբ կը տեղայ մեր մարմնին, մեզ կը պարուրէ, կը համակէ, կ'ընկզմէ իր մէջ եւ իրմով կը յեցուի մեր օրերը, արարքները, մտածումները: Մտածո՛ւմ. անոր անսխալականութեանը պէտք չունինք բնաւ այս բարձունքին հասնելու համար: Մեզ անհրաժեշտ չեն երբեք յստակ ու որոշ մտածումներ, բեռ գիտութիւններու: Կր բաւէ որ զգանք, սպրինք փրկութիւնը, նետուինք մեր պատեանէն դուրս, մենք մեզ յանձնենք բարձրացումին, եւ ականջ տանք երաժշտութեան որ կը սկսի:

«Որովհետեւ հո'ս է որ մեր ձայնը կը լսենք: Հոս է որ կը սկսի ներքին նուազը, rythme, թրթռացումը: Ան մերն է, միմիայն մերը եւ միակը աշխարհի վրայ: Կը բաւէ որ մեր քայլերը հպատակին այդ չափականութեան, կը բաւէ որ մեր զգացումները պատշաճեցնենք այդ կշռոյթին, կը բաւէ որ մեր իմացականութիւնը յառաջանայ համաչափ ու անվախճան մեղեդիին հետ, եւ մենք մեր մտերւութեանը մէջ հասած ըլլանք երջանիկ խաղաղութեան մը, ու պիտի յաղթենք կուռելէ առաջ, լսելի պիտի ըլլանք խօսելէ առաջ եւ պիտի գեղեցկանանք սիրահարուելէ առաջ:

«Երակ մը մեր կեանքին յաջորդական փուլերը պիտի կտրէ անցնի ու մեր բոլոր ապրումները օղակներու շղթայ մը պիտի ձեւացնեն, նոյն ուղղութեամբ առաջնորդուած: Մինչ կ'ապրէինք անյօդ կեանք մը, մեր երջանկութիւնը փշրանքներու էր վերածուած օրերու բազմութեան մէջ եւ մեր առօրեայ նպատակները իտէայի մը պատաններուն կը նմանէին, այժմ գոյութեան միութիւնը կազմուելով ոչ միայն անհամեմատօրէն պիտի մեծնայ մեր ապրումը, մեր երջանկութիւնը եւ մեր իտէալը, ոչ միայն պիտի յառաջանանք յուսաւորուած ուղիէ մը հաստատ քայլերով, այլ եւ ապրելով պիտի ապրեցնենք ուրիշն ալ, բարձրանալով մեր հետ պիտի քաշենք մեր շուրջինն ալ:

«Այդ բարձունքին՝ ոչ մէկ սիրուհի պիտի կարենայ զինքը սիրողին բռնել: «Իրաւունքը չունիմ քեզմէ աւելին պահանջելու»: Այո՛, չենք պահանջեր, երբ դիտենք թէ ստանալու կարելիութիւն չկայ, ինչպէս որ շատ անգամ հարցում կ'ուղղենք երբ պատասխանը արդէն ծանօթ է մեզի, եւ կամ թէ ահանջ կուտանք երբ արդէն ձայնը կը յտուի: Բայց ան որ հոգիի կատարեալ գեղեցկութեան մէջ է, ան սէրը պիտի գործածէ եւ ոչ թէ օգտագործէ. անոր համար սիրելի էակը հայելի մը պիտի ըլլայ եւ ոչ թէ իր դպաշարանքները, հպարտութիւնը, անձնասիրութիւնը չըջանակող գարգ մը: Սիրելի էակը պիտի մնայ միշտ նոյն՝ նէնէթը, ամէն բանէ վեր, այնպէս ինչպէս որ էր առաջ, եւ այնպէս ինչպէս որ պիտի ըլլայ վաղը: Այո՛, նէնէթ, պիտի տեսնես թէ քու Փիէռօզը ինչպէս իր ամբողջ հոգիով, իր ամբողջ ամբողջութեամբը պիտի...»

Փիէռ անգամ մը եւս իր մտածումը կտորեց: Ամէն մէկ խորհրդածութենէ վերջ երիտասարդը կը թաւալէր նոյն գառիթափին վրայ, կը գերուէր իր մտայլումէն, ինքզինքը կը գտնէր նէնէթին առջեւ: Եւ երբոր խօսքը տնոր ուղղելով կը տեսնէր թէ կը կորսուի յուզումին մէջ եւ ժամանակը անսահմանօրէն կ'երկարի, կը վերադառնար վերացեալին, կրկնելով սա տեսակ նախադասութիւն մը. — «Ընկերութիւնը կը կերտուի մեզմով, եւ այդ կառուցումը կը սկսի մե՛ր մէջէն: Որպէսզի կարենանք ազդել աշխարհի եւ որպէսզի այդ ներգործումին արդիւնքը դրական ըլլայ, պէտք է որ...»

Փիէռ շատ հեռու էր ծանօթ վարդապետութիւն մը ընդգրկելէ: Ինք արդէն չէր խորհեր իսկ վարդապետութեան մը վրայ. մտածումները բնականաբար չունէին շարայարութիւն, մեծ մասը ըրպէի տրամադրութեան արդիւնք էր, եւ գրեթէ միշտ սկսուած նախադասութիւն մը կը մնար կիսատ, հակասութեան մը պատճառաւ կամ ի չգոյէ բառի: Բայց ի՞նչ փոյթ. կը բաւէ որ ինք կ'ապրէր զարթում մը, համբարձում մը եւ հոգիին ամէնէն խորունկէն կը պոռար որ պահը անցաւոր չէ, այլ նախադուր վաղուան կեանքին: Մտածումներ տարտամ, ազօտ, լոյծ, մտածումներ երկար ատենէ ի վեր իր մէջ համախոնուած, կուտակուած, որոնց շատերուն ձեւ չէր տուած երբեք, որովհետեւ զինքը տառապեցուցած էին, ահա տոնք բոլորը կուգային զինքը բարձրացնել հանգրուանի մը:

Պետրոս չփոթեցաւ շատ անգամ, անոնցմէ շատեր չուզեց խորացնել եւ կառչեցաւ քանի մը նախադասութիւններու: «Սիրել եւ տառապիլ զիտնալ — շտարուիլ առօրեայ ճղճիմ պատահարներէ — ինքնագիտակցիլ եւ մնալ գլուխներէ բարձր»: Այս այնքան պարզ խօսքերը իրեն անսահման կը թուէին եւ չափազանց կը դարձանար թէ ինչպէս դանոնք մինչեւ այս օրը չէր ապրած, հասկնալ կարծելով չանդերձ:

Վաղոնին պատուհաններէն դուրս կէսօրը կը տարածուէր դաշտերու, մարգագետիններու, առուակներու վրայ: Եղեւիններու խուրճ մը, սարահարթեր, քանի մը դանդակատուն: Ակօսի մը վրայ հակած պարտիզպան մը պիւղ մը անդին ոտքի ելաւ, յետոյ գլխարկը փոխեց ու կնոջ հագուստ հագաւ: Իր կովը, որ նախապէս սպիտակ էր, ագարակ մը անդին սեւցաւ եւ անմիջապէս ձագ մը ունեցաւ: «Ընկերութիւնը կը կերտուի մեզմով, եւ այդ կառուցումը կը սկսի մե՛ր մէջէն»: Տե՛ս, այսօր բարտիները տողանցք ունին, կարմիր կղմինտրները տանիք ունին, Փրանսայի ամպերը երկինք ունին, տե՛ս:

«Ընկերութիւնը կը կերտուի»ն այլեւս իր զօրութիւնը կորսնցուց, եւ Փիէռ տեղի տալով այն մեծ ալիքին որ կ'ուռէր իր մէջ, արտասանեց.

«Ընկա՛լ քաղցրութեամբ տէր Աստուած հօր...»

Կեցաւ, սրբագրեց եւ սկսաւ աղօթել:

«Ընկալ քաղցրութեամբ նէնէթի իմ հօր՝ զդառնացողիս զաղաչանս. մատի՛ր գթութեամբ առ պատկառեալս դիմօք. փարատեա՛ ամենապարգեւ. զամօթական տխրութիւնս: Տեսո՞նազրեա քո անուամբդ գլուսանցոյց երդ յարկիս. պարփակեա՛ քո ձեռամբդ զառաստաղ տաճարիս. գծագրեա՛ քո արեամբդ զմուտ սեմոց սենեկիս: Տուր հանգիստ բերկրութեան մահահանգոյնս նիրհման...»

Յանկարծ յիշեց Սուրէնին խօսքը.

— «Նարեկը Հայոց ամէնէն աւելի գէշ, սխալ, վատառողջ եւ անբարոյական գիրքն է»:

Փիէռ պատասխանեց բարձրաձայն գլուխը երեւցնելով.

— Ça dépend, mon vieux, ça dépend ! ...

Սուրէնին պատկերը չհեռացաւ սակայն իր տեսողութենէն: Այդ խորաթափանց ու շնական տղուն խոժոռ դիմագիծը եւ սուր ակնարկը նայեցան իրեն շեշտակի:

Փիէռ յիշեց հին խօսքեր: Գոցեց աչքերը, եւ դէմքը

բարձր, դէմքը լուսայորդ, երկար պահ մը սպասեց:
Կարծես կը վայելէր մերձեցումը մեծ երջանկութեան
մը: Յետոյ սկսաւ արտասանել դանդաղօրէն, մէկիկ մէ-
կիկ.

«Հրամայեց որ մարդիկ վազեն միայն ա՛յն ձշմար-
տութիւններուն ետեւէն, որոնց ճիշդ հակառակն ալ ճշմար-
տութիւններուն ետեւէն»:

«Հրամայեց որ կարաւանները հանգրուանի մը մօ-
տեցած ատեն իրենց գնացքը արագացնեն, որպէսզի ոչ մէկ
ճամբորդ չհասնի իրենց»:

«Հրամայեց որ նաւերը մեկնելով հոսկէ հասնին հոն,
սակայն կայմերու վրայ միայն առագաստ պարզուի»:

«Հրամայեց որ ոչ ոք ամպ մը չդնէ լուսնին շուրջ,
եւ չլայ եւ չխնդայ»:

«Հրամայեց որ ոչ ոք չսկսի հաշուել հարիւր մէկէն
մեկնելով»:

— «Դո՛ւն, Հայո՛ւ լակոտ, դուն ամէնէն շուտը կը
փոխուիս անասունի, եթէ օր մը իսկ մնաս առանց վիշտի»:
Լուռութենէ մը վերջ կրկին Սուրէնը խօսեցուց.

«Միսը միշտ նոյնն է, քաշ մը աւելի, քաշ մը պակաս.
«Հոգին միշտ նոյնն է, դար մը աւելի, դար մը
պակաս».

«Կան միսեր որոնց համբոյր մը միայն կը պակսի,
«Կան հոգիներ, որոնց մէկ օրն իսկ աւելորդ էի
գար...»

— Այո՛, այո՛, պոռաց Փիէն ոտքի կանգնելով, Ա-
րեւելքցի ենք եւ կը հաւատանք ճակատագիրը ըստած բա-
նին: Բայց այդ ճակատագրին գլխագիրներն են միայն որ
չինական մեղանով են գրուած: Մնացեալը մատիտ է,
մնացեալը քար է, մնացեալը փոշի է: Մեզի՛ կը մնայ այդ
մնացեալը փոխել:

Եւ գնացքին միօրինակ աղմուկը պատասխանեց.—
չըսսի՞ քեզի, չըսսի՞ քեզի, չըսսի՞ քեզի, չըսսի՞ քեզի...

4

Կարդաց, կրկին կարդաց, նորէն կարդաց: Անօ-
գուտ: Բացարձակապէս անկարող էր մտածումը հաւաքե-
լու, ուշադրութիւնը կեդրոնացնելու թուղթի այդ կտորին
վրայ: Նայեցաւ ստորագրութեան: «Կի՞, Կի՞... ո՞վ էր

այս Կին. արդեօք Սէն-Ժոզֆի՞նը, ա՛ն որուն վրայ այն-
քան շատ կը խօսէր Պիպին եւ զոր կը կոչէր «Կի հօրեղ-
բայր»: Փիէն ամբողջ ճիզը թափեց կարելի եղածին չափ
քիչ դողդղացնելու համար նամակը իր մատներուն մէջ,
բայց անկարող՝ թերթը սեղանին վրայ դրաւ եւ գլուխը
երկու ձեռքերուն մէջ ուժով մը սեղմած՝ ուզեց գոնէ ա-
մենակարեւոր մասը ըմբռնել: Հեզեց.

«...Երկար ատեն է որ ամէն բան աւարտած է ին-
ծի համար: Եթէ նոյնիսկ աւելի դժբախտ ըլլայիր, կա-
րելի չէր որ զայի քեզ առնել ու մեր կեանքը վերսկսիլ:
Ինծի պատճառած աններելի դժբախտութիւններէդ վերջ
պէտք էր ապահով ըլլայիր ասոր եւ ի դուք երրորդի մը
միջոցաւ զիս կրկին քովդ ունենալու ցանկութիւնդ չյայտ-
նէիր: Ալ երբե՛ք, երբե՛ք չես կրնար խաբել զիս. նախըն-
տրելի է ինծի համար հասարակ պոռնիկ մը, քան դուն:
Մարդ պէտք է Արեւելքցի ըլլայ, ան ալ 25 տարեկան ան-
փորձ Հայ մը՝ քեզմէ տարուելու համար: Միայն դիտ-
ցիր թէ այն տարին, մեր բաժանումի այն սարսափելի տա-
րին եւ անկէ վերջն ալ դեռ երկար ժամանակ, ես քեզ ա-
նիծեցի եւ հիմա խորունկ հաւատքը ունիմ թէ այդ անէծ-
քըս է որ քու երեսդ պատռեց: Կ'ըսէիր թէ բիրտ եմ, ա-
նոպայ ու վայրագ. ուրախ եմ որ վերջապէս առիթը կ'ու-
նենամ այդպիսի անձ մը ըլլալս հաստատելու: Պիտի առ-
նեմ Պիպին: Դուն արժանի չես անոր մայրը կոչուելու:
Ի՞նչ ըրիր զաւկիդ համար. ի՞նչ ըրիր մեր զաւկին համար:
Հոգածութիւն, խնամք, գորով եւ դեռ պղտիկի մը ան-
հրաժեշտ ամէն բան զլացար դուն անոր, կարծելով թէ
դրկած անարգ ամսականդ ոյժը պիտի ունենայ մեծ պա-
կասը լրացնելու: Նոյնիսկ անպատկառութիւնը ունեցեր ես
մէկուն ըսելու որ քիչ կը սիրես Պիպին, որովհետեւ ան
իմ անկարգ, անոպայ ու անգութ բնութիւնս ունի: Բայց
դիտցիր որ ես զայն սիրեցի ճիշդ այդ պատճառաւ եւ յե-
տոյ նաեւ — ինչո՞ւ չխոստովանիմ — որովհետեւ քեզի կը
նմանէր: Ամբողջ կարելիս ըրի, գացի հաստատուեցայ
Սէն-Ժոզֆի մօտը, եւ չանցաւ չարաթ որ գոնէ երկու ան-
գամ չտեսնեմ որդիս: Ահա այդպէս է որ ես զայն դրաւե-
ցի, կարելի եղածին չափ քեզ նսեմացուցի զաւկիդ առջեւ
եւ ան ամբողջութեամբ կապուեցաւ իր Կի «հօրեղբորը»:

«Եւ ահա դուն կը յանդգնիս զայն ինձմէ խլել՝ կը
յանդգնիս նոյնիսկ տարիներ վերջը զիս անգամ մը եւս
հարուածել: Մի՛ մոռնար սակայն որ բարեկամդ օտարա-

կան է եւ օտարական մը չի կորսուիր Ֆրանսայի մէջ: Գտայ վերջապէս ձեր հասցէն եւ կուգամ առնել որդիս: Գիտեմ թէ ամենայն սիրով ու մեծագոյն հրճուանքով է որ ինձ պիտի հետեւի ան: Այս նամակս պիտի ստանաս միայն այն պահուն, երբ մենք արդէն իսկ հեռացած պիտի ըլլանք Թօննէնէն: Ի դուր մի յոգնիր. երբեք չպիտի կարենաս մեզ գտնել եւ ոչ մէկ օրէնք զօրութիւնը պիտի ունենայ որդիս ձեռքէս խլելու: Պատիժդ թող այս ըլլայ»:

Փիէռի դէմքը ողորդուած էր քրտինքով ու քունքերը պիտի պայթէին: Ապշած, անբանացած, խորհելու անկարող այդ վիճակին մէջ ընազդաբար ձեռքը երկարեց ու սեղանին վրայէն լաթի կտոր մը առնելով սկսաւ սրբուիլ: Այնքան կարծր էր քուրջի այդ կտորը որ մորթը սկիւթուեցաւ: Որքան մեծ եղաւ տղուն զարմացումը, երբ ձեռքինը քննելով տեսաւ թէ բաղնիքի քերիչ (քէսէ) մըն էր ան, մասնաւոր տոկուն կերպասէ կարուած: Սեղանին վրայ էր նաեւ բացուած ծրար մը, թրքական դրոշմաթուղթերով, «չէվիրմէ»յի անուշով:

Փիէռի այնպէս կը թուէր թէ երազ մըն է որ կ'ապրի: Քնաչըջիկի մը պէս քայլերը տարաւ պարապ յարկաբաժնին ամէն մէկ կողմը, շօշափեց խոհանոցին պատուհանը, որուն ապակին կտորելով է որ կրցած էր ներս մըտնել, ու կրկին վերադարձաւ ննջասենեակ: Ահա մեծ սընտուկը. մեկնելու կազմ եւ պատրաստ, ահա լեցուն պայուսակները, Պիպիին խաղալիքները, ահա Նէնէթին դըլխարկն ու վերարկուն, եւ մանաւանդ, բայց մանաւանդ, արիւն, արիւն ամէն կողմ: Արիւն՝ մահճակալին վրայ եւ դետինը, արիւն՝ ջուրով լեցուն բազմաթիւ ամաններու մէջ, արիւն՝ քուրջերու, շապիկներու, անձեռոցներու վրայ, արիւն՝ մինչեւ դրան շեմը:

Դրացի մը վերջապէս ուզեց խօսիլ, եւ Փիէռ խելագարի մը պէս վազեց, վազեց, «քէսէ»ն ափին մէջ ուժով մը սեղմած:

Երբ սանդուղները բարձրացաւ, երթալիք սենեակը գտնելու համար պէտք չունեցաւ մէկուն հարցում ուղղելու: Դրան մը առջեւ կեցած էր Կոստան, երկու ձեռքերը կուրծքին սեղմած, գլխիկոր, եւ կը հեկեկար, կը հեկեկար:

Փիէռ դուռը բացաւ:

Համակ սպիտակութիւն: Սպիտակ՝ պատերը, վարագոյրները, սեղանը. սպիտակ՝ դէմքերը, ձայները,

մթնոլորտը: Անկողնին վրայ հակած երեք հոգի, բժիշկ, օգնական եւ հիւանդապահ, գլուխները ցցեցին եւ նշան ըրին որ չմօտենայ:

Փիէռ բա՛ն չէր լսեր, բա՛ն չէր ըսեր, եւ մահճակալէն զատ բա՛ն չէր տեսներ: Չկրցին զինքը դուրս հանել:

Փիէռ մօտեցաւ երկու քայլ, կանգ առաւ, թեւերը բացուեցան կարծես գիրկընդխառնումի մը համար, մարմինը տատանեցաւ կթոտ ծունկերուն վրայ, եւ անա՛նկ ձայնով մը տղան հեկեկաց.

— Nnette, Nennette chérie !

Տօգոյն կոպերը բարձրացան մէկէն եւ օրհասականին դէմքին վրայ անանուն, անդրաշխարհային ժպիտ մը տարածուեցաւ: Ժպիտ մը որ աւելի ծամածուծութիւն էր, լայց որ հրճուանք էր, աղերս ու աղապատանք էր, բայց որ ամբողջ սէր էր:

Նէնէթ ուզեց ցցուիլ, շարժում մը ընել, բայց ուժերը մերժեցին: Կարծես գերագոյն ճիգ մը ըրաւ խօսելու, եւ հազիւ լսելի ձայնով մը փսփսաց տղուն մօտեցող ականջին.

— Փիէռօ՛, ազատէ զիս, ազատէ զիս... այս անդամ, հաւատա՛... հիմա բժիշկը ըսաւ, հաւատա՛, ես... ես իրապէս յղի... ես իրապէս յղի...

Ձայնը հալեցաւ, սպառեցաւ, չրթունքները շարժեցան պարապին մէջ ու կոպերը ինկան:

— Դո՛ւրս, դո՛ւրս, բայց կ'աղաչեմ դուրս ելէք, կը կրկնէր բժիշկը. չէ՞ք տեսներ որ մահուան հետ կը պայքարի:

Դունէն անցած պահուն մէկէն ետեւ դարձաւ Փիէռ, բռնեց բժիշկին օձիքէն ու ըսաւ.

— Պիտի ազատէ՛ք զայն, պիտի աղէկցնէք Նէնէթս. ըրէք ինչ որ կ'ուզէք, բայց բժշկեցէք, ապա թէ ոչ... ապա թէ ոչ, je te casse la gueule moi, je te casse la gueule...

Նրբանցքին խորը, անկիւն մըն էին կծկտած երկուքը, շունչ շունչի: Փիէռ Կոստանը գրկած էր ուսերէն ու կը խօսէր խեղդուկ ձայնով մը, բայց շունչը սպառելու չափ արագ.

— Այո՛, պիտի աղէկնայ ան, պիտի տեսնես թէ ինչպէս պիտի աղէկնայ, իմ բարի, իմ պատուական Կոստանս, մենք դեռ շատ երջանիկ պիտի ըլլանք, մենք դեռ ի՛նչ օրեր պիտի ապրինք... Կոստա՛ն, Կոստա՛ն, ահա կը ներ-

կայացնեմ ձեզ Փարիզ քաղաքի հրշեջ գունդի ենթասպաներուն է՛ն կրակոտը... այո՛, Rrigole Brrigadier...» բայց ինչո՞ւ, ինչո՞ւ ուզեց անձնասպան ըլլալ: Ինչո՞ւ դուն հոն չէիր... Պիպին տարե՛ր են եղեր, աւելի լաւ. թող կորսուի անպիտանը. ան միշտ կը խոովէր մեր խաղաղութիւնը, կը փճացնէր մեր զուարթութիւնը... բայց հիմա, ալ երջանիկ պիտի ըլլանք. ես հոս եմ, պիտի աղէկնայ իմին Նէնէթս, Rrigole Brrigadier: Հաւատա՛, Կոստան, այս անգամ ատեն չունեցայ, բայց եթէ նորէն Փարիզ երթամ, անպայման, անպայման պիտի գնեմ թուժակդ. այո՛, առանց թուժակի չ'ըլլար. Նէնէթն ալ թուժակը շատ կը սիրէր... Մայրի՛կ, մայրի՛կ... je te casse la gueule moi, je te casse la gueule...

Եւ յետոյ,

Երբ այլեւս բնաւ յոյս չմնաց, ոչ իսկ երիտասարդի մը համար, Հայր գլուխը ցցեց եւ միշտ Կոստանը այդպէս ուսերէն գրկած՝ սկսաւ աղերսել.

— «Հայր մեր որ յերկինս ես, սուրբ եղիցի անուն քո, որպէս եւ մեք թողումք մերոց պարտապանաց... Հայր մեր որ յերկինս ես. սուրբ եղիցի անուն քո, եկեացէ արքայութիւն քո, եղիցին կամք քո, որպէս եւ մեք թողումք մերոց պարտապանաց... Թողումք մերոց պարտապանաց... պարտապանաց...»

— Չե՛մ յիշեր կոր, Կոստան, մեղքցիր ինծի, ես իմ «Հայր մեր» չեմ յիշեր կոր...

Այն ատեն Փրանսացին սկսաւ արտասանել իր թաւ ձայնով եւ Հայր խօսքերը կրկնեց, չունչ առ չունչ.

Notre père qui êtes aux cieux —

Notre père qui êtes aux cieux

Que votre nom soit béniit —

Que votre nom soit béniit

Que votre règne arrive sur la terre —

Que votre règne arrive sur la terre

Que votre . . . . . —

. . . . . terre . . . . .

. . . . .

Դանդաղօրէն, դանդաղօրէն, մութէն անջատուեցաւ մեծ խաչը մէկ պատուհանին, եւ արշալոյսը սկսաւ լազուարթ, թերեւս կապտորակ, թերեւս վարդագոյն:

Հեռաւո՛ր, չարաշո՛ւք հաջոցներ, աքաղաղի խուլ

կանչեր, մսկոտ սօսափիւնը պարտէզներու, թախծոտ սոյլեր հարաւի:

Առաւօտեան սիւքով, արշալոյսով, վարդով լի՛ բաց պատուհանին վարագոյրը սկսաւ ուռիլ, ուռիլ, մեկնելու պատրաստ առագաստի մը պէս, փշրուելու պատրաստ ալիքի մը պէս, որպէս երազ մ'անանուն:

Քիչ մը ջուր՝ խունկով օրհնուած, ճիւղ մը անծանօթ տերեւ՝ աղօթքներով չորցուած, եւ այլեւս մեղրամոմէ դէմքին վրայ անձրեւող լոյս մը՝ դողդղացող, չարաչուք, դամբանային:

Կիսաստուերին մէջ իր սպիտակութեամբը կը նըշմարուի մայրիկին կարած «քէսէ»ն, տոկուն, դիմացկուն, որուն մէջ հիմա առատ խուրձ մը կայ, Նէնէթին ոսկի մազերէն:

Փիէռ կը մնար մահճակալին եղերքը, թմրած, պարապ, անգոյ: Կարծես դեռ կը վազէր անոր ետեւէն որ ժամեր առաջ մեկնեցաւ, նոյն անթափանց պահարանով:

Ներքին խժալուր աղմուկներուն մէջ, ականջներուն անվերջանալի վզոցէն տարուած՝ մէկէն կարծեց թէ մօտաւոր բակէ մը ջութակ մը բարձրացաւ. հի՛ն, շա՛տ հին մեղեդի մը բոլորին ծանօթ, որ մինչեւ հոս կ'ելլէր անհաւասար ալիքներով, տատանելով, յամենալով յարկերուն մէջտեղ, որ կ'ուզէր աւելի երկրորդինը յուզել քան չորրորդ յարկինը, որ ալ պարտասած երբեմն կը կառչէր ջուրի խողովակներուն, բայց որ կ'ելլէր, բայց որ կ'ելլէր մինչեւ հոս, այդ հի՛ն, շա՛տ հին մեղեդին, բոլորին ծանօթ:

Նոյեմբեր 1927 — Յունուար 1929

Այս վէպը նախապէս իբրեւ բիրթօն հրատարակուեցաւ փարիզեան «Յուապ» օրաթերթին մէջ՝ 28 Մայիսէն 3 Սեպտեմբեր 1929:

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ (*)

(Սկիզբի թիւերը էջը ցոյց կու տան)

8.— Chouchou — գգուական մակդիր:

9.— Սպասուհի:

16.— Ոտանաւորը Ռէմպոյէն է: Une plateforme... — վակոնին ետեւի կողմը ոտքի մնալու պայմանաւ մէկ հոգիի տեղ կայ: Եղա՛ւ. կտոբը լիքն է: Chopine — կէս լիթր գինի: Cantine — բանաւորի նաշարան: Pointage — գործաւորին աշխատանոց մտած աւտն մերկայութեան տոմսը ծակելու գործողութիւնը: Bleue — բանաւորի կապոյտ շապիկ: Vas-y — օ՛ն:

21.— Անկասկա՛ծ: Կրիայ ըսածդ կը քալէ:

32.— Rigole... — Զուարմացի՛ր տասնապետ: Mauvais... — Ստահակ:

34.— Նգովից արմատ:

37.— Մանկամիտ եւ չարամնի:

38.— Երկա՛ր ըրիր:

43.— Լաւ, շատ լաւ արտասանութիւն, միայն թէ սխալ մը կայ:

48.— Ֆէռայլ... — Հնահաւաքներուն ծանօթ կանչը:

48.— Յանդիմանել:

49.— Դուռը բացէ՛ք:

57.— Գիշերային գիմետուն:

(*) Զանոնք զբաժ էր Շահան Շահնուր, «Սեւան» Հրատ. Տան Կախորդ Հրատարակութեան համար: Մեք. Հրատ.

85.— Ես որք մըն եմ: (Ազգին խնամքով մեծցուած ապօրինի գաւակ, ծնողքը անյայտ):

96.— Մայրիկս լաւ մայրիկ չէ:

111.— Միտինէ՛ք — դեռատի գործաւորուհի:

115.— Քեզ տեսնեմ, մի' քաշուիր:

126.— Ոտանաւորը Supervielleէն է:

151.— Պետրոսին ձագուկը:

152.— Շառանթոնը Փարիզի Սուրբ Փրկիչն է (Յիմարանոց):

153.— Գաղթական' ծագումով Հայ: (Այսպէս կը գրուի Փրանսաքանակ Հայոց ինքնութեան թուղթերուն մէջ):

156.— Չափազանց դատարկ է՝ որպէսզի լանք, չափազանց տխուր է որպէսզի խնդանք (Musset):

162.— Ակոռայի դեղ եւ ըմպելի:

177.— Գործը գիտէ:

181.— Քիթդ-քերանդ կը ջախջախեմ:

Հահան Հահնուր ա'յն օրերուն,
երբ կը գրէր «Նահանջ»ը...

Քննարկին մէջ շարք մը երկձեւ ուղղադրուած բառերը միանեւ դարձուցինք —
այժ, տարեց, տափատ, տեսնել, կէտօր, տանդուզ, խափշիկ, ի գուր, չարլսթոն,
կրիայ, հաչոց, հափել, բեքեւտօրիկ, Լոխում, որմախորշ, տժգունութիւն, փառ,
տրքմա, նոյնիսկ, դժբախտ, ժեռարտօ, դիրազգած, *հւայլն* (փոխան ուժ, տարեց,
տափատ, տեսնալ, կէտ օր, սանդուխ, խապշիկ, իգուր, չարլսթօն, կրեայ, հաչոց,
հաչել, բեքեւտօրիկ, Լօխում, որմնախորշ, տժգնութիւն, բաստրքմա, նոյն իսկ,
դժբազդ, ժիռարտօ, դիրազգաց *ձեւերուն*): *Բացառութիւններ դուրջ «սպրդեցան»*
(*ինչպէս Թօննէն—Քոննէն*):